

Journal of New Century Innovations

VOLUME

19

ISSUE-5

Journal of new
century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical
sciences

Social sciences
and humanities

Engineering and
Medical Sciences

AREAS

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X

Google
Scholar

newjournal.org

**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME - 19 | ISSUE - 5

DECEMBER - 2022

КУЗГИ ЮМШОҚ ВА ҚАТТИҚ БУҒДОЙ НАВЛАРИНИНГ ИҚЛИМ ШАРОИТГА МОСЛАШУВЧАНЛИГИ

*Ўсимликлар генетик ресурслари илмий тадқиқот институти
Андижон илмий тажриба станцияси директори: С.Э.Тешабоев
Илмий ходимлари: М.А.Расулович*

Анотация.

Мақолада: Андижон вилояти шароитида, интенсив уруғчилик тизимини самараси ва афзалликлари, Четдан интродукция килинган кузги юмшоқ ва қаттиқ буғдой навларининг иқлим шароитга мослашувчанлиги, эртапишарлилик хусусиятлари, сариқ ва кўнғир занг касалликларга чидамлилик даражаси ҳамда ҳосилдорлик кўрсаткичини ўрганиш асосида тадқиқот натижалари келтириб ўтилган.

Калит сўзлар интродукция, ресурс репродукция элита, супер элита, Веха, Граф, Степь генетик

Қишлоқ хўжалик экинлари уруғчилик тизимини тубдан ислох қилиш, самарали ва тезкор қишлоқ хўжалик экинлари уруғчилигини йўлга қўйиш, четдан импорт қилиш эмас, аксинча уруғчиликда экспорт масалаларига алоҳида этибор қаратиш жуда муҳимдир. Серқуёш Ўзбекистон иқлими ва суғориладиган деҳқончилик шароити энг сифатли қишлоқ хўжалик экинлари уруғларини етиштириш имконини беради.

Бироқ, бугунги кундаги қишлоқ хўжалик экинлари уруғчилиги жумладан ғалла уруғчилиги унинг турли босқичларидаги ҳақиқий ҳолат қандай, бугунги кунда қандай уруғчилик тизимларидан фойдаланилмоқда.

Уруғчиликнинг турли босқичларини тўғри йўлга қўя оладиган, айниқса бошланғич уруғчилик тизимини ва кейинги босқичларини илмий асосда ташкил қила оладиган юқори малакали ва маҳоратли мутахассислар етарлими?

Уруғчиликнинг турли босқичларида ишловчи мутахассисларни ким ўқитади ва ким уларни малакасини оширади.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги экинлари, хусусан ғалла уруғчилиги туб ислох қилиш, тезкор уруғчилик тизимларидан фойдаланиб, юқори сифатли уруғлик етиштириш ва тайёрлаш иқтисодий жиҳатдан самарали ҳисобланади.

Республикамизнинг сувли ерларига ҳар йили экиш учун буғдойнинг қариб 300 минг тонна турли репродукцияли уруғликлари талаб этилади.

Республикамизда амалдаги уруғчилик тизимини тула таҳлил қилган ҳолда, ечимини кутаётган муаммоларни урганиш ва ҳал қилиш мақсадида Ўсимликлар генетик ресурслари илмий тадқиқот институти олимлари томонидан

Ривожланган мамлакатлар, халқаро илмий марказлар, Россиянинг бир қатор илмий тадқиқот институтлари, жумладан Краснодар, Донской уруғчилик марказларида олиб борилаётган уруғчилик тизимлари урганилди.

Хозирда институт олимлари самарали тезкор уруғчилик тизимларини ишлаб чикиб, бу тизимлардан самарали фойдаланган холда Республикамиздаги бир қатор уруғчилик марказларига, кластерлар ва фермер хужаликлари талаб этилган навнинг юқори сифали уруғликлари етказиб бермоқда

Интенсив уруғчилик тизими – Талаб қилинган янги навнинг етарлича уруғлари киска муддатда етказиб берилди.

Оилаларни биринчи йил синаш кўчатзори, 1-йил кўпайтириш ва суперэлита етиштириш кўчатзори, элита етиштириш жами турт йил муддат талаб этилади. Кузатув ва танлаш ишларидан ташқари барча ишлар механизмлар билан амалга оширилади. Ер ресурслари ва харажатлар камида 1-2 баробарга қисқаради.

Институтнинг Андижон илмий тажриба станцияси Россиянинг Краснодар ўлкасидаги Краснодар Қишлоқ хўжалик илмий тадқиқот институтидан кузги қаттиқ ва юмшоқ буғдой навларини юқори хосилли, дон сифати талаб даражасидаги, занг касалликларга чидамли нав ва намуналар олиб келиниб, Тошкент вилоятида институтнинг мойли экинлар бўлимида, Андижон илмий тажриба станциясида синов тажрибалари йулга қўйилди.

Кузги юмшоқ ва қаттиқ буғдойнинг экологикнав синови натижалари

№	Навлар номи	Ўсимлик бўйи	Бошоқлаш муддати	Пишиш муддати	Хосил ц,га	Занг касалликлари	
						Сариқ занг	Қўнғир занг
1	Васса	110	29.04	17.06	80,3	0-5	0
3	Темирязевка-150	119	01.05	19.06	91,8	5-7	
4	Стил-18	90	02.05	20.06	82,1	0	0
5	Бумба	110	01.05	20.06	83,3	0	0
4	Веха	105	02.05	20.06	85,4	0	0
5	Моне	100	01,05	19.06	80,0	0	0
6	Кубан	90	17.04	05.06	61,0	0	0
7	Еланчик	110	25.04	16.06	79,1	0	0
8	Граф	105	02.05	22.06	77,3	0	0
9	Собербаш	107	30.05	22.06	84,6	0	0
10	Степь	105	02.05	23.06	85,9	0	0
11	Алексейч	95	01.05	22.06	86,1	0-5	0
12	Давр	85	28.04	22.06	74,5	0	0
13	Крупинка	105	02.05	24.06	66,9	0	0
14	Одари	104	01.05	24.06	64,1	0-5	0

Тадқиқотларда энг эрта бошоқлаш (17.04) Кубан навида ва (25.04) Еланчик навида кузатилган бўлса, энг кеч бошоқлаш (02.05) кузги юмшоқ буғдой Веха, Граф, Степь ва кузги қаттиқ буғдой Курипинка навларида, юқори хосилдорлик 91.8 ц/га Темирязевка-150 навида кузатилди. Алексееич навида 86,1 ; Степ 85,9 ; Веха 85,4 катта майдонлада эк илаётган Васса навида 80.3 ц/га ва қаттиқ буғдой Крупинка навидан 66,9 ц/га, Одари навидан эса 64,1 ц/га хосил олинди.

Янги интродукция килинган навлардан Стил-18, Бумба, Моне навлари синов йилида дала шароитида сарик ва кунгир занг касалликларига ва ётиб қолишга чидамлилигини курсатди.

Институт олимлари томонидан иклим узгаришлари ва фермер ва кластерларнинг талабидан келиб чиққан ҳолда бир қатор экинларни асосий ва такрорий майдонларда экиш учун, мавжуд генетик ресурсларни пишиш муддатлари тахлил килинмоқда. Шунингдек четдан интродукция килинаётган кишлок хужалиги экинлари нав ва намуналарини пишиш муддатларига алоҳида этибор қаратилмоқда. Жумладан янги интродукция килинган Кубан нави ута тезпишарлигини намоён қилди. Энг самарали эртапишар навларни танлаш, интенсив уруғчилигини ташкил этиш, такрорий ерлардан самарали фойдаланиш имкониятини яратади.

Фойдаланиган адабиётлар рўйхати

1. Аманов А. Селекция и семеноводство пшеницы в Узбекистане // Материалы 1-ой Центрально-Азиатской конференции по пшенице. - Алматы. 2003. - С.3.
2. М., Р. Сиддиқов, А. Аманов, Т. Ёринбоев, И. Раббимқулов. Буғдой дони сифати ва уни яхшилаш йўллари // “Агро илм” журнали (“Ўзбекистон кишлок хўжалиги” журнали илмий иловаси). 2012 йил. -4(24) сон. –Б. 17-18.
3. Н., Бобомирзаев П., Даминов С. Кузги буғдой етиштириш технологиясини шакллантириш шартлари. // “Ўзбекистон кишлок хўжалиги” журнали. -1998. -№5. – Б.35-37
4. ГОСТ 26574-2017. Мука пшеничная хлебопекарная. Технические условия

SYNTACTIC FUNCTIONS AND POSITIONAL
CHARACTERS OF ADVERBS

Urozboyeva Shakhnoza Salayevna

*A foreign language (English) teacher at school №8
Gurlen, Khorezm, Uzbekistan*

Annotation: The article offers an overview of the heterogeneous set of lexical and semantic classes and subclasses of adverbs and adverb phrases with their characteristic inferential and distributional properties. Furthermore, it sketches major theoretical approaches that have been developed to account for adverbial semantics and introduces some current issues of debate concerning the proper combination of lexical, compositional, and conceptual semantics for adverbials.

Key words: adverb, adverbial phrase, structure, function, position, modifier, lexical meaning, analytical form.

SYNTACTIC FUNCTIONS AND POSITIONAL CHARACTERS OF ADVERBS

Урозбоева Шахноза Салаевна

*Учитель иностранного языка (английского) в школе №8
Гурлен, Хорезм Узбекистан*

Аннотация: В статье предлагается обзор гетерогенного набора лексических и семантических классов и подклассов наречий и наречийных фраз с их характерными параметрами и свойствами распределения. Кроме того, он набросает основные теоретические подходы, разработанные для учета наместнической семантики, и вводит некоторые текущие проблемы дебатов, которые объединяют правильную комбинацию лексической, композиционной и концептуальной семантики для наречий.

Ключевые слова: наречие, наречная фраза, состав, функция, должность, модификатор, лексическое значение, аналитическое форма.

Adverbs are traditionally defined as “words that describe verbs, adjectives, and other adverbs”. Adverb phrases are defined as phrases that consist of an adverb plus any modifiers such as another adverb. The use of adverbs shows the qualified or quantified relationship with an action denoted by a verb or its equivalent. An adverb qualifies or quantifies an action in real life situation or a use in terms of functions such as time, place and manner or process or a type. It increases or decreases the effect and efficiency of the action referred in the verb of sentence. Nouns, noun phrases, adverb

particle, prepositional phrases, adverb proper can form an adverb or adverbial phrase or adverbial function. They convey syntactic, semantic, and pragmatic or discourse or ideological functions. Adverbs are significant structural and functional elements in form and meaning and they are essential discourse devices so complex and diverse in producing written texts. The rules of learning, teaching and using adverbs pose serious challenges for the person`s assuming these some roles separately or collectively in a triangular role relationship. Adverbs and adverbials are highly adaptive expressions. They arise in a variety of environments from which they take on certain characteristics features.

Adverbs are used to modify verbs, adjectives, other adverbs, phrases, clauses, or even entire sentences, they are able to function nearly anywhere in the sentence, depending on their type and what it is they are modifying.

The adverb is also a member of morphology. It is considered as a part of speech because of the following features:

1. Semantically adverbs express the degree of property, property of an action, circumstance under which action takes place. Semantically adverbs denote the secondary feature- the “feature of feature”.
2. Morphologically adverbs have inflections which help to form the grammatically category of degrees of comparison, which are expressed in two ways: a) by inflections, b) by suppletion
3. Syntactically adverbs function as adverbial modifier in sentence. Though they perform a wide range of functions, adverbs fulfill some functions.
4. Combinability. They combine with adjectives, verbs, adverbs, statives.
5. Stem-building affixes: “-ly”, “-ward”, “-ways” [1, 178].

One of the properties of adverbs is their ability to move around in a sentence. Adverbs of manner are flexible in this regard. There is a great deal of flexibility regarding where in a sentence an adverb can appear, regardless of its content and the rules of order that we looked at above. While the order of adverbs is useful to keep in mind, it is a guide, rather than a law. Placing the adverb of purpose at the beginning of the sentence does not alter the meaning in any way- instead, it gives the adverb extra emphasis and highlights the purpose of the entire sentence. We can also do this with the adverb of time, but in this instance it has t be moved with the adverb of frequency; otherwise, the sentence sounds awkward.

Adverbs of manner and place can also sometimes go at the beginning of the sentence, but we have to be careful with how the sentence sounds as a whole. For example, neither would work well because the emphasis placed on them would sound unnatural as a result. However, in a different sentence, this emphasis might be suitable. [2, 97]

The adverbs at the stronger end of the scale can only be used with some adjectives. These tend to be ‘extreme’ adjectives that suggest a limit in their meaning. Other ‘non-extreme’ adjectives never collocate with these stronger adverbs.[3,82]

Syntactically the adverbs are positioned in front of, in the middle and at the end of a sentence. The front position is adverbial fronting. It can function as sentence adverb. It shows relation to a previous sentence or an emphasis. They are most flexible units in the English language to be used anywhere- rule bound or rule free. Mid position refers to adverbs that can be used in the middle of a sentence or clause. The main kinds of adverbs found in this position are those that: refer to frequency and refer to manner. End position can be used at the end of a sentence or clause are those that: refer to manner and refer to time or place. Adverbs are often found between the subject and its verb. We can also some between an auxiliary verb and a main verb. As adverbs modify words of different classes, they accordingly occupy different positions in the sentence. In comparison with other words, adverbs may be considered as the most movable words. However, adverbs are not identical in their ability to be moved to another position in the structure. Thus, adverbs of manner and degree are very closely attached to the word they modify and can not be moved away from it. If the predicate is an analytical form adverbs of frequency and indefinite time are usually placed between its parts. The most mobile are adverbs of time and place, which can occupy several positions without any change in their meaning. The initial position of the adverb of manner always makes it emphatic.

USED LITERATURE:

1. Maksumov Abdulla Gafurovich. “English grammar: theory and usage”. Tashkent , 2016.
2. Stessen , Leon. “Comparison and Universal grammar”. Oxford, 1985.
3. Diana Hopkins, Pauline Cullen “Grammar for IELTS”. New York, 2008.

**BIOLOGIYA DARSLARINI YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA
ASOSIDA TASHKILLASH YUZASIDAN METODIK TAVSIYA**

Sabirova Gulshanoy Raximjonovna

Farg'ona viloyati Farg'ona tumani 3- sonli o'rta ta'lim maktabi

Biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi biologiya darslarini qiziqarli va yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkillaash haqidagi ma'lumotlar mavjud.

Kalit so'zlar: Texnologiya, "Aql charxi", "Baxtli tasoddif", musobaqali, o'yin va ko'rsatmali usullar.

Biologiya Yerdagi hayotning barcha ko'rinishlarini, uning turli darajadagi: molekula, hujayra, organizm, populatsiya (tur), biogeosenoz (ekosistema), biosfera darajasidagi tizimlarning barcha xossalarini o'rganadi. Biologiyaning asosiy maqsadi tirik mavjudotlarning tuzilishi, o'ziga xos xususiyatlari, ko'payishi, rivojlanishi, kelib chiqishi, tabiiy jamoalarda va yashash muhiti bilan o'zaro munosabatlarini o'rganishdir. Biologiya atamasi fransuz olimi J. B. Lamark va nemis olimi G. R. Treviranus tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, «bios» – hayot, «logos» – fan degan ma'noni bildiradi.. Biologiya fanining tarmoqlari. Biologiya fundamental va kompleks fan hisoblanadi. Fundamental fan deyilishiga sabab, biologiya tibbiyot, psixologiya, agronomiya, oziq-ovqat sanoati, farmokologiya uchun nazariy asos bo'lsa, kompleks fan sifatida esa ko'plab tarmoq fanlarni o'z ichiga oladi. Tekshirish obyektiga ko'ra biologiya fani bir qancha sohalarga bo'linadi. Botanika – o'simliklar, zoologiya – hayvonlar, mikrobiologiya – mikroorganizmlar, mikologiya – zamburug'lar, gidrobiologiya – suv muhitidagi organizmlar, paleontologiya – qazilma holdagi organizmlar, ekologiya esa organizm va muhit orasidagi munosabat to'g'risidagi fan hisoblanadi. Biologiya tirik organizmlarning ayrim jihatlarini tekshirish bo'yicha ham turli fanlarga ajraladi.

Har bir fanni bugungi kunda zamon talablariga xos interfaol metodlar orqali o'tish bugungi kunda o'qituvchi-pedagog zimmasidagi ijodkorlik mas'uliyatini shakllantiradi. O'qituvchi dars o'tish jarayonida aktyorlik va ijodkorlik qobiliyatidan unumli foydalanib, texnika vositalaridan foydalanib, ko'rgazmalarga boy holda tashkillaashi kerak. Bugun biz bu metodik tavsiya orqali biologiya muallimlari uchun metodik ko'mak berishga harakat qilamiz.

Biologiya fanini o'qitish jarayonida tanlangan o'qitish metodlari biologik bilimlar va ko'nikmalarni egallashni ta'minlashi kerak. Biologiyaning ko'pgina mavzulari amaliy xarakterda bo'lib, ularni faoliyat orqali hal qilish talab qilinadi. O'qituvchilar diqqatini nazariy bilimlarni o'rganishga va maqsadni arzirli

natijalarni qo'lga kiritishga qaratish kerak, shuningdek, o'quvchilardan muhim nazariy bilimlarni egallash bilan bir qatorda, o'z ustida mustaqil ishlashlari ham zarurligi talab etiladi. Shu sababli, o'z-o'zini boshqarishni va dars davomida o'qitishni o'zida jamlagan o'qitish metodlaridan foydalanish juda muhim. Amaliy metodlarni qo'llashning ijobiy natijalari shundaki, ular o'quvchilarni tanqidiy o'ylashga, rejalashtirishga, savollarga javob topishga, bahslashishga va yechim topishga ruhlantiradi. Tabiatga sayohat va o'quv-yer maydonchasidagi ishlar kabi mashg'ulotlar o'quvchida amaliy va bilim, ko'nikmalarni rivojlantiradi, fanga qiziqishini orttiradi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchining tabiat va atrof-muhitni kuzatishiga sharoit yaratadi, shuningdek, sinf xonasida egallagan bilimlarini sinashga, ularni tajribada qo'llashga imkon beradi, o'quvchi bilimi va xulq-atvorida ijobiy natijalarni keltirib chiqaradi. Muammoli izlanish metodlari dars davomida izchil va maqsadga yo'naltirilgan holda vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarni o'quvchilar avval o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini yangi vaziyatlarda qo'llashi orqali o'quv materialini faol o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Bu metodlar guruhi o'quvchilarning aqliy rivojlanishi, ijodiy va mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va undan chiqishning eng maqbul yo'lini topishi, mo'ljalni to'g'ri olishiga zamin tayyorlaydi. Muammoli izlanish metodlari guruhiga mansub muammoli-izlanish xarakteridagi suhbat metodidan foydalanganda, avval muammoli vaziyatlar yaratiladi, avvaldan tayyorlangan muammoli savollar zanjiri bayon etiladi, o'quvchilarning o'qituvchi bilan birgalikda mantiqiy mulohaza yuritishiga, o'quv farazlarini hosil qilish va isbotlash, suhbat jarayonida muammoli savollarga javob topishiga imkon yaratiladi.

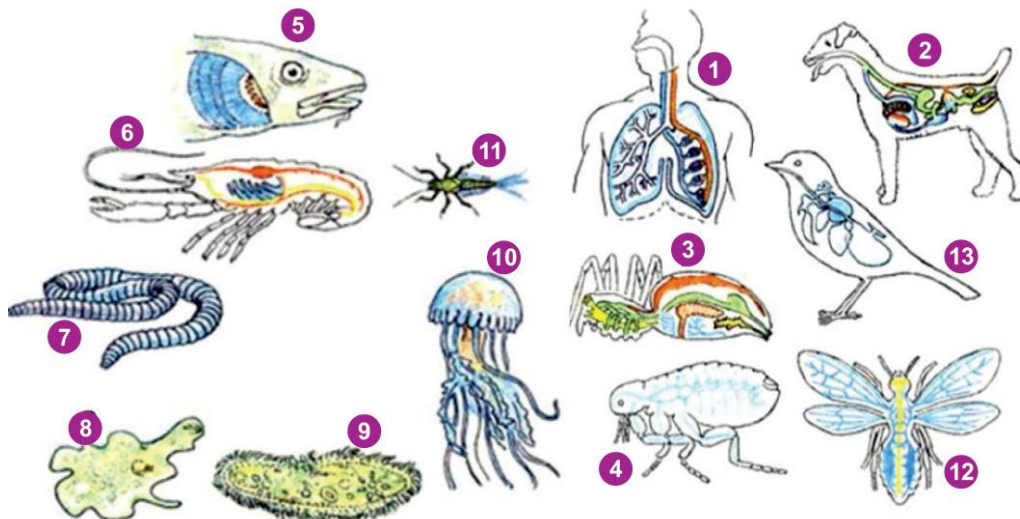
O'quvchilarning ijodiy izlanishi, mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va qo'shimcha bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishda ijodiy o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ijodiy o'yinli darslardan "Organik olam evolyutsiyasining asosiy yo'nalishlari", "Organik olam evolyutsiyasining dalillari"ni o'rganishda foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda o'quvchilar guruhlarga teng bo'linib, ularning har biriga shartli ravishda "Botaniklar", "Zoologlar", "Evolyutsionistlar" degan nom beriladi. Har bir "mutaxassislar" guruhi ijodiy izlanib, go'yoki fanda yangiliklar kashf etadilar. O'qituvchi tomonidan tavsiya etilgan topshiriqlarni ko'rgazmali qurollarga tayangan holda bajarib, o'z javoblarini asoslaydilar. Biologiya fanini o'qitishda "Hayvonlar seleksiyasi" mavzusini ishbilarmonlar o'yini auktsion-dars shaklida o'tkazilishi maqsadga muvofiq.

O'yin mashqlari uchun televidenie orqali muntazam berib borilayotgan va o'quvchi yoshlarning eng qiziq mashg'ulotlariga aylangan o'yinlarni andoza qilib olish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Bunday o'yinlar jumlasiga "Zakovat", "Zinama-zina", "Kim millioner bo'lishni xohlaydi?" kabilarni kiritish mumkin. Mazkur o'yinlarda o'quvchilar, avvalo, o'z bilimlarini sinab ko'radilar va yana ularning ko'plarida shu o'yinlar ishtirokchisi bo'lish istagi vujudga kelishi tabiiy. Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish ham yahshi natijalarni berib kelmoqda. Ta'lim jarayonida salmoqli o'rin egallagan muammoli "aqliy hujum" darsi, munozarali (ilmiy munozarali va erkin fikrlash) darslar muammoli ta'lim texnologiyasiga asoslanadi. Mazkur darslarning o'ziga xos jihati dars davomida vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarga asoslanadi. O'quvchilar muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonida izlanadi va muammolar yechimini topadi. O'quvchilarni ijodiy va mantiqiy fikr yuritishga o'rgatish, aqliy faoliyat usullarini egallashga, ularda ilmiy, tanqidiy-tahliliy, mantiqiy fikr yuritish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga olib keladi. Masalan, "Sutemizuvchilarning hayotiy faolligi yuragining hajmiga bog'liq, hasharotlarda ham shundaymi?" degan savolga javob topish uchun o'quvchilar avval sutemizuvchi hayvonlar va hasharotlarning qon aylanish sistemasini taqqoslashi, qonning bajaradigan funksiyalarini eslashi, ular o'rtasidagifarforni belgilashi, nafas olish a'zolarining tuzilishi va funksiyasini chog'ishtirishi, to'plangan ma'lumotlar asosida xulosa yasab, fikrini dalillashi lozim. Savolning bu tarzda muammoli qo'yilishi o'quvchilarda tahliliy va mantiqiy fikr yuritish ko'nikmalarini egallashga imkon beradi. Biologiyani o'qitish jarayonida o'qituvchi yuqorida qayd etilgan tarzdagi muammoli savollarni o'rtaga tashlashi va o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilimlarini yangi vaziyatlarda ijodiy qo'llashi orqali ularda ijodiy faoliyat tajribalarini

shakllantirishga e'tibor qaratishi lozim.

“Aql charxi” usulida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutq ravonlashadi, tez va to‘g‘ri javob berish malakasi shakllanadi. Savollar ketma-ketligini yangi va o‘tgan mavzuni mustahkamlashda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan: Biologiya so‘zi qaysi tildan olingan? Biologiya fanining vujudga kelishi va shakllanishida o‘z hissasini qo‘shgan olimlar nomini ayting va boshqa savollar bilan davom ettirish savol-javobda tezkorlikka alohida e‘tibor berish mumkin.

“Aql charxi” metodini shu yuqoridagi rasm asosida ham o‘tkazish mumkin. Unga ko‘ra rasmdagi narsalar tasviri o‘quvchilar tomonidan to‘g‘ri va tez fursatda topib, yozishlari mumkin.

“So‘z o‘yini” metodi. Bu usulda biologiya faniga oid atamalar aytish musobaqa tarzida shakllantiriladi: yurak - ko‘krak qafasi – ingichka ichak - kekirdak – kalla suyagi – ichki organ – nafar yo‘li ... O‘quvchilar so‘nggi harfga so‘z aytishlari kerak. Aytolmagan o‘quvchi o‘yindan chetlatiladi. Oxirida qolgan o‘quvchi o‘qituvchi tomonidan rag‘batlantiriladi.

“Baxtli tasodif” usuli orqali mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni nechog‘lik o‘rganilganligini aniqlash oson bo‘ladi. Buning uchun qog‘ozdan kartochkalar tayyorlanadi va har bir kartochkaga 2-3 tadan savollar qo‘yiladi. Faqat bitta kartochkaga “Yutuq “5” baho” deb yoziladi. Shu yutuqli kartochka kimga tushsa “Baxtli tasodif” sohibi hisoblanadi va bugungi darsda eng yuqori ballni oladi. Savolli kartochkalar olgan o‘quvchilar ham savollarga bergan javoblari asosida baholanadilar. Masalan, biologiya darsida “Baxtli tasodif” o‘yini quyidagicha tashkil etilishi mumkin: “Baxtli tasodif” o‘yini uchun tuzilgan kartochkalar:

Baxtli tasodif – 1.1. To‘pgullarga qaysi o‘simliklar kiradi? 2. Barg qanday qismlardan tashkil topgan? Baxtli tasodif – 2.1. Piyoz inson hayotida qanday ahamiyatga ega? 2. Changchi necha qismdan iborat? Baxtli tasodif – 3.1. Meva qanday hosil bo‘ladi? 2. Urug‘ tarkibida qanday moddalar bor? Baxtli tasodif – 4 Yutuq «5»

baho Bunday usullar o‘quvchida bilimga ishtiyoq uyg‘otadi. O‘quvchi darslarga puxta hozirlik ko‘rishga intiladi.

“Kim ko‘p biladi” o‘yini. Bu o‘yinni biologiyaning xohlagan mavzusini o‘rganishda qo‘llash mumkin. Har bir ishtirokchi biror-bir mavzu yuzasidan bittadan muammoli savol tuza olishi kerak. Savollar yozilgan qog‘ozlarni o‘qituvchiga topshiradilar, sinf o‘quvchilari ikki guruhga bo‘linadi.

Boshqaruvchi qo‘llarni sanab, har biriga 1 balldan qo‘yadi. Har bir savolga bir o‘quvchidan javob so‘raladi. Agar javob noto‘g‘ri bo‘lsa o‘sha guruhdan bir ball olib tashlanadi, qaysi guruh ko‘p ball to‘plasa, o‘sha guruh g‘olib bo‘ladi.

“Xayoliy sayohat” o‘yini. Ta‘limning bu o‘yini biologiya, geografiya, til adabiyot va boshqa fanlarda qo‘llanilishi mumkin. O‘simlik yoki hayvonlar tarqalgan biogeografik viloyatlarga xayolan sayohat qilib, uni yozma tarzda yozish talab etiladi. Ishtirokchi o‘zi mustaqil o‘sha joyni yozma tasvirlashi kerak. Kimning yozma tasvirlashi mazmunan yuqori saviyada yozilgan bo‘lsa, u g‘olib hisoblanadi.

“Raqamli test” metodi. O‘quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli metod bo‘lib, biologiya fanining barcha mavzularini mustahkamlash va takrorlash jarayonlarida qo‘llash mumkin. Mavzu: Mustahkamlash. (ra‘nodoshlar, karamdoshlar, sho‘radoshlar, gulxaridoshlar)

T\r	Predmet nomi	Predmetlar to‘plami	Raqami
1	G`oza	Ra‘nodoshlar	
2	olma		
3	turp		
4	lavlagi		
5	Olga sorbariyasi		
6	olcha	Karamdoshlar	
7	rediska		
8	Bo`ritaroq		
9	Jag`-jag`		
10	ismaloq		
11	kanop		
12	qulupnay	Sho`radoshlar	
13	O`sma		
14	Sho`rak		
15	tobulgi		
16	gulxayri	Gulxayridoshlar	
17	keyreuk		
18	Tugmachagul		
19	cherkez		

Biologiya darslarini tashkil etishda yana “Fikrlarning tarmoqlanishi”, ”BBB”, ”FSMU”, ”VENN diagrammasi”, “Charxpalak”, ”Tushunchalar tahlili”, ”Raqmlar so’zlaganda”, ”Baliq skleti”, ”Yelpig’ich”, ”Bumerang”, “Zakovat”, “Ha yoki yo’q”, ”Zinama-zina”, ”Sinkveyn”, ”SWOT” tahlili kabi innovatsion, noan’anaviy ta’lim metodlaridan foydalanish mumkin bo’lib, darslarni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ularning ahamiyati katta. Bu kabi metodlarni har bir o’qituvchi o’zi dars beradigan o’quvchilarning xarakteri, iqtidori va qiziqishlaridan kelib chiqib o’ziga xos yo’nalishda tashkil etishi, o’zgartirishi, ijodiy rivojlantirishi yoki o’xshash variantlaridan foydalanishlari mumkin. Bir so’z bilan aytganda, bunday o’yinlar mavzularni o’quvchilarga oson va tushunarli berishning yo’llaridan biri hisoblanib, o’qituvchi yangi-yangi ta’limiy o’yinlarni darslarida qo’llashi, hatto o’zi ham shunday o’yinlarni o’ylab topishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, pedagogik texnologiyalar asosida olib borilgan darslar an’anaviy usulda olib borilgan darslarga nisbatan ancha samaraliroq ekan. Zamonaviy uslubda dars o’tish esa bugungi rivojlanib borayotgan O’zbekiston yoshlarining ulkan yutuqlarga erishishiga, sportning barcha sohalarida yurtimiz bayrog’ini yuksaklarga ko’tarilishiga sabab bo’lsa ajab emas. Sharafli kasblarning eng sharaflisi bo’lgan o’qituvchi kasbiga munosib bo’laylik. Zero, biz yangiliklar, axborotlar asrida yashayapmiz

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Azixzadjayeva N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat» T., 2003.
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar.- Qarshi. Nasaf. 2000
3. Yo’ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Qo’llanma.- Toshkent: 2004.
4. G’ofurov A.T., Tolipova J.O. va boshqalar. Biologiyao’qitish metodikasi.Oliy o’quv yurtlari uchundarslik. Toshkent, 2013
5. Shaxmurova G., Raxmatov U., Xo’janazarov O’., Tog’aeva G. "Biologiya fanini o’qitish metodikasi" moduli bo’yicha o’quv-uslubiy majmua. Toshkent, 2017
4. Internet saytlari:
www.ziyo.uz
www.pedagog.uz

ХУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ САЛОХИЯТИНИ БАХОЛАШ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Хикматуллаева Дилдора

Тошкент молия институти магистри

Аннотация: Мақолада ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва уларни салоҳиятини баҳолаш ва самарадорлиги ошириш йўллари такомиллаштириш билан боғлиқ жараёнлар тадқиқ этилган. Ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш жараёнларига таъсир кўрсатувчи омилларни мамлакат инвестицион фаолият самарадорлига таъсири баҳоланган. Миллий иқтисодиётга инвестиция салоҳиятини баҳолаш ва самарадорлигини ошириш йўналишлари доир илмий таклиф ва амалий тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: инвестицион фаолият, инвестиция салоҳият, инвестицион жозибадорлик, рақобат афзаллиги, инвестицион самарадорлик, инвестицион риск, бозор механизми.

Кириш

Мамлакатимиз ҳудудларининг барқарор ва мутаносиб иқтисодий ривожланишини таъминлаш Ўзбекистонда юритилаётган иқтисодий сиёсатнинг энг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланиши, турмуш шароитининг яхшиланиши ҳам бевосита уларнинг иқтисодиёти ривожланиши билан боғлиқ. Мамлакат иқтисодиёти ҳудудлардан таркиб топган бир бутун тизимни ташкил қилганлиги сабабли, унинг ҳар бир ҳудудидаги ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлаш мамлакатимизнинг узлуксиз, барқарор тараққиётга замин яратади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди. Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз. Иқтисодиётдаги ижобий натижалар эса ижтимоий соҳада тўпланиб қолган муаммоларни тизимли ҳал этиш имконини яратади. Буни ҳаммамиз чуқур тушуниб олишимиз ва ишимизни шу асосда ташкил этишимиз шарт. Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини кўришимиз кундалик ҳаётимиздан

жой олган энг долзарб масалалардан бири бўлмоғи лозим”¹, деб таъкидлаб, хорижий инвестицияларни жалб қилиш орқали ҳудудларни комплекс ривожлантириш ғоят муҳим аҳамиятини ва уни жалб қилишнинг долзарблигини эътироф этади.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг инвестицион жозибадорлигини ошириш, мавжуд инвестицион салоҳиятдан самарали фойдаланиш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган қатор чора тадбирлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4300-сонли Қарорида алоҳида эътибор қаратилинган бўлиб, бу борада республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш фаолияти самарадорлигини ошириш, хорижий инвесторларни мамлакатимиз имкониятлари ва салоҳияти тўғрисида хабардор қилиш билан боғлиқ вазифаларга устуворлик берилган.²

Инвестиция фаолиятини тартибга солишда ва инвестициялардан самарали фойдаланишда энг муҳим бўлган масалалардан бири – бу чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ҳудудлар бўйича оптимал даражада бир текис жойлаштириш ва хорижий инвесторларни ҳудудларга янада кўпроқ жалб қилишдир.

Ўзбекистонда босқичма-босқич амалга оширилаётган ислохотлар мамлакатимизни макроиқтисодий барқарорлигини таъминлашга ҳамда ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга ва жойлардаги ишлаб чиқариш қувватларини модернизациялаш ва диверсификациялашга қаратилган. Ҳудудларда инвестицион жараённи жадаллаштириш борасида Президентимиз Мирзиёев “Ҳудудлар иқтисодиётини модернизация ва диверсификация қилиш кўламини кенгайтириш, ривожланиш даражаси нисбатан паст бўлган туман ва шаҳарларни, энг аввало, саноат ва экспорт салоҳиятини ошириш йўли билан жадал ривожлантириш ҳисобига минтақалар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни камайтириш” дея қайд этиб ўтганлар

Адабиётлар шарҳи

Иқтисодиётда инвестициялар ҳудудларни ривожлантириш ҳамда аҳоли маблағларини инвестицияга йўналтириш орқали мамлакатда иқтисодий ўсишни

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони

² Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 август, ПФ-5495-сон Фармони.

таъминлашнинг бош омилларидан ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам инвестиция фаолиятига кўпроқ эътиборни корхона ва ташкилотлар қаратади.

Х.Ҳелиан П.Миҳаела, А.Вақар, тадқиқотларида ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг институционал механизми тадқиқ этилади. Тадқиқот натижаларига мувофиқ мамлакат иқтисодиётидаги институционал сифат ўзгаришларининг тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни ҳудудларга жалб этиш тизимига ижобий таъсир кўрсатиши қайд этилади.³

Т.В.Усковао илмий изланишларида иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлаш вазифаси стратегик аҳамиятга эга эканлиги, унинг ечими хомашё экспортдан иқтисодиётнинг инновацион моделига ўтишини талаб қилиши, бу борада инвестициялар асосий аҳамиятга эга эканлиги асослаб берилган.⁴

М.М.Прусак иқтисодиётни модернизация қилиш ва иқтисодий ўсиш учун реал шароитларни таъминлаш умуман давлатда ҳам, минтақаларда ҳам инвестиция фаолиятини фаоллаштиришни талаб этишни таъкидлай.⁵

Н.Ғ.Каримов хорижий инвестицион корхоналар учун макроиқтисодий, қонунчилик ва маъмурий шарт-шароитларни ва имкониятларни ҳисобга олган ҳолда барқарор солиқ қонунчилиги тизимини жорий этиш ҳамда иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб этиш, дастурини шакллантириш билан боғлиқ жараён-лар тадқиқ этилади.⁶

Профессор Ш.Мустафақулов ўз монографиясида хорижий инвестицияларнинг мамлакат ҳудудларига таъсирини баҳолай туриб, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини мамлакат иқтисодиётига йўналтириш билан бир қаторда, ижтимоий-сиёсий масалалар ҳам ҳал этилади..., инвесторларнинг қарорларига нафақат иқтисодий нафлик, балки ижтимоий нафлик ҳам сезиларли таъсир кўрсатади дея таъкидлайди.

Ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари асослашга йўналтирилган юқоридаги тадқиқотларда

³ Лиесбетх Солен, Миет Маертенс анд Жо Свиннен. Форейгн дирест инвестмент ас ан энгине фор экономис гровтх анд ҳуман девелопмент: А ревиюв оф тхе аргументс анд эмпирисал эвиденсе. Жануарй 2009 ДООИ: 10.4324/9780203076880 ҳттпс://www. ресеарчгате.нет/публисатион/237244956

⁴ Усковао Т.В. Роли инвестиций в обеспечении устойчивого экономического роста. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз 6 (30) 2013., 45-59 стр.

⁵ Прусак М.М. Стратегия региона: инвестиции в экономику // Финансы. 2001. - № 1. - С. 6-8. 10. Каримов Н.Ғ. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. – Т.: Фан ва технология, 2007. – 240 б.

⁶ Ш.И.Мустафақулов, Инвестицион муҳит жозибadorлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография. БМА. 2017. 208-б.

макроиқтисодий шароитларни яратиш орқали инвестиция жараёнлари ва иқтисодий ўсишнинг фаол суръатларини таъминлаш имкониятлари ўрганилган.

Таҳлил ва натижалар

Ҳукуматимиз томонидан аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати изчил оширилишини таъминлашга қаратилган чора-тадбирларни олиб борилаётганлиги, республиканинг барча ҳудудларида иқтисодиётни ва унинг етакчи тармоқларини модернизация қилиш, техник-технологик жиҳатдан янгилашни жадаллаштириш ва кўламларини кенгайтириш, ишлаб чиқаришни диверсификациялаш, йўл-транспорт ҳамда коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш, фаол инвестиция сиёсатини амалга ошириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш, зарур ишбилармонлик муҳитини яратиш имконини бермоқда.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” бўйича учинчи йўналишида макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш вазифалари белгилаб қўйилди.

Тижорат банклари кредитларининг ва узоқ муддатли инвестицион лойиҳаларининг мамлакат ҳудудлари бўйича нотекис тақсимланиши ҳам миллий иқтисодиёт барқарор ривожланишига салбий таъсирни юзага келтиради. Ҳудудлар ўртасида банк кредитлари ва инвестицияларнинг тақсимоотида диверсификация даражасига ва ҳудудларнинг ривожланишини ҳисобга олган амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Мамлакат ҳудудларида ЯИМ ни ишлаб чиқаришнинг ўзаро мувофиқлиги таъминланиб, мамлакатда ресурслар концентрацияси ва унинг тақсимланиш самарадорлигини оширади.

Миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашда хорижий инвестицияларни иқтисодиётнинг муҳим тармоқларига йўналтириш ва чуқур таркибий ва технологик қуроллантириш жараёнларига сафарбар этиш муҳим ҳисобланади. Худди шундай жалб қилинаётган хорижий инвестицияларни

иктисодиёт тармоқларидаги тақсимотини оптималлаштириш йўли билан уларнинг самарадорлиги ва миллий иқтисодиёт ривожланишидаги ролини ошириш мумкин.

Инвестицияларни молиялаш манбалари таркибида марказлашмаган инвестициялар, яъни корхоналар, аҳоли, банклар ҳамда тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларининг ошиб бориши, мамлакатимизда олиб борилаётган инвестиция сиёсатининг самарадорлигини ҳамда инвестициялаш стратегияси тўғри танланганлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида инвестицияга (Y) бир қанча таъсир этувчи омилларнинг (X_1, X_2, X_3, X_4, X_5) регрессион таҳлилини кўриб чиқамиз. Бунинг учун 1 - жадвал маълумотлари асосида тасвирий статистикасини тузамиз:

1-жадвал

Тасвирий статистика

	Кузатувлар сони	Минимум	Максимум	Ўртача	Стандарт ҳатолик	Медиана	Стандарт оғиш	Интервал
$LN(Invest)$	18	6,61	10,95	9,04	0,3234779	9,30	1,3724003	4,34
$LN(GDP)$	18	8,09	12,43	10,52	0,3157999	10,69	1,3398253	4,34
$LN(Credit)$	18	7,03	11,05	9,11	0,2841641	8,91	1,2056059	4,02
$Ref. Rate$	18	0,09	0,30	0,16	0,0152202	0,14	0,0645736	0,21
$LN(ExchRate)$	18	5,47	9,00	7,25	0,1816091	7,24	0,7705019	3,53
$Inf. Rate$	18	0,04	0,74	0,14	0,0394290	0,07	0,1672831	0,70

2-жадвалдаги статистик маълумотларга асосан факторлар ўртасидаги корреляция коэффицентини Microsoft Excel дастури ёрдамида ҳисоблаймиз ва қуйидаги натижага эришамиз:

2-жадвал

Корреляция коэффицентини

	$LN(Invest)$	$LN(GDP)$	$LN(Credit)$	$Ref. Rate$	$LN(ExchRate)$
$LN(Invest)$	1,00				
$LN(GDP)$	0,998	1,00			
$LN(Credit)$	0,98	0,98	1,00		
$Ref. Rate$	-0,88	-0,89	-0,81	1,00	
$LN(ExchRate)$	0,92	0,93	0,93	-0,76	1,00
$Inf. Rate$	-0,21	-0,24	-0,26	0,25	-0,29

2- жадвалдан факторлар орасидаги боғланишлар ҳақида маълумот оламиз, шумладан, $LN(Invest)$ ва $LN(GDP)$ орасидаги корреляция коэффицентини 0,998

га тенг, бу эса орасидаги боғланиш зич ва мусбат, яъни мамлакатнинг ЯИМ қанча кўп бўлса, инвестиция ҳам кўп бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$ ва $LN(Credit)$ орасидаги корреляция коэффициентлари 0,98 га тенг, улар орасидаги боғланиш ҳам зич ва мусбат, яъни кредит қўйилмалари қанча кўп бўлса, ЯИМ ва инвестициялар ҳам кўп бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$ ва $Ref. Rate$ орасидаги корреляция коэффициентлари -0,88, -0,89, -0,81 га тенг, улар орасидаги боғланиш ҳам зич, аммо манфий, яъни Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси қанча кўп бўлса, шунчалик ЯИМ, инвестиция ва кредит қўйилмалари кам бўлади; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$, $Ref. Rate$ ва $LN(ExchRate)$ орасидаги корреляция коэффициентлари 0,92, 0,93, 0,93 ва -0,76 га тенг, улар орасидаги боғланиш зич ва ўртачадан зичроқ, биргина Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси билан манфий боғланишга эга, яъни валюта курси қанча кўтарилса, шунчалик Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси камайд; $LN(Invest)$, $LN(GDP)$, $LN(Credit)$, $Ref. Rate$, $LN(ExchRate)$ ва $Inf. Rate$ орасидаги корреляция коэффициентлари -0,21, -0,24, -0,26, 0,25 ва -0,29 га тенг, улар орасидаги боғланиш кучсиз, яъни инфляция даражаси кўпайиши билан ЯИМ, инвестиция, кредит қўйилмалари ва валюта курслари камайиши ҳамда Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси ошиши мумкин.

2-жадвал маълумотлари таҳлилида $LN(Invest)$ натижавий омил сифатида инвестиция олинди. Таъсир этувчи омил сифатида: Ялпи ички маҳсулот ($LN(GDP)$), Кредит қўйилмалар ($LN(Credit)$), Марказий банк қайта молиялаштириш ставкаси ($Ref. Rate$), валюта курси ($LN(ExchRate)$), инфляция даражаси ($Inf. Rate$) олинди. 2-жадвал маълумотларини компьютер Microsoft Excel дастури ёрдамида қайта ишлаш асосида қуйидаги регрессион таҳлил натижаларига эришилади (4-жадвал):

3-жадвал

Дастлабки регрессион таҳлил натижаси

	<i>Кoeffициентлар</i>	<i>Стандарт хато</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-қиймат</i>
$LN(Invest)$	-1,37	0,48	-2,88	0,01
$LN(GDP)$	0,97	0,12	8,16	0,00
$LN(Credit)$	0,15	0,09	1,60	0,14
$Ref. Rate$	-0,31	0,80	-0,38	0,71
$LN(ExchRate)$	-0,15	0,07	-2,14	0,05
$Inf. Rate$	0,24	0,11	2,09	0,06

Дисперсион таҳлил	df	SS	MS	F ҳисоб	F-жадвал
Регрессия	5	31,96	6,39	1 241,73	0,00
Қолдик	12	0,06	0,01		
Жами	17	32,02			

3-жадвалдаги олинган таҳлил натижалардаги коэффициент миқдорларидан кўриниб турибдики, ЯИМнинг 1 фоизга ошиши бошқа омиллар ўзгармаганда инвестициянинг ўртача 0,97 фоизга ошишига, кредит қўйилмаларнинг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,15 фоизга ошишига, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,31 фоизга камайишига, валюта курсининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,15 фоизга камайишига, инфляция даражасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача 0,24 фоизга ошишига олиб келади.

Ҳисобланган $R^2 = 0,998$; $F_{\text{ҳисоб}} = 1241,7 > F_{\text{жадв}} = 0,00$ мезонлар қонуниятининг

$X = (LN(GDP), LN(Credit), Ref. Rate, LN(ExchRate), Inf. Rate)$ омил кўрсаткичлар мажмуи орқали ҳаққоний ва ишончли ифодаланганини кўрсатади. Фишер мезонининг ҳисоб ва ва жадвал қиймати α – регрессия хатолиги. Р-қиймат 0,05 дан кичик бўлишини инобатга оладиган бўлсак, $LN(GDP)$ ва $LN(Credit)$ ўзгарувчанлар статистик аҳамиятли ҳисобланади. Инвестицияга таъсир этувчи омилларнинг ҳар бирини алоҳида якка ҳолда таҳлил этганда қолган омиллар ўзгаришсиз деб қаралганда, энг катта таъсир этувчи омил ЯИМ, кредит қўйилмалари ва инфляция даражаси миқдорига тўғри келмоқда. Бунда, натижавий омил билан таъсир этувчи омиллар ўртасидаги корреляцион боғланишни ифодалайдиган регрессиянинг тенгламасини “Энг кичик квадратлар” усулидан фойдаланиб қуйидагича акс эттиришимиз мумкин бўлади:

$$LN(Invest) = -1,37 + 0,96 \cdot LN(GDP) + 0,15 \cdot LN(Credit) - 0,31 \cdot Ref. Rate - 0,15 \cdot LN(ExchRate) + 0,24 \cdot Inf. Rate \quad (20)$$

20-формула ва 3-жадвал маълумотларидан фойдаланиб чизиқли регрессия учун ўртача коэффициентлар эластиклигини аниқлаймиз:

$$\bar{\epsilon}_{LN(Invest)LN(GDP)} = LN(GDP) \cdot \frac{LN(GDP)}{LN(Invest)} = 0,96 \cdot \frac{10,52}{9,04} = 1,12$$

$$\bar{\epsilon}_{LN(Invest)LN(Credit)} = LN(Credit) \cdot \frac{LN(Credit)}{LN(Invest)} = 0,15 \cdot \frac{9,11}{9,04} = 0,15$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)Inf.Rate} = Inf.Rate \cdot \frac{\overline{Inf.Rate}}{LN(Invest)} = 0,24 \cdot \frac{0,14}{9,04} = 0,004$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)LN(ExchRate)} = LN(ExchRate) \cdot \frac{\overline{LN(ExchRate)}}{LN(Invest)} = -0,15 \cdot \frac{7,25}{9,04} = -0,12$$

$$\bar{\varepsilon}_{LN(Invest)Ref.Rate} = Ref.Rate \cdot \frac{\overline{Ref.Rate}}{LN(Invest)} = -0,31 \cdot \frac{0,16}{9,04} = -0,05$$

ЯИМнинг 1 фоизга ортиши инвестицияни ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 1,12 фоизга ортишини, кредит қўйилмаларнинг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,15 фоизга ортишини, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,05 фоизга камайишини, валюта курсининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,12 фоизга камайишини, инфляция даражасининг 1 фоизга ошиши инвестициянинг ўртача қиймати $LN(\overline{Invest})$ нинг ўртача қийматидан 0,004 фоизга ортишини билдиради.

Ортикча ўзгарувчиларни аниқлаш учун икки томонлама Р-қиймат ёрдамида кетма-кет ўзгарувчини чиқариб ташлаган ҳолда тест ўтказамиз. Бунда GNU Regression, Econometric and Time-series Library (GRET) иловасидан фойдаланамиз.

Нолли гипотеза $H_0: Ref.Rate$ учун регрессия параметрлари нолга тенг.

Синов статистикаси: $F(1,12) = 0,1481, P\text{-қиймат } 0,7071$

4- жадвал

	Коэффициент	Стандарт хатолик	t- статистика	P- қиймат
$LN(Invest)$	-1,54	0,18	-8,59	0,00
$LN(GDP)$	1,01	0,07	15,08	0,00
$LN(Credit)$	0,13	0,07	1,77	0,09
$LN(ExchRate)$	-0,16	0,06	-2,55	0,02
$Inf.Rate$	0,23	0,11	2,14	0,05

Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида ҳудудий инвестицияга ($LN(RInvest)$) бир қанча таъсир этувчи омиллар, жумладан ЯХМ, аҳоли сони ва ҳудуддаги банклар сонининг ($LN(GRP), LN(P), B$) регрессион таҳлилини кўриб чиқамиз. Бунинг учун маълумотлар асосида қуйидаги тасвирий статистикасини тузиб оламиз (6-жадвал):

5-жадвал

Тасвирий статистика

	Кузатувлар сони	Минимум	Максимум	Ўртача	Стандарт хатолик	Медиана	Стандарт оғиш	Интервал
$LN(RInvest)$	14	7,19	9,35	8,10	0,19	7,96	0,72	2,16
$LN(GRP)$	14	8,53	10,56	9,44	0,15	9,42	0,54	2,03
$LN(P)$	14	6,69	8,20	7,65	0,13	7,80	0,47	1,51
B	14	42,00	154,00	74,86	8,17	71,00	30,57	112,00

5-жадвалдаги статистик маълумотларга асосан факторлар ўртасидаги корреляция коэффицентини Microsoft Excel дастури ёрдамида ҳисоблаймиз ва қуйидаги натижага эришамиз:

6-жадвал

Корреляция коэффицентини

	$LN(RInvest)$	$LN(GRP)$	$LN(P)$	B
$LN(RInvest)$	1,00			
$LN(GRP)$	0,73	1,00		
$LN(P)$	0,40	0,66	1,00	
B	0,52	0,84	0,61	1,00

6-жадвалдан факторлар орасидаги боғланишлар ҳақида маълумот оламиз, шумладан, $LN(RInvest)$ ва $LN(GRP)$ орасидаги корреляция коэффицентини 0,73 га тенг, бу эса орасидаги боғланиш зичроқ ва мусбат, яъни мамлакатнинг ЯХМ қанча кўп бўлса, ҳудудлар бўйича инвестиция ҳам кўпроқ бўлади; $LN(RInvest)$ ва B лар орасидаги корреляция коэффицентини 0,52 га тенг, улар мусбат ўртача зич боғланишга эга, яъни ҳудудлардаги банкларнинг сонини ошириш билан биз ҳудудий инвестициялар салмоғини оширишга эришишимиз мумкин. Бундан ташқари ЯХМни ҳам оширади ва улар орасидаги корреляция коэффицентини 0,84 га тенг.

6-жадвал маълумотлари таҳлилида $LN(RInvest)$ натижавий омил сифатида ҳудудий инвестиция олинди. Таъсир этувчи омил сифатида: Ялпи ҳудудий маҳсулот ($LN(GRP)$), Аҳоли сони ($LN(P)$), банклар сони (B) кўрсаткичлари олинди. 3-жадвал маълумотларини компьютер Microsoft Excel дастури ёрдамида қайта ишлаш асосида қуйидаги регрессион таҳлил натижаларига эришилади (8-жадвал):

Дастлабки регрессион таҳлил натижаси

	Коэффициентлар	Стандарт хато	t-статистика	P-қиймат
$LN(RInvest)$	-3,32	4,52	-0,73	0,48
$LN(GRP)$	1,41	0,55	2,57	0,03
$LN(P)$	-0,18	0,43	-0,42	0,68
B	-0,01	0,01	-0,78	0,45

Дисперсион таҳлил	df	SS	MS	F ҳисоб	F-жадвал
Регрессия	3	3,86	1,29	4,37	0,03
Қолдиқ	10	2,94	0,29		
Жами	13	6,79			

8-жадвалдаги олинган таҳлил натижалардаги коэффициент миқдорларидан кўриниб турибдики, ЯХМнинг 1 фоизга ошиши бошқа омиллар ўзгармаганда ҳудудий инвестициянинг ўртача 1,41 фоизга ошишига, аҳоли сонининг 1 фоизга ошиши ҳудудий инвестициянинг ўртача 0,18 фоизга камайишига, банкларнинг 1 донага ошиши ҳудудий инвестициянинг ўртача 0,007 фоизга камайишига олиб келади.

Ҳисобланган $R^2 = 0,568$; $F_{\text{ҳисоб}} = 4,3749 > F_{\text{жадв}} = 0,0327$ мезонлар қонуниятининг $X = (LN(RInvest), LN(GRP), LN(P), B)$ омил кўрсаткичлар мажмуи орқали ҳаққоний ва ишончли ифодаланганини кўрсатади. Фишер мезонинг ҳисоб ва ва жадвал қиймати α – регрессия хатолиги. P-қиймат 0,05 дан кичик бўлишини инобатга оладиган бўлсак, $LN(GRP)$ ўзгарувчан статистик аҳамиятли ҳисобланади. Инвестицияга таъсир этувчи омилларнинг ҳар бирини алоҳида якка ҳолда таҳлил этганда қолган омиллар ўзгаришсиз деб қаралганда, энг катта таъсир этувчи омил ЯХМ миқдорига тўғри келмоқда. Бунда, натижавий омил билан таъсир этувчи омиллар ўртасидаги корреляцион боғланишни ифодалайдиган регрессиянинг тенгламасини “Энг кичик квадратлар” усулидан фойдаланиб қуйидагича акс эттиришимиз мумкин бўлади:

$$LN(RInvest) = -3,31 + 1,41 \cdot LN(GRP) - 0,18 \cdot LN(P) - 0,007 \cdot B \quad (21)$$

Ортиқча ўзгарувчиларни аниқлаш учун икки томонлама P-қиймат ёрдамида кетма-кет ўзгарувчини чиқариб ташлаган ҳолда тест ўтказамиз. Бунда GNU Regression, Econometric and Time-series Library (GRET) иловасидан фойдаланамиз.

Нолли гипотеза $H_0: LN(P)$, Вучун регрессия параметрлари нолга тенг.

Синов статистикаси: $F(2,10) = 0,4245$, P -қиймат 0,6653

Демак, математик модел таҳлилининг кўрсатишича, ЯХМ миқдорининг ошиши, ҳудудий инвестицияни камайтирмайди, аксинча оширади.

Хулоса қилиб айтганда, статистик таҳлил натижаларига кўра инвестицияни такомиллаштиришда банкларнинг кредит қўйилмалари ижобий таъсир этганини инобатга олсак, бу тармоқни ривожлантиришда банкларнинг ролини ошириш керак.

Хулоса ва таклифлар

Сўнги йилларда мамлакатимизда амалга оширилаётган инвестиция сиёсатидан кўзланган энг асосий мақсад хорижий инвестициялар иштирокида ташкил этилаётган ҳудудий корхоналар маҳсулот ёки хизматларини экспортга йўналтиришдан иборат. Бунинг учун маҳаллий корхоналаримиз негизда ташкил этилаётган корхоналар фаолиятини янгича ташкил этиш, улардаги ҳиссабай иштирок этиш, яъни акциялар улушига асосан томонларнинг қарор қабул қилишида иштирок этиш, энг асосийси хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарнинг маҳсулот ёки хизматларини ташқи бозордаги рақобатбардошлигини оширишга эришиш кабилар муҳим аҳамият касб этади.

Бизнингча юқоридаги тавсияларнинг амалиётга жорий этилиши ҳудудий инвестиция лойиҳаларни фаол жалб этилишига ва инвестиция муҳитининг барқарорлигини таъминлашга имкон беради. Хорижий инвесторларни жалб қилишда турли усулларнинг қўлланилиши ўзининг самарали мевасини ҳозирнинг ўзиданоқ бермоқда. Жадал ва мутаносиб иқтисодий ўсиш, чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва иқтисодиётни диверсификация қилишда фаол ва аниқ йўналтирилган инвестиция сиёсати юритиш энг муҳим омил ҳисобланади. Ўзбекистон ўзига хос инвестицион иқлим ярата олди ҳамда бунга мамлакатнинг ресурсларга бой эканлиги ва уларни қазиб чиқариш, қайта ишлаш борасида корхоналарни ташкил этиш, мавжудларини модернизациялаш бўйича берилаётган кенг имкониятлар хорижлик инвесторларни кириб келишига замин яратди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони.

2. Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 август, ПФ-5495-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб

қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4300- сонли Қарори.

4. Лиесбетх Солен, Миет Маертенс анд Жо Свиннен. Форейгн дирест инвестмент ас ан энгине фор эсономис гровтх анд хуман девелопмент: А ревию оф тхе аргументс анд эмпирисал эвиденсе. Жануарй 2009 ДОО: 10.4324/9780203076880 ҳтпс://www.ресарчгате.нет/публисатион/237244956

5. Усковао Т.В. Роли инвестиций в обеспечении устойчивого экономического роста. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз 6 (30) 2013., 45-59 стр.

6. Прусак М.М. Стратегия региона: инвестиции в экономику // Финансы. 2001. - № 1. - С. 6-8. 10. Каримов Н.Ф. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш масалалари. – Т.: Фан ва технология, 2007. – 240 б.

7. Ш.И.Мустафакулов, Инвестицион муҳит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография. БМА. 2017. 208-б.

8. www.stat.uz сайт маълумотлари асосида

IQTISODIY RIVOJLANISHNI RIVOJLANTIRISH, ISHBILARMONLIK MUHITI VA INVESTITSIYAVIY JOZIBADORLIKNI YAXSHILASH MASALALARI

Ziyayev Jamshidbek Xurshidbek o'g'li

Toshkent moliya instituti Soliqlar va sug'urta fakulteti

SS-90 guruh 2- bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsion jozibadorlikning mazmun-mohiyati, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda investitsion jozibadorlikni oshirish haqida iqtisodchi olimlarning fikr-mulohazalari o'rganilgan. Shuningdek, mamlakatimiz investitsion jozibadorligiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan bo'lib, mamlakatning ishbilarmonlik muhiti va investitsiyaviy risklar darajasini baholovchi xalqaro darajada tan olingan indikatorlar haqida to'xtalib o'tilgan. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda investitsion jozibadorlikni oshirish bo'yicha ilmiy xulosalar va tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: investitsiya, investitsiya muhiti, investitsiyaviy jozibadorlik, Beri – (Biznes muhiti xavf-xatarlari haqida ma'lumot) indeksi, indikator, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya, retsipient, donor, biznes, segment, progressiya, investitsiya salohiyati.

ISSUES OF DEVELOPING ECONOMIC DEVELOPMENT, IMPROVING THE BUSINESS ENVIRONMENT AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Abstract. This article examines the essence of investment attractiveness, the opinions of economists about increasing investment attractiveness in attracting foreign direct investments. Also, the factors influencing the investment attractiveness of our country were analyzed, and internationally recognized indicators assessing the country's business environment and the level of investment risks were discussed. Scientific conclusions and recommendations on increasing investment attractiveness in attracting foreign direct investments have been formulated.

Keywords: investment, investment climate, investment attractiveness, Beri – (Business Environment Risk Intelligence) index, indicator, foreign direct investment, recipient, donor, business, segment, progression, investment potential.

1. Kirish.

Qaysi bir rivojlangan mamlakat iqtisodiyotiga razm solmaylik, eng avvalo investitsiya muhitining sog'lomligi, uning jozibadorligi natijasida, investitsiyalar

oqimining shiddat bilan kirib kelishi orqali mamlakat iqtisodiyoti bilan bog‘liq tendensiyalarning progressiv natijalarga erishayotganini guvohi bo‘lamiz.

Bugungi kunda jahonda kechayotgan globallashuv va texnologik qurollanish bosqichida iqtisodiy rivojlanish kombinatsiyasi talqinida investitsiya oqimining roli katta ahamiyat kasb etadi. Davlatlar retsipient pozitsiyasi orqali xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida o‘rta va yirik biznesni tashkil etish va uni samarali yuritish uchun mamlakatdagi yaratilgan investitsiya salohiyati, tashkil etilgan zamonaviy infratuzilma, investitsion muhitni sog‘lomlashtirish bo‘yicha olib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati, xususan, xorijiy kompaniyalarning hech qanday moneliksiz kirib kelishi, xususiy mulk daxlsizligi, biznes subyekti sifatida o‘z kapitalini yo‘naltirish uchun mamlakatda maxsus iqtisodiy va kichik sanoat zonalarining tashkil etilganligi, soliq va boshqa moliyaviy imtiyozlarning mavjudligiga e‘tibor qaratishadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 29- dekabrda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida “Iqtisodiy o‘shishga, avvalo, raqobatdosh sanoat zanjirlarini yaratish hamda bunday loyihalarga investitsiyalarni ko‘paytirish orqali erishiladi [1]” – deb ta’kidlaganlar. Hozirgi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotining barcha sohalarida keng ko‘lamli o‘zgarishlar va tarkibiy islohotlar olib borilmoqda. Bunday islohotlarning olib borilishi bevosita mamlakatdagi investitsion jarayon, davlatning investitsion siyosati, uning ustuvor yo‘nalishlari va mamlakatdagi korxonalar investitsion faolligiga bog‘liq hisoblanadi.

2. Adabiyotlar sharhi.

“Investitsion muhit” tushunchasi borasida, ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ta’riflar berilgan bo‘lib, ulardan taniqli iqtisodchilar M. Glagoleva va S. Beloguralarning fikricha, “Mamlakat yoki mintaqaning investitsion muhiti hamda moliyaviy qo‘yilmalar jozibadorligining ma’lum darajasini belgilovchi omillar – siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy hamda davlatni huquqiy sharoitlari tavsifini birgalikda umumlashgan holatidir [2]”. Mazkur fikrda, investitsion jarayonlarni amalga oshirish, investitsion muhitning umumiy tushunchasi izohlangan bo‘lib, unda investitsion muhitini belgilaydigan turli omillar mavjudligi ifodalangan.

Investitsion jozibadorlik – bu potensial investorga mavjud mablag‘larni investitsiya qilish maqsadida ma’lum bir investitsiya ob‘yekti boshqalariga qaraganda qanchalik jozibador ekanligini baholashga imkon beradigan xususiyatlar to‘plami hisoblanadi [3].

Investitsion jozibadorlikning oshishi zamonaviy raqobat sharoitida kompaniyaning samarali ishlashi, rivojlanishi va o‘shishga yordam beradi [4].

Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda investitsiya jarayoni bozor konyunkturasi ta’siriga, investitsiyalarni moliyalashtirish manbalariga va hajmiga bog‘liq [5].

Bizningcha, investitsion jozibadorlikni ta'minlash va investitsiya salohiyatidan oqilona foydalanishda investitsion jozibadorlikni oshirishga qaratilgan mintaqaning imkoniyatlarini inobatga olish, ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmani innovatsion yangilashga yo'naltirilgan investitsiya faoliyatini jadallashtirish, mintaqaviy tadqiqotlarning moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya darajasini oshirish va innovatsion investitsiyalarni jalb etishga qaratilgan [6].

Respublikamizda aksiyadorlik jamiyatlari qaysi sohada faoliyat ko'rsatishidan qat'iy nazar, qo'shimcha moliyaviy resurslarini joylashtirish, jumladan xorijiy investitsiyalarni jalb qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Aynan aksiyadorlik jamiyatlariga investitsiyalarni jalb qilishning eng zamonaviy usullaridan biri IPO mexanizmini qo'llashdir [7].

Mamlakat investitsion muhitiga ta'sir ko'rsatuvchi, qisqa qilib aytganda, investitsiyani kirib kelishini ta'minlaydigan asosiy omil - bu investitsion infratuzilmadir. Infratuzilma ma'lum bir maqsadni ko'zlashi, turli xilda va o'lchamlarda bo'lishi mumkin. Xorijiy investitsiyalar uchun yetarli darajadagi infratuzilmaning mavjud emasligi kirib kelayotgan investitsiyalar hajmiga katta ta'sirini o'tkazmay qolmaydi [8].

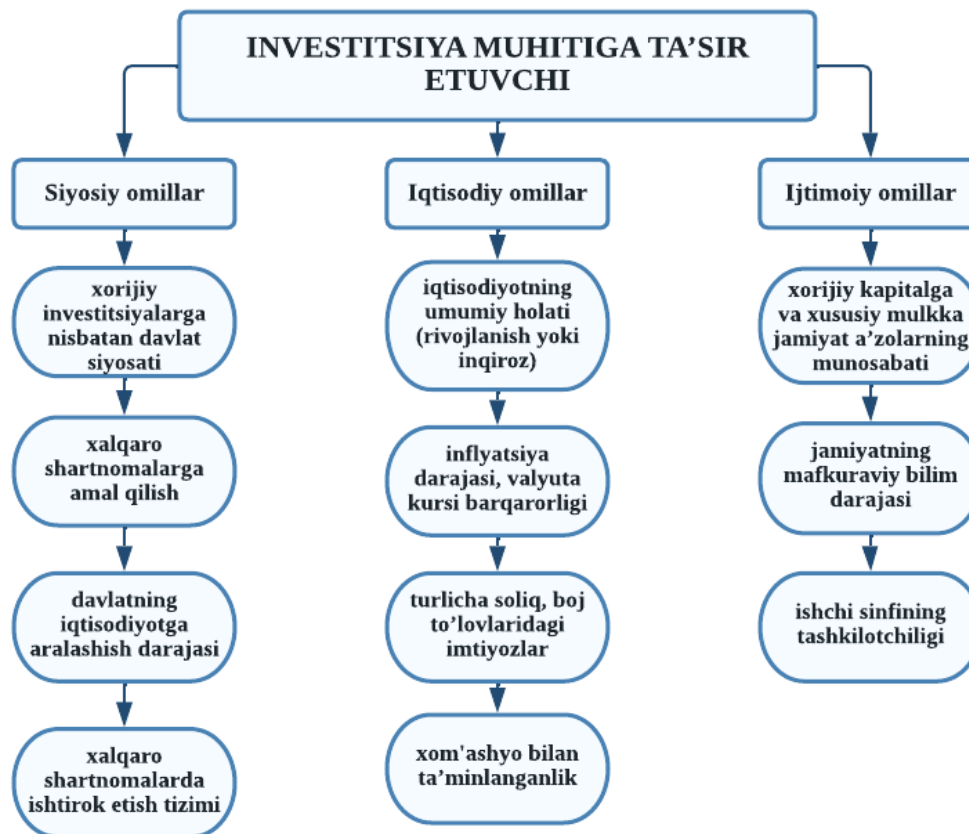
3. Tadqiqot metodologiyasi.

Mamlakat investitsion jozibadorligi va uni oshirish bo'yicha ma'lumotlar to'plash, to'plangan ma'lumotlarni jadval va infografik ko'rinishda tahlil qilish, sintezlash, mantiqiy fikrlash kabi iqtisodiy tadqiqot usullaridan keng foydalanildi.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Investitsiya jozibadorligi mamlakat investitsiya salohiyati va investitsiya riski darajasining bir vaqtda ta'sir etishi orqali aniqlanadi. Bu kabi ko'rsatgichlar esa investitsiyalarning maqsadga muvofiqligi hamda jozibadorligini anqilashga yordam beradi. Investitsiya riski darajasi investitsiya muhitiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir.

Investitsiya muhiti makroiqtisodiyot darajasida, ya'ni investor va aniq davlat organlari, xo'jalik subyektlari o'rtasidagi munosabatlarda o'z aksini topadi. Investitsiya muhiti har qanday aniq vaqt uchun obyektiv holat bo'lib, capital qo'yish uchun mavjud sharoitlarning majmuasini o'zida qamrab oladi. Lekin investitsiya muhiti davlat organlarining boshqarish faoliyati ta'sirida shakllanadi. Shuning uchun davlatning investitsiya siyosati eng omillardandir. Shu ma'noda har bir davlat kapital import qilishda o'zining aniq kapital qabul qilish tizimiga ega bo'adi. Investitsiya muhiti darajasi qanchalik yomon bo'lsa, investor o'z riskini shunchalik yuqori belgilaydi. Investitsiya muhitining makroiqtisodiy darajada quyidagi rasm ko'rinishida tasvirlash mumkin (1-rasm)

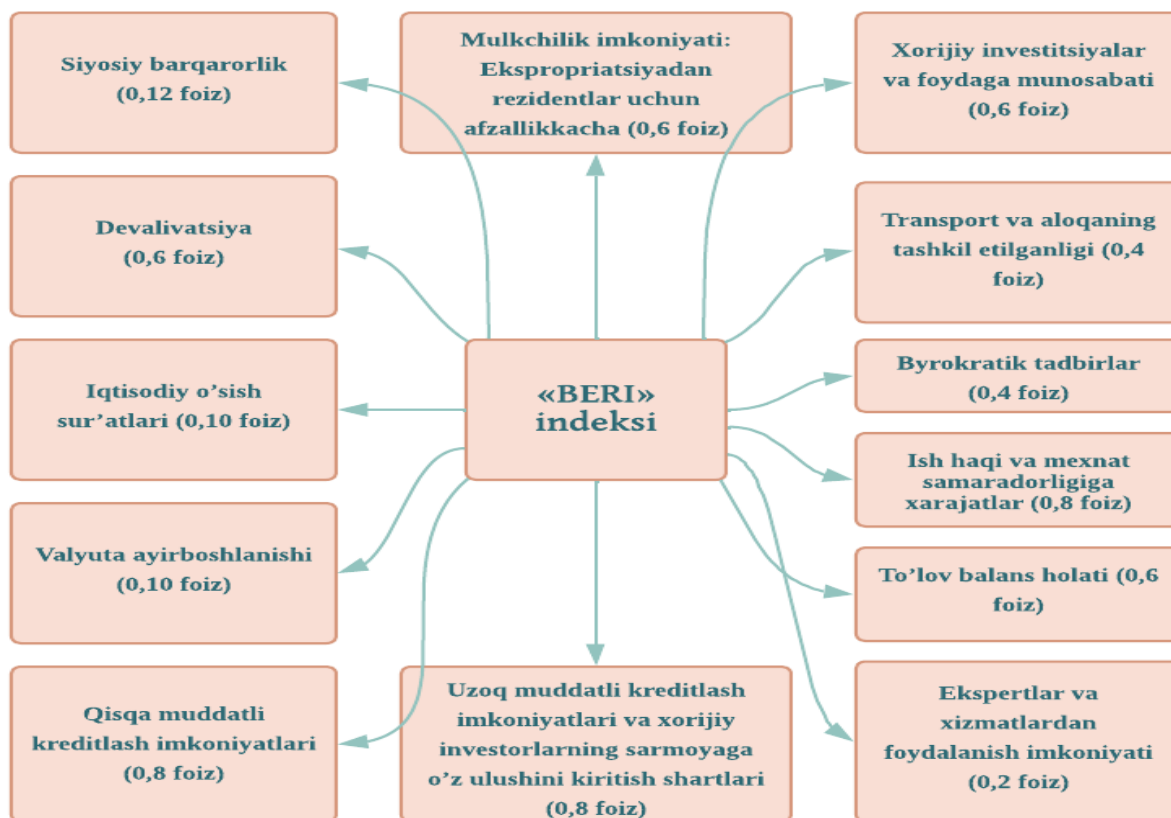
1-rasm. Mamlakat investitsiya muhitiga ta'sir etuvchi omillar [9]

Yuqoridagi infografik shaklida keltirilgan rasmda ko‘rishimiz mumkinki, O‘zbekistonda investitsiyaviy jozibadorlikni belgilovchi kengaytirilgan uchta eng yirik segmentlar mavjud bo‘lib, ular siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy tarmoqlar tarkibidagi ta’sir etish kuchiga ega turli-xil omillar sanaladi.

Bu omillarning barqarorligi esa o‘z-o‘zidan investitsiyalarni donor pozitsiyasida kirib kelishi uchun munosabatlar negizi vazifasini o‘tabgina qolmay, investor o‘z kapitalini yo‘naltirish borasida mamlakatning hududi hamda soha-tarmoqlariga bo‘lgan potentsiali ortib boradi. Shu qatorda aksincha, investitsiya muhiti darajasi qanchalik yomon bo‘lsa, investor o‘z riskini shunchalik yuqori belgilaydi.

O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etishni faollashtirishga kata e’tibor qaratilib, investorlarga ko‘maklashish va kafolatlar berish uchun ularga investitsiya, soliq tizimida va bojxona to‘lovlari sohalarida ma’lum imtiyozlar, sharoitlar va kafolatlar tizimi yaratildi. Shuningdek, xorijiy investitsiyalar uchun hudud jozibasini baholashda ko‘pchilik xorijiy investorlar ham «BERI» (business environment risk index) indeksidan foydalanadilar. Bu indeks asosiy 15 ko‘rsatgichda aniqlanadi, 0 dan 4 ballgacha. Indeksning optimal jihatlari shundaki, u bilan hududlardagi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy strukturani qay tarzda ishlayotganini bilish mumkin bo‘ladi. Quyidagi

2-rasmda baholash mezonlari, ularning investitsiya qarorlarini qabul qilish bo'yicha ahamiyatidan kelib chiqib aks ettirilgan.

2-rasm. Xorijiy investitsiyalar uchun hudud jozibadorligini baholashning «BERI» indeksi [10]

Yuqorida keltirilgan infografik shakldagi rasmda «BERI» (Biznes muhiti xavf-xatarlari haqida ma'lumot) indeksi mamlakat investitsiya muhitini turli hajmga ega bo'lgan 15 ta baholash mezonlariga asoslangani berilgan bo'lib, har bir mezonga 0 dan (to'g'ri kelmaydi) 4 gacha (o'ta qulay) baho beriladi. To'plangan ballarning yuqori bo'lishi barqaror mamlakatni anglatadi. Mamlakat to'plagan ball qanchalik past bo'lsa, investitsiyalashdan olinishi mo'ljallangan foyda yuqori bo'lishi zarur, aks holda investitsiyalash samara keltirmaydi. Shu o'rinda, «BERI» indeksiga kirgan ko'rsatgichlar orasida siyosiy barqarorlik (0,12 foiz) eng kata ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mamlakatimizda investitsiya masalasi so'nggi 5 yilda o'z aktualligini yo'qotmaganini hisobga olgan holda, asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalarni tahlil qilish natijasida yildan-yilga o'sish sur'atlar qayd etilganini ko'rishimiz mumkin (1-jadval).

Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hududlar kesimida [11]

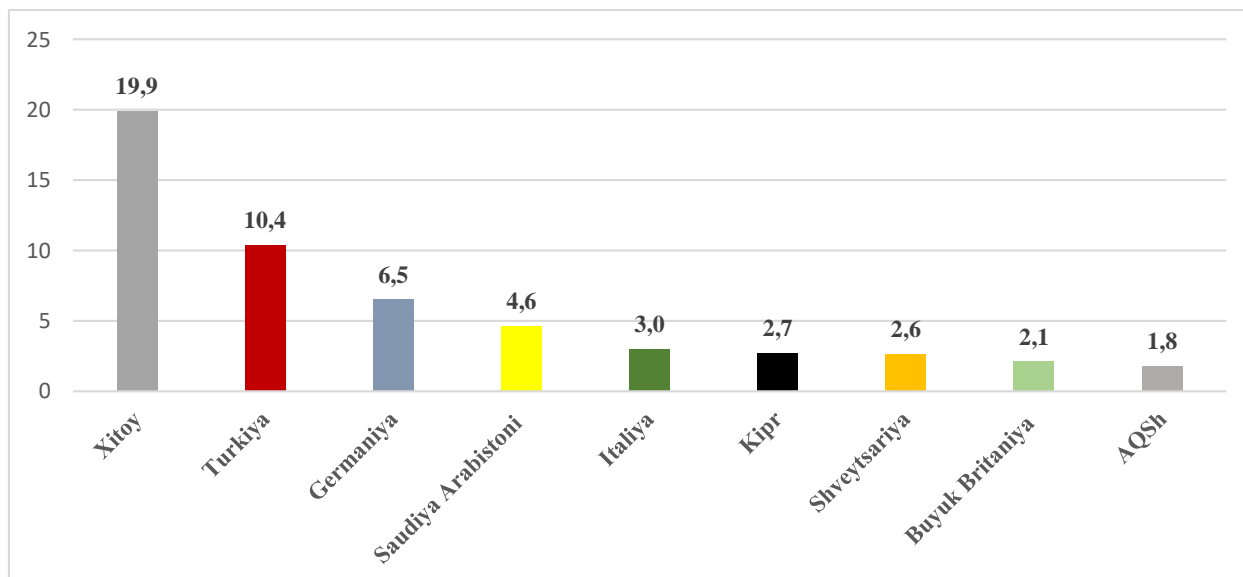
o'sish sur'ati %

Hududlar	2020	2021	2022
O'zbekiston Respublikasi	95,6	102,9	105,0
Qoraqalpog'iston Respublikasi	69,9	105,1	118,9
Andijon	110,6	106,0	114,6
Buxoro	104,7	147,4	98,5
Jizzax	147,4	72,4	106,9
Qashqadaryo	76,5	77,8	96,0
Navoiy	77,1	86,0	105,9
Namangan	88,0	100,5	102,0
Samarqand	128,8	98,7	122,5
Surxondaryo	77,4	109,7	100,6
Sirdaryo	111,2	107,7	127,6
Toshkent	92,2	120,3	102,4
Farg'ona	113,5	105,7	112,4
Xorazm	92,7	139,3	108,7
Toshkent sh.	108,6	105,0	97,6

Yuqorida keltirilgan jadval ma'lumotlarida shuni ko'rish mumkinki, asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalarning o'sish sur'ati foiz ko'rinishida berilgan. 2020-2021 yillarga nisbatan 2022 yilda o'sish sur'atlari 105,0 foiz deya qayd etilgan, bu esa o'z navbatida, O'zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalar o'sish tendensiyasiga ega bo'lib borayotgani hamda investitsiya muhitining qulayligidan dalolat beradi.

Bunday investitsiya holatida o'sish sur'atlarini yanada oshib borishi investorlar uchun qulay muhit yaratilganligi, investitsiya dinamikasi va tarkibiga ta'sir ko'rsatadigan jami iqtisodiy, huquqiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadi.

Ma'lumki, mamlakatimiz iqtisodiyotini barqarorlashtirishda to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarning o'zni beqiyos hisoblanadi. Shu o'rinda, O'zbekistonda o'zlashtirilayotgan xorijiy investitsiya hajmidagi ulushi eng yuqori bo'lgan davlatlarni ko'rishimiz mumkin (3-rasm)

3-rasm. O‘zbekistonda o‘zlashtirilayotgan xorijiy investitsiyalar hajmida xorij davlatlari ulushi (foizda) [12]

O‘zbekistonda asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar hajmi 190 trln. so‘mni tashkil etgan bo‘lib. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, shundan asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan jami xorijiy investitsiya va kreditlar 72 trln. so‘m miqdorida qayd etildi [13]. Yuqoridagi keltirilgan rasmdagi raqamlar shuni isbotlaydiki, o‘zlashtirilgan jami xorijiy investitsiya va kreditlar hajmida eng yuqori ulushga ega bo‘lgan investor davlatlar orasida Rossiya 21 foiz bilan birinchi o‘rinda qayd etildi. Ushbu ko‘rsatkichni qolgan davlatlar kesimida ham ko‘rishimiz mumkin, jumladan, Xitoy 19,9 foiz, Turkiya 10,4 foiz, Germaniya 6,5 foiz, Saudiya Arabistoni 4,6 foiz, Italiya 3 foiz, Kipr 2,7 foiz, Shveysariya 2,6 foiz, Buyuk Britaniya 2,1 foiz, AQSh (Amerika Qo‘shma Shtatlari) 1,8 foiz ulushlariga to‘g‘ri kelmoqda.

5. Xulosa va takliflar.

So‘nggi bir necha yil ichida O‘zbekiston jadal iqtisodiy o‘zgarishlarni boshdan kechirdi va xalqaro hamjamiyatda biznes va investitsiyalar uchun turli xil to‘siqlarini bartaraf etishda ochiqlik, yangilanish va qat’iyatlilik ramzlaridan biri sifatida tobora ko‘proq namoyon bo‘lmoqda. Investitsiya muhitining holati faqat investor uchun emas, balki investitsiya qabul qiluvchi uchun ham muhim jarayondir.

Yuqoridagi tahlil va muhokamalardan kelib chiqib quyidagi taklif va tavsiyalarni shakllantirishga muvofiq bo‘ldik:

- O‘zbekistonda investitsion muhitni yaxshilash bo‘yicha esa uning jahon arenasidagi imidjini mustahkamlash;
- investitsiyalarni jalb qilishda qulay ishbilarmonlik muhiti yaratish va axborotlar ochiqligini ta‘minlash;
- investorlar huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish, mahalliy kompaniyalar va xorijiy investorlar o‘rtasida ishlab chiqarish va sotish munosabatlarini

rivojlantirishni hamda savdo logistikasini yaxshilash;

➤ ishbilarmonlik muhiti va qulay investitsion muhitni shakllantirishda davlat organlari rolini oshirish kabi ishlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Yuqorida keltirilgan ilmiy taklif va tavsiyalardan kelib chiqqan holda, ularni chuqur o‘rganib, tahlil qilish va asoslab amaliyotga tadbiq etish yaqin kelajakda o‘z natijasini beradi. Shuningdek, mamlakatda qulay investitsiya muhitini yaratish orqali davlatning investitsiya jozibadorligini yanada oshirishga va ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilashga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

6. Adabiyotlar/Литература/Reference:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi (2020 yil 29 dekabr)

2. Глаголев П., Белогур С. (1997) Инвестиционные просторы России // Российский инвестиционный вестник. № 3. с 15.

3. Yurii A.Rolik. A Complex Approach to Evaluating the Innovation Strategy of a Company to Determine its Investment Attractiveness. // Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 99, 6 November.

4. Volik Olga Andreevna, Solntseva Oksana Glebovna, Tsunaeva Yuliya Olegovna. “THE INCREASE IN INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF COMMERCIAL ENTERPRISES”// Vestnik universiteti №6, 2018. – st.6; https://www.researchgate.net/publication/326715628_THE_INCREASE_IN_INVESTMENT_ATTRACTIVENESS_OF_COMMERCIAL_ENTERPRISES/link/5b606191a6fdccf0b2038113/download

5. Svitlana Gutkevych. Investment Attractiveness of Industries: Features and Trends// Baltic Journal of Economic Studies, vol. 5, № 3, 2019. – P.9; https://www.researchgate.net/publication/334967088_INVESTMENT_ATTRACTIVENESS_OF_INDUSTRIES_FEATURES_AND_TRENDS/link/5d4822524585153e593d6592/download

6. Nodir Jumaev. “Ways to attract investment with assessment of investment potential of the regions” International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom Vol. VII, Issue 2, February 2019 Licensed under Creative Common Page 664, ISSN 2348 0386 <https://www.researchgate.net/publication/331231655>

7. Shomirov Aziz. “The role of ipo mechanisms in attracting investments to joint stock companies: necessity and prospects”, International Finance and Accounting: Vol. 2021: Iss. 1, Article 19.

8. Bobur Ochilov. “Mamlakat investitsiya jozibadorligini baholashda investitsion infratuzilma va xalqaro indekslarning ahamiyati” “Logistika va iqtisodiyot” ilmiy elektron jurnal 3-son, 2021, 54-bet.

http://economyjournal.uz/maqola/Maqolalar_2021_3_soni.pdf

9. Ergasheva Sh., Uzoqov A. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish – T.: Iqtisod-Moliya, 2008. 37-b.

10. Nasirov E.I., Asamxodjayeva Sh.Sh. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2020. 80-81 betlarda aks etgan ma'lumotlar orqali muallif tomonidan erkin tayyorlandi.

11. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi – www.stat.uz

12. O'zbekiston Respublikasi Qimmatli qog'ozlar Markaziy Depozitariysining rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi – www.deponet.uz

13. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining rasmiy veb-sayti ma'lumotlari – www.stat.uz

THE ROLE OF INTERNET MARKETING IN THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE ACTIVITIES IN SMALL BUSINESS ENTITIES

I.Irakkhujeva, Tashkent Financial Institute

Annotation: This article examines the role of network entities in the country's economy as a result of the implementation of Internet marketing in the development of e-commerce in small business and private entrepreneurship, and the prospects for their effective use.

Keywords: marketing, internet marketing, business, entrepreneurship, e-commerce, model, technology, internet trading system, web system, commerce, electronic media, goods, services, integration, information and communication technologies, information space, mobile e-commerce.

Introduction

The effectiveness of Uzbek manufacturing enterprises in the period of modernization of the economy depends in many respects on the degree to which all employees of the enterprise, including its management, make quick decisions and radically change the way they operate. The improvement of the market economy creates conditions for the emergence of various forms of entrepreneurship. Entrepreneurship development also has a significant impact on the formation and development of the information and communication business. Therefore, the prospects for further development of electronic networks and the expansion of e-commerce processes will serve as an important factor not only for small business but also for the wider development of the country's economy.

According to the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoev dated November 17, 2021 No. PP-14 "On improving e-commerce administration and creating favorable conditions for its further development" [1], Center for Electronic Cooperation Portal under the Ministry of Investment and Foreign Trade and reorganized as the Digital Transformation Center under the Ministry of Foreign Trade. The center has the following additional tasks:

- formation of the digital ecosystem and performance of its operator functions;
- creating conditions for e-commerce platforms to use their customer base and provide services to them equally, regardless of the form of ownership, departmental and sectoral affiliation, territorial location;
- ensuring that payments and payments from a single personal account and the fulfillment of contractual obligations of the parties are guaranteed (on a letter of credit) in connection with the performance of the functions of the digital ecosystem "xroy" system, etc.

By January 1, 2024, the income tax rate for operators of e-commerce platforms integrated into the digital ecosystem has been reduced by 50%. For taxpayers engaged in electronic trade in goods (services), reduced tax rates on income tax and turnover tax in accordance with Articles 337 and 467 of the Tax Code, regardless of whether they are included in the national register of participants in electronic commerce.

In order to create favorable conditions for the development of e-commerce in the country, to introduce modern mechanisms and procedures for the sale of goods (services) via the Internet, to expand the geography and increase the volume of exports of local businesses by e-commerce participants formed by information systems in the process of providing services, electronic checks, receipts, messages and other methods that allow to identify the parties to the transaction are equated to receipts, coupons, tickets and other documents confirming the payment for goods (services). Also, in the implementation of e-commerce transactions by businesses through electronic terminals (E-POS) is mandatory to send an electronic check or other confirmation of receipt of cash to the buyer and transfer cash to the servicing bank in strict compliance with the rules of collection. can be taken in the form of.

E-commerce entities have the right to accept payments through corporate bank cards of business entities, as well as electronic payment systems, using payment terminals in the conduct of trade activities. Export of goods (services) up to \$ 3,000 sold through e-commerce is carried out in accordance with the rules of postal services without entering into a single electronic information system of foreign trade operations and filling out a cargo customs declaration.

Entrepreneurs providing services for the supply of goods sold through e-commerce are given the right to accept payments for third parties (sellers of goods) subject to their subsequent collection in the prescribed manner, for goods (services) sold through e-commerce 15% of their total value in advance. payment request canceled, Legislation does not require a license to carry out passenger and cargo transportation by city, suburban, intercity and international road for the delivery of goods sold through e-commerce across the territory of Uzbekistan to the seller and supplier on the basis of personal property, lease and other use rights. except as specified.

In addition, the sale of medicines and medical devices through e-commerce is allowed only in strict compliance with the procedures and requirements for their safety during storage and delivery, and taking into account the requirements of the legislation.

Analysis and results.

The role of marketing, especially internet marketing, is important in the development of e-commerce in the country. At the heart of Global Internet marketing, of course, is the idea of transforming innovative products into a standardized and affordable way to meet the needs of a wide range of consumers. Market globalization

is said to be the tendency of countries and individual regions to operate beyond their borders. This is evidenced by the liberalization of trade, the removal of investment barriers, the emergence of free enterprise and others.

In the case of large enterprises, globalization means the formation of a common approach to transcending the boundaries of the domestic market and the development of the world market. All this leads to the conclusion that the successful implementation of Internet marketing trends and trends at the enterprise level requires its adoption as a management concept, the development of inter-functional coordination and decision-making, the creation of inter-functional groups to improve corporate culture. Internet marketing as a philosophy, strategy and tactics of market activity has shaped certain scientific principles, goals and means of achieving them in its historical formation and development.

Internet marketing, understood as a business philosophy and aimed at identifying the needs of consumers and target markets, is used at the level of individual enterprises and commercial and non-profit organizations, as well as at the regional and state levels. Internet marketing is a dynamic concept that means the development of a firm (enterprise) through active market activity. It is also seen as a system that allows production to be oriented to market demands.

In accordance with the principles of Internet marketing, all aspects of modern business activities should be planned and implemented taking into account market requirements, consumer needs. The achievements of modern firms in the field of production and sales, the diversity and quality of products, their entry into sales markets, the creation of production that is optimal in terms of scale of operations are all the result of the use of Internet marketing.

The main task in the operation of the management system of the firm in the fierce struggle with competitors is to adapt its activities, strategy and tactics as much as possible to the constantly changing situation of the market and the consumer sector.

Internet marketing assures everyone that success can be achieved by providing the customer with what he or she wants, setting a reasonable price, and giving him or her the opportunity to purchase goods where he or she is comfortable and in the amount he or she needs.

Internet marketing is one of the main disciplines of qualified market participants. They need to know how to describe the market, segment, evaluate the needs and requirements of consumers, convey the idea of product value to consumers through price, advertise and promote the product.

Internet marketing is a multifaceted process. It is the activity of market relations subjects, as well as suppliers, practical economists, scientists, organizations, government agencies, market philosophy, thinking strategies and tactics. The main goal of this process remains to ensure full satisfaction of customer needs and

requirements. Therefore, Internet marketing can be defined as a way to identify and use needs, to achieve the commercial goals of the enterprise on the basis of improving and improving the quality of products and services in accordance with these needs.

Internet marketing is the main condition of movement in this or that market and manifests itself in the form of the ratio of supply and demand. Only this ratio, more precisely depending on which component of it is dominant, differs as follows:

1. "Seller's market" - in which the demand for a product exceeds its supply. The seller dominates the market, the buyer has to be the most active participant. In this case, "money chases the product."

2. "Buyer's market" - in which supply is more than demand, so buyers (consumers) have the opportunity to choose what they want from the products and services offered. In such a market, buyers have an advantage, producers and sellers become the most active participants in the market. In this case, the product has to be "chased for money."

3. "Balanced market" - in which supply and demand are more equal.

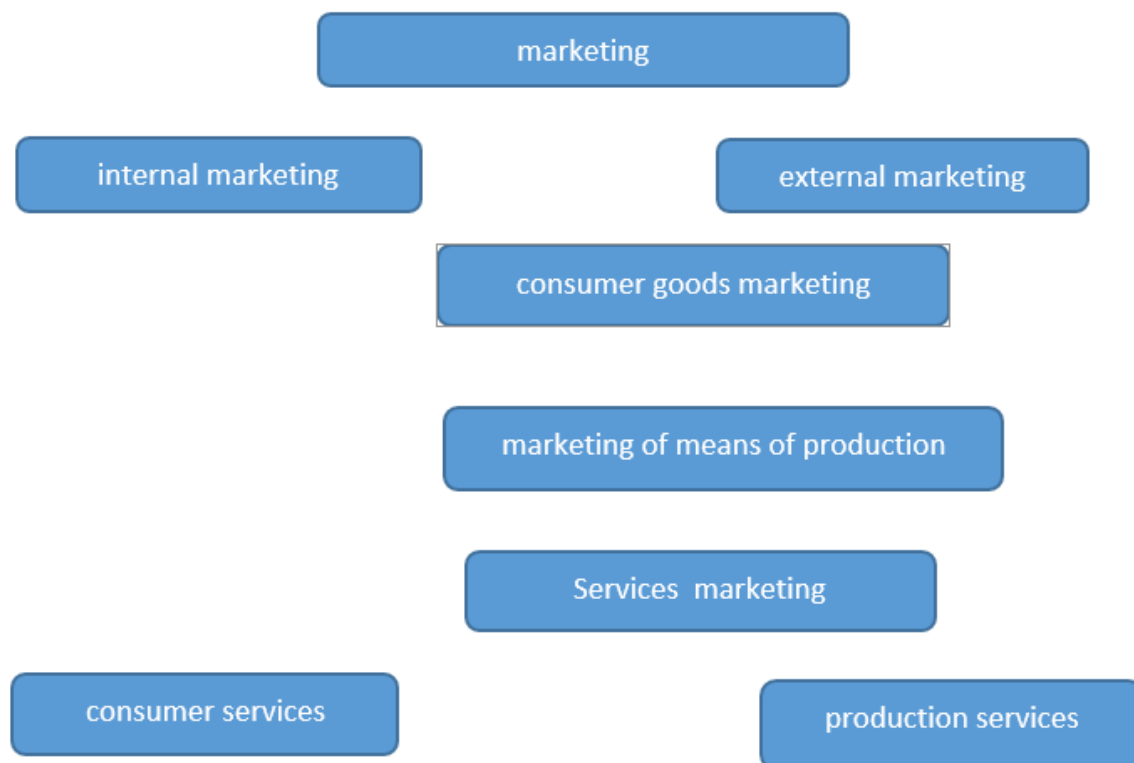

Figure 1. Areas of application of Internet marketing ¹

Internet marketing is widely used in business and covers the following areas:

- market sectors (goods, money, finance, labor);
- types of products (material resources and services);
- types of consumers (final consumers, consumer enterprises);
- Entrepreneurship (industry, agriculture, trade, construction, transport, banking, insurance, sales services, sports, culture, education, etc.);
- market sectors (external and internal).

The main subjects of Internet marketing are manufacturers, Internet marketing specialists, intermediaries and consumers of various products and services.

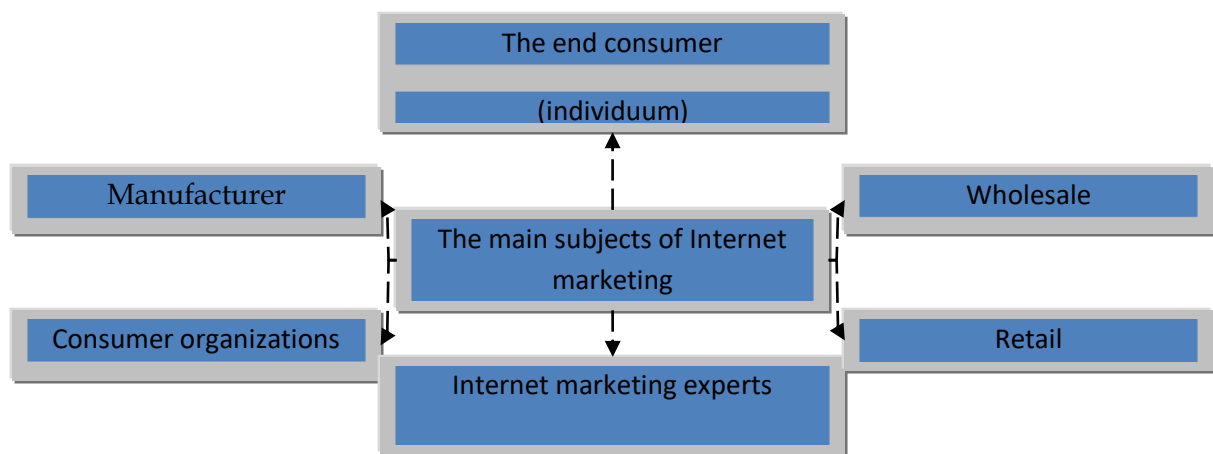

Figure 2. Internet marketing entities ¹.

The objects of Internet marketing include material products, services, ideas, organizations, regions and individuals. Internet marketing objects are usually combined into the concept of ‘products’.

Material products are divided into products for personal consumption, production and products intended for public social purposes.

Services (housing, manufacturing, finance, transportation and communication, social, intellectual) - the best emerging sector of Internet marketing activities. Their quality is variable because it depends on the exact executor and it is difficult to standardize them.

Ideas include development and prediction scenarios, projects, technologies, patents, know-how, social norms and traditions, needs, and their hierarchy. The ideas are inextricably linked to the development of the legal support of copyright championships in Internet marketing.

¹ Compiled using economic literature.

An organization can be considered as an object of Internet marketing both in terms of organizational structure and models, as well as in terms of rights, privileges and so on. Special mention should be made of the reputation of the organization in the business environment and in the eyes of society as a whole. The image of an organization is usually characterized by the brand of the firm, the product, or the service mark of the firm.

Regions include land as Internet marketing facilities, housing, recreation areas, farm buildings, land as an object of investment. In a much broader sense, when regions talk about Internet marketing, it is possible to understand the general definition of the category of immigrants, tourists, businessmen, the attraction of financial and other resources.

Literature review.

Problematic processes facing our economy In this regard, the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 5, 2018 No PP-3697 "On additional measures to create conditions for the development of active entrepreneurship and innovation" acknowledges the existence of obstacles to further development of the industry. the process of overcoming existing problems is given priority [Decision. 2018. 2].

For several years before the advent of the Internet, e-commerce was based on various electronic data transmission systems. The above organizational methods of data exchange are still used in a number of e-commerce systems EDI (Electronic Data Interchange), EFT (Electronic Funds Transfer-funds), E-Mail (Electronic Mail - e-mail) [2018. 3].

CONCLUSION

In conclusion, it should be noted that in the context of increasing information in various spheres of society, there is an opportunity for the company to communicate directly with the customer. In recent years, there has been a transition from mass marketing to Internet marketing. One such area is Internet marketing, which focuses on strengthening individual relationships with consumers as much as possible using telecommunications tools.

This is a process of continuous application of knowledge about the individual consumer, obtained through the use of interactive communications. This knowledge helps to create and promote products and services in order to ensure long-term mutually beneficial relationships. The advantages of such a relationship for the customer: the effectiveness of the relationship, for the manufacturer - profit, for both - peace, confidence in the future. It should be noted that individual Internet marketing is increasingly developing in hotel services, banking, more precisely, can be applied in any particular product market.

It is these principles that reveal the new, most characteristic features of Internet marketing. The specific forms and content of Internet marketing depend on the characteristics of the enterprise, its internal capabilities and external conditions. This is where Internet marketing and all other intermediate types of activities come together in a single focused process to achieve set goals, which in turn determines the movement of different types of Internet marketing.

LIST OF REFERENCES

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoev dated November 17, 2021 No PP-14 "On improving e-commerce administration and creating favorable conditions for its further development"
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 5, 2018 No PP-3697 "On additional measures to create conditions for the development of active entrepreneurship and innovative activities"
3. Nir Vulkan. Electronic commerce. M.: «Internet-trading», 2018 - 296 p.
4. M.S.Yakubov, D.B.Yuldashev Modernization of economics on the basis of electronic commerce. Newsletter № 2 (14), 2013. Bulletin of higher education courses of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan. 39-
5. Yakubov M.S. E-commerce is a leading factor in the socio-economic development of the country. ISSN 2181-5011. Vestnik?? 2 (22), 2015. Bulletin of higher education courses of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan. 14-19 b.

ALGEBRA DARSLARIDA TRIGONOMETRIK IFODALARNI AYNIIY
ALMASHTIRISH MAVZUSINING DOLZARBLIGI YUZASIDAN
METODIK TAVSIYA

Yuldasheva Xumora G'iyosxonovna
Sarikova Manzura Mahamadjanovna
Farg'ona viloyati Farg'ona tumani
3-sonli o'rta ta'lim maktabi
Matematika fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Maqolada trigonometrik ifodalarni almashtirishga doir misollar, formulalar, yo'l-yo'riqlar ko'rsatib beriladi. XXI asr informatsion texnologiyalar asri bo'lganligi bois matematikaning har bir darsi o'quvchi uchun dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Trigonometriya, misol, ayniy almashtirish, formula, isbot, funktsiya.

Avval matematika, keyin esa boshqa fanlar. Shunday ekan maktab o'quvchilariga matematika darslarini sifatli o'tish, dars samaradorligini oshirish, yangi metodlardan foydalanish kabi vazifalar bugungi kunning dolzarb vazifalari hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4708-son qarori dasturilamal bo'lib xizmat qilishi shubhasiz.¹ Qarorga ko'ra 2020 — 2023-yillarda O'zbekiston Respublikasida matematika fanlari bo'yicha ta'lim sifatini yaxshilash, ilmiy-tadqiqotlarning natijadorligi va amaliy ahamiyatini oshirishning maqsadli dasturini ishlab chiqish va boshqa muhim vazifalar belgilab berildi.

Maktab matematika kursining trigonometriya bo'limida juda ko'p ayniy munosabatlar, jumladan, quyidagi munosabatlar o'rganiladi:

1. Trigonometrik funksiyalarning birini ikkinchisi orqali ifodalaydigan ayniy almashtirishlar.
2. Trigonometrik ifodalarni soddalashtirishdagi ayniy almashtirishlar.
3. Trigonometrik ayniyatlarni isbotlashdagi ayniy almashtirishlar.
4. Trigonometrik tenglamalarni yechishdagi ayniy almashtirishlar.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, trigonometriya kursida ayniy almashtirishlar muhim o'rinni egallaydi. IX sinf geometriya kursida trigonometrik funksiyalarga ta'rif berilganidan so'ng, to'rtta trigonometrik funksiyalarni o'zaro bog'lovchi quyidagi uchta ayniyat o'rganiladi:

¹ www.lex.uz

$$1. \cos^2 a + \sin^2 a = 1;$$

$$2. \operatorname{tga} = \frac{\sin a}{\cos a};$$

$$3. \operatorname{ctga} = \frac{\cos a}{\sin a}.$$

Bu ayniyatlarni keltirib chiqarish maktab geometriya kursida batafsil bayon qilingan. Bu ayniyatdardan yana quyidagi uchta ayniyat keltirib chiqariladi:

$$1. \operatorname{tga} \cdot \operatorname{ctga} = 1; \quad 2. \frac{1}{\cos^2 a} = 1 + \operatorname{tg}^2 a; \quad 3. \frac{1}{\sin^2 a} = 1 + \operatorname{ctg}^2 a.$$

Yuqoridagi ayniyatlar trigonometrik ifodalarni hisoblashda bajariladigan ayniy shakl almashtirishlarda eng ko'p ishlatiladigan ayniyatlar bo'lib hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilarga ildizli ifodalar ustida bajariladigan trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni bajarishga alohida e'tibor berish lozim. Masalan, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha}$ ifodani olaylik. Buni hisoblaydigan bo'lsak, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \pm \sin \alpha$ tengligi o'rinli bo'ladi.

O'quvchilarga $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \sin \alpha$ va $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = -\sin \alpha$ tengliklarning ma'nosini tushuntirish lozim. Bu erda $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \sin \alpha$ qiymat I chorakdagi, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = -\sin \alpha$ esa III chorakdagi qiymat ekanligini geometrik nuqtai nazaridan ko'rsatib tushuntirish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari α ning aniq son qiymatlarida ham bu ifodalarni hisoblash lozim. Masalan, $\alpha = \frac{\pi}{3}$ bo'lganda $\sin \frac{\pi}{3} = \frac{\sqrt{3}}{2}$, shuning uchun $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \frac{\sqrt{3}}{2}$, ammo $-\sin \alpha = \sin\left(-\frac{\pi}{3}\right) = -\frac{\sqrt{3}}{2}$. Demak, $\sqrt{1 - \cos^2 \alpha} = \pm \sin \alpha$ ekan.

O'quvchilar ayniy shakl almashtirishlarni yaxshi o'zlashtirishlari uchun birinchidan trigonometrik funksiyalar ta'rifini, ulardan birini ikkinchisi orqali ifodalovchi va asosiy ayniyatlar kabi formulalarni bilishlariga, ikkinchidan esa ana shu formulalarni trigonometrik ifoda berilishiga qarab tadbiiq qila olish malakalariga bog'liqdir. Maktab matematika kursidagi trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni og'zaki bajarishga o'quvchilarni o'rgatish ularda mantiqiy matematik tafakkurni shakllantiradi. O'qituvchi biror trigonometrik ifodaning shaklini almashtirishni bajarishdan oldin o'quvchilarga eng sodda bo'lgan og'zaki trigonometrik mashqlardan namunalarni doskaga yozib, o'quvchilardan tezroq og'zaki soddalashtirishni bajarishlarini talab qilishi o'quvchilarni trigonometrik ayniyat va formulalarni esda doimo saqlashlariga imkon yaratadi.

Masalan,

$$1 - \cos^2 \alpha; \quad 1 - \sin^2 \alpha; \quad (1 - \cos \alpha)(1 + \cos \alpha);$$

$$\sin \alpha \cdot \operatorname{tga} \cdot \cos \alpha; \quad \frac{\operatorname{tga}}{\operatorname{ctga}}; \quad \frac{1}{\operatorname{ctga}} - \operatorname{tga}; \quad \frac{\operatorname{tga}}{\operatorname{ctga}} + 1; \quad \frac{\cos \alpha}{\operatorname{tga}};$$

Bundan keyin o'qituvchi murakkabrok trigonometrik almashtirishlarni ko'rsatishi maqsadga muvofiqdir.

1-misol. $(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha$ ifodani soddalashtiring.

1-usul.

$$(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha = 1 - \sin^2 \alpha - \cos^2 \alpha =$$

$$= 1 - (1 - \cos^2 \alpha) - \cos^2 \alpha = 1 - 1 + \cos^2 \alpha - \cos^2 \alpha = 0.$$

2-usul. $(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha) - \cos^2 \alpha = 1 - \sin^2 \alpha - \cos^2 \alpha =$

$$= 1 - (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) = 1 - 1 = 0;$$

2 - misol. $\frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \sec \beta + \sec^2 \beta}$ ifodani soddalashtiring.

$$\frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \sec \beta + \sec^2 \beta} = \frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{1 + \frac{1}{\cos \beta} + \frac{1}{\cos^2 \beta}} = \frac{1 + \cos \beta + \cos^2 \beta}{\frac{\cos^2 \beta + \cos \beta + 1}{\cos^2 \beta}} = \frac{(1 + \cos \beta + \cos^2 \beta) \cos^2 \beta}{\cos^2 \beta + \cos \beta + 1} = \cos^2 \beta.$$

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, trigonometriya kursida ayniy almashtirishlar muhim o'rin egallaydi. O'quvchilar trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni yaxshi o'zlashtirishlari uchun birinchidan, trigonometrik funksiyalarni birini ikkinchisi orqali ifodalovchi va asosiy ayniyat kabi formulalarni, ikkinchidan esa shu formulalarni trigonometrik ifodani berilishiga qarab tadbqiq qila olish malakalariga bog'liqdir. Trigonometrik ayniy shakl almashtirishlarni bajarish uchun quyidagi formulalarni bilishlari kerak:

1. Asosiy trigonometrik ayniyatlar:

1) $\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1;$ 2) $\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2} (2n+1) \right], n \in \mathbb{Z};$

3) $\operatorname{ctg} \alpha = \frac{\cos \alpha}{\sin \alpha}, (\alpha \neq \pi);$ 4) $\operatorname{sec} \alpha = \frac{1}{\cos \alpha}, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2} (2n+1) \right], n \in \mathbb{Z};$

5) $\operatorname{cosec} \alpha = \frac{1}{\sin \alpha}, (\alpha \neq \pi), n \in \mathbb{Z}.$

Bu ayniyatlardan kelib chiqadigan formulalar quyidagilardir:

1) $\operatorname{tg} \alpha \cdot \operatorname{ctg} \alpha = 1 \quad \left(\alpha \neq \frac{\pi}{2} n \right), n \in \mathbb{Z}.$

2) $1 + \operatorname{tg}^2 \alpha = \operatorname{sec}^2 \alpha, \quad \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2} (2n+1) \right], n \in \mathbb{Z}.$

3) $1 + \operatorname{ctg}^2 \alpha = \operatorname{cosec}^2 \alpha, \quad (\alpha \neq \pi), n \in \mathbb{Z}.$

1-misol. Ayniyatni isbotlang.

$$\cos^2 \alpha (\operatorname{tg} \alpha + 2)(2\operatorname{tg} \alpha + 1) - 5 \sin \alpha \cos \alpha = 2, \left[\alpha \neq \frac{\pi}{2} (2n+1) \right].$$

Isboti:

$$\begin{aligned} \cos^2 \alpha (\operatorname{tg} \alpha + 2)(2\operatorname{tg} \alpha + 1) - 5 \sin \alpha \cos \alpha &= \cos^2 \alpha \left(\frac{\sin \alpha}{\cos \alpha} + 2 \right) \left(\frac{2 \sin \alpha}{\cos \alpha} + 1 \right) - 5 \sin \alpha \cos \alpha = \\ &= 2 \sin^2 \alpha + 4 \sin \alpha \cos \alpha + 2 \cos^2 \alpha + \sin \alpha \cos \alpha - 5 \sin \alpha \cos \alpha = 2(\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) = 2. \end{aligned}$$

Adabiyotlar

1. Sh.Alinov,O.R. Xolmuhammedov,M.A.Mirzaxmedov. 9---algebra 2006- yil
2. www.bilimdon.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.lex.uz
5. www.matematika.ru

ХАЙВОНЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА УМУМИЙ МОСЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Ф.Э.Юлдашев¹. Н.А.Норматова².

1. Анд ДУ. Зоология ва биокимё кафедраси доценти к.х.ф.ф.д

2. Биология йуналиши 3-босқич таълабаси.

Андижон Давлат Университети

Аннотация: Ушбу мақолада хайвонларнинг тарқалиши ва умумий мосланиш хусусиятлари сут эмизувчилар мисолида керакли адабийотлар йордамида йоритиб берилган.

Калит сузлар: Ер, хайвон, Тибет, сут эмизувчилар, дарранда, ўсимликлар, туёқлилар, сув.

Аннотация: В этой статье расселение животных и общие характеристики адаптации рассматриваются с использованием соответствующей литературы в качестве примеров млекопитающих.

Ключевые слова: земля, животные, Тибет, млекопитающие, птицы, растения, копытные, вода.

Annotation: In this article, distribution and general adaptation characteristics of animals are covered with the help of relevant literature on the example of mammals.

Keywords: Earth, animals, Tibet, mammals, birds, plants, ungulates, water.

Хайвонлар (асосан сут эмизувчилар) ер юзида Антарктидадан ташқари барча қитъаларда, қуруқлик ва океанларда тарқалган. Уларнинг кенг тарқалганлиги, бу хайвонларнинг юқори даражада тузилганлиги билан боғлиқ. Тибетда 6 минг метр баландликда ёввойи қўй ва эчкилар, Арабистоннинг гиёҳсиз чўлу-сахроларида охулар подаси учрайди. Марказий Тяншанда 3-4 минг метр баландликда юмронқозиқ, суғур, ёввойи эчкилар, ёввойи қўйлар ва ирбис учрайди. Химолайнинг 6 минг метргача бўлган баландликларида қушлар, ҳатто бўрилар 7150 метр баландликка кўтарилганлиги маълум. Иқлимлаштириш натижасида эса бир жойда учрайдиган хайвонлар турлари бошқа ҳудудларга тарқатилган. Лекин, шунга қарамасдан айрим тур хайвонлар маълум шарт-шароитлар бўлгандагина яшайди. Масалан: маймунлар, сув айғирлари, каркидонлар маълум даражада доимий иссиқ жой бўлган шароитда яшайди. Бошқа томондан Ўрта Осиёда ёз ойларидаги жазирама иссиқ кўпгина кемирувчиларнинг ҳаётини чегаралаб қўяди. Агар юмронқозиқ 20 минут жазира иссиқда ушлаб турилса, у ҳалок бўлади. Жанубий Америкдан олиб келиб иқлимлаштирилган нутриянинг яшаш шароити шуни кўрсатадики, қаерда сувнинг юза қисми музламаса ёки узоғи билан бир ойгина музласа, ўша ерда

нутриялар яшаб кетади. Чунки муз нутрияларнинг сув остидан ўсимлик озукасини топишга халал беради. Шунга карамасдан айрим хайвонлар борки, (оқ қуёнлар) улар уя қурмасдан бутун йил бўйи фаол хадёт кечиради ва -30°C сувукка, ҳамда $+35^{\circ}\text{C}$ иссиққа чидаб яшайди. Оқ қуёнлар Якутиядаги -68°C ли совуққа ва ёзда бўладиган $+35^{\circ}\text{C}$ ли иссиққа чидайдди, шундай шароитда Якутияда тулкилар ҳам яшайди. Тулкилар Ўрта Осиёнинг $+50^{\circ}\text{C}$ ли иссиғига ва -30°C ли совуғига чидайдди. Намлик хайвонларнинг тарқалишига унчалик таъсир қилмайди. Фақат усти яланғоч ёки терисида жуни кам бўлган сув айғирлари ва буйволларгина қурғокчиликдан қийналади. Шунинг учун ҳам улар намли тропик худудларда тарқалган. А.Н.Фармозовнинг маълумотларига кўра 90 см ли қорли худудларда лосларнинг юриши қийинлашади, буғулар ҳам 50 см ли қорларда юра олмайди, чўчкалар 30-40 см ли қорларда кам учрайди, Чунки бундай қалин қорли жойларда улар овқат топа олмайди. Албатта хайвонларнинг тарқалиши бошқа хайвонлар сингари яшаш мухитига бевосита боғлиқ. Дастлабки хайвонлар фақат қуруқликда дарахтда яшаган, эволюцион жараёнлар натижасида улар ер шарининг бошқа минтақаларида яшашга ҳам мослашган. Хайвонлар яшаш шароитига қараб тўртта экологик гуруҳга бўлинади [1,2]:

1. Ер устида яшовчи хайвонлар.
2. Ер остидан яшовчи хайвонлар.
3. Сувда яшовчи хайвонлар.
4. Учар даррандалар.

1. Ер устида яшовчи хайвонларга энг кўп турлар кириб, улар ер шарининг барча қуруқликларида, ўрмон, бутазор ҳамда очик ерларда яшашга мослашган. Ўрмонда, дарахтларда яшовчилар кўп вақтини дарахтда ўтказади, дарахтда озик топиб ёйди, дам олади ва кўпайиш учун уя қуришда дарахт ковакларидан фойдаланади. Масалан: кемирувчилардан олмахон, йиртқичлардан айрим тур сувсарлар, маймунларнинг кўплаб турлари дарахтда яшайди, қаттиқ ерда юришга Пржевальский оти, зебра, жайрон ва сайғоклар мослашган, чунки уларнинг бармоғи қисқарган, таяниш юзи кичик. Юмшок ерларда юрадиган хайвонларда (қумда, ботқоқликда, кўп қорли худудларда) оёғини таяниш юзи кенг бўлади (шимолда яшовчи кийиклар, лось). Тоғда яшовчи туёқлиларнинг (тоғ эчкилари, тоғ қўйлари) туёқлари ўткир ва мустахам бўлади. Ўрмонда яшовчи кўпчилик хайвонларнинг ҳаёт кечирishi қуруқликда, ер устида ўтади (айик, лось, кийик). Чунки улар озикасини ер устидан топади, дарахтга чиқолмайди. Баъзи хайвонлар ҳаётининг кўп қисми дарахт билан боғлиқ, дарахтга ўрмалаб чиқади, урчийди, душмандан сақланади (олмахон, Жанубий Осиё айиғи ва кўпгина маймунлар). Уларнинг дарахтга ўрмалаб чиқиши ҳам хар хил, кўпчилиги ўткир тирноқлари билан, опоссумлар эса думи ёрдамида дарахтга чиқади. Баъзилари дарахтда сакрайди (гиббон ва ўргимчаксимон маймунлар,

ялков, айрим чумолихўрлар). Ўрмонда яшовчилар ичида ярим дарахтда ва ярим ерда яшовчилари ҳам бор, Масалан: соболь озиғини ердан топади. Соболь озиғини 20-50% ни кемирувчилар, 30-60% ни ёнғоқ ва бошқа мевалар, 5-10% ни қушлар ва 1-15% ни олмахонлар ташкил қилади. Қора айиқ ҳам ўз озиғини ердан топади, мевалар ва асал билан озиқланади, дарахтга ҳам яхши чиқа олади. Кемирувчилардан бу гуруҳга бурундук киради, Очиқ жойда яшовчилар ҳам хилма-хил. Бу гуруҳга фақат ер устида яшовчи туёқли хайвонлар, ер остида уя қуриб, овқатини ер устидан топувчи қушоёқлар, юмронқозиклар, кўпчилик йиртқичлар, товушқонлар киради. Очиқ жойда ер устида хаёт кечирувчи хайвонлар ўсимликлар билан озиқланади (кемирувчилар ва туёқлилар). Туёқлилар тез чопишга мослашган, улар озиқ ахтариб узоқ жойларга кенг тарқалган. Масалан; бизон соатига 40-45 км, жирафа 45-50 км, арслон -80 км, гепард 110-112 км, ёввойи эшак-50-55 км, оху (гизол)- 65 км, бўри- 45-60 км, зебра -65 км тезликда чопади. Бу хайвонларнинг душмандан сақланиш чоралари тез югуриш бўлиб, уларни кўзи яхши ривожланган, бўйин қисми узун, кўпчилиги сувсизликка чидамли бўлади (от, туя, жирафа). Туёқлилар ўзлари учун уя ёки бошпана қурмайди, болалари тўлиқ ривожланган ҳолда туғилади. Гигант кенгуру соатига 40 км чопади. Сахрода очиқ худудларда қўшоёқлар озиқ топиш учун тез ҳаракатланиши керак. Улар туёқлиларга ўхшаш тўртта оёғи билан ҳаракатланади, лекин сакраганда узун орқа оёғи иштирок этади. Қушоёқлар гуруҳига яна халтали каламуш ва Австралияда яшайдиган бошқа халталилар киради. Бу гуруҳга кирувчи хайвонлар ўт-ўлан билан бир қаторда хашаротлар билан ҳам озиқланади. Туёқлилардан фарқ қилиб улар ўзларига уя ясайди, уясини ердан пастга қаратиб ҳар хил шаклда ясайди. Бу уяларида душманларидан сақланади. Болалари нимжон, кўзлари юмиқ туғилади. Хомиладорлик даври қисқа бўлади. Сахроларда суғур ва юмронқозиклар кўп учрайди. Улар ўсимликлар ва уларнинг уруғлари билан озиқланади [1,3].

II. Ер остида яшовчи хайвонлар экологик гуруҳига турли туркум вакиллари киради. Улар ер ости муҳитига ўта мослашган бўлиб, хаётининг кўп қисмини ер остида ўтказади. Бу гуруҳга кирувчи хайвонларнинг кўзлари ва қулоқ супралари ривожланмаган. Думи қалта ва қилсиз бўлади ёки мутлоқо бўлмайди. Кўрсичқонлар, сўқир-сичқонлар, ерқазарлар ер устига деярли чиқмайди. Ер қовловчи даррандалардан кўпчиликлар орасида қопчиқли крот, хашаротхўрлар орасида крот ва Африка олтин кроти, нотўлиқ тишлилардан зирхлилар киради. Улар кучли олдинги оёқлари билан ерни қовлаб уя ясайди. Баъзилари ерни тишлари билан қовлаб уя ясайди (крот, кўрсичқон). Уларнинг лаблари оғзига тупроқ киришидан сақлайди. Бу гуруҳга кирувчи хайвонлардан кўрсичқон, сўқирсичқон, кротлар Европа ва Осиёда, тилларанг кротлар Африкада ва қопчиқли кротлар Австралияда тарқалган [2,4].

III. Сувда яшовчи хайвонлар орасида морфологик томондан сувда яшашга камроқ мослашган вакилларига норка, оқ айиқ, сув каламуши, кундуз, денгиз бобри, сув ерқазари, сув даласичқони, ондатара, сув чўчкаси, сув айғири, Ўрдакбурун ва нутриялар киради. Сувда яшашга кучлироқ мослашганларига моржлар ва тюленлар ҳамда сувда яшашга бутунлай мослашганларига китлар, акулалар, дельфинлар киради. Уларнинг гавдаси баликка ўхшаб боши танаси билан қўшилиб кетган. Бу гуруҳга кируви хайвонларнинг озиғи балиқ, амфибия, денгиз юлдузи, моллюска, денгиз кирписи ва краблар хисобланади. Сувда яшовчи хайвонларнинг терисида жун қатлами, ёғ ва тер безлари йўқолиб кетган. Кейинги оёқлари йук.

IV. Учар даррандаларга фақат қўлқанотлилар, яъни кўршапалаклар туркуми вакиллари киради. Хавода учиб юриш учун уларда учуш органи-қанот пайдо бўлган, тўш суягининг олдинги юзасида кўкрак тож суяги ривожланган. Бош скелетга суяклари қўшилиб кетган. Тунги хайвонлар бўлганлиги учун эшитиш ва сезиш органлари яхши ривожланган. Улар мевалар ва хашаротлар билан озиқланади. Мевахўр кўршапалаклар дарахт шохлари орасида дам олади. Бизда яшайдиган кўршапалаклар орасида малла шомшапалак дарахт коваклариди дам олади. Хайвонларнинг бошқа туркумлари орасида лентяга, жунқанот, олмахон ва қопчиқли олмахонлар бир дарахтдан иккинчи дарахтга 10 метрдан ортиқ масофага сакраб учиб ўтади [4,5].

Озиқланиши. Хайвонларнинг озиғи нихоятда хилма-хил. Озикнинг хилига қараб хайвонлар гўштхўрлар ва ўсимликхўрлар гуруҳларига бўлинади. Гўштхўрлар гуруҳи уз навбатида хашаротхўрлар (кўршапалаклар, ерқазарлар, чумолихўрлар, найтишлилар, ехидналар), йиртқичлар (йиртқичлар, айрим қопчиқлилар, дельфинлар, тюленлар) ва ўлаксахўрлар (шокол, сиртлон) га бўлинади. Ўсимликхўр даррандалар жуда ҳам кўп. Бу гуруҳга кўпчилик маймунлар, кемирувчилар, туёклилар, қопчиқлилар киради. Хайвонларнинг мазкур гуруҳлари қисман шартли бўлиб, хайвонларнинг географик тарқалиши, ёши, йил фаслларига қараб ўзгариб туради. Масалан: кўнғир айиқ Жанубий Кавказда ўсимлик билан озиқланса, Узоқ Шарқда балиқ ва тюленлар билан озиқланади. Кўпгина гўштхўр хайвонлар ўсимликлар билан кам озиқланади. Масалан; сувсарлар, тулкилар хар хил меваларни кам ейди. Айрим хайвонларни юқорида баён этилган гуруҳларга киритиб бўлмайди. Масалан: хайвонларнинг қонини сўриб озиқланувчи кўршапалаклардан - вампирлар шундай, уларнинг қизилўнгачи шу қадар торки, ундан хеч қандай қуюқ озиқ ўтмайди. Денгиз кундузи, денгиз типратикани моллюскалар билан озиқланади, шунинг учун уларнинг қозик тишлари ясси бўлади. Ўсимликхўрларнинг характерли белгиларига яссиланган озиқ тишларининг бўлиши, қозик тишларининг бўлмаслиги ёки кичик бўлиши, курак тишларининг искана шаклда бўлиши,

кўричак ва ичакларининг узун бўлишидир. Ўсимликхўрлар ҳам ўз навбатида ўтхўрлар (отлар, каркидонлар, кўпчилик жуфт туёқлилар; кемирувчилардан дала сичқонлари, думсиз сичқонлар, суғурлар), новдахўрлар ва баргхўрлар (филлар, жирафалар, ялқовлар, лослар), мевахўрлар (катта мевахўр кўршапалаклар, чала маймунлар, маймунлар) ва донхўрларга (кўпгина кемирувчилар) бўлинади. Уларнинг тиш тузилиши ҳам хар хил, бунга сабаб албатта хар хил ўсимликлар билан озиқланишидир. Юмшоқ ўсимликлар билан озиқланувчиларда озиқ тишларининг усти текис бўлади, дағал ўсимликлар билан озиқланувчиларнинг озиқ тишлари чайнаш юзасида кўндаланг каттик эмал бурмалари билан қопланган [4,5].

Озиқ ғамлаш. Кўпгина хайвонлар йилнинг нокулай пайтларида озиқланиш учун озиқ ғамлаб қўяди. Бу хусусият кўпроқ кемирувчиларда учрайди. Масалан: чўлда яшайдиган думсиз сичқонлар, дала сичқонлари, кўрсичқонлар, олахуржунлар, сассикқўзан, норка ва бошқалар ўтларни қуришиб қоялар ёриғига ва тошлар остита кўмиб қўяди. Қўзиқорин кўп бўлган йиллари битта олмахон 10 тадан 2 минг донагача қўзиқоринни ғамлаб қўяди. Сассикқўзан ва норкалар бақаларни ҳам ўлдириб уяларига тўплайди [1,5].

Адабиётлар:

1. Дадаев С. Умуртқалилар зоологияси. Маърузалар матни. Низомий номидаги ТД11У нашриёти. Тошкент. 2000,129 б.
2. Константинов В.М., Наумов С.П., Наталова С.П. Зоология позвоночных: Учебник для высш. пед. учеб. Заведений.-М. : « Академия», 2007,464 с.
3. Лаханов Ж. Л. Умуртқалилар зоологияси. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. Т., 2005, 280 б.
4. Наумов. С. П. Зоология позвоночных. Учебник для студентов пед.интов по боил.спец. М., «Просвещение», 1982, 464 с.
5. Наумов. С. П. Умуртқалилар зоологияси. Педагогика институтаарининг биология ихтисослиги талабалари учун дарслик. Т.: Ўқитувчи, 1995, 384 б.

SERIE EDITOR: SIMON SINEK "START WITH WHY"

Ismoilova Gulyora Xabibullo qizi

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi,

Ingliz tili o'qitish metodikasi, kafedrasi o'qituvchisi

+998 916722551 ismoilovagulyora@gmail.com

Abduraxmonova Maxfiratxon Xurshidjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Abstract: One of the most famous person in business industry Simon Sinek clearly shows how a true leader should be in the workplace in his book called "Start With Why". He mentions that the role of a leader is not to come up with all great ideas. The role of a leader is to create an environment in which great ideas can happen. No matter how industriousness the leader is, this is of no benefit to the organization if other members don't know what they have to do, why they have to do and how they can do this work. So, Simon shows the importance of how, what, why in his this amazing book.

Key words: Wright brothers, Langley, leaders, flying machine, jobs, degree, group, book, why, organizations, ideas, environment, success.

Introduction

Once we pay attention to the most developed organizations or countries their leaders are always able to inspire around them. Great leaders are able to inspire people to act that is because people feel related to the team they are working. So, the question comes here what would happen if we could all learn to think, act, and communicate like those who inspire? Studies show that over 80% of people hate their job in America. If more knew how to build organizations that inspire, we could live in a world in which this statistic was reverse - a world in which over 80% of people loved their jobs. Then that leads people to become more productive and more creative in the workplace.

I can show one perfect example from the history of first flight. Armed with every ingredient for success, most people call it recipe for success, Samuel Pierpont Langley set out in the early 1900s to be the first man to pilot an airplane. Highly regarded, he was a senior officer at the Smithsonian Institution, a mathematics professor who had also worked at Harvard and was also given 50,000 dollars from the War Department, a tremendous amount of money for the time. They used the finest materials, and the press followed them everywhere and people as well waited to read that he had achieved his goal. With the team he had gathered, his success was guaranteed, but a few miles away, Wilbur and Orville Wright were working on their flying machine as well. Their

passion to fly was so intense that it inspired the enthusiasm and commitment of a dedicated group to take further actions even though they failed a lot at first. Surprisingly, there was no grant for them. Not a single person on the team had an advanced degree or even a college education, not even Willbur or Orville. But the team banded together in a humble bicycle shop and made their vision real. On December 17, 1903, a small group witnessed a man take flight for the first time in history.

It was not luck. Both the Wright brothers and Langley were highly motivated. Both had a strong work ethic. Both had keen scientific minds. They were pursuing exactly the same goal but only the Wright brothers were able to inspire those around them to develop a technology that would change the world. Only the Wright brothers started with WHY. People come to work with a sense of why are less prone to give up after a few failures. They become unstoppable till they get to the point where they want. Let's take the example of two stonemasons responding to WHY they are building a cathedral. One of them tells he needs to earn money to make a living and he mentions the hardships only, but when the questioner turns to the second one the response is completely different. He only sees the benefit of this cathedral to people and that is what makes any organization successful. With this mindset, success comes easily because no matter how hard it is, they are always ready to do their best as long as they have their WHY in mind. So, the role of leader has been successfully done in that second case. He could ensure and inspire people to act with understanding the crux of their work. What all great leaders have in common is the ability to find good fits to join their organizations. If the workers believe what their leaders believe, they can easily work in tandem. Once we pay attention to the most developed organizations like Microsoft, or Apple, they don't hire skilled people. They hire the ones with better attitude and burning passion so they can teach skills them later but attitude is the hardest thing and comes with a lot of hardship. As a result of which is Southwest. Southwest did not need one and did not have a complaints department for years. Leaders of Southwest could find the best fits to their organization. That is why the role of a leader is indispensable who starts with why and has the ability to inspire.

CONCLUSION

Thus, it is clear that an organization without a good leader is not going to get the level they want. Because leaders are the people who remind to follow standards and are responsible for keeping team integrity, leading them with clear WHY in mind. Simon Sinek uses Martin Luther King, Jr., as a prime example of a person who led with their WHY. Because King's message of equality was clear, emotionally compelling, and positively influential, he acquired a vast amount of followers who counted him as their leader.

References

1. Abdumutaljonovna, Pakirdinova Sharofat. "The function and peculiarities of advertising text in linguistics." *Confrencea 1.1* (2022).
2. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS' AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES—AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation, 1*(B6), 390-392.
3. Ashurali, M. (2022). HOZIRGI KUNDAGI TA'LIM TIZIMIDA ONLAYN TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN METODNI TA'LIMGA JORIY QILISHNING AKTUALLIGI. *Involta Scientific Journal, 1*(13), 25-28.
4. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantic classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11*(5), 571-575.
5. Gulyora, I. (2022). Stylistic Use of Phraseological Units in the Olinguistics. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3*(6), 276-278.
6. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o'zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый, (19)*, 584-585.
7. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science, (5)*, 436-439.
8. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVIVALENTSIZ LEKSIKANING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences, 2*(6), 209-212.
9. Nozima, G. (2021). Замонавий тилшуносликда термин тушунчаси ва кўп компонентлик терминларнинг таҳлили. *Журнал иностранных языков и лингвистики, 2*(6).

Internet sites:

1. Start with why
2. www.wgu.edu
3. www.eaglesflight.com
4. www.leaders.com

TIL O'ZLASHTIRISHDA KENG QAMROVLI INTELEKTNING ROLI

Ismoilova Gulyora Xabibullo qizi

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi, Ingliz tili o'qitish metodikasi, kafedrasida o'qituvchisi

+998 916722551 ismoilovagulyora@gmail.com

Fozilbekova Zulxumor Oybek qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilni o'zlashtirish va uning omillari, tilni o'zlashtirishda keng qamrovli intellektning roli, tilni o'zlashtirish bilan tilni o'rganishni farqi haqida fikrlar keltirilgan. Va ular haqida keng bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tilni o'zlashtirish; intellekt; fonologiya; morfologiya; sintaksis; semantika; nutq; imo-ishora tili; qobiliyat; kontekst; fundamental; kognitiv; ongli e'tibor; saqlash tizimi; xulq-atvor; grammatik qoidalar; passiv; ongsiz jarayon; norasmiy vaziyat; ijtimoiy; introspektsiya; nazariya; intellektual salohiyat; neyron; sxema; nevrologiya; nativizm; klassik munozara; mexanizm; idrok.

Kirish: Tilni o'zlashtirish nima? Keng qamrovli intellekt nima? Tilni o'zlashtirishda keng qamrovli intellekt qanday rol o'ynaydi?

Tilni o'zlashtirish - bu odamlar tilni idrok eta olish va tushunish qobiliyatiga ega bo'lish (boshqacha qilib aytganda, tilni bilish va uni tushunish qobiliyatiga ega bo'lish demakdir), shuningdek, muloqot qilish uchun so'zlar va jummalarni yasay olish va ulardan foydalanish jarayonidir. Tilni o'zlashtirish tuzilmalar, qoidalar va vakillikni o'z ichiga oladi. Tildan muvaffaqiyatli foydalanish qobiliyati fonologiya, morfologiya, sintaksis, semantika va keng lug'at kabi bir qator vositalarni, shu jumladan o'zlashtirishni talab qiladi. Til nutqdagi kabi yoki imo-ishoradagi kabi qo'lda ovozli bo'lishi mumkin. Insonning til qobiliyati miyada ifodalanadi.

Shunday qilib, biz tilni o'zlashtirishni til o'rganish deb atay olamizmi? Bu juda keng tarqalgan savol. Biz ko'pincha tilni o'zlashtirishni va tilni o'rganishni ko'plab kontekstlarda bir-birining o'rniga ishlatilishini ko'ramiz. Aksariyat odamlar o'zlashtirish va o'rganish o'rtasidagi farqni ajrata olmaydi. Lekin bu ikki so'z teng emas. Bu ikkalasini o'rtasida kamida bitta fundamental farq bor. Tilni o'zlashtirish nima ekanligi haqida yuqorida aytib o'tilgan edi. O'rganish - bu o'rganish, tajriba yoki ko'rsatma orqali mavzu yoki mahorat bo'yicha bilim olish yoki olish. Til o'rganishning ko'plab ta'riflari mavjud.

1-o'rganish-bu sotib olish yoki olish.

2-o'rganish-bu ma'lumot yoki mahoratni saqlash.

3-saqlash saqlash tizimi, xotira, kognitiv tashkilotni nazarda tutadi.

4-o'rganish organizm tashqarisidagi yoki ichidagi voqealarga faol, ongli e'tiborni va ularga ta'sir qilishni o'z ichiga oladi.

5-o'rganish nisbatan doimiy, ammo unutilishi kerak.

6-ta'lim amaliyotning qandaydir shaklini, ehtimol kuchaytirilgan amaliyotni o'z ichiga oladi.

7-ta'lim-bu xulq-atvorning o'zgarishi.

Biz farzandlarimizga birinchi til(lar) ni o'rgatmaymiz, shunchaki ular bilan muloqot qilamiz. Nutq paytida grammatik qoidalarni tushuntirmaymiz. Biz tinglaymiz, takrorlaymiz, ma'no bildiramiz, muloqot qilamiz va hokazo. Bularning barchasi tabiiy ravishda sodir bo'ladi. Bunga tilni o'zlashtirish deyiladi. Keling, ular orasidagi farqlarni solishtiraylik. Sotib olish passiv, ongsiz jarayon, yashirin bilim, norasmiy vaziyat, sotib olishning barqaror tartibidir. Va o'rganish faol, ongli jarayon, aniq bilim, rasmiy vaziyat, oddiy va murakkab o'rganish tartibidir.

Keng qamrovli intellekt nima?

Keng qamrovli intellekt bu axborotni o'zlashtirish va talabalarning turli xil usullari orqali o'rganishni tavsiflovchi nazariyani anglatadi. Ushbu keng qamrovli intellekt so'zlar, raqamlar, rasmlar va musiqalardan foydalanishdan tortib, ijtimoiy o'zaro ta'sirlar, introspektsiya, jismoniy harakat va tabiat bilan uyg'un bo'lishga qadar o'z ichiga oladi. Ko'p intellekt tushunchasi Garvard psixologi Xovard Gardner tomonidan taklif qilingan nazariyadir. Intellekt so'zini eshitganingizda, IQ testi tushunchasi darhol yodga tushishi mumkin. Intellekt ko'pincha bizning intellektual salohiyatimiz deb ta'riflanadi; biz tug'ilgan narsa, o'lchash mumkin bo'lgan narsa va o'zgartirish qiyin bo'lgan qobiliyat.

Inson hayotdan tug'ilishi bilanoq birinchi yilida tilga ta'sir qilish, chaqaloqlar birinchi so'zlarini gapirishdan oldin ham miyaning asab tizimiga ta'sir qiladi. Chaqaloqlarning ajoyib til ko'nikmalariga asoslangan neyron arxitekturasi mavjud va bu neyron sxemani shakllantirishda tajribaning roli juda muhimdir. Ma'lumotlar tasdiqlaganidek, chaqaloqlarning boshlang'ich birliklarga bo'lgan neyron majburiyatlari. Til erta boshlanadi va sharhda zamonaviy nevrologiya vositalari chaqaloqlarning insonning tilga bo'lgan noyob qobiliyati haqidagi tushunchamizni qay darajada rivojlantirayotgani ko'rsatilgan. Odamlarning nutq va tilga bo'lgan qobiliyati klassik munozaralarni Nativizm va o'rganish, tabiat va tabiat ning kuchli tarafdorlari tomonidan keltirib chiqaradi. Biz uzoq bu bahslar tashqarida va chaqaloqlar haqida ma'lumotlar katta tomonidan ma'lum bo'lsa-da, ularning tabiiy moyillik, va ularning ajoyib qobiliyat bir marta tabiiy til fosh qilish, biz hali ham faqat til rivojlanishi asos qilib olinishi asab mexanizmlari nisbatan zamin etiladi. Ushbu o'n yil odamlarda tilning rivojlanish nevrologiyasiga nisbatan oltin asrning tongini anglatishi mumkin. Muayyan kognitiv qobiliyatlar, xususan, diqqatni ijro etuvchi nazorat qilish va kuchli javobni rad etish qobiliyati (inhibitiv nazorat), bir nechta tillarga ta'sir qilish bilan bog'liq. Ikki tilli

kattalar ma'ruzachilari ijro etuvchi boshqaruv ko'nikmalarini namoyish etadilar, bu topilma yosh maktab yoshidagi ikki tilli bolalarga tarqatildi. E'tibor va boshqasi bilan o'zaro aloqada bo'lgan ma'lumotlar til uchun ijtimoiy o'rganish effektlarini tushuntirishga yordam berishi mumkin bo'lsa-da, ijtimoiy kontekstlar tilni o'rganish bilan yanada asosiy mexanizmlar orqali bog'langan bo'lishi mumkin. Ijtimoiy o'zaro ta'sir o'zini o'zi va boshqalar o'rtasidagi munosabatlar tuyg'usini uyg'otadigan miya mexanizmlarini, shuningdek, idrok va harakatni bog'laydigan ijtimoiy tushunish tizimlarini faollashtirishi mumkin. Demak, intellekt tilni o'rganishda unchalik muhim rol o'ynamaydi. Inson chaqaloqligidan boshlab tilni avtomatik tarzda o'zlashtiradi, qachonki biz u bilan muloqot qilganimizda. Intellekt tilni o'zlashtirish jarayonini tezlashtirib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdumutaljonovna, Pakirdinova Sharofat. "The function and peculiarities of advertising text in linguistics." *Confrencea 1.1* (2022).
2. Ahundjanova, m. (2022). The needs for improving learners' autonomy in foreign language classes—as a key factor to boost language learners. *Science and innovation*, 1(b6), 390-392.
3. Ashurali, m. (2022). Hozirgi kundagi ta'lim tizimida onlayn texnologiyalarga asoslangan metodni ta'limga joriy qilishning aktualligi. *Involta scientific journal*, 1(13), 25-28.
4. Bialystak E, Hakuta K. boshqacha qilib aytganda: ikkinchi tilni egallash fani va psixologiyasi. Nyu-York: Asosiy Kitoblar; 1994.
5. Bialystak E. ikki tilli ongda kognitiv murakkablik va diqqatni boshqarish - bola Dev. 1999; 70: 636 - 644.
6. Dev Y, Kuhl PK, Chen C, Dong Q. ikki tilli miya barqaror va vaqtinchalik til nazorat qilish.
7. Fitch, Vt. (Feb 2011). "Inson tilidagi birlik va xilma-xillik". *Falsafa Trans R Soc Lond B Biol Sci*. 366 (1563): 376 - 88.
8. Friderici AD, Vartenburger I. til va miya Vili Intizomlararo sharhlar. *Kognitiv Fan*. 2010; 150-159.
9. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantical classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 571-575.
10. Gulyora, I. (2022). Stylistic Use of Phraseological Units in the Olinguistics. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 3(6), 276-278.
11. Gulyora, I., & Zulxumor, F. (2022). O'zbek va ingliz adabiyotida insho janri. *Involta Scientific Journal*, 1(12), 25-31.

12. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o'zbek tillarining funktsional uslublari. Молодой ученый, (19), 584-585.
13. Kuhl PK, Rivera-Gaxida M. tilni egallashning asabiy substratlari. Annu Rev Neurosci. 2008; 31: 511 - 534.
14. Kuhl PK. Tilni dastlabki egallash: asabiy substratlar va nazariy modellar. Ichida: Gazzaniga MS, muharriri. Kognitiv nevrologiya. IV. Kembrij, MA: MIT matbuot; 2009.837-854 betlar.
15. Ruhl PK (sentyabr 2010). "Tilni erta egallashda miya mexanizmlari. Neyron, 67(5): 713 -27.
16. Saffran JR, Verker JF, Verner LA. Chaqaloqlarning eshitish dunyosi: eshitish, nutq va tilning boshlanishi. Ichida: Damon Vt, Lerner RM. Siegler R, Kuhn D, muharrirlari. Bolalar psixologiyasi bo'yicha qo'llanma:jild.2, idrok, idrok va til VI. Nyu-York: Vili 2006 yil.58-108 betlar
17. Skinner BF. Jami yozuv. Nyu - York: Appleton - Asr-Crofts; 1959.
18. T. Kennedi. Tilni o'rganish va uning miyaga ta'siri: tarkibga asoslangan ko'rsatmalar orqali til o'rganishni ong bilan bog'lash. 2006.
19. Xari R, Kujala M. insonning ijtimoiy o'zaro ta'sirining miya asoslari: tushunchalardan miyani tasvirlashgacha. Phsiol Rev. 2009; 89: 453 - 479.
20. Xomskiy N. Skinnerning og'zaki xulq-atvor tilini ko'rib chiqish. 1959; 35:26-58.

TEACHING ENGLISH TO STUDENTS WITH A HIGH LEVEL OF
LANGUAGE TRAINING AS A LINGUODIDACTIC PROBLEM

Ismoilova Gulyora Xabibullo qizi

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi,

Ingliz tili o'qitish metodikasi, kafedra o'qituvchisi

+998 916722551 ismoilovagulyora@gmail.com

Abduraxmonova Maxfiratxon Xurshidjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Abstract: The education of students who have received extensive foreign language instruction is not given enough consideration in our linguodidactics or in the actual teaching of languages. The fundamental cause of this is that individuals who are proficient in English favor independent language practice, including travel, over taking classes from a qualified instructor. The article describes the characteristics of advanced English language instruction. In terms of how the educational process is organized, these traits are presented as a collection of specific advantages and challenges for the instructor. The requirements for a high level of language instruction are given special consideration, as well as student motivation as the key to success on the route there. The disclosure and analysis of the instructional process's components, which represent the most challenging practical issues, serves as the major technique of research in this article. It is a challenging educational process to teach a foreign language to people who are already proficient in it. Its uniqueness comes from the fact that at this stage, the development of speaking skills and talents is necessary rather than their normal formation. The article's originality comes from the fact that it addresses a subject that receives very little attention in Russian linguodidactics and that practical teachers are typically solely led by their own experience when dealing with such issues. The integrated approach to the subject under examination and the interdependence of the three key educational process components mentioned in the article—motivation, content, and teaching methods—both contribute to the article's uniqueness. Additionally, genuine resources are given a lot of consideration, with interactive learning styles and communicative language teaching techniques serving as the primary sources of these materials in the classroom nowadays.

Key words: Language instruction, linguodidactics, interactive teaching methods, authentic materials, student motivation, communicative competence, criteria, and level

A teacher rarely encounters a circumstance where students have no prior experience learning English in the present practice of teaching English to students. In fact, now English is taught in the vast majority of schools. But even if a kid studied a

different foreign language in school, it is still hard to picture an adult who is completely unfamiliar with English phrases and expressions given that English is now the predominant language of worldwide communication, especially in the tourism industry. The English language has had widespread use in many areas of human endeavor for more than ten years, such as in modern civilization's art. On the other hand, the majority of students' basic level of language training is low today, with the exception of premier linguistic universities and faculties. Numerous factors, both objective and subjective, account for this. Similar challenges confront teachers who work in private practice, language centers, and other settings other than universities. Most people who desire to learn English start out at a low level, if not from scratch. It is extremely prevalent among English language learners that once a higher than average level is obtained, one should just practice on their own, especially with native speakers, instead of studying with an instructor. It is very divisive to hold this point of view.

The following benefits of learning English with the help of a qualified teacher outweigh those of independent practice.

1) Organized. Regular classes are held. Because of this discipline, the student does not need to find motivation to study English from within each time.

2) Structure. The learner is not required to choose their own course materials.

3) Purposefulness is a quality of any educational process; in this context, it refers to the deliberate development of any specialized English knowledge, talents, and skills.

4) When practicing alone, it is more crucial for the student to enjoy the language-using process itself rather than being goal-oriented.

Many people find it psychologically beneficial to know that the events they participate in are being directed by a professional, among other reasons. You can always ask an instructor a question or request clarification, but as the Internet and forums in particular proliferate, this becomes less important. In any case, there are several guides, textbooks, self-help books, and computer programs available today that were created using a variety of methodologies to assist those who wish to learn English in moving from a basic to a more or less advanced level of language ability.

The Western system of standards for all levels of language teaching, including advanced levels, is now increasingly employed in our nation. This approach is utilized worldwide in classes, language centers, and even for international exam preparation. The leveling system used in home foreign language instruction is much more conditional. Instead, it depends on the vision and background of each unique methodologist or teacher, as well as the authors of any specific handbook or course. Fluent free speech, which is the absence of a language barrier, the absence of grammatical errors in speech, the use of a large number of idioms and stable expressions, and a broad vocabulary are all signs of high levels of language competency. We believe that a high level of language requires, first and foremost, a

high degree of communicative competence, or the capacity to use English effectively in all speech activities, including speaking, writing, reading, and listening. The criteria for a high level of language proficiency are similarly hard to define because they depend on the paradigm of the approach used to conduct the instruction. Traditional grammar and translation instruction emphasizes language as a system and focuses primarily on improving reading and translation abilities. The main goals of communicative training are communication and the improvement of oral speech abilities. Therefore, it is crucial to know precisely what is being evaluated when coming up with language competency standards: speech or language. Currently, it is believed that all information, abilities, and skills should be developed in a harmonious manner since they are intertwined with language use, just as language and speaking are intertwined.

In university practice, this issue is frequently made more difficult by the fact that students' language proficiency levels should typically be related to their courses. Students in the language faculty often pass one level in each semester if they study from Western textbooks. In addition, the curricula assign a roughly similar amount of academic work to each course. The duration of the classes is also the same. It turns out that studying English at an advanced level and, say, at an average level, are subject to the same pedagogical conditions. This inconsistency has the effect of making senior course materials incomplete for lack of time.

The issue of the content of language training is particularly relevant at this level. Indeed, in practice, the task facing the teacher "what to teach people who already speak English well" is sometimes difficult to solve. Speaking about the content of teaching students with a high basic level of language, the following points should be taken into account.

Firstly, regardless of their degree of expertise, pupils rarely have no need for an educational program at all. Teaching experience demonstrates that children may have knowledge gaps at a much lower level even when performing at a very high level. The truth is that there is nearly an infinite amount of language content, particularly lexical material, making it impossible to learn and even more difficult to recall everything.

Secondly, there is always a need to expand the active vocabulary. Knowing a word does not mean being able to use it quickly in speech in the right situation. A wide active vocabulary is the key to success in oral speech activities – in speaking and listening, when a person does not have the opportunity to think and remember a word.

It's important to consider language nuances beyond the norms that children are already familiar with while working on grammar and vocabulary. Focusing on idioms, stable expressions, phrases, and usage patterns outside the scope of the language's norms is essential. The English language has a large number of synonyms, so it is crucial to expand students' vocabulary using them. Concerns with style should receive

a lot of attention in this regard. Studying professional terminology is essential for those who are students or representatives of particular professions, specialities, or directions. This work may also be crucial for those who are studying English at an advanced level. The majority of students' predominately young ages also have a role in the development of high level English instruction's curriculum. These are essentially persons who have enough life experience and perspective to have an opinion on issues that are social, economic, political, and scientific in character. These programs and courses cover a range of topics, including society's changing dynamics, science, art, and technological challenges, as well as upcoming developments. Of course, choosing such content is considerably more difficult than choosing content for children. If, for instance, all younger kids share a love of animals, the New Year's holiday, hobbies, etc., then all adults have distinct and developed interests. They might not care about a lot of issues, which is bad for classroom communication motivation. For this reason, questions on the subjects being discussed are written as broadly as possible in Western textbooks and manuals and are related to the daily lives of the majority of students.

CONCLUSION

Thus, it is clear that the challenge of instructing children who have a strong foundation in a language is extensive and complex. It has organizational and psychological components in addition to merely methodological ones. Candidates today need international certificates attesting to their English proficiency in order to work overseas or even for international companies. This indicates that the issue raised in the article is pertinent from both a scientific and a practical standpoint and is of an applied character.

References

1. Abdumutaljonovna, Pakirdinova Sharofat. "The function and peculiarities of advertising text in linguistics." *Confrencea* 1.1 (2022).
2. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS' AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES—AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, 1(B6), 390-392.
3. Ashurali, M. (2022). HOZIRGI KUNDAGI TA'LIM TIZIMIDA ONLAYN TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN METODNI TA'LIMGA JORIY QILISHNING AKTUALLIGI. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 25-28.
4. Blake.R.J . *Technologies for language learning* 2013
5. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantic classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 571-575.

6. Gulyora, I. (2022). Stylistic Use of Phraseological Units in the Olinguistics. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(6), 276-278.
7. Gulyora, I., & Zulxumor, F. (2022). O'zbek va ingliz adabiyotida insho janri. Involta Scientific Journal, 1(12), 25-31.
8. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o'zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.
9. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.
10. Koryakovtseva.N.F. The Use of New Technologies in Language Education and Learner Autonomy 2014
11. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVIVALENTSIZ LEKSIKANING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 209-212.
12. Гатиатуллина Э.Р., Проблематика и истоки исследования социальной идентичности // Научные проблемы гуманитарных исследований.-2011.
13. Савина О.Н., Пьянова М.В. Формы и методы привлечения студентов к научно-исследовательской работе в условиях реализации компетентностного подхода в образовании // Педагогика и просвещение.-2013.

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ АДАПТАЦИИ НОВЫХ СОТРУДНИКОВ
РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В КОРПОРАТИВНОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Кутлиев С.П.^{1.}, Казаков Ж.Р.^{2.}, Гаппарова Л.А.^{3.}

Ассистент Ургенчского филиала ТУИТ, q.sardor.86@gmail.com

Студент Ургенчского филиала ТУИТ, zalolbekkazakov5@gmail.com

Студент Ургенчского филиала ТУИТ, gapparoval@listl.ru

Аннотация: Скорость изменений, которые происходят во внешней среде, заставляют руководителей искать новые способы повышения своей результативности и результативности подчиненных.

Ключевые слова: Методы, адаптация, руководствовать, наставничество, профессиональность, обучение

Рассматривая методы работы с персоналом, позволяющие добиваться необходимых результатов в сжатые сроки, стоит обратить особое внимание на коучинг (наставничество, тьюторство).

Успешное завершение испытательного срока, – залог дальнейшего плодотворного сотрудничества нового работника и организации. Что необходимо для скорейшего включения новичка в рабочий процесс, его адаптации к новой обстановке, новому рабочему месту и условиям труда? Наставничество, – это одна из форм обучения на рабочем месте, акцент при этом делается на практической деятельности. В процессе такого обучения более опытный и квалифицированный сотрудник передает новичку знания и помогает ему формировать навыки, необходимые для эффективного выполнения профессиональных обязанностей. Другими словами, наставничество направлено на развитие прикладных профессиональных компетенций работника и адресовано линейным специалистам. Наставничество позволяет сотруднику профессионально совершенствоваться, не покидая рабочего места. Процесс развития профессиональных навыков в этом случае является постоянным и планомерным, а в качестве учебного пособия выступают производственные задачи. Функция наставника состоит в обучении или демонстрации того, как нужно выполнять те или иные операции, в обязательном контроле деятельности подопечного, в оценке ее результатов. Наставничество призвано помочь новому сотруднику вникнуть в специфику производства и (или) предоставления услуг, получить представление об основных этапах этих процессов. Обучаемый должен понимать, что нужно делать, как нужно делать (средства достижения результата) и для чего это делать (цель деятельности). Важна роль наставника и в адаптации

новичка к требованиям корпоративной культуры, что выражается в понимании целей организации, приверженности ее ценностям, соблюдении принятых в ней норм и правил. Еще один немаловажный аспект адаптации, – интеграция в коллектив. Наставник знакомит нового сотрудника с коллегами, способствуя налаживанию неформальных связей и помогая преодолеть психологический барьер, характерный для таких ситуаций. Одна из функций наставника состоит в оценке усвоения знаний и степени владения необходимыми навыками. В процессе обучения выделяют ключевые этапы, по окончании которых наставник предоставляет подопечному обратную связь. В зависимости от достигнутых результатов новый сотрудник переходит к следующей стадии обучения либо остается на текущей, причем длительность стадии строго ограничена. Наставник и новичок совместно определяют и устраняют трудности, тормозящие процесс обучения. Таким образом, наставничество помогает новому сотруднику адаптироваться к условиям работы в организации и к ее требованиям, обеспечивает надлежащую профессиональную подготовку принятого на работу специалиста, способствует развитию его профессиональных и личностных компетенций, минимизирует количество совершаемых новичком ошибок, снижает риск увольнения нового сотрудника.

Основные цели применения данного подхода:

- скорейшее усвоение и принятие новым работником норм, ценностей, видения, миссии организации (т.е. всего, что формирует корпоративную культуру), комфортное вхождение в коллектив;
- минимизация ошибок, совершаемых работником в ходе испытательного срока;
- соблюдение им стандартов качества, принятых в организации;
- обеспечение преемственности профессиональных знаний и навыков;
- формирование лояльности к организации;

Литература

1. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М.: Издательство МЭСИ, 2016.
2. Венщикова И.А. Технология организации и ведения бизнес-тренинга. – СПб.: Речь, 2006..
3. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. – М.: Вильямс, 2004
4. Занковский А.Н. Организационная психология. – М.: Флинта: МПСИ, 2002.

IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISHNING O'RNI VA AHAMIYATI

Qulliyev Anvar Zayniddinovich

*O'zbekiston respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni
qisqartirish vazirligi huzuridagi
"Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi" magistranti*

Annotatsiya: Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va ishlab chiqarishda innovatsiyalarni joriy etish hamda mamlakatimiz iqtisodiyotida makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning yukori sur'atlarini ta'minlashda investisiyalar, shu jumladan, xorijiy investisiyalar muhim o'rin tutadi. Investisiyalarga e'tiborning kuchayishi bugungi kunga kelib, mamlakatimizdagi investision faoliyat rivojlantirilishiga olib keldi.

Kalit so'zlar: Davlat dasturi, xorijiy investisiyalar, milliy iqtisodiyot, innovatsiyalar, samaradorlik, byudjet, moliya, investorlar.

KIRISH

Investision faoliyatda erishilgan aniq yutuq va muvaffaqiyatlarning keng va atroflicha tahlili, shu asosdagi muhim amaliy xulosalar, kelgusida e'tibor qaratishimiz lozim bo'lgan eng dolzarb masalalar orasida mamlakatimiz taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari va rivojlanish dasturlarini belgilashda, albatta, asosiy e'tibor xorijiy investisiyalarga qaratilayotganligini ta'kidlash kerak. Investision jozibadorlikni oshirish orqali quyidagilarga erishish mumkin:

- iqtisodiyotga milliy va xorijiy investisiya kirishi faollashadi, undan to'g'ri foydalanish natijasida real sektorga zamonaviy va resurs tejamkor texnikatexnologiya olib kelinadi, mavjudlari modernizatsiya qilinadi va tannarxi nisbatan past raqobatbardosh, exportga va milliy bozorga mo'ljallangan tovar ishlab

chiqariladi;

- milliy va xorijiy investisiyadan foydalangan xolda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmat ko'rsatish singari tarmoqlarda ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali o'sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta'minlaydi;

- mamlakatda yangi tadbirkorlik sub'ektlarini shakllantirish va shu orqali ichki bozorda raqobat muxitini yaxshilash, axolini sifatli va arzon maxsulotlar bilan ta'minlash imkoni bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Investisiya faoliyatini moliyalashtirish bir qancha manbalardan xosil bo'ladi. Hozirgi kunda Respublikamizda investisiya faoliyatini moliyalashtirishning quyidagi manbalari mavjuddir:

1. Korxonalar va jismoniy shaxslar jamg'armalari.
2. Bank kreditlari xisobidan moliyalashtirish.
3. Davlat byudjeti va byudjetdan tashkari fondlar mablag'lari xisobiga moliyalashtirish.
4. Xorijiy investisiyalar. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, xorij kapitali, xususan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb etish investisiyalashda eng samarali vosita hisoblanadi. Aynan xorijiy investisiyalar mamlakatda iqtisodiy va texnologik jarayonini harakatlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilish faoliyati samaradorligini oshirish, xorijiy investorlarni mamlakatimiz imkoniyatlari va salohiyati to'g'risida xabardor qilish, xorijiy investisiyalarni jalb etish va o'zlashtirish sohasida davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy ijro hokimiyati organlari faoliyatini muvofiqlashtirishni yaxshilash maqsadida

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-apreldagi PQ-4300 sonli "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga asosan quyidagi yo'nalishlarda Davlat dasturi belgilab olindi:

- kimyo va neft-gaz sanoati, mashinasozlik sohasidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, bank-sug'urta tashkilotlari ustav kapitalidagi davlat aksiyalar (ulushlar) paketlarini sotish;
- to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb etish uchun tayyor investisiya takliflarini ishlab chiqish;
- investisiya va biznes forumlar, taqdimotlar («Road Show») va marketing kampaniyalari imkoniyatlaridan keng foydalanish;
- davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni tashkil etish.

Investision jozibadorlikni oshirish maqsadida ushbu qaror doirasida chet el investorlariga istiqbolli investisiya loyihalari taklif qilindi:

- Yoqilg'i-energetika va neft-kimyo tarmoqlarida investisiya takliflari (takliflar soni — 20, takliflar qiymati — 4 447,6 mln AQSh.doll.)
- Metallurgiya, mashinasozlik, elektrotexnika tarmoqlari va yengil sanoat sohasida investisiya takliflari (takliflar soni— 13, takliflar qiymati — 537,3 mln AQSh.doll.)

- Qishloq xo‘jaligi va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasida istiqbolli takliflar (takliflar soni — 26, takliflar qiymati — 551,2 mln AQSh.doll.)

- Yo‘l-transport infratuzilmasi, kommunal uy-xo‘jaligi qurilishi va qurilish materiallari ishlab chiqarish sohasida istiqbolli takliflar (takliflar soni — 5, takliflar qiymati — 534,3 mln AQSh.doll.)

- Ijtimoiy, turistik va farmasevtika sohalarida istiqbolli takliflar (takliflar soni — 22, takliflar qiymati — 160,6 mln. AQSh doll.)

Hisobotga ko‘ra, 2020 yilda kafolatlanmagan xorijiy kreditlar quyidagi tarmoqlarda investisiya loyihalarini amalga oshirish hisobiga o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 1,6 barobardan ziyod (2,4 mlrd dollardan 3,5 mlrd dollargacha) o‘sd¹, jumladan:

- NKMK — 636,5 mln dollar;

- «O‘zbekneftgaz» AJ — 154,8 mln dollar («Sho‘rtan GKM» MChJ — ishlab chiqarish quvvatini oshirish" — 122,7 mln dollar);

- «O‘zeltexsanoat» AJ — 101,8 mln dollar (maishiy muzlatgichlar ishlab chiqarish — 48 mln dollar);

- ATKR vazirligi — 89,4 mln dollar (keng polosali telekommuni-katsiya tarmog‘ini rivojlantirish — 35,5 mln dollar);

- «O‘zqurilishmateriallari» AJ — 91 mln dollar. Davlatning investisiya faoliyati, davlatni o‘zining funksiyalarini bajarish jarayonida vujudga keladi, ya’ni, iqtisodiy, mudofaa, huquqni himoya qilish, islohotchilik, ekologik, ijtimoiy va boshqalar. Investisiya faoliyati orqali davlat iqtisodiyotning tarkibiy qayta qurilishiga real ta’sir ko‘rsatadi, xalq xo‘jaligi samaradorligini o‘shirishni, alohida tarmoq va hududlarni rivojlanishidagi to‘sqinliklarni yo‘q qilishni, yagona iqtisodiy hududni saqlab qolishni ta’minlaydi.

Davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan moliyalashtiriladigan davlatning markazlashtirilgan kapital quyilmalari faqat quyidagilarga ajratiladi;

- respublika iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha investisiya loyihalarini davlat maqsadli dasturlarini va davlatlararo bitimlarni amalga oshirishga;

- egasining nomi ko‘rsatilgan uy-joy obligatsiyalari bo‘yicha uy-joy qurilishiga;

- aholi yashaydigan joylarning, birinchi navbatda, yakka tartibda qurilgan uyjoy mavzalarining muhandislik infratuzilmasini rivojlantirishga;

- yangi yerlarni o‘zlashtirish va sug‘oriladigan yerlarni tiklashga, suv xo‘jaligi qurilishi va kichiq gidroenergetikani rivojlantirishga;

- maorif, sog‘liqni saqlash, madaniyat va ijtimoiy infratuzilmasining boshqa tarmoqlari ob’ektlarini qurilishiga;

¹ Stat.uz rasmiy sayti ma’lumotlari asosida tuzilgan.

- davlat boshqaruvi organlari, xuquqni muhofaza qilish organlari, davlat ilmiy muassasalarining moddiy texnika bazasini rivojlantirishga va mustahkamlashga;

- umumdavlat tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirishga va tabiiy ofatlardan himoya qilish inshootlarini qurishga.

Davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilgan markazlashtirilgan kapital qo'yilmalar limitlari quyidagilar hisobiga belgilanadi:

- davlat byudjeti va davlat byudjetidan tashqari fondlar mablag'lari belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetini shakllantirish chog'ida va yig'ma byudjet tarkibida tasdiqlanadi. Hukumat kafolati ostida jalb qilinadigan xorijiy investisiyalar va kreditlar esa, alohida ustuvor investisiya loyihalarini amalga oshirish bo'yicha Vazirlar Mahkamasi qarorlariga asosida tasdiqlanadi. Mamlakatimiz hududidagi korxonalarining asosiy vositalariga kiritilayotgan investisiyalarda xorijiy investisiyalarning salmog'i yildan yilga ortib bormoqda. Yillar kesimida asosiy vositlarga kiritilayotgan investisiyalar miqdorini tahlil qiladigan bo'lsak, 2016 yilda 51232.0 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2017 yilga kelib 72155.2 mlrd so'mga yetdi, ya'ni 20923.2 mlrd so'mga oshgan. 2018 yilda esa 124231.3 mlrd so'm, yani 2017 yilga nisbatan 72999.3 mlrd so'mga oshgan va 2019 yilda 195927.3 mlrd so'mni, 2020 yilda esa 202000.1 mlrd so'mni tashkil etgan. 2020 yil yakuniga ko'ra, asosiy kapitalga qo'yilgan investisiyalar hajmi real qiymatida 2019 yilga nisbatan 8,2 foizga kamaygan va 202 trln so'mni tashkil qilgan. Markazlashtirilgan manbalardan moliyalashtiriladigan investisiyalar hajmi 34,9 foizga kamayib, 39,3 trln so'mni tashkil etgan. Shuningdek, byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan investisiyalar 33,6 foizga, O'TTJ mablag'lari 75,7 foizga, hukumat tomonidan ta'minlangan xorijiy investisiyalar va kreditlar 28 foizga kamaygan. 2020 yilda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalar hajmi 32,7 foizga (kafolatlanmagan xorijiy kreditlarni inobatga olmagan holda) kamayib, 2,9 mlrd dollarni (dollar ekvivalentida pasayish 33,8 foizga yetdi) tashkil etgan.

1-jadval

	2016 y	2017y	2018y	2019y	2020 y
Davlat byudjeti(%)	4.3	4.8	4.5	8.5	6.5
Tijorat kreditlarii(%)	10.8	12.6	17.8	15.7	14.1
Chet el investisiyalari(%)	20.7	23.8	24.3	39.2	42.9

Investisiyalar moliyalashtirish manbalari²

Hozirgi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotiga xorijiy investisiyalarni jalb etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularni huquqiy himoya qilishning amaliy mexanizmlarini joriy etish va investision muhitni yanada yaxshilash, ishlab chiqarishni kengaytirish va uning samaradorligini oshirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jahon amaliyoti va tajribasidan kelib chiqib, biznesning investisiya va innovasion faoliyatiga to'sqinlik qilayotgan muammolarni endi oddiy vositalar bilan, ya'ni imtiyozlar berish yoki yangi deklarativ me'yorlarni nashr etish bilan hal qilishning imkoni yo'q. Xususiy investisiyalarni faollashtirish uchun tadbirkorlik faoliyatini erkinlashtirish talab etiladi. Biznes bilan doimiy muloqot, muayyan sektorlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni aniqlash va yengib o'tish bo'yicha astoydil ish olib borish kerak. Shu munosabat bilan quyidagi yo'nalishlar bo'yicha faol ish olib borish orqali xorijiy investisiyalar oqimini ko'paytirish mumkin. Birinchidan, iqtisodiy o'sishning bir maromdagi yuqori va barqaror sur'atlarini saqlab qolish uchun mamlakat iqtisodiyotining barqaror va raqobatbardosh, bank tizimi aktivlarining katta qismi xususiy investorlar qo'lida bo'lgan modelini shakllantirish zarur. Ikkinchidan, investisiyaviy jozibadorlikni oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri bo'lgan infratuzilmaga yo'naltirilgan investisiyalarining jadal o'sishini ta'minlash maqsadida davlat-xususiy sheriklik va loyihalarni moliyalashtirish vositalarini rivojlantirish orqali investisiyaviy faoliyatni rag'batlantirish ham faol tarzda olib borish.

Uchinchidan, raqamlashtirish va davlat xizmatlarini masofaviy taqdim etish orqali investisiya loyihalarini amalga oshirishda byurokratik to'siqlar va cheklovlarni to'liq bartaraf etish uchun investorlar va davlat o'rtasidagi munosabatlar optimallashtirilmoqda. Shaffoflikni maksimal darajada ta'minlash va korrupsiyaning oldini olish uchun xorijiy investorlarning murojaatlari va so'rovlari bilan ishlashni tashkil etish sifati yaxshilash.

To'rtinchidan, ish kuchi va kapitalning iqtisodiyotning qonuniy sektorlaridan yashirin iqtisodiyotga oqib ketishiga olib keladigan tranzaksiya xarajatlarining kamaytirish.

Beshinchidan, kelgusida texnologik yutuqlarga erishish nuqtasiga aylanishi va keyingi 20-30 yil davomida mamlakat ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlanishi uchun zamin yaratishi mumkin bo'lgan O'zbekistonning eng istiqbolli sohalariga yo'naltirilgan investisiya siyosati strategiyasi ishlab chiqish.

² Stat.uz rasmiy sayti ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Investisiya muhiti mamlakatdagi barcha faoliyat sohaslariga ta'sir ko'rsatishini inobatga olgan holda, islohotlar ko'lami iqtisodiy, institusional, ta'lim, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, suv ta'minoti, energetika, transport va boshqa yo'nalishlarni qamrab oladi.

REFERENCES

1. "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi qonun. 2012 y. Qayumov R.I. Investisii. Uchebnoe posobie –2010 g. Toshkent. TDIU: 510 b.
2. Raimjonova M.A. O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlarga investisiyalarni jalb qilishni faollashtirish. Iqt. fan. nom. ilm. dar. olish uchun yoz. diss. avtoref. – T.: «BMA», 2012.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 10 yanvardagi «Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5621-son Farmoni.
4. "O'zbekiston Respublikasining 2021-2023 yillarga mo'ljallangan Investisiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" PK-4937-son.
5. Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 18 maydagi "O'zbekiston Respublikasining to'g'ridan-to'g'ri investisiyalar jamg'armasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 420-sonli qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "Respublika iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4300 sonli qarori.
7. "Innovatsiya: iqtisod va fan" iqtisodiy ilmiy-amaliy oylik nashr., T.: 2020yil.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХАЛҚАРО ИҚТИСОДИЙ РЕЙТИНГЛАРДАГИ НУФИЗИНИ ОШИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Ибрагимова Зулфия Юнусовна¹

*¹АИТБ Инак Юли Банк Чилонзор филиали,
Бош бухгалтер ўринбосари*

Аннотация. Жаҳон амалиёти ҳар бир миллий иқтисодиёт ривожланишида амалга ошириладиган лойиҳаларни молиялаштириш манбалари ва шакллари ҳамда уларни жалб этишга доир мезон талаблари даражаси катта аҳамиятга эгаллигини кўрсатмоқда. Ушбу мақолада Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий рейтинглардаги нуфизини ошириш истиқболлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: халқаро иқтисодий рейтинглар, рейтинглар, хорижий инвестициялар, пандемия, короновирус, COVID-19, давлат харажатлари, иқтисодий эркинлик индекси, индикатор, инфляция, жарима бал, пул-кредит, давлат қарзи.

Абстрактный. Мировая практика показывает, что в развитии каждой национальной экономики большое значение имеют источники и формы финансирования проектов и уровень критериальных требований к их привлечению. В данной статье анализируются перспективы увеличения влияния Узбекистана в международных экономических рейтингах.

Ключевые слова: международные экономические рейтинги, рейтинги, иностранные инвестиции, пандемия, короновирус, COVID-19, государственные расходы, индекс экономической свободы, индикатор, инфляция, штрафной балл, денежный кредит, государственный долг.

Abstract. World practice shows that in the development of each national economy, the sources and forms of project financing and the level of criteria requirements for their attraction are of great importance. This article analyzes the prospects for increasing the influence of Uzbekistan in international economic rankings.

Keywords: international economic ratings, ratings, foreign investment, pandemic, coronavirus, COVID-19, government spending, index of economic freedom, indicator, inflation, penalty point, money loan, public debt.

КИРИШ. Жаҳон амалиёти ҳар бир миллий иқтисодиёт ривожланишида амалга ошириладиган лойиҳаларни молиялаштириш манбалари ва шакллари ҳамда уларни жалб этишга доир мезон талаблари даражаси катта аҳамиятга эгаллигини кўрсатмоқда. Бу борада мамлакатлар, хусусан, ривожланаётган давлатлар халқаро капитал бозоридан турли шакллардаги хорижий инвестициялар, жумладан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни ўз

иқтисодиётига қулай шартларда жалб қилишга интилади. “Пандемия сабаб бўлган инқироз туфайли дунё мамлакатларида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш қисқарди. Энг катта йўқотишлар ривожланган мамлакатларда юз берди – жалб қилинган инвестициялар Европада 80 фоизга ва АҚШда 40 фоизга камайди. Коронавирус пандемиясига қарамай, иқтисодиёти паст даражада ривожланган мамлакатларга тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар киритиш барқарор бўлиб қолди, бироқ денгизга чиқиши имкони бўлмаган ривожланаётган мамлакатларда бу жараён кескин камайиб бормоқда”. Бундай шароитда халқаро миқёсда инвестициявий жозибадорликни ошириш муаммолари долзарб аҳамиятга эга бўлиб бормоқда.

Жаҳонда турли тараққиёт даражасига эга мамлакатларга хорижий инвестицияларни жалб этиш ҳамда уларнинг халқаро иқтисодий индекслардаги иштироки ўртасидаги боғлиқлик муаммосига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Халқаро иқтисодий индексларни ҳисоблаш услубларини такомиллаштириш, уларнинг иқтисодий воқеликни акс эттириш даражасини кучайтириш, турли мамлакатларнинг халқаро иқтисодий индексларда иштироки хусусиятлари ва тафовутларини баҳолаш, миллий иқтисодиётга инвестицияни жалб этишнинг инновацион усул ва шаклларини татбиқ этиш, инвестициявий жозибадорликка таъсир этувчи омилларни аниқлаш, халқаро иқтисодий индекслар ва инвестициявий жозибадорлик ўртасидаги боғлиқлик асосида иқтисодий моделларни ишлаб чиқиш ва прогнозлаш бу борадаги муҳим тадқиқот йўналишларидан ҳисобланади.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга оширишда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишда инвестиция муҳитни яхшилаш ва инвестициявий жозибадорликни ошириш борасида аҳамиятли ишлар амалга оширилмоқда. “Мамлакат инвестициявий жозибадорлигини ошириш орқали 2022-2026 йилларда иқтисодиётга 120 миллиард, жумладан 70 миллиард АҚШ доллари миқдорида хорижий инвестициялар жалб этиш белгиланган”. Бунда халқаро ва глобал ташкилотлар томонидан юритиладиган мамлакатларнинг инвестициявий жозибадорлигини турли жиҳатларини баҳоловчи халқаро рейтинг ва индекслардан фойдаланиш муҳим ҳисобланади. Шунингдек, мамлакатнинг халқаро рейтинг ва индексларда самарали иштирокини таъминлаш, иқтисодиётнинг инвестициявий жозибадорлигини оширишда ва уни намоён этиш орқали манфаатли сармоялар жалб қилиш долзарб масаладир. Мазкур масаланинг стратегик муҳимлиги ва мамлакат бугунги ҳаётидаги аҳамиятидан келиб чиққан ҳолда, мазкур мақоланинг долзарблиги намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт

стратегияси тўғрисида», 2020 йил 2 июндаги ПФ-6003-сон «Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида улар билан тизимли ишлашнинг янги механизмини жорий қилиш тўғрисида», 2019 йил 7 мартдаги ПФ-5687-сон «Халқаро рейтинг ва индексларда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилашга оид чора-тадбирларни тизимлаштириш тўғрисида»ги фармонлари, 2019 йил 25 февралдаги ПҚ-4210-сон «Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинглар ва индекслардаги ўрнини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертацион тадқиқот маълум даражада хизмат қилади.

МЕТОДОЛОГИЯ. Ўзбекистон Республикасининг соҳага оид қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари мамлакатнинг устувор халқаро иқтисодий индексларда иштирокини инвестиция жозибадорлигига таъсирини тадқиқ қилишнинг меъёрий-ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилди.

Мамлакатларнинг халқаро иқтисодий индексларда иштирокининг инвестициявий жозибадорликка таъсирини тадқиқ қилишнинг илмий назарий-методологик ҳамда амалий жиҳатлари хорижлик иқтисодчи олимлар, жумладан: И.М.Волков, М.В.Грачева, Н.А.Кравченко, К.В.Балдин, О.Ф.Быстров, И.И.Передеряев, М.М.Соколов, Ю.А.Дорошенко, О.В.Борисова, Н.И.Малых, Л.В.Овешникова, С.В.Кузнецова, О.А.Смирнова, А.М.Марголин, А.Я.Быстряков, Й.А.Шумпетер, Т.Г.Глушкова¹ ва бошқаларнинг илмий ишларида атрофлича таҳлил этилган.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Ш.И.Мустафакулов, А.В.Ваҳобов, Ш.Х.Хажигакиев, Н.Г.Муминов, Д.Ғ.Ғозибеков, А.Ш.Бекмуродов, Б.С.Маматов, Д.Ю.Хужамкулов, О.Ш.Нурбеков, Н.Г.Каримов, Ш.Х.Назаров, Т.К.Нарбаева, Н.Х.Жумаев, Ш.Р.Ражаббаев, О.Б.Саттаров, Р.Х.Бозоров, М.А.Раимжанова ва бошқаларнинг илмий ишларида мамлакатларнинг инвестициявий жозибадорлиги ҳамда уларга халқаро иқтисодий индекслардаги

¹ Волков И.М., Грачева М.В. Проектный анализ: Продвинутый курс: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 37 с.; Кравченко Н.А. Инвестиционный анализ. – М.: Дело, 2007. – 12 с.; Балдин К.В., Быстров О.Ф., Передеряев И.И., Соколов М.М. Инвестиции: Системный анализ и управление / Под ред. Проф. К.В. Балдина. – 2-е изд. – М.:Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2007.–16 с.; Дорошенко Ю.А. Оценка и механизм управления экономическим потенциалом территории: Дисс.докт. экон. наук. – Белгород, 1998.; Борисова О.В., Малых Н.И., Овешникова Л.В. Инвестиции. В 2 т. Т. 1. Инвестиционный анализ: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 55 с. Кузнецова С.В., Смирнова О.А. Анализ подходов к оценке инвестиционной привлекательности региона. «Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение». №1 (45) 2016.; Марголин А.М., Быстряков А.Я. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики. – Челябинск: Южно-Уральское книж. из-во, 1998.; Шумпетер Й.А. История экономического анализа. СПб.: Экономическая школа, 2004.; Глушкова Т.Г. Инвестиционный потенциал региона: некоторые подходы к анализу // Региональная стратегия устойчивого социально-экономического роста: Тез. док. науч.-практ. конф. Ч.1. – Екатеринбург, 1998.

кўрсаткичлар таъсирининг айрим назарий ва амалий жиҳатлари ўрганилган². Аммо маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан алоҳида тадқиқот сифатида мамлакатларнинг халқаро иқтисодий индекслардаги иштирокининг инвестициявий жозибadorликка таъсирини тадқиқ қилиш мустақил диссертацион тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Мақолада қуйидагилар таҳлил қилинган:

2030 йилгача бўлган муддатда ялпи ички маҳсулотга нисбатан давлат харажатлари ҳажмини йиллик ўртача 0,8 фоизли пунктга қисқартириб бориш орқали мамлакат Иқтисодий эркинлик индексининг Давлат харажатлари индикатори бўйича мақсадли параметрларга эришиш имконияти асосланган;

инфляция бўйича сўнгги уч йиллик ва прогноз кўрсаткичларга асосан ҳисоб-китоблардан келиб чиққан ҳолда нархни назорат қилиш даражаси учун белгиланадиган жарима (PC penalty) баллини пасайтиришнинг минимал кўрсаткичини белгилаш орқали мамлакатда пул-кредит эркинлигини таъминлаш ва инвестиция жозибadorлигини оширишнинг мақсадли параметрига эришиш асосланган;

мамлакат фискал соғломлигини мустаҳкамлашни таъминловчи давлат қарзи йиллик миқдорининг юқори даражасини белгилаш асосида ялпи ички маҳсулотга нисбатан давлат қарзи даражасини пасайтиришни таъминлаш ҳамда келгусида бюджет тақчиллиги даражасини ошириб кетишининг олдини олиш таклифи ишлаб чиқилган;

² Мустафақулов Ш.И. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибadorлигини оширишнинг илмий-услубий масалалари. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Т.: 2017. – 46 б.;² Мустафақулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибadorлиги. Илмий-амалий қўлланма. – Т.: Baktria press, 2017. – 24 б. Ваҳобов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. Т.: «Молия», 2010. – 153 б.; Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2002.; Бекмуродов А.Ш. О перспективах присоединения Республики Узбекистан к индексу глобальной конкурентоспособности всемирного экономического форум. «UzBridge» электрон журнал. №, декабрь, 2019.; «Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион юксалиш моделини излаб...». Тошкент: «XXI ASR». 2018. – 215 б.; Маматов Б.С., Хужамқулов Д.Ю., Нурбеков О.Ш. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Дарслик. Т.: Иқтисод-молия, 2014. – 137 б.; Каримов Н.Г. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари: 08.00.07 – «Молия, пул муомаласи ва кредит. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация./ЎЗР Банк-молия академияси. – Т., 2007. 235 б.; Назаров Ш.Х. Методологические аспекты повышения конкурентоспособности регионов / Диссертация. Т.: IFMR, 2014. 212 с.; Нарбаева Т. К. Халқаро рейтинг ва индекслар – Жаҳон миқёсида Ўзбекистон нуфузини оширади, мавқеини мустаҳкамлайди, шаффофликни таъминлайди. «Янги Ўзбекистон» газетаси 2020 йил, 29 июль.; Жумаев Н.Х. Валюта сиёсатини эркинлаштириш шароитида тўлов балансини тартибга солишнинг концептуал жиҳатлари. «UzBridge» электрон журнал. №1, декабрь, 2019.; Ражаббаев Ш.П. Ўзбекистон валюта сиёсатининг хорижий инвестицияларни жалб этишга таъсири. 08.00.007 – «Молия, пул муомаласи ва кредит» ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация./ЎЗР. Банк-молия академияси. – Т., 2008.; Саттаров О.Б, Бозоров Р.Х. Ўзбекистоннинг халқаро рейтинг ва индексларда самарали иштирокини таъминлаш мамлакат инвестицион муҳити жозибadorлигини оширишнинг асосий омилдир. «UzBridge» электрон журнал. № 4, декабрь, 2020.; Раимжанова М.А. Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларга инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштириш. 08.00.07 – Молия, пул муомаласи ва кредит ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация /ТМА. – Т., 2012.

тарифсиз барьерлар учун тайинланадиган жарима балларини кескин камайтирган ҳолда савдо бўйича ўртача ҳисобланган тариф ставкаси оптимал даражасини белгилашга асосланган ўзаро боғлиқ мақсадли кўрсаткичлар сценарийлар пакети ёрдамида 2030 йилда Ўзбекистоннинг Иқтисодий эркинлик индексидаги Савдо эркинлиги индикатори бўйича 73,6 баллик мақсадли кўрсаткичига эришиш асосланган.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР. Маҳаллий ва хорижий иқтисодчи олимларнинг халқаро иқтисодий индексларнинг инвестициявий иқлим жозибдорлигига таъсири хусусидаги илмий-назарий фикрларини қиёсий таҳлил қилиш натижалари қуйидагиларни кўрсатди:

инвестиция муҳити инвесторлар томонидан сафарбар этиладиган капитал қўйилмаларни улар йўналтирилган ҳудудда кузатилиши мумкин бўлган рисклар ҳамда ушбу маблағлардан кутилаётган самара даражасини олдиндан ифодаладиган омиллар йиғиндиси деб баҳоланади;

иқтисодиётнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлаш билан боғлиқ стратегик режаларни ишлаб чиқиш ва мамлакатнинг инвестицион муҳит жозибдорлигини ошириш ҳамда уни баҳолаш бевосита халқаро молия институтлари ва рейтинг агентликлари томонидан юритиладиган халқаро иқтисодий индексларга боғлиқдир;

индекс ва рейтинг атамалари бир-бирини тўлдирувчи тушунчалар бўлиб, мамлакатнинг инвестициявий жозибдорлиги нуқтаи назаридан, индекс бу – унда иштирок этувчи мамлакатлар жамланмасида ҳар бир мамлакат бўйича инвестицион муҳитга таъсир қилувчи омилларни тавсифловчи индикаторларнинг мавжуд ҳолатига кўра кўрсаткичларининг рўйхати ёки регистри бўлса, ушбу ҳолатда рейтинг мазкур рўйхат ёки регистрнинг долзарблиги ва аҳамиятига кўра баҳо бериш орқали тартибли қилиб тузилган шаклидир;

мамлакатнинг халқаро рейтинг ва индекслардаги иштироки кўлами кенгайса ҳамда улардаги кўрсаткичлари ва ўрни қанчалик яхшиланса, ушбу мамлакатда давлат томонидан ҳам хусусий сектор томонидан ҳам жалб қилинадиган хорижий сармояларнинг устама ҳақлари ва шартлари шунчалик даражада энгиллашади³.

³ Борисова О.В., Малых Н.И., Овешникова Л.В. Инвестиции. В 2 т. Т. 1. Инвестиционный анализ: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 55 с.; Балдин К.В., Быстров О.Ф., Передеряев И.И., Соколов М.М. Инвестиции: Системный анализ и управление / Под ред. Проф. К.В. Балдина. – 2-е изд. – М.:Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007.–16 с.; Кузнецова С.В., Смирнова О.А. Анализ подходов к оценке инвестиционной привлекательности региона. «Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение». №1 (45) 2016.; Мустафакулов Ш.И. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибдорлигини оширишнинг илмий-услубий масалалари. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Т.: 2017. – 46 б.

Навбатда инвесторлар учун мамлакатларнинг инвестиция муҳити ва инвестициявий жозибadorлигини намоён этадиган халқаро рейтинг ва индекслар акс эттирилган жадвал келтирилади (1-жадвал).

1-жадвал маълумотларида акс этган халқаро рейтинг ва индекслар жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидаги мавжуд инвестициявий муҳити жозибadorлигини турли хил омиллар асосида шаклланадиган индикаторлар ёрдамида таҳлил қилиб боради ва ўрганади.

1-жадвал

Инвесторлар учун мамлакатларнинг инвестиция муҳити ва инвестициявий жозибadorлигини намоён этадиган халқаро рейтинг ва индекслар⁴

№	Халқаро рейтинг ва индекслар	Рейтингни тузувчи ташкилотлар	Баҳоланадиган параметрлар
1	Глобал рақобатбардошлик индекси	Бутунжаҳон иқтисодий форуми	Мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий параметрлари
2	Kearney тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ишонч индекси	Kearney глобал бошқарув консалтинг компанияси	Ивестицион муҳитига таъсир қилувчи омиллар асосида мамлакатнинг келгуси даврда ривожланиш имкониятлари
3	Жаҳон рақобатбардошлик рейтинги	Менежментни ривожлантириш институти (Швейцария)	Мамлакатларнинг корхоналар барқарор қиймат яратиши мумкин бўлган муҳитни шакллантириш имкониятлари
4	Рақобатбардош саноат унумдорлиги индекси	БМТнинг саноатни ривожлантириш институти (UNIDO)	Мамлакатларнинг рақобатбардош товарлар ишлаб чиқариши ва экспорт қилиш имкониятлари
5	Бизнесни юритиш индекси	Жаҳон банки (World Bank Group)	Бизнесни юритиш учун ҳуқуқий муҳит
6	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар учун тартибга солиш чекловлари индекси	Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD))	Иқтисодий соҳалардаги инвестицияларга нисбатан қонуний чекловларни
7	Давлатларнинг фаолиятсизлик индекси	Тинчлик учун жамғармаси	Мамлакатда истиқомат қилаётган инсонлар ва фаолият юритаётган компаниялар учун мавжуд хавфлар
8	Иқтисодий эркинлик индекси	Мерос жамғармаси (Heritage Foundation)	Дунё давлатларида иқтисодий эркинлик даражаси

⁴Муаллиф томонидан интернет сайти маълумотлари асосида тайёрланди.

Инвестицион жозибаторликка таъсир кўрсатувчи халқаро индексларнинг баҳолаш методологияларини тадқиқ қилиш натижасида қатор олимлар хулосалари, турли халқаро рейтинг ва индексларнинг методологияларини ўрганиш натижасида қуйидагилар аниқланди⁵:

Глобал рақобатбардошлик индекси маҳсулдорликнинг 12 та асосий драйвери ёки «устунлар»идан ташкил топган бўлиб, индексда ушбу 12 та устун бўйича тақсимланган 103 та кўрсаткичи мавжуд. ГРИнинг умумий балининг 1/3 қисмини ташкил этувчи 47 та кўрсаткич сўровномалар асосида аниқланади. Сўровнома ноёб ва глобал тадқиқот бўлиб, ҳар йили 150 та ҳамкор институтлар ёрдамида 15000 та бизнес раҳбарлари ўртасида ўтказилади;

IMD Жаҳон рақобатбардошлик рейтингини ҳисоблашда миқдорий ва сифат масалаларни алоҳида ўлчаш учун ҳар хил турдаги маълумотлардан фойдаланилади. WСУда статистик маълумотлар қаттиқ маълумотлар деб номланиб, улар умумий рейтингнинг 2/3 қисмини ташкил этади. Қолган мезонлар ҳар йили ўтказиладиган ижрочилар фикри бўйича сўровномалардан иборат бўлиб, умумий рейтинг 1/3 қисмини ҳисоблаш учун ишлатилади. Қаттиқ маълумотлар рақобатбардошликнинг маълум бир вақт ичида қандай ўлчанганлигини кўрсатса, сўров маълумотлари бозор иштирокчилари томонидан қабул қилингандек рақобатбардошликни ўлчайди. Қолаверса, сўров осонликча ўлчанмайдиган масалаларни (масалан, бошқарув амалиёти, коррупция, мослашувчан муносабатлар ва ҳ.к.) миқдорий баҳолаш учун ишлаб чиқилган;

Иқтисодий эркинлик индекси мамлакатдаги мулк ҳуқуқидан тортиб молиявий эркинликгача бўлган эркинликнинг 12 жиҳатини 4 кенг тоифага бирлаштирган ҳолда ўрганади. Ушбу тоифалардаги ўн иккита эркинликнинг ҳар бири 0 дан 100 гача бўлган шкала бўйича баҳоланади. Мамлакатнинг умумий балли ушбу ўн иккита иқтисодий эркинликнинг ўртачаси ҳисобига олинади ва ҳар бирига тенг вазн берилади. Чунки Иқтисодий эркинлик индексида иқтисодий эркинликнинг ҳар бир компоненти иқтисодий эркинликнинг ижобий афзалликларига эришишда бирдек муҳим ҳисобланади. Шу сабабли, ҳар бир эркинлик мамлакат балларини аниқлашда тенг даражада баҳоланади;

халқаро индексларнинг баҳолаш методологияларига кўра сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий, молиявий, экологик тизим, инфратузилма, ишлаб чиқариш, ишчи кучи, инновация, ресурс ва хом ашё, коррупция, бизнес самарадорлиги каби индикаторлар инвестицион жозибаторликни баҳолашда энг

⁵Артеменко В.Г., Белендир М.В. Финансовый анализ. – М.: ДИС, 1999. – с. 27.Ефимова О.В. Финансовый анализ. – М.: Бухгалтерский учет, 1999.Банковская система Российской Федерации и ее антикризисное регулирование: учеб.пособие / О.А. Тарасенко, Е.Г. Хоменко. – М.: Норма, 2009. – с.69. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.; Рейтинг финансовой устойчивости банков: методологии присвоения рейтингов по глобальной шкале. Пер. с англ. – Moody's Investors Service, 2007. – С. 30.

кўп ишлатиладиган кўрсаткичлар сифатида аниқланди. Шундай экан, юқорида номлари келтирилган индикаторлар мажмуи ва улар таркибига кирувчи мезонлар орқали дунё мамлакатларининг инвестицион жозибадорлик ҳолати аниқланади ва баҳоланади.

2-жадвал маълумотларида Сингапур давлатининг ялпи ички маҳсулоти, жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялари ҳамда халқаро иқтисодий индекслардаги кўрсаткичлари динамикаси келтирилган.

2-жадвал

Сингапур давлатининг 2010-2020 йиллардаги ЯИМ, ТТХИ ва халқаро иқтисодий индеклар бўйича кўрсаткичлари⁶

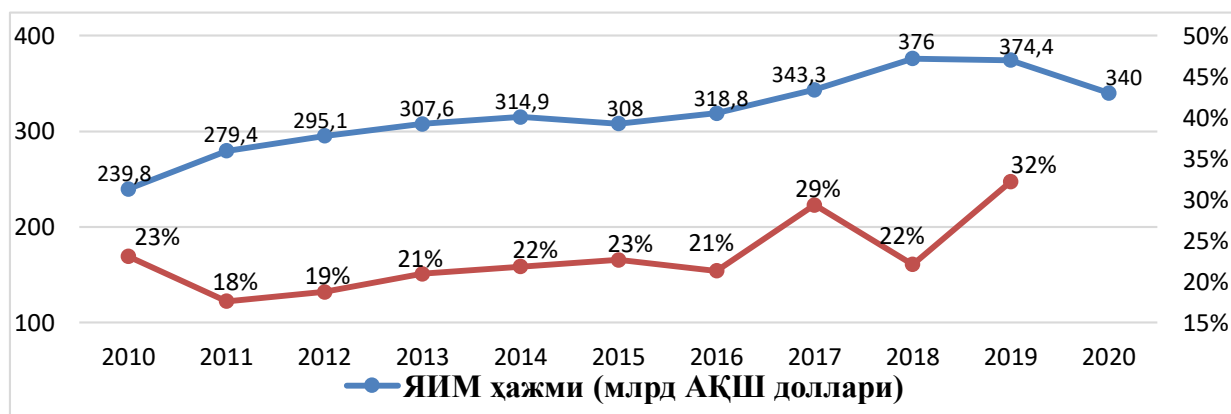
Кўрсаткичлар номи	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
IMD World Competitiveness ranking	1	3	4	5	3	3	4	3	3	1	1
The Global Competitiveness Index	3	3	2	2	2	2	2	2	3	2	1
Fragile States Index	160	157	158	158	158	159	161	161	161	162	162
DOING BUSINESS	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2
The Kearney FDI Confidence Index	24	-	7	10	9	15	10	10	12	10	12
OECD FDI Regulatory Restrictiveness Index	-	-	-	-	-	-	-	-	0,048	0,059	0,059
GDP (млрд. АҚШ дол)	239,8	279,4	295,1	307,6	314,9	308	318,8	343,3	376	374,4	340
FDI, net inflows (млрд. АҚШ дол)	55,3	49,2	55,3	64,4	68,7	69,8	67,9	100,8	83,1	120,4	-

Ушбу давлатнинг халқаро иқтисодий индекслардаги ўрни доимо юқори эканлиги билан аҳамиятлидир. Шунингдек мамлакатнинг IMD Жаҳон рақобатбардошлик рейтинги бўйича 2010-2020 йиллардаги кўрсаткичларига эътибор берадиган бўлсак, 2010 йилдаги 1-ўридан 2011 йилда 3-ўринга тушган бир пайтда ТТХИлар ҳажми мос даврларда 55,3 млрд доллардан 49,2 млрд долларга камайган бўлса, 2018 йилдаги 3-ўридан 2019 йилда 1-ўринга кўтарилиган даврда ТТХИлар ҳажми эса 83,1 млрд доллардан 120,4 миллиард

⁶ Муаллиф томонидан интернет маълумотлари асосида мустақил тайёрланди.

долларга ошган. Шунга ўхшаш ҳолатни Глобал рақобатбардошлик индексидаги кўрсаткичлар динамикасида ҳам кузатиш мумкин.

Демак, юқорида қайд этилган иккита халқаро иқтисодий индекслар бўйича Сингапур давлатининг кўрсаткичлари мазкур давлатга жалб қилинган ТТХИлар ҳажмига тўғри пропорционал равишда таъсир кўрсатади деган хулоса қилиш мумкин.

1-расм. 2010-2020 йилларда Сингапур давлатининг ЯИМ ҳажми ва ТТХИларнинг ЯИМга нисбати⁷

1-расм маълумотларида Сингапур давлатининг 2010-2020 йиллардаги ЯИМ ҳажми ва мамлакатга жалб қилинган ТТХИларнинг ЯИМга нисбатан фоиздаги кўрсаткичлари келтирилган бўлиб, ушбу давлатда ТТХИлари ҳажмининг мамлакат ЯИМга нисбати ўртача 22-25 фоизни ташкил этмоқда. 2019 йилда эса мазкур кўрсаткич 32 фоизгача кўтарилганини кўриш мумкин. Таққослаш учун, у одатда дунё бўйича ялпи ички маҳсулот билан ўлчанадиган иқтисодиёт ҳажмининг 2-3 фоизини ташкил қилса, 2019 йилда эса дунё бўйича ушбу нисбатнинг ўртача кўрсаткичи 1,95 фоизни ташкил этган⁸. Экспертлар фикрича, агар мамлакат ҳар йили ялпи ички маҳсулотнинг 5-6 фоизидан ошадиган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб қиладиган бўлса, бу мамлакат учун катта муваффақият ҳисобланади.

Навбатдаги жадвалда тадқиқот объектларидан бири сифатидаги Швеция давлатининг 2010-2020 йиллардаги таҳлил учун керакли бўлган маълумотлари келтирилган.

⁷ Жаҳон банкининг интернет сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

Швеция давлатининг 2010-2020 йиллардаги ЯИМ, ТТХИ ва халқаро иқтисодий индеклар бўйича кўрсаткичлари⁹

Кўрсаткичлар номи	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
IMD World Competitiveness ranking	6	4	5	4	5	9	5	9	9	9	6
The Global Competitiveness Index	4	2	3	4	6	10	9	6	7	9	8
Fragile States Index	175	175	177	177	177	177	171	174	170	170	172
DOING BUSINESS	18	14	14	13	14	11	8	9	10	12	10
The Kearney FDI Confidence Index	-	-	-	-	16	18	22	15	14	15	15
OECD FDI Regulatory Restrictiveness Index	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059	0,059
GDP (млрд. АҚШ дол)	495,8	574,1	552,5	586,8	582	505	515,7	541	555,5	531,3	537,6
FDI, net inflows (млрд. АҚШ дол)	0,6	7,0	4,3	1,3	-8,6	10,3	15,6	28,0	-1,0	16,6	-

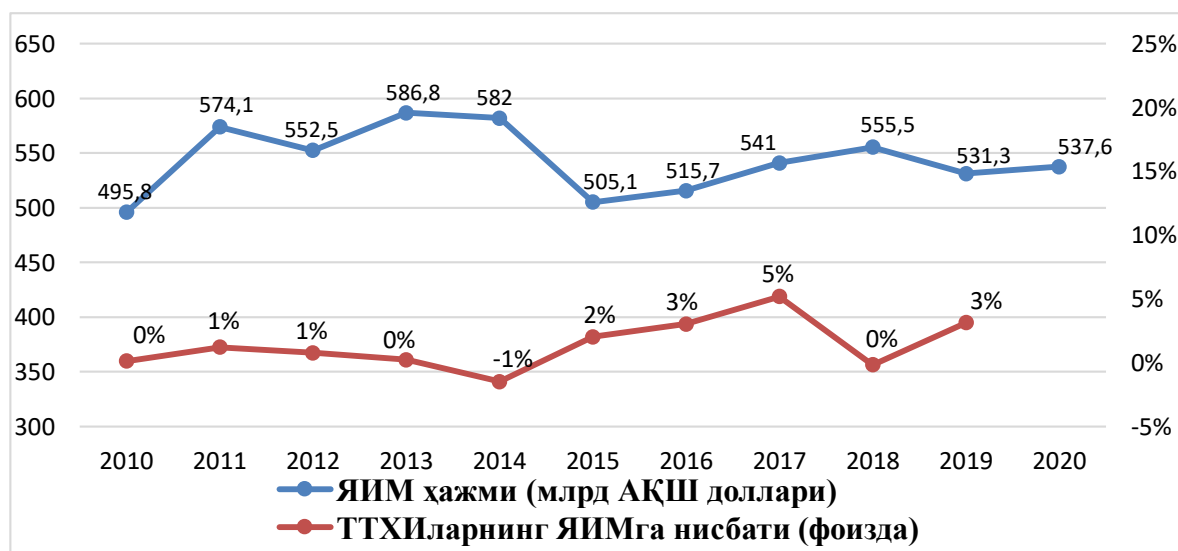
3-жадвал маълумотларига эътибор берадиган бўлсак, Швеция давлатининг келтирилган глобал индекс ва рейтинглардаги ўрни топ-10 ёки топ-15 таликда эканлиги кўринадди. ЯИМ ҳажми эса майдони 450 минг км квадратни ташкил этадиган ва аҳоли сони 10,4 миллионга яқин бўлган давлат учун 2020 йилда 537,6 млрд АҚШ долларини ташкил этган бўлиб, аҳоли жон бошига қарийб 52 минг АҚШ долларига тўғри келмоқда. Бу эса мамлакат иқтисодиёти дунёдаги барқарор ва рақобатбардош миллий иқтисодиётлардан бири эканлигини кўрсатади. Швеция иқтисодиётининг ривожланганлиги унинг экспортга йўналтирилганлиги билан ҳам изоҳланади. Унинг асосий бойликлари ёғоч, гидроэнергетика ва темир рудалари ҳисобланади. Хомашё ва қайта ишланган хом ашё Швеция экспортининг катта қисмини ташкил қилади. Лекин ахборот технологиялари ва биотиббидеги каби илм талаб қиладиган тармоқларнинг иқтисодиётдаги улуши ҳам йилдан-йилга кўпайиб бормоқда. Бунга сабаб,

⁹ Муаллиф томонидан интернет маълумотлари асосида мустақил тайёрланди.

мамлакатда замонавий инфратузилма, мукаммал ички ва ташки алоқа ҳамда юқори малакали ишчи кучини етарли даражада шаклланди.

XX асрнинг бир неча ўн йиллари давомида Швеция кашшоқ аграр мамлакатдан энг бой ва энг ривожланган саноат кучларига айланишида ички бозор салоҳиятининг кичиклиги йирик швед компаниялари фаолиятларини ташкил этиш ва ривожлантириш учун экспортга йўналтирилган бўлиши керак эди. Бу вазиятдаги эрта глобаллашув швед компанияларига халқаро рақобатда устунлик берди. Натижада, Швеция аҳоли сонига мутаносиб равишда йирик трансмиллий компаниялар ва Volvo, Scania, Saab, Erickson, AstraZeneca, Electrolux, Ikea, Hennes and Mauritz, Hasselblad ҳамда Systemair каби таниқли брендлар сони бўйича жуда юқори кўрсаткичларга эришди.

Юқоридаги каби вазиятларда самарали иқтисодий сиёсат юритиш асосида амалга оширилган ислохотлар ҳисобига Швеция бугунги кунда диверсификацияланган ва рақобатбардош иқтисодиётга эга бўлди.

2-расм. 2010-2020 йилларда Швеция давлатининг ЯИМ ҳажми ва ТТХИларнинг ЯИМга нисбати¹⁰

2-расмда Швеция давлатининг 2010-2020 йиллардаги ЯИМ ҳажми ва тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ЯИМга нисбатан улуши келтирилган. Агар ушбу кўрсаткичларни ўзаро таҳлил қиладиган бўлсак, кўриниб турганидек ушбу даврда ТТХИлар ҳажмининг ЯИМга нисбатан улушининг энг юқори ҳолати 2017 йилда бўлиб, у 5 фоизни ташкил қилган, энг паст кўрсаткич минус бир фоиз бўлиб у 2014 йилда қайд этилган. Агар ушбу 10 йиллик даврдаги ТТХИларнинг ЯИМга нисбатан улушини ўртачасини ҳисоблайдиган бўлсак, бу кўрсаткич 1,4 фоиздан иборат.

¹⁰ Жаҳон банкининг интернет сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Агар дунё бўйича ушбу кўрсаткич 2-3 фоизни, экспертлар фикрича эса 5-6 фоизни таъминлаш иқтисодий ўсish учун жуда яхши ҳолат бўлишини ҳисобга оладиган бўлсак, ҳукумат томонидан ТТХИларни жалб қилиш борасида камида 2-3 фоиз атрофидаги барқарор кўрсаткични сақлаш чораларини кўриш мақсадга мувофиқ. Чунки расмдаги ЯИМ ва ТТХИларнинг ЯИМдаги улушини изоҳловчи график чизиқларига назар солинса, ТТХИларнинг ЯИМдаги улушининг ЯИМ ҳажмига тўғри пропорционал таъсир этишини кузатиш мумкин. Демак, ТТХИларнинг барқарор кўрсаткичларда жалб қилиниши мамлакат ЯИМ ҳажмини ҳам барқарорлигини таъминловчи омиллардан биридир.

Мамлакатимиз инвестицион жозибаторлигини оширишда халқаро иқтисодий индексларда иштирокини кенгайтириш ва ўрнини яхшилаш билан боғлиқ қуйидаги йўналишларда айрим муаммолар мавжудлиги кўришимиз мумкин:

1. Ривожланган давлатларда иқтисодий ўсish ва инвестицион жозибаторликка халқаро иқтисодий индекслардаги кўрсаткичларни таъсирини таҳлил қилиш натижасида, IMD Жаҳон рақобатбардошлик рейтинги ва Глобал рақобатбардошлик индексидаги ўзгаришлар мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти ва жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмига тўғри пропорционал таъсир қилиши аниқланди. Лекин ушбу халқаро иқтисодий рейтинг ва индексда Ўзбекистоннинг иштироки бугунги кунгача таъминланмаган;

2. Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш бўйича белгиланган чора-тадбирлар ижросини самарали таъминлашда кадрларнинг бевосита ушбу йўналишда билим кўникмаси етарли даражада эмас;

3. Иқтисодий эркинлик индекси бўйича МДХ давлатлари орасида ҳеч бир давлатнинг 2021 йилги умумий натижаси Ўзбекистоннинг 2030 йилда белгилаган мақсадли кўрсаткичи даражасида эмас. Бу ҳолат, МДХ давлатлари тажрибасидан фойдаланган ҳолда ушбу индекс бўйича мамлакатимиз натижаларини яхшилашга доир ислохотларни амалга оширишда белгиланадиган чора-тадбирлар ишлаб чиқиш имконияти даражасини пасайтиради;

4. Ўзбекистон Республикаси учун муҳим бўлган халқаро рейтинг ва индексларнинг мазмуни ва моҳияти ҳамда уларнинг афзалликлари, шу билан бирга уларни ҳисоблаш методикасига асосан натижаларни самарали яхшилашнинг назарий ва амалий ҳамда методологик жиҳатларига доир билимларга эга бўлган кадрлар тайёрлаш масаласи катта аҳамият касб этади. Лекин мамлакатимиз таълим соҳасида умумий ёки ихтисослашувга мос бўлган бу борадаги билим ва кўникмалар билан таъминловчи таълим бериш тизими ҳали тўлиқ йўлга қўйилмаган;

5. Мамлакат инвестициявий муҳитини яхшилаш ва жозибадорлигини ошириш мақсадида солиқ юки индикатори баҳосини 95,7 баллга етказиш мақсад қилинган бўлиб, бунинг учун таркибий субиндикаторлар (жисмоний шахслар даромад солиғи ва корхоналар фойда солиғи ставкаси ҳамда жами солиқ юки даражаси) бўйича ўртача фоизни 12 фоизга тушириш талаб этилади. Бу ҳолат эса, ўз-ўзидан бюджет-солиқ сиёсатида ушбу ўзаро боғлиқ бўлган солиқ ставкалари ва солиқ юкини оптималлаштириш бўйича тизимли ислохотларни амалга ошириш муаммосини кун тартибига қўяди;

6. Импорт квоталари, экспорт чекловлари, демпингга қарши божлар, божхона расмийлаштириш талаблари, давлат харидлари сиёсати ва давлат монополиялари каби савдога тўсқинлик қилувчи чекловлар учун иқтисодий эркинликни баҳоловчилар томонидан белгиланган юқори даражадаги (2021 йилда 15 балл) жарима баллар инвестициявий жозибадорликка салбий таъсир кўрсатади;

Юқорида мамлакатимиз инвестицион жозибажорлигини оширишда халқаро иқтисодий индекслардаги иштирокини кенгайтириш ва ўрнини яхшилаш билан боғлиқ мавжуд муаммоларни бартараф этиш юзасидан изланишлар натижасида илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

ХУЛОСА

Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий индекслардаги иштирокининг инвестициявий жозибадорликка таъсирини тадқиқ қилиш билан боғлиқ бўлган қуйидаги хулосалар қилишимиз мумкин.

Маҳаллий ва хорижий иқтисодчи олимларнинг илмий-назарий изланишлари ва қарашларини ўрганиш натижасида «инвестиция муҳити», «инвестициявий жозибадорлик» тушунчаларининг такомиллашган муаллифлик таърифлари шакллантирилди. Шу билан бирга мамлакатларнинг инвестициявий жозибадорлигини баҳолаш нуқтаи назаридан индекс ва рейтинг атамалари бир-бирини тўлдирувчи тушунчалар эканлигини асослаган ҳолда «индекс» ва «рейтинг» га назарий таърифлар ишлаб чиқиш керак.

Ўзбекистоннинг Иқтисодий эркинлик индексининг давлат харажатлари индикатори бўйича 2030 йилги мақсадли параметрларига эришиши мақсадида, индикаторнинг ҳисоблаш методикасига асосланган ҳолда, давлат харажаталарининг ялпи ички маҳсулотга нисбатини йиллик ўртача 0,8 фоизли пунктга тушириб бориш орқали мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш ва индексдаги баҳосини яхшилаш имконияти мавжудлиги кўришимиз мумкин.

Давлат қарзини ЯИМга нисбатан даражасини пасайтиришни таъминлаш ҳамда келгусида бюджет тақчиллиги даражасини ошиб кетиши олдини олиш

мақсадида чора-тадбирларни белгилашда давлат қарзини йиллик миқдорини юқори даражасини белгилаш мамлакатнинг бюджет камомоди ва қарз юки даражасига асосланган фискал соғломлик кўрсаткичини мустақамлашга хизмат қилиши керак.

Ўзбекистоннинг Иқтисодий эркинлик индексидаги Савдо эркинлиги индикатори бўйича 2030 йилги 73,6 баллик мақсадли кўрсаткичларига эришиш мақсадида тарифсиз барьерлар учун тайинладиган жарима балли ва савдо бўйича ўртача ҳисобланган тариф ставкасига доир ўзаро боғлиқ мақсадли кўрсаткичларга асосланган сценарийлар пакети кераклигини мақолада очиб беришга ҳаракат қилдик.

Мамлакат инвестициявий жозибадорлигини пул-кредит эркинлиги орқали оширишни таъминлаш мақсадида инфляция бўйича сўнгги уч йиллик ва прогноз кўрсаткичларга асосан ҳисоб-китоблардан келиб чиққан ҳолда Иқтисодий эркинлик индекси методикасига кўра нархни назорат қилиш даражаси учун белгиланадиган жарима (PC penalty) баллини пасайтиришнинг минимал кўрсаткичини белгилаш мақсадга мувофиқлиги асослаб берилган.

Мараказий Осиё давлатлари ялпи ички маҳсулотлари ҳажми ва ушбу давлатларнинг Иқтисодий эркинлик индексидаги кўрсаткичларига доир маълумотлар асосида амалга оширилган эконометрик ҳисоб-китоблар орқали жуфтлик регрессия функциялари ёрдамида мамлакатларнинг Иқтисодий эркинлик индексидаги баҳоси ўсишининг ялпи ички маҳсулот ҳажмининг кўпайишига таъсир даражасини эластиклик коэффициентлари орқали ифодалаган модел яратиш кераклигини кўришимиз мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Волков И.М., Грачева М.В. Проектный анализ: Продвинутый курс: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 37 с.;
2. Кравченко Н.А. Инвестиционный анализ. – М.: Дело, 2007. – 12 с.;
3. Балдин К.В., Быстров О.Ф., Передеряев И.И., Соколов М.М. Инвестиции: Системный анализ и управление / Под ред. Проф. К.В. Балдина. – 2-е изд. – М.:Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007.–16 с.;
4. Дорошенко Ю.А. Оценка и механизм управления экономическим потенциалом территории: Дисс.докт. экон. наук. – Белгород, 1998.;
5. Борисова О.В., Малых Н.И., Овешникова Л.В. Инвестиции. В 2 т. Т. 1. Инвестиционный анализ: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 55 с.
6. Кузнецова С.В., Смирнова О.А. Анализ подходов к оценке инвестиционной привлекательности региона. «Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение». №1 (45) 2016.;
7. Марголин А.М., Быстряков А.Я. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики. – Челябинск: Южно-Уральское книж. из-во, 1998.;

8. Шумпетер Й.А. История экономического анализа. СПб.: Экономическая школа, 2004.;
9. Глушкова Т.Г. Инвестиционный потенциал региона: некоторые подходы к анализу // Региональная стратегия устойчивого социально-экономического роста: Тез. док. науч.-практ. конф. Ч.1. – Екатеринбург, 1998.
10. Мустафакулов Ш.И. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибадорлигини оширишнинг илмий-услубий масалалари. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Т.: 2017. – 46 б.;
11. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибадорлиги. Илмий-амалий қўлланма. – Т.: Vaktoria press, 2017. – 24 б.
12. Ваҳобов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. Т.: «Молия», 2010. – 153 б.;
13. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2002.;
14. Бекмуродов А.Ш. О перспективах присоединения Республики Узбекистан к индексу глобальной конкурентоспособности всемирного экономического форум. «UzBridge» электрон журнал. № , декабрь, 2019.;
15. «Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион юксалиш моделини излаб...» . Тошкент: «XXI ASR». 2018. – 215 б.;
16. Маматов Б.С., Хужамкулов Д.Ю., Нурбеков О.Ш. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Дарслик. Т.: Иқтисод-молия, 2014. – 137 б.;
17. Каримов Н.Г. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари: 08.00.07 – «Молия, пул муомаласи ва кредит. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация./ЎЗР Банк-молия академияси . – Т., 2007. 235 б.;
18. Назаров Ш.Х. Методологические аспекты повышения конкурентоспособности регионов / Диссертация. Т.: IFMR, 2014. 212 с.;
19. Нарбаева Т. К. Халқаро рейтинг ва индекслар – Жаҳон миқёсида Ўзбекистон нуфузини оширади, мавқеини мустаҳкамлайди, шаффофликни таъминлайди. «Янги Ўзбекистон» газетаси 2020 йил, 29 июль.;
20. Жумаев Н.Х. Валюта сиёсатини эркинлаштириш шароитида тўлов балансини тартибга солишнинг концептуал жиҳатлари. «UzBridge» электрон журнал. №1, декабрь, 2019.;
21. Ражаббаев Ш.Р. Ўзбекистон валюта сиёсатининг хорижий инвестицияларни жалб этишга таъсири. 08.00.007 – «Молия, пул муомаласи ва кредит» ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация./ЎЗР. Банк-молия академияси. – Т., 2008.;
22. Саттаров О.Б, Бозоров Р.Х. Ўзбекистоннинг халқаро рейтинг ва индексларда самарали иштирокини таъминлаш мамлакат инвестицион муҳити жозибадорлигини оширишнинг асосий омилдир. «UzBridge» электрон журнал. № 4, декабрь, 2020.;
23. Раимжанова М.А. Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларга инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштириш. 08.00.07 – Молия, пул муомаласи ва кредит ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация /ТМА. – Т., 2012.

ЎҚУВЧИЛАРДА ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

*Н.Сайымбетова , Ю.М.Утемуратова,
Бердак номидаги ККДУ ассистент уқитувчиси*

Аннотация : “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий мақсади таълим тизимини такомиллаштириш ва уни жаҳон андозалари талаблари даражасида ташкил қилиш, давлат ва халқ хўжалигини янада юксалтириш, республиканинг интеллектуал салоҳиятини ўстириш учун хизмат қилишдан иборатдир.

Калит сўз: иқтисодий фаолият, кадрлар тайёрлаш миллий дастури, иқтисодий тарбияси, ўқувчиларида хусусий тадбиркорлик кўникмалари.

Инсон шахсининг ҳар томонлама камол топишида, уларнинг билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишида, атроф-оламга муносабат шакллари ва хулқи, одоб меъёрларини эгаллаб олишида фаолиятнинг ўрни катта.

Ҳар қандай фаолият, мақсад, услуб, натижа ва жараёнлардан иборат бўлади. У бир томондан жисмоний ҳаракатларга боғлиқ бўлса, иккинчи томондан ақлий ҳаракат воситасида онгда содир бўлади. Меҳнат, ўйин, ўқиш инсон фаолиятининг асосий турлари саналади.

Инсон фаолияти – унинг ривожланиши учун зарур шароит, ана шу шароит жараёнида ҳаётини тажрибага эга бўлади, атроф-оламни идрок этади, билимларни ўзлаштиради, малака ва кўникмалар ҳосил қилади. Ана шулар ёрдамида фаолият ривожланади. Ижодкорлик эса сифат жиҳатдан янги, моддий ва маънавий бойликлар яратувчи инсон фаолияти жараёни бўлиб, у ўзида инсоннинг меҳнатда намоён бўлган қобилиятини ифодалайди.

“Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий мақсади таълим тизимини такомиллаштириш ва уни жаҳон андозалари талаблари даражасида ташкил қилиш, давлат ва халқ хўжалигини янада юксалтириш, республиканинг интеллектуал салоҳиятини ўстириш учун хизмат қилишдан иборатдир. Бунда амалга оширилиши лозим бўлган асосий вазифалардан бири ўқувчиларнинг фаоллигини оширишга қаратилган таълим-тарбия ишларини йўлга қўйишдан иборат. Шу сабабли ҳам давлатимизда таълим тизимини тараққий эттиришга катта эътибор қаратилмоқда.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгилаб берилган асосий мақсадлардан бири бозор иқтисодиётига ўтиш даврига мослаша оладиган, рақобатбордош, фаол ва ижодкор шахсларни шакллантиришдан иборат этиб белгиланган бўлиб, ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши учун

шарт-шароитлар яратиш бугунги кундаги долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Ушбу вазифаларни амалга оширишда умумий ўрта таълим мактаблари меҳнат таълими дарсларида етарли шарт-шароитлар мавжуд бўлиб, келажакда ўқувчилар кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда мавжуд муаммоларни ҳал этиш имконини беради. Шу боисдан, меҳнат таълими дарсларини бозор муносабатлари талаблари асосида ташкил этиб, ўқувчиларнинг тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилишни қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Бу эса ўқувчиларнинг иқтисодий тайёргарлигининг такомиллаштирилишини, ўқувчиларда иқтисодий билим, кўникма ва малакаларни пухта эгаллашларини таъминлаб, иқтисодий ишлаб чиқаришни ташкил этишда назарий ва амалий кўникмаларнинг ўзаро уйғун шаклланиши, меҳнат самарадорлигининг оширилиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Бу маънода ўрта махсус ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларининг иқтисодий тарбияси, уларда хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш йўллари ишлаб чиқиш, уларни амалда жорий этиш таълим назарияси, методикаси ҳамда амалиётининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Иқтисодий таълим-тарбия муаммосига бағишланган қатор илмий тадқиқот ишлари амалга оширилган, адабиётлар нашр эттирилган. Жумладан, С.Бобоқулов томонидан олиб борилган тадқиқотда муаллиф асосий эътиборни иқтисодий тарбия тизимида қуйидагиларни назарда тутади:

- иқтисодий ва меҳнат тарбияси бирлигини таъминлаш, ўқишни амалиётга боғлаш;

- ишлаб чиқариш таълимини, ўқувчиларнинг ёзги таътилдаги ижтимоий меҳнатини иқтисодий билим ва топшириқлар билан бойитиш;

- синфдан ташқари ишларда таълим-тарбияни ривожлантириш (таълим муассасаси моддий бойликларини асраб-авайлаш ҳақида суҳбатлар, хўжалик юритиш солиқ, сарф – харажатлар, моддий бойликларни тежаш билан боғлиқ турли мусобақалар). Шубҳасиз буларнинг барчаси ўқувчилар фаоллигини ошириб, иқтисодий саводхонликни шакллантиришга хизмат қилади.

А.Ўлмасовнинг таъкидлашича, кўпгина ўқитувчилар иқтисодий билим беришнинг анъанавий, яъни илгари қўлланилган усулларни яхши ўзлаштириб олишган, лекин улар ўқитишнинг янги технологиясидан етарли даражада хабардор эмаслар. Шунинг учун назарий дарсларда диалог усулини қўллаш, иқтисодий топшириқларни бажариш ва масалалар ечиш, кўргазма воситалардан фойдаланиш, кичик гуруҳлар баҳсини ташкил этиш, видеолавҳаларни шарҳлаш, амалий ўйинлар, компьютер ўйинлари, мустақил билим олиш ва бошқалар иқтисодий таълим самарадорлигини оширади.

Таълим муассасаларида, хусусан, ўрта-махсус ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришда иқтисодий таълим самарадорлигини оширишда ўзига хос қатор муаммолар мавжуд:

- иқтисодий таълим-тарбия бериш методикаси бугунги замон талаблари даражасида замонавий педагогик технологиялар асосида ишлаб чиқилмаганлиги;

- ўқувчиларда хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш иқтисодий йўналишдаги фан ёки курсларни ўзлаштириш натижалари орқали баҳоланиши, хусусий тадбиркорлик кўникмаларининг юқори даражада шаклланиши жуда узоқ вақтни талаб қилади;

- ўқувчиларда хусусий тадбиркорлик кўникмаларни шакллантириш йўллари ишлаб чиқилиб, аниқ мақсадлар қўйилган бўлса-да, қисқа вақт ичида ўз натижаларини бермаслиги мумкин. Сабаби натижалар объектив ва субъектив сабабларга боғлиқ бўлади;

- ўқувчиларнинг хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш ва шахнинг камол топишида бошқа кишиларнинг, ижтимоий муҳит, оила ва бутун жамиятнинг таъсири остида кечади.

Бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларда иқтисодий фаолият кўникмаларини шакллантиришда яна муҳим аҳамиятга эга бўлган омиллардан бири ўқувчиларнинг гуруҳдаги фаолиятини йўлга қўйишдир. Бу жараёнда ўқувчилар мавжуд иқтисодий билимларини амалиётда қўллаш олиш имкониятига эга бўладилар; иқтисодий билимлари янада бойийди; назарий билимларни амалиётда самарали қўллаш кўникмаси ва малакаси тарбияланади; иқтисодий маданиятнинг шаклланиши учун шароит юзага келади.

Демак, бундан шундай хулоса келиб чиқадики, ўрта махсус ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш билан боғлиқ вазифаларни белгилашда хусусий тадбиркорликнинг турли ижтимоий-маданий воситалар ва таъсирлар остида шаклланишига эътибор қаратилиши лозим.

Ушбу вазифаларни муваффақиятли амалга оширилишини таъминлаш учун ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимидаги ўқув фанлари, айниқса иқтисодий йўналишдаги фанлар дастурлари, дарслик ва қўлланмаларига хусусий тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш билан боғлиқ мазмун ва уларнинг тарғиботига оид маълумотлар киритилиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги Қонуни. Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами.– Т .: «Истиқлол», 2004. – 511б .
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 10 – 11- сон
3. А. Ўлмасов. Иқтисодий билим асослари. Коллеж ўқитувчилар ва иқтидорли талабалар учун ўқув қўлланма. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2003. – (3-4 б)
4. С. Бобоқулов. Ўқувчиларда иқтисодий саводхонликни шакллантириш методикаси (ноиқтисодий йўналишдаги касб – ҳунар коллежлари мисолида): пед.фан.номзоди илмий дар.олиш учун ёз дис. - Т., 2007 - 31б.

RUS TILI DARSLARIDA IJODKOR USLUBLARDAN FOYDALANISH

*Ходжаханова Мунира**Старший преподаватель института ТМС**Ташкент, Узбекистан*ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ РАБОТЫ НА
УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Annotatsiya: Ta'lim faoliyati-ta'limning turli sohalarida muvaffaqiyatli o'qitish vositasi, madaniy va axloqiy qadriyatlarni saqlash va yosh avlodga yetkazish usuli sifatida tahlil etiladi. Ko'p qirrali madaniyatli dunyo sharoitida o'qish kompetentsiyasining shakllanishi yosh ta'lim oluvchilarni madaniy tarbiyalashning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi va o'qish kompetentsiyasi "uning intellektual (aqliy) asosida shakllanadigan umumiy shaxsiy sifat"deb talqin etiladi. Ta'lim faoliyati-ta'limning turli sohalarida muvaffaqiyatli o'qitish vositasi, madaniy va axloqiy qadriyatlarni saqlash va uzatish usuli sifatida qaraladi. Ko'p qirrali ko'p madaniyatli dunyo sharoitida o'qish kompetentsiyasining shakllanishi yosh o'quvchilarni adabiy tarbiyalashning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi va o'qish kompetentsiyasi "uning intellektual (aqliy) asosida shakllanadigan umumiy shaxsiy sifat"deb talqin etiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim faoliyati, o'quv vositasi, madaniy-axloqiy qadriyatlar, she'riyat, adabiyot, fikrlash.

Аннотация: Образовательная деятельность-рассматривается как средство успешного обучения в различных областях обучения, способ сохранения и передачи культурно-нравственных ценностей. В условиях многогранного многокультурного мира формирование читательской компетенции становится одним из основных направлений литературного воспитания учащихся, а читательская компетентность трактуется как "совокупное личностное качество, формирующееся на ее интеллектуальной (мыслительной) основе". Образовательная деятельность - рассматривается как средство успешного обучения в различных областях обучения, способ сохранения и передачи культурно-нравственных ценностей. В условиях многогранного многокультурного мира формирование читательской компетенции становится одним из основных направлений литературного воспитания учащихся, а читательская компетентность трактуется как "совокупное личностное качество, формирующееся на ее интеллектуальной (мыслительной) основе".

Ключевые слова: образовательная деятельность, средство обучения, культурно-нравственные ценности, поэзия, литература, мышление.

Summary: Educational activity- is considered as a means of successful learning in various educational areas, as a way of preserving and conveying cultural and moral values. In the conditions of a multifaceted multicultural world, the formation of reading competence is becoming one of the main directions of literary education of young students, and reading competence is interpreted as "a total personal quality formed on the basis of his intellectual (thinking).

Key words: educational activity, educational tool, cultural and moral values, poetry, literature, thinking.

Boshlang'ich ta'lim sohasida keng o'zgarishlar ro'y bermoqda. "Bizning jamiyatimizda ta'lim muassalari (bog'cha, maktab va institut) o'qituvchilari ilmiy va ijodiy ziyolilar biz intilayotgan uchinchi Uyg'onish davrining to'rtta mustahkam tayanchidir", deydi Sh.M. Mirziyoyev.

Prezidentning so'zlariga ko'ra, mamlakatda inson kapitaliga e'tiborni yanada kuchaytirishga qaratilgan muhim dastur va loyihalar amalga oshirilmoqda. Shunday qilib, agar besh yil oldin respublikada 5211 ta bolalar bog'chasi mavjud bo'lsa, hozirgi kunda ularning soni 19 316 taga yetdi, maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish 62 foizni, 6 yoshdagi bolalar orasida esa 77 foizni tashkil etdi. Mamlakatda yangi turdagi va sifat jihatidan yangi darajadagi ta'lim muassasalari, xususan, prezident, ijodiy va ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyat ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda matematika yo'nalishi bo'yicha 112, fizika-14, kimyo va biologiya – 87, informatika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari – 99, chet tillari – 207 ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etildi. So'nggi besh yil ichida yetakchi xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda 67 ta yangi universitet, institut va filiallar tashkil etilgani, universitetlarning umumiy soni 144 tani tashkil etgani, oliy ta'lim qamrovi 3 barobarga – 9 foizdan 28 foizgacha o'sgani jiddiy islohotlardan dalolat beradi. [1.]

Ikkinchi avlod standartlari o'qituvchini talabalarda umumbashariy o'quv harakatlarini shakllantirishga yo'naltiradi, bu faqat talabaning tanlov sharoitida va o'qituvchi tomonidan individual yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish natijasida ta'minlanishi mumkin, bu esa uni o'zlashtirish va amalga oshirishni ayniqsa dolzarb qiladi. Texnologiya nima? V. A. Slastenin yozganidek, texnologiya-bu belgilangan parametrlarga ega mahsulotlarni olish imkonini beradigan manba materiallarini o'zgartirish usullari va jarayonlarining kombinatsiyasi va ketma-ketligi. G. M. Kojaspirova ta'lim texnologiyasi tushunchasini beradi-bu usullar, texnikalar, qadamlar tizimi bo'lib, ularning ketma-ketligi o'quvchining shaxsini tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish vazifalarini hal qilishni ta'minlaydi va faoliyatning o'zi protsessual tarzda taqdim etiladi, ya'ni muayyan harakatlar tizimi sifatida;

kafolatlangan natijani ta'minlaydigan harakatlar tizimi shaklida pedagogik jarayonning tarkibiy qismlarini ishlab chiqish va protsessual amalga oshirish. O'qituvchilar muammoga duch kelishdi-bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni to'plashga qaratilgan an'anaviy ta'limni bolaning shaxsiyatini rivojlantirish jarayoniga aylantirish. [1]

"Bugungi tez o'zgaruvchan vaqt bizga qanday qiyin vazifalarni qo'yayotganini hammamiz ko'ramiz. Ularni hal etish va o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishish, jahon maydonida munosib raqobatlashish uchun xalqimizni, avvalo, yoshlarni ilm — fan, ma'naviyat va taraqqiyot sohasidagi ilg'or yutuqlar bilan jihozlashimiz kerak", - deya aminmiz Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning murojaatnomasida" bolalar bog'chasidan tortib oliy ta'limgacha bo'lgan ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilish" mavzusida yoshlarni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash alohida qayd etildi. Shu bilan birga, o'quvchilarda Vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish juda muhim, ayniqsa, endigina maktabga kirayotgan, Vatan tushunchasini hali to'liq anglamagan yosh avlod. Chunki ularda Vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish jarayonida o'qituvchilar bolalarga barcha zarur moddiy va ma'naviy ne'matlarni berishadi. [2]

Ta'lim standartiga ko'ra, vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirish boshlang'ich sinflardan boshlanishi kerak. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda Vatan tuyg'usini shakllantirish uchun darsliklarda keltirilgan materialdan to'g'ri foydalanish usullarini tahlil qilaylik: masalan, 1-sinf uchun musiqa darsligining kirish qismida darslik O'zbekiston madhiyasi bilan boshlangan va har bir dars boshida Vatan madhiyasini kuylash odat tusiga kirgan. Hammamizga ma'lumki, musiqa darsi boshlang'ich sinflarda tez-tez tashlab ketiladigan darslardan biri emas, shuning uchun Vatanni madh etuvchi she'rlar, hikoyalar, qo'shiqlar nafaqat musiqa kitobida, balki boshqa darsliklarda ham berilgan, chunki agar talaba bir xil mavzuni ko'p marta takrorlasa, uni tushunish ushbu mavzu kengayadi. Yana bir misolga e'tibor bering: avval qo'shiq mavzusiga e'tibor bering, mavzu "mening Vatanim-mening Vatanim" deb nomlanadi. She'rni chaqirib, yozuvchi unga "mening Vatanim" deb murojaat qiladi, go'yo Vatanni buzayotgandek. Keling, tajribali o'qituvchi o'quvchiga ushbu qo'shiqni o'rgatish uchun qanday usullardan foydalanishini tahlil qilaylik. [3]

Gumanitar darslarida ishlash shakllari va usullari .Zamonaviy dars yuqori darajadagi tayyorgarlikni talab qiladi. Dars elementlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirning turli xil variantlari to'plami, tegishli o'quv vositalari va usullarini tanlash kerak, shunda dars o'quv jarayonining ajralmas, mantiqiy yakunlangan qismiga aylanadi.

O'qitish usullari-bu o'quv muammolarini hal qilish uchun zarur bo'lgan UUDNI shakllantirishni ta'minlaydigan darsdagi asosiy tadbirlar. Dars uchun eng samarali o'qitish usullarini tanlash o'quv jarayonini optimallashtirishning asosiy nuqtalaridan biridir. Ma'lumki, o'qitish usullari o'qituvchilar va talabalarning o'quv jarayonida maktab o'quvchilarini o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish maqsadlariga erishishga

qaratilgan o'zaro bog'liq faoliyat usullari hisoblanadi. Har qanday faoliyat ajralmas tarkibiy qism sifatida tashkil etish, rag'batlantirish va nazoratga ega bo'lganligi sababli, o'qitish usullari uchta katta guruhga bo'linadi:

- o'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etish usullari;
- o'quv va kognitiv faoliyatni rag'batlantirish usullari;
- o'quv va kognitiv faoliyat samaradorligini nazorat qilish usullari.

Ushbu usullar guruhlarining har biri bir qator o'ziga xos o'qitish usullaridan iborat. Shunday qilib, o'quv va kognitiv faoliyatni tashkil qilishda og'zaki usullar (ma'ruza, suhbat va boshqalar), vizual usullar (asboblarni namoyish qilish, rasmlarni namoyish qilish va boshqalar), amaliy usullar (mashqlar, tajribalar, mehnat harakatlari va boshqalar) qo'llaniladi.) ushbu usullarning barchasi o'qituvchi tomonidan o'quv ma'lumotlarini uzatishni va uni tinglash, kuzatish orqali talabalar tomonidan idrok etilishini ta'minlaydi, amaliy harakatlar. O'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etish usullari induktiv va deduktivga bo'linadi, shu bilan birga o'quv materialini qaysi mantiqda – xususiyydan umumiy yoki umumiydan xususiyygacha oshkor qilinishini yodda tutadi. O'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etish usullari guruhi, shuningdek, o'quvchilar yangi materialni qanday o'zlashtirishlarini-muammoli vaziyatlarni mustaqil ravishda aks ettirish yoki o'qituvchi tomonidan bildirilgan o'quv ma'lumotlarini reproduktiv yodlash orqali qanday amalga oshirishini hisobga olgan holda, muammoli – qidiruv va reproduktiv usullarga bo'linadi. Shunday qilib, xuddi shu suhbat, masalan, og'zaki, deduktiv va izlanish usullari sifatida harakat qilishi mumkin, agar bir vaqtning o'zida materialni umumiydan xususiyyga taqdim etish davom etsa va uning davomida muammoli vaziyatlar yuzaga kelsa. Va nihoyat, o'quvchilarning akademik mustaqillik darajasiga qarab, maktab o'quvchilarining o'quv ishlari usullari ajralib turadi. Yuqorida aytib o'tilgan barcha o'qitish usullari ma'lum bir dastur bilan talabalarning bilim faoliyatini rag'batlantirishi va faollashtirishi mumkin. O'quv amaliyotida maktab o'quvchilarining o'qishga qiziqishini ta'minlashga qaratilgan ba'zi maxsus usullar qo'llaniladi. Ta'limni rag'batlantirish va rag'batlantirish usullari kognitiv o'yin usuli, o'quv munozaralari usuli, rag'batlantirish usuli, o'qishda muvaffaqiyat yaratish usuli va boshqalarni o'z ichiga oladi. [4]

Muvaffaqiyatli o'qitish uchun og'zaki, yozma, individual, frontal nazorat va boshqalar yordamida amalga oshiriladigan nazorat va o'zini o'zi boshqarish katta ahamiyatga ega. Reproktiv usullar, birinchi navbatda, o'quvchilar tomonidan o'quv ma'lumotlarini tez va mustahkam yodlashni ta'minlash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish maqsadida qo'llaniladi. Ular, ayniqsa, o'quv materialining mazmuni asosan informatsion xususiyatga ega bo'lgan, amaliy harakatlar usullarining tavsifi bo'lgan hollarda samarali bo'ladi. Muammoli qidiruv usullari ijodiy o'quv va kognitiv faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ishlatiladi. Ular bilimlarni yanada mazmunli va mustaqil ravishda o'zlashtirishga hissa qo'shadilar. Ushbu usullar,

ayniqsa, o'quv materialining mazmuni tushunchalarni shakllantirishga qaratilgan hollarda samarali qo'llaniladi, o'quv materialining mazmuni tubdan yangi emas, balki ilgari o'rganilgan narsalarni mantiqan davom ettiradi; mazmuni maktab o'quvchilarining mustaqil xulosalari uchun mavjud, hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini ochib beradi, muloqotga olib keladi. Turli usullardan foydalanish talabalarning bilim qobiliyatini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Darsda shakl va usullarning mazmunini aniqlashda, birinchi navbatda, zamonaviy ta'lim strategiyasini chuqur anglash kerak, uning yo'nalishi nafaqat ma'lum o'quv ko'nikmalarini shakllantirishga, balki bolaning shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishga, uning nazariy tafakkuriga, bilimga ehtiyotkorlik va mulohazali munosabatiga, asosiy ta'lim qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. - o'rganish qobiliyati. Vazifa paydo bo'ladi:

Darsning ma'lum bir bosqichida aqliy faoliyatni faollashtirishga hissa qo'shadigan, uning yaxlitligini buzmaydigan va yuqori samarali bo'lgan mukammal, xilma-xil shakllar, o'qitish usullarini tanlang.

Ushbu muammoni hal qilishning eng maqbul usullari:

Muammoli o'qitish usullari (ular o'quvchilarni kognitiv faoliyatga jalb qiladi, ularga ilmiy va dalillarga asoslangan qidiruv fikrlash muhitiga kirishga yordam beradi):

Og'zaki ta'lim sharoitida muammoli taqdimot, o'qituvchi muammoni bildirganda, uni hal qilish yo'llarini aniqlashga yordam beradi, talabalar taxmin qilishadi, taxmin qilishadi;

Qisman qidiruv (evristik) usullari.

O'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etish usullari (ular tahlil qilish, taqqoslash, mantiqiy zanjirlarni qurish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi):

Induktiv (xususiydan umumiygacha);

Deduktiv (umumiydan xususiygacha);

Sintaktik;

Reproduktiv qidiruv.

Dars taqdimotining yakuniy bosqichida o'qituvchi asosiy fikrlarni takrorlaydi, darsni umumlashtiradi, shuningdek talabalarning bilimlarini baholaydi. Ushbu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarga darsning maqsad va vazifalariga erishishlarini ta'minlash uchun qo'shimcha va kengaytirilgan amaliyotni ham ta'minlaydi. Ko'rib turganingizdek, talabalarni qo'shiq aytishga yoki yangi kontseptsiyani to'g'ri yetkazishga o'rgatishning turli usullari mavjud. O'qituvchidan talab qilinadigan narsa shunchaki o'z oldingizga to'g'ri maqsad qo'yish va ularga ko'nikmalarni to'g'ri yetkazishdir.

Использованная литература:

1. " Обращение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева к Олий Мажлису, 2022.
2. Образовательные возможности новых информационных технологий в обучении иностранным языкам в вузе .Авторы Арипжанова Лола. МухитдиноваМухлиса.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=5hz6D58AAAAAJ&citation_for_view=5hz6
3. Олий ўқув юртлари иқтисодидёт йўналиши русийзабон гуруҳларида олиб бориладиган ўзбек тили дарсларининг самарадорлигини таъминлаш.
4. Эффективные стратегии обучения учителей (3-е изд.). Аккра, Гана: дух, душа и тело; 2012.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СФЕРЫ
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Кутлиев С.П.¹, Гаппарова Л.А.², Казаков Ж.Р.³.

Ассистент Ургенчского филиала ТУИТ, q.sardor.86@gmail.com

Студент Ургенчского филиала ТУИТ, gapparoval@listl.ru

Студент Ургенчского филиала ТУИТ, zalolbekkazakov5@gmail.com

Аннотация:

Каждый работодатель на современном этапе развития экономики стремиться к тому, чтобы у него были универсальные кадры. Каждому от малого до крупного предпринимателя нужны люди, которые способны меняться и менять.

Ключевые слова: Образования, квалификация, разработка, работодатели, управления, деятельность, законодательные нормы

Сама программа дополнительного профессионального образования представляет собой нечто иное как, мини – версию обучения в институте или профессиональном училище. Данный вид образования проводится уже на полученной платформе знаний, таких как вуз или колледж, в связи с этим и несет название дополнительное профессиональное образование. Сами по себе программы дополнительного профессионального образования уникальны и многогранны, они имеют свои формы и особенности. Практически все программы дополнительного профессионального образования придерживаются одной основы, но содержание каждой из них уникально и неповторимо. Это связано с тем, что каждая программа должна выделяться от подобной ей по назначению.

Продолжительность прохождения обучения может быть незначительна и проходить без отрыва от производства, например, 16 часов. Или же фундаментальна и непрерывна и составлять 1000 учебных часов. Многое зависит от искомых желаний потребителей этих программ и нормативно-правовой базы, позволяющей вести тот или иной сценарий обучения. Стоит заметить, что и сам формат проведения занятий зависит от того, что конкретно стремиться получить человек посещающий организации предоставляющие услуги дополнительного профессионального образования. Сколько сил и времени он готов вложить в дополнительное профессиональное образование. В современном мире можно найти всевозможные варианты прохождения дополнительного профессионального обучения, что неоспоримо позволяет именно дополнительному профессиональному образованию занимать ведущие

роли в образовании. При этом программы дополнительного профессионального образования должны быть ориентированы на соответствующие профессиональные стандарты. Все это предполагает особые требования к подготовке учебно-методической документации, проведению учебного процесса, рекламным кампаниям и т.д. Дополнительное профессиональное образование, как говорилось выше, может быть нескольких типов по организационному принципу: – на базе высшего учебного заведения; – на базе специализированного учреждения с действующей лицензией на проведения образовательной деятельности;

– дистанционное при получении специфической документации, на основании федеральных законов и нормативных актов об образовании. Конкретную задачу при получении дополнительного профессионального образования преследуют студенты вузов, на базе которых и проходит именно этот формат обучения в большинстве случаев. Студент получает возможность легче пройти обучение или же получить дополнительные знания для сдачи экзамена. Также на базе многих высших учебных заведений выстраивается специализированная организация с помощью, которой проводятся действия аттестационного формата по полученной профессии не только действующих студентов, но и тех, кто уже закончил прохождение обучения.

На данный момент происходит явно проявленный симбиоз образования основного и дополнительного, это проявляется очень четко в том случае, если человек задумывается о получении дополнительного профессионального образования. Срабатывает, так называемое, туннельное мышление, которое провоцирует идти лишь по заданному вектору, а именно обращаться в тот вуз, в котором и было получено основное образование. Таким образом происходит искусственное привлечение слушателей. Это ведет к тому, что не все высшие учебные заведения справляются с деятельностью по предоставлению дополнительного профессионального образования.

Для примера можно взять любую профессию, если это бухгалтер, то он никогда не пойдет получать дополнительное образование юриста или флориста, даже в случае того, что за него заплатит организация. Это связано с неумением переключиться с одного вида деятельности на другой. Для данного типа людей состояние в одном уровне зоны комфорта идеально, они не созданы для того, чтобы получать или почувствовать в развитии дополнительного профессионального образования. Это первая проблема. Необходимо приучить социум к возможности профессиональной переориентации. Сегодня ты повар, а завтра музыкант. Таким образом необходимо внедрять расширение системы выбора еще на базе школы. Проводить недели профессий и производить разные сценарии действительности для еще несформировавшегося поколения. Ввести

это на законодательном уровне, что позволит в дальнейшем стимулировать подростков к правильному выбору профессии. Вторым пунктом необходимо выделить финансирование на поддержку некоммерческих организации позволяющих предоставлять на своей базе дополнительное профессиональное образование. Данная практика позволит не только получить осознанных профессионалов своего дела, но и разгрузит многие государственные организации. Не стоит забывать о том, что все крупные компании стараются принимать на работу именно молодых и не опытных школьников в дальнейшем проводя их по всей карьерной лестнице благодаря дополнительному профессиональному образованию. Следовательно, поощрение таким организациям, закрепленное на законодательном уровне, несло бы стимулирующий характер. Третье, дать возможность специалистам из негосударственных организаций заниматься деятельностью предоставления образовательных услуг, только в случае получения специализированного сертификата, подтвержденного и заверенного в Министерстве образования Российской Федерации. Данная процедура позволила бы исключить случаи неправомерную деятельность по предоставлению дополнительного профессионального образования и некачественному выполнению образовательных услуг. Четвертое, необходимо сформулировать и закрепить на законодательном уровне тот факт, что дополнительное профессиональное образование не в коей мере не заменяет образование высшее, средне специальное и специальное, а является отдельным подвидом и несет лишь роль бонуса для получения дополнительных дивидендов или же для получения должности более высокого уровня. Так как на данный момент может сложиться впечатление, что дополнительное профессиональное образование без основного дает возможность получения работы или дает возможность при поступлении в учебное заведение.

Литература

1. Александрова Т.В., Вьюшина В.В., Туккель И.Л. Проектно-ориентированное управление и коучинг // Coach. – 2009. – №1(21).
2. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М.: Издательство МЭСИ, 2016.
3. Бешелев С.Д., Гурвич Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. – М.: Статистика, 1980.
4. Венщикова И.А. Технология организации и ведения бизнес-тренинга. – СПб.: Речь, 2006.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ РАҚАМЛИ САВОДХОНЛИГИНИ БАҲОЛАШДА МЕДИАСАВОДХОНЛИК

Н.М.Халикова

Тошкент шаҳар педагогларни янги методикаларга ўргатиш

миллий маркази катта ўқитувчиси,

E-mail: nilushkhalik59@gmail.com

Аннотация:

Ушбу мақолада ўқитувчининг рақамли саводхонлигини баҳолашда медиасаводхонлик, рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини баҳолашда қандай жиҳатларга эътибор қаратиш лозим ҳақидаги фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: медиасаводхонлик, медиа, масс-медиа.

Таълим тизимида рақамли технологияларни кенг жорий қилиниши ва ундан дарс жараёнида самарали фойдаланишлари учун ҳар бир педагогдан муайян бир малакалар талаб этилади.

Ўқитувчининг рақамли саводхонлигини касбий фаолиятида турли хил ахборот жараёнларини амалга оширишда фойдалана оладиган хавфсизлик мезонини ҳисобга олган ҳолда ахборотни яратиш, қидириш, узатиш, сақлаш, қайта ишлаш кўникмалари асосида белгилаш мумкин. Ўқитувчиларнинг рақамли саводхонлигини баҳолаш учун рақамли саводхонликнинг таркибий қисмларини таҳлил қилиш керак.

Маълумки [1], рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини баҳолашда қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш лозим:

- ахборот саводхонлиги (қарор қабул қилиш учун зарур бўлган маълумотларни топиш қобилияти);
- компьютер саводхонлиги (рақамли қурилмалар билан ишлаш қобилияти);
- медиа саводхонлиги (оммавий ахборот воситаларини танқидий ўрганиш имконияти);
- коммуникатив саводхонлик (замонавий рақамли алоқа воситаларидан фойдаланиш қобилияти);
- технологик инновацияларга (янги технологияларга) ижобий муносабатни шакллантириш;
- Ушбу мақолада ўқитувчининг рақамли саводхонлигини баҳолайдиган мезонлардан бири медиасаводхонлик ҳақидаги фикрлар баён этилган.

«Медиа» атамаси (лотинча - medium, яъни восита, воситачи, усул) турли кўринишдаги коммуникация ва ахборот воситасини англатади. Медиа тушунчаси мазмунига ахборотни яратиш, нусхалаштириш, тарқатиш воситаси ҳамда муаллифлар ва оммавий аудитория ўртасида ахборот алмашинувининг техник воситалари киради. Бугунги кунда медиа атамасидан ОАВ ёки масс-медиа тушунчаларининг синоними сифатида фойдаланилади. Ҳозирги замон жамияти тараққиётига медиаларнинг таъсири йил сайин ошиб бориб, улар воситасида инсонлар атроф-воқеликни ижтимоий ва руҳий жиҳатдан англамоқда ва баҳоламоқда. Замонавий медиаларнинг асосий жиҳатлари сирасига тадқиқотчилар креативлик (яратувчанлик, ижодкорлик) ва инновацияларни киритмоқда. Мазкур атамага айнан шундай тавсиф www.edu.jobsmarket.ru сайтида келтирилган. Шу билан бирга бошқа манбаларда ҳам медиа истилоҳига шу тарздаги тавсифлар берилганини кўрамиз. «Медиа - оммавий ахборот воситалари, ҳам кенг, ҳам махсус аудиторияга мўлжалланган кўнгилочар таклифларни тавсия этувчи, янгилик, ахборот ва реклама ахборотини тарқатишга йўналтирилган кўп сонли ва серқирра функцияларни амалга оширувчи коммуникация каналларидир». Аксарият ҳолларда мутахассислар медиа атамаси ўзагида айнан ушбу тавсифни кўради.

Юқоридагиларга асосан Халқ таълими тизимидаги педагогларнинг рақамли саводхонлиги баҳолашда медиасаводхонлик даражасини баҳолаш муҳим ҳисобланади.

Адабиёт:

1. “Рақамли Ўзбекистон-2010” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. ЎзР Президентининг Фармони ПФ-6079. 05.10.2020 й.

SATIRE AND HUMOR IN MODERN POLITICAL DISCOURSE

Lobarbonu Zokirova

2nd course of master degree in *the department of foreign languages*
Jizzakh state pedagogical university

Annotation: The concept of political discourse is very capacious and ambiguous. Political discourse is a complex multidimensional and multifaceted phenomenon that lies at the intersection of various disciplines and has several functions and characteristics aimed at acquiring authority, preserving it, and redistributing power while acting as an instrument of influence. The question of its genre classification is of great interest to modern linguistics, which remains open for the time being. At the moment, many genres of modern political discourse have been identified and described, in particular, political debates, political interviews, press conferences, international negotiations and political advertising, reportage. Recently, such verbal behavior of a politician has become increasingly widespread, when he intentionally amuses the audience, using various jokes and witticisms. The political humor that comes from the authorities is meaningful and is used to improve communication ties with partners, opponents, and the people. In another case, it becomes a spontaneous, unconscious phenomenon.

Keywords: flirt, amuse, transparency, political discourse, humor, bloopers, pearls.

Modern political discourse is complex and diverse, subject to constant changes. On the one hand, it affects the consciousness and mood of society, imposes certain points of view, and forms a picture of the world. On the other hand, the tendency of politicians to "flirt" with the audience is becoming more widespread, while their language becomes unnecessarily reduced.

As we have already noticed earlier, many political speeches and debates are increasingly losing their formality and taking on the appearance of shows that are often full of jokes. Many politicians deliberately "amuse" and shock the public. Then K. Hudson emphasized that the peculiarity of the language of politics is not so much what is said as how it is said [1]. In this regard, we believe that, although the concepts of the comic and the political seem, at first glance, to be of a different order, the comic plays an important role in political discourse.

Due to the transparency of the boundaries of political discourse, genre interpenetration between types of discourse often occurs. The peculiarity of the comic in the political discourse of the late XX century is that it is implemented largely indirectly in the discourse of the mass media. This, in particular, applies to such

prototypical genres of political discourse as political speech, parliamentary debates, and political interviews.

Of particular interest to our research will be humor from the point of view of political emphasis as a component of political discourse. Political humor is a means of communication both within the government itself and the government with the people, as well as within the people about power [2]. The presence of discursive humorous practices in political speech is much deeper and more significant than it may seem, and they are based on a wide range of rational and irrational factors. Humor in politics exists in two stops, on behalf of the politician and behalf of the people about the government.

The political humor that comes from people involved in the power struggle is meaningful and can be used to improve communication ties with partners, opponents, and the people. And in another case, it becomes a spontaneous, unconscious phenomenon. Such a phenomenon can be observed if a politician has an unconscious desire to circumvent the existing problem, in the absence of mutual understanding, a change of connotations, etc. [3]

A conscious joke or a humorous statement can act as a means of overcoming communicative difficulties, taking a neutral position, smooth out contradictions. Humor in a political situation can arise with the following needs – as we have already noted earlier, a way out of a conflict situation, but also in cases where it is necessary to demonstrate a rigid principled position in defending interests. In political discourse, conscious humor plays an important role in creating the image of a politician. It is clear to everyone that a cheerful, smiling, politician is a charming and endearing person who can create a mood of openness and willingness to compromise. As an example, it is enough to recall the US President, Barack Obama. However, in such a case, it is very important to observe the measure, because the people do not want to see a frivolous, frivolous person in power. Humor as a means of influencing the ratings of political figures can also be conscious and unconscious. We will refer to unconscious humor in politics: excessive lexical or semantic overload, in which funny connotations may arise; or, conversely, insufficient vocabulary, as well as humor in political rhetoric, or in another way political "Bloopers", "Pearls".

An example of this is the so-called "Bushisms" belonging to J. himself. To Bush Jr. The most characteristic features of "Bushisms" are tautology, occasionalism, grammatical and lexical inconsistencies, reservations, cynicism, etc., in detail, we will try to consider this phenomenon in the practical chapter. Similarly, to the American "Bushisms", in domestic practice, they are distinguished - "Putinism", and "Chernomyrdin".

To create humor in political discourse, such linguistic means of expressing humor as – language games or puns, zeugma, irony, chiasm, occasionalism, etc. can be used.

The most characteristic types of humor in politics are anecdote, sarcasm and irony, jokes, as well as speech mistakes that create a comic effect. So, humor is an integral part of the political process and social life of society, a modern and peculiar manifestation of democratization. Despite the frequency of the use of humor in political communications, the topic of humor seems to be insufficiently studied: to date, no methodology for using humor has been developed that would allow predictably influencing public consciousness. Nevertheless, it is impossible to deny the influence of humor on the behavior of the public.

Currently, humor is an integral part of the political life of society, a kind of manifestation of democratization. Humor refers to the use of various linguistic means aimed at creating a humorous, comic effect. To create humor in political discourse, the following linguistic means can be used: language game or pun, zeugma, irony, chiasm, occasionalism, etc. The most characteristic types of humor in politics are anecdote, sarcasm and irony, jokes, as well as speech mistakes that create a comic effect.

REFERENCES

1. Hudson K. The language of modern politics / K. Hudson – L.: Macmillan, 1987. – P. 165
2. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: пособие / А. П. Чудинов. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 254 с.
3. Зигманн Ж. В. Структура современного политического дискурса: речевые жанры и речевые стратегии Ж. В. Зигманн. – М.: 2003. – 239 с.
4. Turg'unova, F. R. (2022). THE TITLE OF THE ARTICLE IN ENGLISH AS THE SUBJECT OF RESEARCH. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 10, 174-177.
5. Ataboyev, I. (2022). isroilataboyev2@ gmail. com FRAZEOLOGIK EVFEMIZMLARNING DISKURS TAHLILI: INGLIZ TILINI O'QITISHDA EKSPERIMENTAL MA'LUMOTLAR: FRAZEOLOGIK EVFEMIZMLARNING DISKURS TAHLILI: INGLIZ TILINI O'QITISHDA EKSPERIMENTAL MA'LUMOTLAR. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
6. Ataboyev, I. (2022). isroilataboyev2@ gmail. com TANA-DASHNOM KONSEPTINING LINGVISTIK CHEGARALARI TO'G'RISIDA: TANA-DASHNOM KONSEPTINING LINGVISTIK CHEGARALARI TO'G'RISIDA. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
7. Ataboyev, I. (2020). Funktsional semantik maydonlarning qiyosiy tahlil.
8. Ataboyev, I. (2022). FANTASTIK JANR ASARLARIDA XAYOLIY TILNING SIRLI VAZIFASI. *ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН*

УСУЛЛАРИ, ТАРЖИМАШУНОСЛИК ВА ФИЛОЛОГИК
ТАДҚИҚОТЛАРДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВ.

9. Ataboyev, I. (2022). TANBEHNING LINGVISTIK CHEGARALARI HAQIDA VA TIL HODISASI SIFATIDA TANBEHGA LUG'AT TAMONDAN YONDASHUV. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ международный научный электронный журнал.
10. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com TILDA KOMPRESSIYA HODISASI: TILDA KOMPRESSIYA HODISASI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
11. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com YANGILIK SARLAVHALARINI TARJIMA QILISHNING LEKSIK XUSUSIYATLARI: YANGILIK SARLAVHALARINI TARJIMA QILISHNING LEKSIK XUSUSIYATLARI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
12. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com YANGILIK SARLAVHALARDAGI QISQARTMALAR VA ULARNING TARJIMA XUSUSIYATLARI: YANGILIK SARLAVHALARDAGI QISQARTMALAR VA ULARNING TARJIMA XUSUSIYATLARI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
13. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com FRAZELOGIYANI O'RGANISHNING ETNOLINGVISTIK ASPEKTI: FRAZELOGIYANI O'RGANISHNING ETNOLINGVISTIK ASPEKTI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
14. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com MATNINI SIQISHNI O'RGANISH UCHUN NAZARIY SHARTLAR. MATNNI SIQISH: MATNINI SIQISHNI O'RGANISH UCHUN NAZARIY SHARTLAR. MATNNI SIQISH. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
15. Turgunova, F. (2022). INGLIZ TILIDAGI MAQOLALAR SARLAVHALARINI LEKSIK VA GRAMMATIK JIHATDAN TARJIMA QILISHDA XATOLARNING SABABI (*Tarjima xatolarining ta'rif va tasnifi*). ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ.
16. Galperin I. R. Stilistika angliyskogo I. R. Galperin. M.: Libpocom, 2010. 336 s.
17. Nayer N. M. Stilistika nemetskogo yazika: ucheb. posobiye / N. M. Nayer. - M.: Visshaya shkola, 2006. – 271 s.

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA FIZIKA FANINI O'QITISHDA MOBIL
VOSITALARDAN FOYDALANISH

Jamolova Shahlo Qobilovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Sa'dullayev Shoxruxjon Valijon o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida fizika fanini o'qitishda sinflar darajasida o'quvchilar fikrlash doirasidan kelib chiqqan holda innovatsion va interfaol usullardan mobil vositalardan foydalangan holda dars jarayonini tashkil etish to'g'risida bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: "Fizika", yorug'lik, trayektoriya, gipoteza, temperatura, absolyut, nisbiy, maydon, radiatsiya, radiaktivlik, raketa, biofizika, mobil vosita.

USAGE OF MOBILE TOOLS IN TEACHING PHYSICS IN GENERAL
SECONDARY EDUCATION

Jamolova Shahlo Qobilovna-Bukhara State Pedagogical Institute

Sadullayev Shokhruxjon Valijonovich is a student of the Bukhara State
Pedagogical Institute

Abstract: This article describes the organization of the lesson process with innovative and interactive methods using mobile tools based on the students' thinking at the class level in the teaching of physics in secondary schools.

Key words: "Physics", light, trajectory, hypothesis, temperature, absolute, relative, space, radiation, radioactivity, rocket, biophysics, mobile device.

Hozirgi kunda o'sib kelayotgan o'g'il-qizlarimizning har tomonlama barkamol avlod bo'lib, hayotga kirib kelishlarini ta'minlash jamiyat oldidagi eng ulug' maqsadlardandir. Bugungi tezkor davr o'quvchilardan mukammal bilim olishni talab etmoqda. Zero, yoshlarimizning kelajakda erishadigan muvaffaqiyati mustaqil bilim olish layoqati, o'z-o'zini rivojlantirish va takomillashtirish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan belgilanadi. Bolalarga bunday munosabat ta'limga oid davlat siyosatida, uning hayotga joriy bo'layotgan tamoyillarida to'la namoyon bo'lmoqda.

"Fizika" fani 7-11-sinflarda haftasiga ikki soatdan o'qitiladi. 7-sinfda o'quvchilarga fizik hodisalar va kattaliklar haqida umumiy ma'lumotlar beriladi. Bu bilan o'quvchilarni fizikaga qiziqtiriladi, fizika fani haqida dastlabki tasavvur hosil

qilinadi, tevarak-atrofdagi fizik hodisalarning mohiyatini elementar tarzda tushuntirish orqali ilmiy dunyoqarashlari shakllantiriladi.

7-sinfda o'quvchilar 4-sinfda o'qitilgan tabiatshunoslik fani va 5-sinfda o'tilgan botanika va geografiya fanlarida o'rganilgan:

- suv, yer, havo, olov, yomg'ir, qor, muz, tosh, temir, daraxt, o't, qush, baliq kabilarni;

- yorug'lik va qorong'ulikning farqini, osmon, quyosh, oy, yulduzlar haqidagi bilimlarni, ularning har kuni chiqishi va botishi haqidagi tasavvurlarni;

- o'zi yashayotgan joyning xususiyatiga muvofiq tog', vodiy, dala, daryo, qishloq, shahar nima ekanligini bilishi kerak.

Bu tushunchalar orqali o'quvchilar jism va hodisalarni ko'ra olishi, eshitishi, qabul qila olishi va kuzata olishi kerak. Bu kuzatishlar orqali tabiiy geografiya, biologiya va kimyo predmetlari mazmunida uchraydigan fizikaga oid bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlanadi.

O'quvchilar yuqori sinflarda fizika kursining barcha bo'limlarini sistemali ravishda o'rganadilar. Bunda fizika ta'limi mazmuni ijtimoiy hayotda, tevarak-atrofdagi uchraydigan fizik hodisalar va jarayonlar bilan bog'lab o'rgatiladi.

Fizika fani o'quvchilar qalbiga oson kirib borishi, ularning xotirasidan mustahkam o'rin olishida jonli misollar, hayotiy taqqoslar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni tajribadan har bir fan misolida samarali foydalanish mumkin.

Fizikaning tabiat sirlarini ochishdagi fundamental ahamiyatini va uning qonunlarining hozirgi zamon texnologiyasining asosini tashkil qilganligi hamda fizika sohasidagi bilimlar kelajakda jamiyat taraqqiyoti uchun benihoya katta ahamiyatga ega. Fizika o'quv predmeti sifatida shakllantirish uchun yetarli darajada imkoniyatlarga ega. Bu o'quv predmetining barcha texnik qurilmalarning asosi sifatida namoyon bo'lishi, egallagan bilimlarining hayotda hayotda qo'llash imkoniyatlarning ko'pligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, fizikani o'rganish jarayonida o'quvchi bilishning barcha bosqichlari (kuzatish, gipoteza, tajriba o'tkazish, mushohada qilish va natijalarni umumlashtirish)da o'tkaziladi.

O'quvchilarni fizika faniga qiziqtirishni bir nechta usullari mavjud. Masalan, fizikani boshlang'ich kursida o'quvchilarni xalq ertaklari va matallaridan foydalanish, yaxshi samara beradi. Bu ertak va matallar dars jarayonida, savol-javoblar, qiziqarli kechalar, fizikadan har xil mushoiralar, viktorinalar, quvnoqlar va zukkolar tanlovini o'tkazishda hamda darsdan tashqari mashg'ulotlar, mobil ilovalar orqali darsdan keying vaqtlarda ham qo'l keladi. Mobil vositalar orqali ham berilgan ertak va matallardagi bunday obrazli o'xshatishlar fizika fanini boshqa fanlar bilan yaqinlashtirish, fizikadagi bir-biriga yaqin bo'lgan mavzularni birlashtirishda muhim ro'l o'ynaydi. Masalan, 6-sinfidagi boshlang'ich tushunchalarda moddiy nuqta, trayektoriya, yo'l va ko'chish, vaqt, tezlik kabi kattaliklarni tushuntirishda

o'quvchilarni o'zlari uchun qiziqarli bo'lib qolgan „ Bo'g'irsoq ” ertagi orqali qiziqtirish muhim ro'l o'yanaydi. O'rmon tomon yo'l olgan bo'g'irsoq trayektoriya orqali o'rmon yo'lagidan yurib, yo'lida har xil hayvonlarga duch keladi. Qo'shiq aytib berib, vaqtdan yutadi. Bu vaqt har xil hayvonlarda har xil bo'ladi. Bu mavzularda bo'g'irsoqning shakli sababli harakatining osonligi yo'lning notekisligi harakatga salbiy ta'sir qilmaydi. Ertak orqali ko'chish, yo'l, trayektoriya, tezlik ,vaqt kabi fizik kattaliklar o'quvchilarga qiziqarli qilib tushuntiriladi.

Yoshlik chog'larida o'quvchilarni sevimli ertaklaridan bo'lgan „ Sholg'om” ertagidagi hodisalar- kuch, og'irlik kuchi, ishqalanish kuchi, tortish kuchi mavzularida foydalanish mumkin. Bobo sholg'omni torta olmagach, yordamga buvi, nabira, it, mushuk va sichqonni chaqiradi: kuchlarni qo'shilish natijasida, sholg'om o'rnidan jiladi.

O'quvchilarni fizik hodisalarni o'rganishda mustaqil ravishda kuzatish, tajribalar o'tkazish, tajriba natijalarini umumlashtirish hamda darsliklar, o'quv qo'llanmalar, mobil dasturlari va boshqa qo'shimcha adabiyotlardan foydalana olishga o'rgatish muhim o'rin tutadi.

Ma'lumki, organizm muhitning harorat (temperatura), ravshanlik(yorug'lik), namlik(absolyut va nisbiy), havo bosimi, shovqin, elektr va magnit maydoni, radiatsiya oqimi, radiaktivlik va shu kabi fizik xarakteristikalarining o'zgarishidan darhol ta'sirlanadi.

Fizikani o'rganishda o'quvchilarga biofizikaga oid materiallardan ham foydalanish mumkin. Biofizika elementlarini o'quvchilarga o'rgatishda o'qitishning turli formalaridan foydalanish mumkin:dars, ekskursiya, amaliy ish va laboratoriya mashg'ulotlari, o'quvchilarning mustaqil tadqiqot olib borish faoliyati, referatlar tayyorlashi, mobil dasturlari va boshqalar. Biroq biofizikaga oid materialni o'rganishda ko'pincha darsdan foydalanish yaxshi natija beradi.

Kuzatishlar o'quvchilarni biofizika elementlari bilan tanishtirishda mobil vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq ekanini ko'rsatdi, chunki u juda kam o'quv vaqtini sarf qilishni talab etadi va fizika bilan biologiyaning bog'lanishini sistemali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Buning uchun ancha ko'p vaqtdan foydalanish o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqi faoliyatining turli xillari va fakultetiv mashg'ulotlar uchun xarakterli deb hisoblanadi.

O'rganish uchun ajratib olingan biofizik materialni didaktik jihatdan shunday o'zgartirish kerakki, uni fizikaning aniq bir mavzularini o'rganish uchun eng yaxshi holga keltirish lozim bo'lsin, chunki, o'quvchilarga biofizika elementlarining mazmunini ochib berishning metod va formalari o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkil etishning turli usullarini va alohida o'qitish metodlarini talab qilmaydi. Ular o'quvchilarni texnika elementlari bilan tanishtirish uchun foydalanadigan metodlardan deyarli farq qilmaydi. Albatta, bunda biofizik jismning o'ziga xos mazmuni hisobga

olinishi, materialni chuqur bayon qilish usuli to'g'ri aniqlanishi, aniq dars orasiga jismlarning xususiyati va xossasini hisobga olinishi kerak.

Issiqlik hodisalari mavzularida issiqlikning inson hayotida eng muhim o'rin tutishi ko'rsatib beriladi. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatini hisobga olib, televizorda ko'rgan multfilmlari, qadimgi dunyo tarixi darslarida eshitgan olov haqidagi afsonalari eslatilib, insonning yashash uchun tabiatda olib borgan kurashlari qiziqarli holda o'tkaziladi. Darslikda ulardan ayrimli keltirilgan. „Olovni bo'ysundirish“ nafaqat qadimgi davrda, balki hozirgi zamonning eng baquvvat texnikasida ham asosiy harakatlantiruvchi kuch ekanligi ko'rsatib beriladi. Masalan: Kosmik uchiruvchi raketa, qit'alararo raketa, barcha kemalar, avtomobillar, traktorlar, poyezdlar va hokazo. Shunga ko'ra issiqlik hodisalarni o'rgaish, u bilan bog'liq mashinalarni ishlatish, sozlash va takomillashtirishda kerak bo'lishi uqtililadi. Undan keying mavzu „issiqlikni hosil qiluvchi va qabul qiluvchilar“ga o'tish bir tekisda boradi. Yerdagi issiqlikning asosiy manbai-Quyoshdir. Avtomobil dvigatelida yonib turgan benzinning ham asosi Quyosh ekanligi tushuntirib o'tiladi. Bu bilan birga issiqlikni faqatgina nimanidir yondirish orqali emas, balki ish bajarib ham hosil qilish mumkinligi isbotlab ko'rsatiladi. Bundan tangani jun materialga ishqalaganda isiganligi namoyish qilinadi. Bu bilan ishning energiyaga, energiyaning ishga aylanishi tushunchasi hosil qilinishiga zamin yaratiladi.

Hozirgi fan-texnikaning rivojlanishi bilim, amaliyot va tajriba o'zaro aloqani uzviy bog'lab borilishini taqozo qiladi. Fizika fani ishlab chiqarishdan ajratilgan holda mobil dasturlar o'qitilsa, o'quvchilar bu fanning nima uchun kerakligini, uni o'rganishning nima uchun zarurligini tushuna olmaydilar. O'quvchilarning faqatgina fizika faniga qiziqishini oshirishga qaratilmay, balki ularning texnik faolligini rivojlantirish, fan va texnika yutuqlarining zamonaviy ishlab chiqarishdagi o'rni va ahamiyatini ko'rsatish bilan ularning politexnik tayyorgarligini kuchaytirishni ham ko'zda tutadi. Jumladan, “Elektr sig'imi”, “Kondensatorlar”, “Yarim o'tkazgichli asboblar”, “Elektromagnit tebranishlar va to'lqinlar” mavzular o'tilayotgan vaqtda uning amaliy ahamiyatiga e'tibor berilishi, o'quvchilarning texnik ijodiy qobiliyatlarini rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi.

O'quvchilar “Tokning magnit maydoni” masalasini o'rganishda organizm to'qimalarining magnit xossalari, to'qimalar ma'lum darajada suvga o'xshab diamagnit ekani, shuning uchun u tashqi magnit maydon ta'sirida umuman magnitlanmasligi haqida bilib oladilar. Biroq organizmda paramagnit moddalar, molekulalar, ionlar mavjud(organizmda ferramagnit zarralar bo'lmaydi). Magnit maydon ularga ta'sir etib, hayot faoliyatining ko'pgina jarayonlariga, masalan, hujayralarning holatiga, to'qimalarning nafas olishiga, odamning nerv sistemasiga va boshqalariga ta'sir etadi. Yana shuni ham nazarda tutish kerakki, o'tkazgichning

qarshiligi kichik bo'lganda qarshilik qancha kam bo'lsa, tok kuchi shuncha katta bo'ladi. Bunga e'tiborsizlik qilingan hollarda og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Fizika fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarni bu fanga qiziqitirishni yana bir usullaridan biri dars mobaynida fizik tajribalar tabiatdagi fizik jarayonlarni o'quvchilarning o'zlari fizikani o'rganishga qadar kuzatganlar. Lekin bu kuzatishlar natijasidabarcha o'quvchilar ularning mohiyati haqida to'g'ri xulosa chiqara olmaydilar, albatta. Bundan tashqari hamma o'quvchilar ham mavjud jarayonlarning barchasini ko'rmagan. Shu sababli maktab sharoiti doirasida sinfda maxsus tashkil etiladigan fizik tajribalarni ko'rsatish zaruriyati tug'iladi. Fizikadan to'g'ri tashkil etilib, namoyish qilingan va talqin etilgan tajribalar o'quvchida nafaqat asbob-uskunalar tuzilishi, ishlashini o'rganib qolmay, balki ulardagi qonuniyatlarni payqashga ham imkoniyat tug'diradi. Fizik namoyishlar o'quvchilarga mazkur fanga bo'lgan qiziqishlarini ham orttiradi. Namoyishlar yordmida fizik tushunchalar, fizik kattaliklar va ularni o'lchash imkoniyatlari ko'rsatiladi. Ular so'ngra laboratoriya ishlarini bajarishda, masalalarni yechishda shakllanadi, rivojlanadi va bilimlari chuqurlashib boradi. Fizika darslarining boshida shunday tajribalarni namoyish etish kerakki, ular oddiy bo'lsa-da, boshlang'ich nuqta bo'lsin. Ularda ko'rgan hodisalar, keyinchalik boshqalarini tushuntirish uchun asos bo'ladi. Fizik kattaliklarning o'lchamlari(uzunlik, vaqt, massa, bosim, temperatura va h.k) aniqlanadi va ular orasidagi miqdoriy va sifat bog'lanishlari ko'rsatiladi(suyulik bosimining idish tubiga bosimi).

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ya.I.Perelman "Qiziqarli fizika" Toshkent-2009y 6 bet.
2. K.Tursunmetov "Ma'lumotnoma" Toshkent-2007 y 13-15 betlar .
3. M.Yo'ldashev "8-sinf fizika darslik" Toshkent - 2010 105-122 betlar.
4. L.S.Landsberg "Optika" Moskva. 1976 y. 5-bet

TA'LIM JARAYONIDA MOBIL DASTURIY VOSITALARDAN
FOYDALANISHNING IJOBIY TOMONLARI

Jamolova Shahlo Qobilovna

Buxoro davlat pedagogika instituti,

Sadullayev Shoxruxjon Valijon o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada mobil ilovalar haqida umumiy ma'lumot, mobil dasturlar turlari, mobil ilovalarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish, turli mobil vositalarda ilovalarni o'rnatish shakllari, ta'lim jarayoniga tadbiiq etishning o'ziga xos ijobiy tomonlari haqida bayon qilingan.

Tayanch tushunchalar: mobil vosita, mobil ilova, mobil dastur, fizika, mobil sayt, gibrir dastur, mahalliy dastur.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalari, jumladan, ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim muassasalarining moddiy texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlar tayyorlashtizimini takomillashtirish, zamonaviy o'quv laboratoriya tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimi oldidagi ustuvor vazifalardan biri ta'lim jarayonini mobillashtirish orqali ta'lim sifatini tubdan yaxshilash.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarda fanlarni, xususan fizika o'quv predmetini o'qitish jarayonida mobil ilovalardan foydalanishni takomillashtirish ta'lim sifatini oshishiga va qolaversa hozirgi rivojlangan zamonda foydalanuvchi (o'quvchi) ning mobil vositalardan foydalanish savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda zamonaviy texnologiyalar dunyosi juda jadal rivojlanmoqda. Bugungi kunda har kim odatdagidan tashqari shaxsiy kompyuter, smartfon, planshet, mp3 pleer va boshqalar kabi turli gadjetlari to'plamiga ega.

Uydagi kompyuter yoki noutbuk juda qulay narsalar emas, chunki ularni ko'chirish juda ko'p vaqt talab qiladigan jarayondir. Odamlarning hayotini osonlashtirish uchun "aqlli" deb nomlangan telefonlar, smartfonlar, va boshqa ko'plab mobil qurilmalar yaratildi.

Mobil ilovalar (mobil ilovalar sifatida ham tanilgan) - smartfon va planshetlar kabi mobil qurilmalar uchun ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot. Ular mobil qurilmalarni funksiyali va qiziqarli miniatura kuchlariga aylantiradi. Ba'zi qurilmalar ishlab chiqaruvchilarning ayrim uyali ilovalari yoki ular bilan bog'langan uyali aloqa

provayderlari (masalan Verizon, AT & T, T-Mobile va boshqalar) bilan oldindan o'rnatilgan bo'ladi, lekin ko'plab ilovalar qurilmaga xos ilova orqali mavjud qismlar.

Mobil ilova-bu ma'lum platformada o'rnatilgan va ma'lum funksiyalarga ega bo'lgan planshetlar va smartfonlar uchun ishlab chiqilgan dastur. Oddiy qilib aytganda, u muayyan harakatlarni amalga oshiradi va ma'lum bir qator masalalrni hal qiladi.

Mobil dasturlarning asosan uchta turi mavjud:

1. mobil sayt
2. gibrit dastur
3. mahalliy dastur

Saytning mobil versiyasi-bu asosiy sahifalarning nusxalari bo'lgan, lekin mobil qurilmalarning kichik, nisbatan ish stoli ekranlarida namoyish qilish uchun moslashtirilgan alohida sahifalar yoki qayta ishlangan asosiy sayt, ularning joylashuvi tezkor tartib avtomatik ravishda ekran o'lchamiga qarab namoyish uslubini o'zgartiradi. Biroq, quyida muhokama qilinganidek, veb-saytni mobil telefonlarga yaxshi moslashtirish, uning tarkibidagi barcha narsalarni kichik ekranga joylashtirish degani emas.

Gibrit dastur nima-aslida, bu mobil sayt va mahalliy dastur orasidagi narsadir. Bunday dasturlar mobil qurilmalarining texnik vositalariga kirish imkoniyati cheklangan.

Mahalliy dastur-eng ko'p vaqt talab qiladi, ammo har bir narsa har bir mobil operatsion tizim uchun uchun ko'proq mos keladi. Ishlab chiqish har bir platforma (Windows Phone, IOS, Android) uchun alohida amalga oshiriladi. Bu juda qiyin va boshqa dastur turlariga qaraganda mablag' sarfi kata. Afzalliklari ham mavjud internet aloqa sifatida qat'iy nazar har qanday joyda ishlaydi, tezkor va to'g'ri, mobil qurilmaning quvvatini va xotirasini tejash.

Mobil ilovani rivojlantirishning ijobiy tomonlari:

1. Mobil ilovadan foydalanishni boshlash uchun uni o'rnatishingiz kerak. Saytdan foydalanish uchun uchun faqat havolaga o'ting. Agar siz saytga va dasturga havolalar bilan QR-kodlarni joylashtirgan bo'lsangiz, u holda har doim saytga mobil ilovaning o'rnatilishidan ko'ra ko'proq tashrif buyurishlar bo'ladi.

2. Foydalanuvchi tomonida yo'l qoyilgan kamchiliklar darhol aniqlanadi.
3. Tezkor yangilanishlar.
4. Mobil ilovani saqlash xarajatlari odatda yuqori bo'lmaydi.

5. Mobil ilova foydalanuvchining barcha ma'lumotlarini eslab qolish va uning ehtiyojlariga qarab interfeysni o'zgartirish qobiliyatiga ega. Agar foydalanuvchi ba'zi ma'lumotlarni kiritga bo'lsa masalan ism, familiya, manzil, unda u ushbu manzilni qayta kiritishga hojat qolmaydi. Hatto turli xilqurilmalar bulutli sinxronizatsiya yoqilganda, u har doim shaxsiy ma'lumotlar bilan to'ldirilgan dasturlarni ko'radi.

Mobil ilovada interfeysning sifati navigatsiyaga ham ta'sir qiladi. Har qanday mobil telefon operatsion tizim dasturlarda ish ekranlari o'rtasida almashish uchun o'z mantig'iga ega. Androidda bu "orqaga" tugmasi IOSda bu ekranning chap chetidan siljish.

Yaqinda mobil qurilmalardagi internet juda keng tarqalgan, ammo har doim ham emas. Hatto mobil internet aloqasi bilan ham uning sifati har doim o'rtacha. Shu o'rinda mobil ilovada faoliyat olib biroz noqulayliklarga sabab bo'lishi mumkin.

Mobil ilovani yaratishdan avval mobil bo'shliqni etiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Biz avval foydalanuvchi(o'quvchi) bilan ishlashimiz kerak. O'zaro munosabat jarayonida

1. Foydalanuvchi(o'quvchi)ga mobil ilova haqida ma'lumot berish;
2. Foydalanuvchi(o'quvchi)ga mobil ilovaning imkoniyatlarini tushuntirish;
3. Foydalanuvchi(o'quvchi)ga uni yuklab olish va ichiga kirish jarayonini tushuntirish;
4. Foydalanuvchi(o'quvchi)ga mobil ilovadan foydalanishning ijobiy jihatlarini tushuntirish.

Foydalanuvchi murojaatiga ko'ra ixtiyoriy qismdan ixtiyoriy vaqtda foydalanishi mumkin. Yuqoridagi 6-7-8-9-qismlar o'quvchilar salohiyatini, bilim darajasini va qolaversa o'zlashtirilgan bilimlar bazasini mustahkamlashga xizmat qiladi. O'qituvchini ham doimiy ravishda izlanishga, hozirgi zamon talabiga javob bera oladigan shaxs sifatida rivojlanishida mobil ilovaning o'rni ahamiyatli.

Mobil ilovadan ta'lim jarayonining ixtiyoriy shakli(onlayn,/oflayn)da foydalanish mumkin. Ananaviy ta'limda o'qituvchi ta'lim jarayoni bilan birgalikda mobil ilovalarni yuritishi orqali ham katta samaradorlikka erishadi. O'quvchi ananaviy ta'limda dars jarayonida qatnashishi bilan birgalikda mustaqil ravishda takroran darsni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi, hamda o'zlashtirilgan bilimlarni mobil ilovada turli sinovlar orqali mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ta'lim jarayonida mobil ilovalarni takomillashtirish orqali o'quvchilarga qo'yilgan kompetensiyalar ham to'laqonli bajariladi. Mobil ilova ixtiyoriy foydalanuvchi(o'qituvchi yoki o'quvchi)ni ham izlanishga, o'z ustida ishlashga da'vat etadi.

Bugungi kunda sir emaski fizika fanidan laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish uchun jihozlar yetishmovchiligi bor. Ananaviy dars jarayonida bu biroz noqulayliklariga sabab bo'lishi mumkin. Mobil ilovada esa laboratoriya mashg'ulotlari bajarilgan video darslar joylanadi. Bunda o'quvchi darsni takror-takror ko'rish orqali ham o'z bilimlar bazasini yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. J.Q. Ergashev, O.O. Ravshanova. Maktabda fizika darslarida axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.2021 1-5-b *e-mail: jamshid.ergashev.1989@gmail.com.*
2. Fizika darslarida mobil dasturiy vositalardan foydalanish imkoniyatlari.H.O. Jo'rayev, Sh.Q. Jamolova."Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar".91-95-b.
3. Fizika fanidan laboratoriya mashg'ulotlarini bajarishda mobil dasturiy vositalardan foydalanish (7-sinflar misolida). H.O. Jo'rayev, Sh.Q. Jamolova."Yangi O'zbekistonning zamonaviy liderlari" mavzusidagi ilmiy konfrensiya.92-94-b.
4. O'quvchilarning fizikaga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda mobil dasturiy vositalardan foydalanish.H.O. Jo'rayev, Sh.Q. Jamolova."Ilm ham jamiyet"20-22-b.
5. Fizika darslarida mobil dasturiy vositalardan foydalanish.H.O. Jo'rayev, Sh.Q. Jamolova."Tafakkur va talqin " respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konfrensiya.114-120-b.
6. Ergashev, J., & Turatov, H. (2021). Fizika fanidan amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishda interaktiv o'qitish usulidan foydalanish. Физико- технологического образование. 106-114-b.

ONA TILI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ortikova Ma'suma Ergashaliyevna
Namangan viloyat To'raqo'rg'on tuman
6-sonli umumiy o'rta ta'lim maktab
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Telefon: +998943050274

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili darslarida axborot texnologiyalardan foydalanish, uning afzalliklari haqida gapirib o'tilgan. O'zbekiston mustaqillikka erishgach o'z taraqqiyot yo'liga ega bo'ldi va barcha sohalarda, xususan, ta'lim yo'nalishida ham bir qancha ijobiy natijalarga erishib kelmoqda.

Kalit so'zlar: AKT, mediafay, didaktik o'yinlar

Bugungi kun ta'lim jarayoni biz pedagoglar oldiga bir qancha vazifalarni qo'yadiki, bu vazifalarni sidqidildan bajarish hamda o'z oldimizga qo'ygan maqsadimizga erishmoq uchun tinimsiz izlanmog'imiz lozim bo'ladi.

Bunda o'quvchida harflarni to'g'ritanlay olish vatez yozish malakalari shakllanadi. Diktant jarayonida matnni o'qituvchi tomonidan aytib yozdirish mashqida o'quvchining yozdirilayotgan matnni to'g'ri yoza olishi va belgilangan muddatda tugata olishi nazarda tutiladi. Shunga qarab o'quvchi ishi tekshiriladi va xatolari aniqlanib baholanadi.

“So'z ketidan – so'z kelar” elektron qo'llanmasidan esa, 5-sinf “Ona tili” darslarining “Leksikologiya” bo'limida o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashda foydalanish tavsiya qilinadi.

Bunday ekranda yozilgan harflardan bir va ko'p ma'noli so'zlarni yozish talab qilinadi. O'quvchilar so'zlarni yozib boradilar va kerakli ballarni yig'adilar.

Barcha sinf darsliklarida imlo morfologiya, fonetika, leksikologiya bo'limlari bo'yicha olgan bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladigan mashq va topshiriqlarni bajarishda kompyuterdan foydalanish imkoniyati katta. Jumladan:

1-topshiriq. “Buloq” so'zi qatnashgan gaplar tuzing va kompyuterga kiriting.

2-topshiriq. “GUL” mavzusiga oid so'z birikmasini yozing

3-topshiriq. Kompyuterda mashq beriladi. Matndagi fikr va g'oyalarni saqlagan holda boshqa so'z-iboralar yordamida qisqa va lo'nda ifodalash, ya'ni rezyume qilish topshiriladi.

Mavzularni mustahkamlashda ham turli xildagi slaydlardan foydalanishimiz

mumkin bo'radi. Masalan, ot so'z turkumi mavzuni mastahkamlash jarayonida quyidgi slayddan foydalanish mumkin:

O'quvchilar slayd asosida berilgan topshiriqlarni bajaradilar.

6-sinfda "Yangi so'zlar", "Eskirgan so'zlar", "Iboralar", "Tasviriy ifoda", "Atamalar", "Ilmiy va kasbiy atamalar", "Shevaga xos so'zlar", "Olinma so'zlar" kabi

mavzularni o'rganishda kompyuterga avvaldan elikka yaqin yangi so'zlar kiritiladi. Jumladan: dasturchi, birja, bakalavr, litsey, kollej, monitor, sichqoncha, internet, viloyat, magistr, avtoportret, aviasyomka, aviatransport, avangard va boshqalar.

1 -topshiriq. Har bir o'quvchi belgilangan vaqt ichida yuqoridagi so'zlardan bilganlarini kompyuterga kiritadi. Eng ko'p yangi so'zlarni yozgan o'quvchi g'olib hisoblanadi.

2-topshiriq. Kompyuter xotirasiga kiritilgan 50 yaqin rang nomlaridan bilganlarini yozish. Misol uchun: alvon, qizil, binafsha, bug'doyrang, ko'k, qora, sariq, nimpushti, malla, moviy, moshrang va xakazo. Ko'p rang nomlarini yozgan o'quvchilar g'olib hisoblanadi.

Shuningdek, 9-sinfda ona tili darslarini tashkil qilishda elektron darslikdan quyidagicha foydalanish mumkin. Qo'llanma 9 bob, 56 ta mavzulardan tashkil topgan. Darslikdagi ayrim darslar yuzasidan fikr yuritamiz. Jumladan:

3-dars «Gap bo'laklari bo'yicha o'tilganlarni takrorlash» mavzusini takrorlash jarayonida dars tashkil etilgach, o'qituvchi mavzuga oid 1,2 - topshiriqlarga ijodiy yondashgan xolda o'quvchilar bilan gap bo'laklari yuzasidan savollar asosida "Kim zukko va topqir?" o'yini tarzida suhbat o'tkazadi. Savollar elektron ko'zgu orqali ko'rsatiladi.

Adabiyot fanidan 6-9 sinflar uchun yaratilgan elektron darsliklarda esa mualliflar ijodkorlarning umrbayonlari, asarlardan berilgan parchalar matni, savol-topshiriqlar

xamda lug'atlardan iborat ma'lumotlar. Bunda mavzu yuzasidan ko'rgazmalar — rasmlar, filmlar, videotasvirlardan foydalanish dars jarayonining ma'rifiy-ma'naviy axamiyatini kuchaytirib, matnning ajralmas qismi bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'tilayotgan mavzu mazmuni ham uqib o'qishga, ham ko'rib bilishga moslashgan.

8-sinf darsligidagi «Shum bola» asarini o'qigan o'quvchi bu bilan yonma- yon rasmni hamda filmni ham tomosha qiladi. Asardagi har bir vaziyat, obrazlar xatti-xarakati kurgazmalilik tufayli uning xotirasida uzoq vaqt saqlanadi. Yoki Navoiyning «Kelmadi» g'azalida oshiqning ruhiyatini tushunish uchun o'quvchi uni faqat dunyoviy muhabbat haqida nola qilayotgan sentimental inson sifatida emas, balki qaysidir ma'noda ma'naviy kamolotga erishgan chunki faqat o'zligini tanigan insongina hakikiy sevgiga oshno bo'lishi mumkin. Bunda ilohiy ishqning ham yashirin ma'nosi borligini, dunyoda birgina biz bilgan ishq emas, mutlaq haqqa bo'lgan o'zgacha, oddiy ko'z bilan ko'rish mumkin bo'lmagan mukammal ishq xam mavjudligini anglash uchun avvalo, g'azal mohiyatan tahlil qilinadi. O'quvchi to'liq ma'lumot olishi uchun jonli vosita – g'azalni ifodali, maromiga yetkazib o'qiyotgan kishi, yon tomonida g'azal matni ko'rinadi. Demak, tasavvur qildiradi olish ham o'qituvchi uchun juda muhim.

Xulosa qilib aytganda, o'quv-tarbiya jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning quyidagi afzalliklari bor.

- ✓ bunda o'quvchining o'zigagina xos bo'lgan qusurlarini aniqlaydi;
- ✓ o'quvchining bajargan ishi bo'yicha natijasi tezda aniqlanadi;
- ✓ o'quvchi ma'ruza shaklida mavzuni eshitishdan ko'ra ko'prok tasavvurga ega bo'ladi;
- ✓ ba'zi jarayonlarni bevosita kompyuterda bajarish **kunikmasi** hosil bo'ladi;
- ✓ o'zlashtirilishi lozim bo'lgan tushunchalarni o'ziga tez singdiradi va uni amalga joriy etishi yengil kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aim.uz mega portal
2. 5-9-sinf darsliklari
3. google.uz qidiruv portali

**ONA TILI DARSLARINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA
TASHKILLASH YUZASDAN ONA TILI VA ADABIYOT O‘QITUVCHILARI
UCHUN USLUBIY TAVSIYALAR**

Toshpo‘latova Dilshoda Adxamovna

Farg‘ona viloyati Farg‘ona tumani

3-sonli o‘rta ta‘lim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu metodik tavsiyadada ona tili darslarini tashkil qilishda interfaol usullarning qo‘llanilishi, interfaol metod turlari haqida fikr-mulohaza yuritiladi.

Kalit so‘zlar: interfaol, “Charxpalak” metodi, “Xotira mashqi” o‘yini, “Maqol yoki she‘r” o‘yini, “Bo‘g‘in” o‘yini.

*“Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili
xalqimiz uchun milliy o‘zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz
timsoli, bebaho ma‘naviy boylik, buyuk qadriyatdir”*

Sh. M. Mirziyoyev

Til har bir millatning ko‘zgusi, uning haqiqiy sarchashmasidir. Til bor ekan, millat barhayotdir. Tilni Onaga qiyoslanishi bejiz emas, inson o‘z onasini ko‘rmasdan, uning sof muhabbatini, mehrini tuymasdan yashay olishi mumkin emas. Ona tili – millatning ruhidir. Til — davlat timsoli, xalq mulki. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. Maktablarda ona tilimizning o‘qitilishi, o‘quvchilarning har tomonlama mukammal bilim olishlari uchun jiddiy e‘tibor berish talab etilmoqda. Yangi darsliklar, turli fanlarga oid ko‘rgazmalar va ko‘rsatmali vositalar, elektron kitoblar hamda turli internet saytlari bunga yaqqol misol. Bularning barchasi ona tilimiz rivoji va yangi davr kishilarini shakllantirishga qaratilgan.

Ayniqsa, ona tili fanini umumta‘lim maktablarida o‘qitilishiga e‘tibor kuchaydi. Ona tilini o‘qitishda darslikdagi ma‘lumotlarni berish bilangina cheklanib qolish ta‘lim sifatini ta‘minlay olmaydi. Shuning uchun bugungi zamon pedagogi turli xil o‘qitish usullari orqali o‘quvchini mavzuga jalb etish va DTSdan ko‘zlangan maqsadga yetishi lozim. Bu chora-tadbirlar o‘qituvchilarning kasb mahorati va o‘quv jarayoniga qo‘shgan shaxsiy hissasi, ta‘limning yuqori samaradorligi hamda sifati, o‘z bilimini muntazam takomillashtirib borishi, kasb mahorati va malakasini o‘stirishi, o‘qituvchi tomonidan ilg‘or metodlar va pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llashi uchun yaratilgan imkoniyatlar.

Ona tili darslarini tashkil etishda “Fikrlarning tarmoqlanishi”, ”BBB”, ”FSMU”, ”Venn diagrammasi”, “Charxpalak”, ”Tushunchalar tahlili”, ”Raqamlar so’zlaganda”, ”Baliq skleti”, ”Yelpig’ich”, ”Bumerang”, “Zakovat”, “Ha yoki yo’q”, ”Zinama-zina”, ”Sinkveyn”, ”SWOT” tahlili kabi innovatsion, noan’anaviy ta’lim metodlaridan foydalanish mumkin bo’lib, darslarni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ularning ahamiyati katta. Bu kabi metodlarni har bir o’qituvchi o’zi dars beradigan o’quvchilarning xarakteri, iqtidori va qiziqishlaridan kelib chiqib o’ziga xos yo’nalishda tashkil etishi, o’zgartirishi, ijodiy rivojlantirishi yoki o’xshash variantlaridan foydalanishlari mumkin. Bir so’z bilan aytganda, bunday o’yinlar mavzularni o’quvchilarga oson va tushunarli berishning yo’llaridan biri hisoblanib, o’qituvchi yangi-yangi ta’limiy o’yinlarni darslarida qo’llashi, hatto o’zi ham shunday o’yinlarni o’ylab topishi mumkin. Zero, biz yangiliklar, axborotlar asrida yashayapmiz.

“Charxpalak” metodi. Ushbu texnologiya o’quvchilarni o’tilgan mavzularni esga olish, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to’g’ri javob berish va o’z-o’zini baholashga o’rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o’qituvchi tomonidan barcha o’quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu usulni qo’llashdan maqsad o’quvchilarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o’z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o’zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlash, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash, ko’p fikrlardan keraklisini tanlab olishga orgatishdir. Ushbu texnologiya ona tili va adabiyot darslarining boshlanishi va oxirida yoki biron-bir bo’lim tugallanganda o’tilgan mavzuning o’quvchilar tomonidan qay darajada o’zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash uchun mo’ljallangan.

“Charxpalak” texnologiyasidan foydalangan holda mashg’ulot o’tkazish uchun o’quvchilarga quyidagicha vazifa berish mumkin: So’z ma’nosining ko’chish usullari. Berilgan gaplardagi ma’no ko’chish usullarini aniqlab, tegishli katakka “+” yoki “*” belgisini qo’ying.

Misollar	Metafora	Metoni-miya	Sinek-doxa	Vazifa-doshlik
Zal oyoqqa turdi.		*		
Mungli kuy yurakni tirnar edi.	*			
Besh qo’l barobar emas.			*	
Sizning tomiringizda buyuk bobokalonlarimiz qoni oqmoqda.				*
Futbolchilarimiz chap qanotdan hujum uyushtirdilar.	*			

Mabodo “Besh bolali yigitcha” kelmadimi?		*		
Quyoshning oltin qalami nur taratar edi.	*			
Ko‘chalarni chiroqlar yop-yorug‘ qilib turibdi.				*
Alisher Navoiyni so‘nggi yo‘lga kuzatishga butun Hirot yig‘ilgan edi.		*		
O‘n qo‘li – o‘n hunar.			*	

“Xotira mashqi” o‘yini. Ushbu metodda mavzuga oid so‘zlar takrorlash va eslab qolish maqsadida shu metoddan foydalaniladi. Ot - turdosh ot - taqlid so‘zlar – ravish...

“Maqol yoki she‘r” o‘yini. O‘quvchilarni rag‘batlantirish va maqollarni, she‘rlarni bilish darajasini aniqlash maqsadida o‘tkaziladi. O‘qituvchi o‘yin shartini aytmagan holda talabgor o‘quvchilarni doska oldiga taklif etadi. O‘quvchilar istaganicha chiqishlari mumkin. O‘qituvchi birinchi o‘quvchiga kitob yoki qiziqarli biror buyum (karobka, koptok...) beradi. O‘quvchi berilgan topshiriq sharti bo‘yicha maqol yoki biror mavzuga oid ruscha-o‘zbekcha so‘z, she‘r aytib uni sherigiga uzatadi. Topshiriqni bajarolmagan yoki aytilgan so‘z yoki maqolni takrorlagan o‘quvchi o‘rniga o‘tiradi. O‘yin bitta o‘quvchi qolgunicha davom ettiriladi. Oxirgi qolgan o‘quvchi g‘olib bo‘lish uchun takrorlanmagan holda topshiriqni bajaradi va g‘olib bo‘ladi.

“Bo‘g‘in” o‘yini. O‘qituvchi sinf taxtasiga bir bo‘g‘in yozadi. O‘quvchilar so‘z boyliklaridan foydalangan holda shu bo‘g‘in bilan boshlanuvchi so‘zlardan yozadilar. Masalan, bo bo-la, bo-dom, bo-shoq; sa sa-far, sa-daf, sa-har-lab...

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, umumta‘lim maktablarida ona tili fanini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqining o‘sishida, qolaversa mavzularni oson tushunishlariga, bilim va ko‘nikmalarini yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Umumiy o‘rta ta‘limning ona tili fanidan davlat ta‘lim standarti va o‘quv dasturi. Toshkent-2017 2.
2. N. Mahmudov, A. Nurmonova va boshqalar. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 6- sinfi uchun darslik. Ona tili. 124-126-betlar. Toshkent - 2017
3. Qosimova K., Matchonov S. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent “Noshir” nashriyoti, 2009, 351.
4. Yo‘ldosheva D. Ashurbayeva R. Ona tili ta‘limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.-T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.
5. Internet materiallari : <http://go.mail.ru/searchi?>. “Ta‘lim texnologiyalari”

**TEXNOLOGIYA DARSLARIDA MILLIY LIBOSLAR TIKISH UCHUN
O'TILADIGAN DARS SOATLARIDA ZAMONAVIY TA'LIM
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH**

Dadaboyeva Dilnoza Ulug'bek qizi

Farg'ona viloyati Farg'ona tumani

3-sonli o'rta ta'lim maktabi

Texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu metodik tavsiyada texnologiya o'qituvchilari uchun darslarni yangi, zamonaviy metodlar asosida tashkillash, dars jarayonida o'quvchilarni mavzularga bo'lgan qiziqishlarini oshirish hamda mavzularni takrorlash va mustahkamlashga oid ma'lumotlar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: milliy, libos, mato, gazlama, milliy kiyimlar, zamonaviy kiyimlar, "Tushunchalar tahlili", "Venn diagrammasi", "Bo'laklarni tiklash", "Matoga qarab fason tanlash", "Guldasta", "Xotira mashqi".

Xalq turmushining boshqa sohalari singari milliy liboslarni o'rganish har bir xalqning etnik tarixi va madaniyatini, uning boshqa xalqlar bilan o'zaro aloqalarini tatbiq etish bilan chambarchas bog'liqdir. U moddiy va ma'naviy yodgorliklar ichida xalqlarning milliy o'ziga xosligini aks ettiruvchi va etnik belgilarini ko'rsatuvchi mezon ham hisoblanadi. Shu ma'noda libos tarixini o'rganish yer kurrasida mana necha ming yillardan beri yashab kelayotgan xalqlar boy madaniy merosi, shu bilan birga ularning an'analari, yashash tarzi haqida kattagina ma'lumot ham beradi. Liboslar nafaqat insonlarning tabiiy va estetik ehtiyojlarini qondiradi, shu bilan birga ularda har bir millatning urf-odatlarini, ijtimoiy munosabatlar, mafkuraning ba'zi bir elementlari, diniy e'tiqod, nafosat va estetik normalar o'z aksini topgan. Bundan tashqari, kiyimlarda inson yashagan joy va zamon, uning hayotiyigi, quvonchli yoxud qayg'uli voqealar namoyon bo'ladi. Kiyim jamiyat moddiy va ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismidir. Bir tomondan, u inson mehnati mahsuli sifatida ma'lum bir moddiy qiymatga ega bo'lib, ma'lum bir ehtiyojlarni qondirsa, ikkinchi tomondan u amaliy-bezak san'ati namunasi hamdir. Me'moriy inshootlar, mehnat va turmush qurollari singari kiyim ham ma'lum bir tarixiy davr, mamlakatning tabiiy iqlim sharoiti, xalqning milliy o'ziga xosliklari va uning go'zallik haqidagi tasavvuri haqida ma'lumot beradi.

Kiyim va libos tushunchalari mazmun-mohiyati jihatdan bir-biri bilan mushtarak ko'rinsa-da, ushbu tushunchalar o'rtasida birmuncha farqlar ham mavjud.

Kiyim deganda, avvalo, inson tanasining turli qismlarini berkitish uchun zarur bo'lgan, uni tashqi muhitning turli ta'sirlaidan himoyalaydigan buyumlar tushuniladi.

Kiyimning qator turlari mavjud. Bular: ichki kiyim, ustki kiyim, turli uzunlikdagi paypoqlar, poyabzal, bosh kiyimlari.

Milliy liboslar o'zbek xalqining boy madaniy an'analari, turmush tarzi va boy tarixiy ildizlaridan darak beradi. O'zbek milliy kiyimi – o'zbek xalqining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi qadimgi davrlarda yaratilgan va hozirgi kunlarda foydalaniladigan, madaniyati va tarixi bilan uzviy bog'liq bo'lgan kiyimlardir. Milliy kiyimlar har bir mintaqada o'ziga xos farq va xususiyatlar bilan ajralib turadi.

O'zbek milliy libosiga ayollar uchun – zar chopon, do'ppi va nimcha, erkaklar uchun do'ppi, chopon, belbog' va yaxtak kiradi. O'zbek milliy libosi jahonda o'z o'rniga ega. Masalan dunyoning turli joylaridan kelgan mehmonlar O'zbekistonning milliy libosi va madaniyatiga yuqori baho berishmoqda. O'zbek milliy libosi va madaniyati o'zgacha jozibadordir. Hozirda o'zbek tikuvchilari chet mamlakatlarga borib ularga o'zbek libosini o'ziga xos jihatlarini namoyon qilishmoqda. O'zbekistonga mehmon bo'lib kelgan sayohatchilar vatanimizni tarixiy obidalarini, me'morchilik san'ati, milliy urf-odatlariga katta qiziqish bilan e'tibor beradilar. Esdalik sifatida atlas, do'ppi, belbog', chopon va boshqa me'morchilik uslubida ishlangan sovg'alar olib ketadilar.

Do'ppi – O'zbekistonda keng tarqalgan yengil bosh kiyim. Do'ppi asosan baxmal, ipak, zar bilan tikiladi. O'zbekistonda Chust, Toshkent, Samarqad, Buxoro, Boysun, Shahrisabz do'ppilari mashhur. Ayniqsa, Chust do'ppilari keng tarqalgan bo'lib, O'zbekistonning deyarli hamma viloyatlarida tayyorlanadi.

Chopon (to'n) o'zbek xalqining qadimiy – ustki milliy kiyimlaridan biridir. Choponni O'zbekistonning deyarli bar cha viloyatlarida erkaklar ham ayollar ham kiyishadi. Chopon zar va ipaklar bilan bezak berib ham tikiladi.

Maktabda texnologiya darslarini tashkil etishda “Fikrlarning tarmoqlanishi”, “BBB”, “FSMU”, “VENN diagrammasi”, “Charxpalak”, “Tushunchalar tahlili”, “Raqamlar so'zlaganda”, “Baliq skleti”, “Yelpig'ich”, “Bumerang”, “Zakovat”, “Ha yoki yo'q”, “Zinama-zina”, “Sinkveyn”, “SWOT” tahlili kabi innovatsion, noan'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanish mumkin bo'lib, darslarni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ularning ahamiyati katta.

Avvalo dars boshlashdan “Kun yangiliklari”ni eslab o'tish orqali yurtimizda bo'layotgan voqea va hodisalar haqida axborot tinglanadi. Darsni qiziqarli va mazmunli tashkillash uchun o'quvchilar sonidan kelib chiqib, ikki (yoki uch) guruhga ajratiladi. Kiyimlar nomidan kelib chiqib, “Milliy kiyimlar guruhi” va “Zamonaviy kiyimlar guruhi” deya nomlash maqsadga erishish darsda turli xil ko'rinish va moda turlari haqida ham ma'lumotga ega bo'lish uchun asos vazifasini bajaradi. Guruhlar o'zbek tili fanidan kelib chiqib, guruhlar nomlanadi Mavzularni tez yod olish va xotirada mustahkam saqlash uchun o'quvchilar bilar “Tezkor savol-javob” o'tkazish kerak. Guruhlar uchun beshtadan aniq va lo'nda javobga ega savollar beriladi.

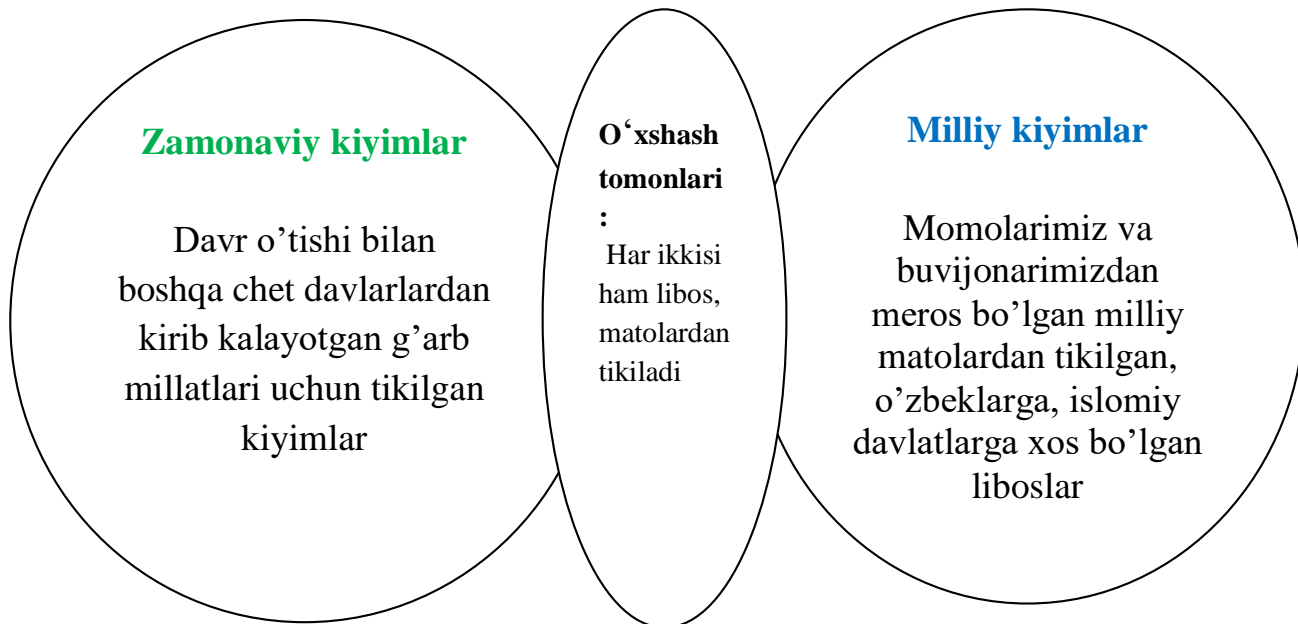
1. Libos nima?
2. Qanday libos tularini bilasiz?
3. O'zbek milliy liboslarini boshqa millat liboslari bilan qanday farqli jihatlari mavjud?
4. Zamonaviy liboslar haqida qanday fikrdasiz?
5. Milliy matolarimizdan sanab bering.

“Tushunchalar tahlili” metodidan mavzuga oid so‘zlaarni tahlil qilish uchun foydalanish mumkin.. Bunda o‘qituvchi o‘tilgan mavzuni mustahkamlash va takrorlashda shu metoddan foydalanishi mumkin. O‘quvchilarga tushunchalar tushurilgan jadval tarqatiladi. Tushunchani izohlab, o‘quvchilar uning mazmuni haqida fikr-mulohazalarini yozishadi.

Venn diagrammasi usulida o‘quvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish (sentezlash) ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi. Strategiya kichik guruhlarni shakllantirish asosida sxema bo‘yicha amalga oshiriladi. Yozuv taxtasi o‘zaro teng 3 bo‘lakka ajratiladi va har bir bo‘lakka sxema chiziladi. Avval ikkala mavzu haqida ma’lumot yoziladi. So‘ng ularning o‘xshash tomonlari yoziladi va ikkita mavzu haqidagi ma’lumotlar mustahkamlanadi.

Bu usul ko‘nikma hosil qilishda, tushuncha va axborotlarni umumlashirish hamda ixchamlashtirish uchun tez va kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi.

“Bo'laklarni tiklash” metodi. Bu o'yin mavzudan tashqari shu bilan birga mavzu yuzasidan olib borladigan o'yin hisoblanadi. Bunda o'qituvchi doskaga mavzuga oid libos nomini yozadi, (masalan, nimcha) nimcha eskizini bo'laklarga bo'lib aralashtirib yuboradi, o'quvchilar bo'laklarni tiklab yopushtirib sinf doskasida rasmni izohlashadi, xatoliklar mavjud bo'lsa tuzatishadi.

Bu o'yin o'quvchilarni bir-birlari bilan birgalikda uyushib ishlash qobiliyatlarini shakllanishiga sababchi bo'ladi.

“Matoga qarab fason tanlash” o'yini. Bu o'yin o'quvchilarninig dizaynerlik va ijodkorlik qobiliyatlari tekshiriladi. A4 qog'oziga o'quvchilar uchun belgilangan matodan nimalar tikish mumkinligi haqida so'raladi va ularning tasvirini tushirish topshirig'i beriladi.

“Guldasta” metodi. Bu juda oz fursat ichida o'tkaziladigan metod bo'lib, juda qiziqarli. Bunda o'qituvchi tomonidan yasab kelingan gullar o'qituvchi stolida bo'ladi.

gullarning yaproqlarida milliy va zamonaviy kiyim nomlari yozilgan bo'ladi. Sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'linadi. O'qituvchi birinchi guruhga zamonaviy kiyim nomlari yozilgan so'zlarni ya'ni gullarni terib guldasta qilishlarini ikkinchi guruhga milliy kiyim nomlari yozilgan gullarni terishlarini so'raydi. Qaysi guruh 10 ta gulni birinchi bo'lib bexato guldasta qilib yig'sa, shu guruh g'olib sanaladi.

“Xotira mashqi” o'yini. Ushbu metodda mavzuga oid so'zlar takrorlash va eslab qolish maqsadida shu metoddan foydalaniladi. O'qituvchi 7 ta milliy liboslar nomini aytadi. O'quvchilar xotirada saqlab qolib takrorlaydi. Qaysi o'quvchi to'liq va to'g'ri takrorlab aytsa, rag'batlantiradi. Ta'lim olishni chegarasi va vaqti yo'q. Chunki zamon shiddat bilan o'zgarib borayotgan bir vaqtda, axborot olami juda cheksiz va kengdir. Shu sababli hozirgi zamon o'qituvchisi, hozirgi zamon o'quvchisini hayratda qoldiradigan uni e'tiborini tortadigan darslarni tashkil etishi kerak.

Ta'kidlash joizki, bugungi kun ta'limida eng dolzarb bo'lgan texnologiya fani darslarida interfaol usullarni qo'llash o'quvchilarda bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Shuningdek, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirib, kasbiy sifatlar hamda ma'naviy dunyoqarashni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, milliy liboslar millatning ko'zgusi bo'lib, unda tarix - o'tmish va kelajak jonlanadi. Ma'lumki, eng katta xiyonat e'tiqodga bo'lgan xiyonatdir. Bizning e'tiqodimizning uzviy bir jihati ham kiyinish madaniyatiga bo'lgan e'tiborimiz bilandir. Milliy iboslar yurtimizdagi qadim va muqaddas, mo'jizaviy buloqlardek toza va musaffo, iste'molga doim yaroqli bo'lishi shart. Uning ichki imkoniyatlari cheksiz va mislsizdir. Milliy kiyimlarimizning tabiiyligi uchun kurashish, o'zbekona milliylik me'yorlariga rioya qilish, uning tarovatini saqlab qolish barchamizning eng muqaddas va sharaflı burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Abduqodirov, R.Ishmuhammedov, "Ta'limda innovatsiya" T;. Istedod - 2010
2. J.G'.Yo'ldoshev. "Ta'limimiz istiqloq yo'lida". –T.: Sharq 1996.
3. R.Mavlonova, N.X.Raxmonqulova. Ta'lim texnologiyalarida innovatsiya. Metodik qo'llanma, TDPU, 2007.
5. www.uzedu.uz
6. www.ziyonet.uz
7. www.kitob.uz

MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR
MATURE SCIENTISTS I LOVE
ЗРЕЛЫЕ ЛЮДИ, КОТОРЫХ Я ЛЮБИЛ

Karimova Muyassarxon Abduqayumovna – f.f.n.
Andijon mashinasozlik instituti “ Gumanitar fanlar ” kafedrasida dotsenti
karimova@gmail.com, +998932534155
Azimov Sarvarbek Qayumjon o‘g‘li – Magistr
Andijon mashinasozlik instituti
e-mail: sarvarbekazimov99@mail.ru tel:
Tel:93-256-58-81

Annotatsiya: Bu maqolamizda biz asosan Ibn Sino hayoti ijodi, qilgan ishlari, biz uchun qoldirgan boy ilmiy me‘rosi haqida to‘xtalib o‘tdik.

Annotation: In this article, we touched mainly on the work of the life of Ibn Sina, what she did, the rich scientific merit that she left for us.

Аннотация: В этой статье мы коснулись в основном работы из жизни Ибн Сины, того, что она сделала, богатых научных заслуг, которые она оставила для нас.

Albatta bizning boy tariximizda ilm-fan yutuqlariga erishgan buyuk olimlarimiz hayot kechirib, bizgacha ko‘plab ilmiy me‘roslar qoldirishgan. Quyidagi maqolada buyuk mutafakkir Ibn Sinoning boy ilmiy me‘rosi haqida to‘xtalib o‘tishga harakat qildik. Buyuk mutafakkirlarimizning yuksak darajadagi intellektual qobiliyati va salmoqli mehnatlarining natijasidir. Mutafakkirlarning yaratgan ilmiy asarlari, pedagogik qarashlari va g‘oyalari bugungi kungacha ko‘plab rivojlangan mamlakatlarning ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy taraqqiyotida o‘zining muhim ahamiyatini yo‘qotmasdan kelmoqda. Shuningdek, fanlar integratsiyasi natijasida yangi fanlarning yuzaga kelishi, jamiyatda raqobat muhitini yuzaga keltirdi. Ushbu vazifalar asosida jamiyatning ta‘lim tizimiga qo‘ygan asosiy vazifalaridan biri yuksak ma‘naviy axloqli, jamiyat taraqqiyoti uchun munosib hissa qo‘shadigan, rivojlangan davlatlar darajasidagi yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash masalasi deb belgilangan. Ushbu vazifalarni samarali amalga oshirishda buyuk mutafakkirlarning ilmiy va hayot faoliyatini o‘rganish, ularning hayot yo‘llaridan saboq olish muhim ahamiyatga ega.

Ibn Sinoning ilmiy merosi, dunyoqarashining shakllanishida qadimgi Sharq madaniyati, yunon ilmi, falsafasi, Markaziy Osiyo xalqlarining mustaqillik uchun olib borgan kurashlari muhim rol o‘ynadi. Ibn Sino tarjimai holidagi Forobiyning “Metafizika maqsadlari”, “Fususul-hikam” [3, 99-102] kabi muhim risolalarni qunt

bilan o'rgangani, ulardan keng foydalanganini ta'kidlab o'tadi. Ibn Sino asarlarining umumiy soni 450 dan oshadi, lekin bizgacha faqat 160 ga yaqin asari yetib kelgan. Ko'p risolalari shaharma-shahar ko'chib yurish, urushlar, saroy to'polonlari, turli falokatlar tufayli yo'qolib ketgan. Ko'p manbalarda Ibn Sino, avvalo, tabib sifatida talqin etiladi, holbuki, tabobat uning ilmiy sohalari orasida eng muhimlaridan biridir, xolos. Ibn Sino asarlarining asosiy qismi Yaqin va O'rta Sharqning o'sha davr ilmiy tili hisoblangan arab tilida, ba'zilar fors tilida yozilgan. Uning bizga ma'lum bo'lgan katta asari "Kitobush-shifo"dir. "Kitobush-shifo" ("Shifo kitobi") [6] 22 jilddan iborat bo'lib, 4 ta katta bo'limini mantiq, fizika, matematika, metafizikaga doir masalalar egallagan. Uning ayrim qismlari lotin tiliga, Yevropadagi boshqa tillarga, sharq tillariga, shuningdek, rus, o'zbek tillariga tarjima qilingan.[1]

"Kitobul-insof" ("Insof kitobi") nomli 20 jilddan iborat bo'lgan asari bizgacha yetib kelmagan, chunki Isfahondagi yong'inda yo'qolgan. "Kitobun-najot" ("Najot kitobi") 4 katta qismdan – mantiq, fizika, matematika, metafizikadan iborat. "Kitob lisonul-arab" ("Arab tili kitobi") 10 jildni tashkil etadi. "Donishnoma" fors tilida yozilgan bo'lib, 4 qismni – mantiq, fizika, matematika, metafizikani o'z ichiga oladi. Ibn Sino asarlari o'rta asrlarda Yevropada ilmiy til hisoblangan lotin tiliga, u orqali Yevropaning boshqa tillariga tarjima etilgan. Ibn Sino ilmiy risolalardan tashqari, chuqur falsafiy mazmunli badiiy obrazlar va ma'lum voqealar orqali ifoda etuvchi "Tayr qissasi", "Salomon va Ibsol", "Hayy ibn Yaqzon" [5] kabi falsafiy qissalar yaratgan. Ibn Sino zamonasining yetuk shoiri ham bo'lgan. U Sharq, xususan, fors she'riyatida ruboiy janrining asoschilaridan biri bo'lib, ruboiylari o'zida chuqur falsafiy xulosalarni ifodalaydi. Ibn Sino arabcha qit'alar ham yozgan.[2]

Ibn Sinoning tibbiyot sohasidagi asarlaridan "Kitob al-qonun fit-tibb" ("Tib qonunlari"), "Kitobulqulanj" ("Ichak sanchiqlari"), "Kitobun-nabz" ("Tomir ko'rish haqida kitob"), "Fujul-tibbiya joria fi majlisih" ("Tib haqida hikmatli so'zlar"), "Tadbirul-manzil" ("Turar joyning tuzilishi"), "Fil-hindubo" ("Sachratqi o'simligi haqida"), "Risola fidasturit-tibbiy" ("Tibbiy ko'rsatmalar haqida risola") [1, 62] kabi asarlari mavjud. Shu o'rinda, Ibn Sino o'zining ko'p tarmoqli mahsuldor ijodi, boy merosi bilan jahon madaniyati taraqqiyotida katta rol o'ynadi. O'z ijodi, ilmiy faoliyatida Ibn Sino Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlaridagi yuqori madaniy ko'tarinkilik, madaniy "uyg'onish"ning ma'naviy yutuqlarini mujassamlashtira oldi, bu bilan butun Sharq va Yevropadagi ma'rifat, madaniyat taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. U o'z davrida Sharq va Yevropada "Shayx ur-rais", "Olimlar boshlig'i", "Tabiblar podshohi" kabi eng buyuk nomlarga sazovor bo'ldi. Ibn Sino mashhur murabbiy sifatida Abu Ubayd Jurjoniy, Umar Isfahoniy, Muhammad Sheroziy, Ahmad Ma'suriy, mashhur ozarbayjon mutafakkiri Baxmanyor ibn Marzbon, Yusuf Iyloqiy, ajoyib olim va shoir Umar Hayyom kabi shogirdlarini tarbiyaladi. Uyg'onish davri miniatyura va suratlarida Ibn Sino mashhur qadimgi

yunon olimlari Aristotel, Galen, Gippokrat, Ptolemey, Yevklid bilan bir qatorda tasvirlangan.[3]

Ibn Sino asarlari Yevropada XII asrdan boshlab lotin tiliga tarjima qilina boshladi. “Tib qonunlari” asarining o‘zi lotinchada 30 martadan ortiq nashr qilindi. “Kitob ush-shifo”ning ko‘p bo‘limlari, mantiq, musiqa, yerning tuzilishi, geologik jarayonlar, metafizikaga oid qismlari ham lotinchada nashr etildi. So‘nggi ilmiy tadqiqotlar Ibn Sinoning Sharq adabiyotiga ham ta’sir ko‘rsatganligini, chuqur falsafiy mazmuni ifodalovchi ruboiy va falsafiy qissalar janrining taraqqiyotiga turtki berganligini ko‘rsatadi. Ibn Sino xalq orasida shu darajada hurmatga sazovor bo‘ldiki, u qahramonga aylanib ketdi. Sharq xalqlarida uning to‘g‘risida turli hikoya, rivoyat, afsonalar vujudga keldi. Jahon olimlari Ibn Sino asarlari, uning faoliyati to‘g‘risida ko‘pdan beri ilmiy tadqiqot ishlarini olib boradilar. Hozirda jahonning deyarli barcha yirik tillarida Ibn Sino haqida asarlar yaratilgan.

Buyuk qomusshunos Abu Aln ibn Sinoning ijodiy faoliyati juda xilma-xil va rang-barangdir. Shu bilan bir qatorda esa, mazmun-mohiyati juda chuqur asarlari ham mavjud. Alloma o‘z davridagi mavjud bo‘lgan hamma fanlarda ham salmoqli iz qoldirgan. Ibn Sino dunyoda, birinchi navbatda, buyuk tabib sifatida mashhur bo‘lgani bilan birga olimlar nazdida buyuk faylasuf sifatida ham hurmatli. Uning insonga, birinchi navbatda, praktik jihatdan zarur bo‘lgan tibbiy asarlari olim nomini dastlab butun dunyoga taratdi va uni o‘chmaslikka olib keldi. Ibn Sino tabibgina bo‘lib qolmagan edi, u o‘z davrining buyuk mutafakkiri, keyingi asrlar fani, adabiyotiga salmoqli ta’sir ko‘rsata olgan buyuk siymo edi. Uning aniq fan sohalaridagi asarlari hamda falsafa va adabiyot bobidagi katta xizmatlari haqli ravishda uni jahon fani va madaniyatning ajoyib namoyondasi deyishga huquq beradi. Uning falsafiy-estetik g‘oya va qarashlari jahon madaniyati erishgan yutuqlar qatoriga kirdi. Ibn Sino ijodidagi ajoyib xususiyatlardan biri shuki, u asarlarida o‘z davrining juda ko‘p ilg‘or g‘oyalarini ko‘rinarli aks ettira oldi.[4]

Ibn Sino insonlarni fan va madaniyat, bilim va ma’rifat o‘chog‘ini yoqishga, ilmiy yo‘lda og‘ishmay kamolat hosil qilishga, har bir masalaga ilmiy, aqliy yondashishga, rostgo‘y, vijdonli bo‘lishga – xullas, insoniylikning eng yaxshi xislatlarini o‘zida aks ettirib, mujassamlantirishga va inson degan ulug‘ nomni yanada yuqori ko‘tarishga chaqiradi. Ibn Sino ma’rpfatparvar sifatida o‘zida shoirlik qobiliyatini sezgan chog‘laridayoq xalq o‘rtasida tabobatni keng ko‘lamda yoyishga intilganini ko‘ramiz. Uning tibbiyotga oid dostonlari shundan dalolat beradi. Ibn Sino bu dostonlarini aruzning rajaz vaznida yozgan. Shuning uchun ba’zan bu asarlarni urjuza deb ham ataganlar. Shu vaznda u tibbiyotga atab bir qancha she’riy asarlar yozdi, hozircha, bular soni to‘qqizta.

Ular quyidagilar:

1. “Sog‘liqni saqlash - gigiyenaga oid urjuza”.

2. "To'rt fasllar haqida urjuza".
3. "Anatomiyaga oid urjuza".
4. "Gippokrat vasiyatlar haqida urjuza".
5. "Tajribadan o'tgan tibbiy narsalar haqida urjuza".
6. "Tibbiy nasihatlar yozilgan urjuza".
7. "Mantiqqa oid yozilgan urjuza".
8. "Aloqa haqida urjuza".
9. "Tabobat haqida urjuza".

Ibn Sino yozgan bu fasarlarning sakkiztasi tibbiyotga, bittasi mantiqqa oid asardir. Bu dostonlarning eng yirigi "Tibbiy doston" nomi bilan mashhur bo'lgan. Ibn Sino bu asarini yozganida hali u meditsina olamiga tanilmagan va o'zining mashhur "Tib qonunlari" asarini yozmagan ham edi. Ibn Sinoning tabobatga oid bu dostoni uning bu sohadagi ilk asari edi. Bu bilan Ibn Sino ham tabobat, ham she'riyatga dadil qadam qo'ya oldi. Hatto u bu asari orqali o'z g'oyalari yoyishni ko'zda tutganlarini ifodalab shunday deydi: "Men bu urjuza - dostonga kamolat to'nini va husn saruposini kiygazdim, uni o'rganish osonroq va mashaqqati kamroq bo'lsin deb, to'qilishini oson va vaznini yengil qildim". Arab ma'rifatparvari va adibi Jurjiy Zaydonning ko'rsatishicha, rajaz vazni she'r vaznlarining eng avvalgisi va eng qadimgisidir. Bu vazndagi baytlar masnaviyga o'xshash qofiyadosh bo'ladi. Bu vazn o'z davrida xalqchil, odamlar orasida keng tarqalgan vazn bo'lgan. Har kim ham bu vaznda she'r ayta olgan, keyinchalik bu bahr kengayib, urjuza deb ataladigan, qasida va she'rlar bitilgan. Odatda, gapga usta har bir arab bu yo'l bilan she'r ayta olgan.[5]

Abu Ali ibn Sino axloq va ta'lim-tarbiya borasida quyidagi fikrlarni aytib o'tgan. Jumladan, qanoat deb, o'ziga kifoya qiladigan narsaga erishishga aytiladi; buni bo'shashganlik ham deyishadi. Qanoat kamtarlik va uncha-muncha narsani nazarga ilmaydigan xislat bilan hirs o'rtasida bo'ladi, deb tasvirlaydi. Sabrni esa, inson boshiga tushgan alam va chidab bo'lmaydigan og'riqni to yengunga qadar ushlab turishga aytiladi. Kishini qabih va bemaza ishlarga qadam qo'yishdan tutib turadigan va og'riqni to yengunga qadar ushlab turishga aytiladi.

Ma'lumki Abu Ali ibn Sino ham boshqa mutafakkirlar kabi o'zining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini maxsus risolalarda talqin etgan. Ibn Sino aqliy tarbiya turli bilimlarni o'rganish natijasida amalga ohsa, axloqiy tarbiya ko'proq yaxshi axloqiy xislarni mashq, qildirish, odatlantirish, suhbat orqali amalga oshadi, deb ta'lim berganlar. Ibn Sinoning tarbiyaviy qarashlarida oila va oilaviy tarbiya masalalariga keng o'rin berilgan. Chunki inson avvalo oilada kamolga yetadi Ibn Sino butun musulmon Sharqining qomusiy aqli, jahon ilmi va madaniyating eng mashhur namoyondalaridan biri hisoblanadi.[6]

Xulosa qilib aytganda, Ibn Sinoning ta'lim-tarbiyaviy qarashlarida insonning ham aqliy, ham axloqiy - estetik hamda jismoniy tomondan rivojlanishi uning kamolga

yetishining asosiy mezoni sifatida talqin etilgan. Ibn Sinoning axloq bobidagi qarshlarida esa sof insoniy xislatlar, munosabatlar, odob-axloq qoidalari me'yorlarida o'z ifodasini topgan. Ibn sinoning buyuk asarlari boshqa tillarga tarjima qilinib hozirgi eng kuchli universitetlarida darslik sifatida foydalanilyapti. Albatta bu biz uchun juda ibrat va faxr tuyg'usini uyg'otadi.

Adabiyotlar

1. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". Davlat ilmiy nashriyoti 2015y. 62 bet.
2. Sh.Shomuhamedov va boshq.Salomon va Ibsol: Sherlar, qissalar. –T., "Adabiyot va san'at",1980. -132 bet.
3. Nishonova K. Pedagogika tarixi. –T., 2005. 99-102 bet.
4. Nishonova S., Hoshimov K. Pedagogika tarixi. -T., 1996. 94-95 bet.
5. <http://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/hikmatlar/abu-ali-ibn-sino-axloq-talim-tarbiya-haqida>.
6. <https://arxiv.uz/ru/documents/slaydlar/pedagogik-psixologiya/abu-ali-ibn-sinoning-ta-limiy-qarashlari>.

KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH

Karimova Muyassarxon Abduqayumovna – f.f.n.

Andijon mashinasozlik instituti “ Gumanitar fanlar ” kafedrası dotsenti

karimova@gmail.com, +998932534155

Shermatova Shaxlo Ismoiljon qizi – Magistr

Andijon mashinasozlik instituti

email: shahloshermatova48@gmail.com tel: 91-060-71-17

ANNOTATSIYA

Kambag'allikning yuqori darajasi ham jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlarning kuchayishiga sababdir. Bu, eng avvalo, hukumatga ishonchning kamligi va kam daromadli guruhlarning mavjud muammolarini hal qilishga qodir emasligi bilan bog'liq. Mazkur maqolada kambag'allikni kamaytirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: kambag'allikni kamaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish.

АННОТАЦИЯ

Высокий уровень бедности также является причиной роста социальных конфликтов в обществе. В первую очередь это связано с недоверием к правительству и его неспособностью решить существующие проблемы малообеспеченных слоев населения. В данной статье описаны социально-философские основы сокращения бедности.

Ключевые слова: сокращение бедности, развитие предпринимательства.

ANNOTATION

The high level of poverty is also the reason for the increase of social conflicts in the society. This is primarily due to the lack of trust in the government and its inability to solve the existing problems of low-income groups. This article describes the socio-philosophical foundations of poverty reduction.

Keywords: poverty reduction, entrepreneurship development

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020-yil 27- fevral kuni tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar bo'yicha videoselektor yig'ilishida kambag'allik darajasi chuqurlashib ketganligini aytib, "...biz shu paytgacha aksariyat fuqarolarimiz haqiqatan ham kambag'al ekanini ko'rib-ko'rmaslikka, eshitib-eshitmaganlikka oldik. Bu noto'g'ri. Afsuski, dastlabki hisobkitoblarga ko'ra, xalqimizning to'rt-besh foizi kambag'al ekani aniqlandi. Endi yashirish kerak emas, og'ir sharoitlarda yashayotgan odamlarimizning asl muammosi, vaziyatini tushunishimiz, barcha toifadagi rahbarlar dunyoqarashimizni o'zgartirishimiz lozim bo'ladi" deya ta'kidlab o'tdi .[1]

Agar biz aholining turli qatlamlarini birlashtirilgan resurs ta'minoti ko'rsatkichlarini hisoblab chiqishga harakat qiladigan bo'lsak, kambag'allarda biron-bir resurs yetishmasligi manzarasi yanada ravshanroq bo'ladi va mamlakatning iqtisodiy holatida yaxshilanish bu kambag'allik holatini avtomatik ravishda yaxshilamasligi aniqroq bo'ladi. Shunday qilib, "daromadlar kambag'alligi" ni emas, balki haqiqiy kambag'allik bilan kurashish muammosi, bir tomondan, ularni sarflash xususiyatlari va boshqa tomondan mavjud resurslarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishdir. Bu esa birxillikdan uzoq bo'lgan hamda ijtimoiy siyosatning tubdan farq qiladigan oqibatlarini keltirib chiqaradigan kambag'allik sabablarini batafsil tushunish zarurligini anglatadi. Kambag'allikning ikkinchi eng muhim salbiy oqibatlaridan biri bu aholi sog'lig'ining yomonlashishi. Hayotning past darajasi past daromadli guruhlarning sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Balanssiz va yetarli darajada ovqatlanmaslik, gigiyena me'yorlarining yo'qligi, kam ta'minlangan fuqarolarga tibbiy xizmatni o'z vaqtida olish yoki samarali dori-darmonlarni olishga imkon bermaydigan moliyaviy resurslarning yetishmasligi, bularning barchasi kam ta'minlanganlar orasida kasalliklarning ko'payishiga olib keladi. Kambag'allik alkogolizm va giyohvandlikning o'sishiga ham bevosita ta'sir qiladi. Umuman olganda, ish topishni orzu qilgan va yashash imkoniyati bo'lmagan odamlar axloqiy ko'rsatmalarini juda ko'p marta o'zgartiradilar.[2]

Bu esa o'z navbatida, turli xil deviant xatti-harakatlarga olib keladi, ularning eng jiddiy shakllaridan biri ichkilikbozlik va giyohvand moddalarni iste'mol qilishdir. Giyohvandlikning ko'payishi va turli yuqumli kasalliklarning ko'payishiga yordam beradi, chunki giyohvandlar orasida yuqumli kasalliklarni yuqtirish xavfi juda katta. Kambag'allikning xavfli oqibatlaridan biri – aholining umumiy ma'lumot darajasi pasayishi. Daromadlari past bo'lgan ota-onalar ko'pincha o'z farzandlarini o'qish uchun zarur bo'lgan narsalar bilan to'liq ta'minlay olmaydilar: o'quv qurollari, kiyim-kechak va oddiy ovqatlanish. Oddiy o'rta maktablarda ko'plab o'qituvchilar malakasining pastligi jiddiy muammo hisoblanadi. Jamiyatimizda kambag'al odamlarning ko'p bo'lishi bir qator ijtimoiy demografik oqibatlarga olib kelishi mumkin. Ular orasida, birinchi navbatda, mehnatga layoqatli aholining qishloq joylardan shaharlarga o'zo'zidan ko'chib ketishi. Hozirda ushbu tendensiya namoyon bo'lmoqda. Bunday ichki migratsiyaning asosiy sabablaridan biri qishloq joylarida ish o'rinlarining yetishmasligi. [3]

Kambag'allikni qisqartirish masalasi bugungi islohotlarning asosini tashkil etadi. Chunki ushbu muammoning hal etilishi mamlakatimiz iqtisodiyoti va xalqimiz farovon hayotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. *Xo'sh, kambag'allikni qisqartirish choralari o'zi nimalardan iborat? Aholining ehtiyojmand qatlami qanday moliyaviy ko'maklar vositasida qo'llab-quvvatlanadi? Davlat dasturlari ijrosini ta'minlashda qanday muammolar mavjud va ularning yechimi nimalarda*

ko'rinadi? Avvallari "kambag'allik" so'zi taomilimizda bo'lmagan. O'tgan besh yillikda esa kambag'allikni qisqartirish tendensiyasi bilan bog'liq qator ishlar amalga oshirilmoqda. Lekin rivojlangan xorijiy davlatlarda birinchi o'rinda aholining kam ta'minlangan qatlamiga moliyaviy ko'mak berish chora-tadbirlari ko'rilgan.[4]

Mamlakatimizda ham bu borada xorijiy tajribalar o'rganilib, kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan milliy dasturlar ishlab chiqildi. Masalan, 2018 yildan boshlab hududlarda aholini tadbirkorlikka jalb qilish va shu orqali yangi ish o'rinlari yaratish maqsadida «Har bir oila – tadbirkor» dasturi joriy etildi. 2018-2021 yillarda oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida qariyb bir million oilaga 23,7 trillion so'm miqdorida imtiyozli kreditlar ajratilgani bu ishlar ko'lami kengayayotgani va uning natijasi samarali ekanidan dalolat beradi. 2018-2021 yillarda «Yoshlar – kelajagimiz» dasturi hamda boshqa oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida 25 ming nafar yoshga berilgan 1,8 trillion so'm miqdoridagi imtiyozli kreditlar ularning biznes loyihalarini ro'yobga chiqarish va daromad manbalarini yaratish uchun dastlabki kapital sifatida xizmat qilgan. Koronakrizis davrida «Temir daftar», «Ayollar daftari», «Yoshlar daftari» kabi manzilli dasturlar aholining kambag'al qatlamini qo'llab-quvvatlashda muhim choralar bo'ldi, deyish mumkin. Xususan, 2021 yil 1 noyabr holatiga, «Ayollar daftari»ga kiritilgan 65,2 ming nafar xotin-qizlarga 973,6 milliard so'm, «Yoshlar daftari»ga kiritilgan 56,6 ming nafar yoshlarga 1,3 trillion so'm, «Temir daftar»ga kiritilgan 5,7 ming nafar fuqaroga 94,4 milliard so'm miqdorida imtiyozli kreditlar yo'naltirilgan. Hukumat qaroriga muvofiq, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lganlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida «Mehr daftari» joriy qilingani ham bu boradagi tizimli ishlar bilan mushtarakdir. Unga ko'ra, bolalar ushbu daftarga tuman yoki shahar hokimi qarori asosida kiritiladi va undan 25 yoshga to'lganda chiqariladi. Bunda daftardan chiqarilayotgan shaxslarning bandligi ta'minlangan va uy-joyi mavjud bo'lishi shart. Kambag'allikni qisqartirish borasida bir mamlakat tajribasini boshqa mamlakatda aynan qo'llash imkoniyati, ya'ni yagona formulaning mavjud emasligi O'zbekistonda ham xalqaro tajribani inobatga olgan holda, aholining ehtiyojmand oilalari juda ko'plab.

Dastlabki bosqichda dastur doirasida kredit mablag'lari hisobidan faqatgina hududiy komissiyalar tomonidan tasdiqlanadigan ta'minotchilardan mahsulot sotib olish belgilangan edi. Taklif cheklanganligi, raqobatning mavjud emasligi sharoitida talabning oshishi, dasturlar doirasida xarid qilinadigan ayrim tovarlar narxining bozor qiymatidan yuqori sotilishi, sifati pastligi kabi bir qator muammolarni yuzaga keltirdi. Bu, o'z navbatida, dastur doirasida ajratilayotgan imtiyozli kreditlar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchi bosqichda mazkur muammoni bartaraf etish maqsadida hududiy komissiyalar tomonidan ta'minotchilarni belgilash amaliyoti bekor qilindi hamda imtiyozli kreditlar tovarlar shartnoma asosida kelishilgan narxda yetkazib berilgandan

va loyiha egasi undan qanoatlanish hosil qilganidan so'ng mahsulot yetkazib beruvchining hisobraqamiga o'tkazib berilishi belgilandi. Mazkur bosqichda ichki bozorda yuzaga kelgan ortiqcha bosimni kamaytirish maqsadida naslli chorva mollarini faqat ularni import qiluvchi ta'minotchilardan sotib olish tartibi joriy etildi. Oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo'yicha mahsulot sotib olish, kredit ajratish va undan foydalanishda inson omili, ta'minotchilar o'rtasida raqobatning pastligi mavjud. Imtiyozli kreditlarning maqsadsiz yoki noo'rin ishlatilishi kabi muammolarga duch kelayapmiz. Bu kabi muammolar esa dasturning samarali bo'lishiga salbiy ta'sir etadi. Shundan kelib chiqib, bunday muammolarning saqlanib qolayotganligi dastur samaradorligini yanada oshirish bo'yicha muayyan chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo qildi.[5]

Uchinchi bosqichda asosiy e'tibor oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo'yicha kredit ajratishda banklardagi inson omilini yo'qotish, shaffoflikni oshirishga qaratildi. Xususan, oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo'yicha «Yagona elektron platforma» (www.oilakredit.uz) joriy etilib, kreditlar bo'yicha ariza qabul qilish jarayoni to'liq raqamlashtirildi. Bugungi kunda mazkur platforma samaradorligini yanada oshirish maqsadida kredit arizalarini barcha bosqichlarda onlayn ko'rib chiqish hamda ajratilgan kreditlar hisobiga tovar va xizmatlarni bozor tamoyillari asosida erkin sotib olish yoki sotish Yagona elektron platformada yaratilgan «marketpleys» tizimi yordamida amalga oshirish imkoniyati yaratildi. Bu, o'z navbatida, ta'minotchilar o'rtasida raqobatni oshirish va imtiyozli kreditlar hisobiga sotib olinadigan tovar va xizmatlar narxini pasaytirish, yetishtirilgan mahsulotlarini respublikaning istalgan hududida sotish imkonini beradi.

Bundan tashqari, imtiyozli kreditlardan yanada samarali foydalanish orqali aholi bandligini ta'minlash, tadbirkorlikni rivojlantirish va kambag'allikni qisqartirish maqsadida har bir mahallada hokim yordamchisi lavozimi joriy etildi. Hokim yordamchisi lavozimida faoliyat ko'rsatayotgan xodim oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida kredit, subsidiyalar va boshqa moliyaviy yordamlar ajratish uchun xulosa berish vakolatiga ega.[6]

Kelgusida ushbu tizimni takomillashtirib borib, tadbirkorlikni kreditlash jarayonlari to'liq bozor asoslariga o'tiladi. Bunda aniq yo'nalishlar bo'yicha ajratilgan kreditlar foizlarining bir qismini davlat tomonidan kompensatsiya qilib berish mexanizmidan foydalanish imkoniyati saqlanib qolinadi. Albatta, bu borada har bir ajratilayotgan kompensatsiyaning maqsadli ishlatilishi va shaffofligini, eng muhimi, samaradorligini oshirish bo'yicha choralar kuchaytiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi. 25.01.2020-y.
2. R.Xasanov, B.Usmonov O'zbekistonda kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari – <https://review.uz/oz/post/ozbekistonda-kambagallik-va-uni-qisqartirish-yollari>
3. Lin (2003), Economic Growth, Income Inequality, and Poverty Reduction in People's Republic of China, Asian Development Review, vol. 20, no. 2, 2003, pp. 105-24
4. HBhanumurthy and HMitra (2004), Economic Growth, Poverty, and Inequality in Indian States in the Pre-reform and Reform Periods, Asian Development Review, vol. 21, no. 2, 2004, pp. 79-99
5. Arndt, James, and Simler (2006), Has Economic Growth in Mozambique Been Pro-Poor?, Food Consumption and Nutrition Division Discussion Paper 202
6. Oecd.org. 2022. Growth. [online] Available at: <<https://www.oecd.org/derec/unitedkingdom/40700982.pdf>> [Accessed 11 September 2022].

INSON TAFAKKURI VA ROBOTOTEXNIKA
ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ МЫСЛЬ И РОБОТОТЕХНИКА
HUMAN THOUGHT AND ROBOTICS

Karimova Muyassarxon Abduqayumovna – f.f.n.
Andijon mashinasozlik instituti “Gumanitar fanlar”
kafedrasi dotsenti karimova@gmail.com, +998932534155
Ahmadaliyeva Mavjudaxon Muhammadibrohim qizi – Magistr
Andijon mashinasozlik instituti
email: mavzhuda.axmadaliyeva@mail.ru tel: 97-105-13-09

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inson tafakkuri ya'ni hozirgi zamonda eng ommalashib borayotgan sun'iy intellekt va robototexnikani bir-biri bilan aloqalari, jamiyatimizga qanday ta'siri borligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt (SI), robototexnika, texnik sun'iy intellekt, datchiklar, AI.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о человеческом мышлении, то есть об искусственном интеллекте и робототехнике, которые сегодня наиболее популярны, и о том, как они влияют на наше общество.

Ключевые слова: Искусственный интеллект (ИИ), робототехника, технический искусственный интеллект, датчики, ИИ.

ANNOTATION

This article provides information about human thinking, i.e. artificial intelligence and robotics, which are the most popular nowadays, and how they affect our society.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), robotics, technical artificial intelligence, sensors, AI.

Sun'iy intellekt (SI) va robototexnika - bu yaqin kelajakda insoniyat rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan raqamli texnologiyalardir. Ular ushbu tizimlar bilan nima qilishimiz kerakligi, tizimlarning o'zi nima qilishi kerakligi, ular qanday xatarlarni o'z ichiga olishi va ularni qanday boshqarishimiz mumkinligi to'g'risida asosiy savollarni ko'rsatadi.[1]

SI va robototexnika maqsadi har xil turdagi "muammolarga" qaratilgan bo'lib, bu yangi texnologiyalarga odatiy munosabat bilan qarashdir. Bunday muammolarning aksariyati texnologiya odamlarni tubdan o'zgartiradi (telefonlar, shaxsiy aloqani

buzadi, yozish xotirani yo'q qiladi, videokassetalar ortiqcha chiqmaydi), deb taxmin qilishganda taxmin qilish mumkin emas; ba'zilari umuman to'g'ri, ammo o'rtacha darajada ahamiyatlidir (raqamli texnologiyalar fotografik filmlar, kassetalar yoki vinil yozuvlar ishlab chiqaradigan tarmoqlarni yo'q qiladi); ammo ba'zilari umuman to'g'ri va chuqur ahamiyatga ega (avtomobillar bolalarni o'ldiradi va landshaftni tubdan o'zgartiradi). Bu kabi maqolaning vazifasi muammolarni tahlil qilish va muammo bo'lmagan narsalarni deflatatsiya qilishdir. Ba'zi texnologiyalar, masalan, atom energetikasi, avtomobillar yoki plastmassalar, axloqiy va siyosiy munozaralarni keltirib chiqardi va ushbu texnologiyalarning harakatlanish yo'nalishini boshqarish bo'yicha muhim siyosiy harakatlar, odatda, biron bir zarar etkazilgandan keyingina. Bunday "axloqiy muammolar" bilan bir qatorda, yangi texnologiyalar falsafa uchun alohida qiziqish uyg'otadigan amaldagi me'yorlar va kontseptual tizimlarga qarshi chiqadi. Va nihoyat, texnologiyani uning kontekstida tushunganimizdan so'ng, biz o'zimizning ijtimoiy munosabatimizni, shu jumladan tartibga solish va qonunni shakllantirishimiz kerak.[2]

Bu xususiyatlarning barchasi yangi sun'iy sun'iy intellekt va robototexnika texnologiyalarida ham mavjud bo'lib, bundan tashqari ular Yerdagi insoniyatni boshqarish davrini tugatishidan qo'rqishadi. So'nggi yillarda sun'iy sun'iy intellekt va robototexnika axloqi muhim ilmiy nashrlarni ko'rdi, bu esa tegishli tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi, ammo natijada unga putur etkazishi mumkin: matbuot tez-tez muhokama qilmoqda, go'yo muhokama qilinayotgan masalalar kelajakdagi texnologiyalar nima keltirishi haqida bashorat qilgandek va garchi biz allaqachon eng axloqiy qanday bo'lishini va bunga qanday erishish mumkinligini bilamiz. Shunday qilib, matbuotning yoritilishi xavf va xavfsizlikka qaratilgan (Brundage va boshq. 2018, Boshqa Internet-resurslarda) quyida keltirilgan qism, bundan keyin [OIR]) va ta'sirni bashorat qilish (masalan, mehnat bozoriga). Natijada, kerakli natijaga qanday erishishga qaratilgan mohiyatan texnik muammolarni muhokama qilish. Siyosat va sohadagi dolzarb muhokamalar, shuningdek, "axloqiy" yorlig'i haqiqatan ham yangi "yashil" dan ko'proq emas, ehtimol "axloqni yuvish" uchun ishlatilgan imidj va jamoatchilik bilan aloqalar bilan bog'liq. Muammo, biz shuni talab qiladi SI axloq uchun muammo sifatida o'qimoq uchun *emas, balki* tez qilish to'g'ri narsa nima ekanligini bilaman. Shu ma'noda, ish halok, sun'iy qochirish bilan o'g'irlik yoki qotillik axloqiy bir muammo emas, lekin bu ba'zi bir shartlar ostida joiz yo'qmi *deb* bir muammo. Ushbu maqola axloq odobining asl muammolariga bag'ishlangan bo'lib, unda biz javoblarning nima ekanligini bilmaymiz.[3]

So'nggi ogohlantirish: sun'iy intellekt va robototexnika axloqi - bu amaliy etika doirasidagi juda yosh yo'nalish, ammo dinamikasi ham, ammo aniq shakllangan masalalar kam va obro'li sharhlar yo'q - garchi bu erda istiqbolli tasavvur mavjud (Evropa fanlari va yangi texnologiyalaridagi axloq qoidalari guruhi) va ijtimoiy ta'sirga

oid boshlanishlar mavjud (Floridi va boshq. 2018; Taddeo va Floridi 2018; S. Teylor va boshq. 2018; Uolsh 2018; Bryson 2019; Gibert 2019; Whittlestone va boshq. 2019) va siyosat bo'yicha tavsiyalar (A.I.). HLEG 2019 [OIR]; IEEE 2019). Shunday qilib, ushbu maqola jamiyatning shu paytgacha erishgan yutuqlarini takrorlabgina qolmay, o'zgina tartib mavjud bo'lgan joyda buyurtma berishni taklif qilishi kerak. "Sun'iy intellekt" (AI) tushunchasi keng ma'noda aqlli xatti-harakatlarni, ya'ni maqsadlarga erishish uchun qulay bo'lgan xatti-harakatni ko'rsatadigan har qanday sun'iy hisoblash tizimi sifatida tushuniladi. Xususan, biz "aql-idrok"ni agar Minsky aytganidek (1985), agar *odamlar* tomonidan amalga oshirilsa, aql-idrok kerak bo'ladigan narsa bilan cheklashni xohlamaymiz. Bu shuni anglatadiki, biz "texnik sun'iy intellekt" dagi mashinalarni o'z ichiga olamiz, ular faqat o'rganish yoki mulohaza qilishda cheklangan qobiliyatlarni namoyish etadi, lekin ba'zi bir vazifalarni avtomatlashtirishda ustun turadi, shuningdek, umuman yaratishni maqsad qilgan "umumiy sun'iy intellekt" dagi mashinalarni o'z ichiga oladi.[4]

Sun'iy intellekt boshqa texnologiyalarga qaraganda qandaydir tarzda bizning terimizga yaqinlashadi - shuning uchun "SI falsafasi" sohasi bining sababi shundaki, sun'iy intellektning loyihasi biz odamlar o'zimizni qanday ko'rishimiz uchun markaziy xususiyatga ega bo'lgan mashinalarni yaratishdir, ya'ni his qilish, fikrlash, aqlli mavjudotlar. Sun'iy ravishda aqlli agentning asosiy maqsadlarni ehtimol sezish, modellashtirish, rejalashtirish va harakatlarni o'z ichiga oladi, ammo hozirgi sun'iy intellekt dasturlari idrok, matnni tahlil etish, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), mantiqiy fikrlash, o'yin o'ynash, qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimlari, ma'lumotlarni tahlil qilish, bashorat qiluvchi analitik, shuningdek avtonom transport vositalari va boshqa turdagi robototexnika (P. Stone va boshq. 2016). Tabiiy idrokdan kelib chiqqan holda, sun'iy intellekt, bu maqsadlarga erishish uchun har qanday hisoblash texnikasini o'z ichiga olishi mumkin, masalan, klassik belgilar bilan manipulyatsiya qiluvchi sun'iy intellekt, yoki neyron tarmoqlar orqali mashinani o'rganish (Goodfellow, Bengio va Courville 2016; Silver va boshq. 2018).[5]

Tarixiy jihatdan "AI" atamasi yuqoridagi kabi ishlatilganligini ta'kidlash joiz. 1950-1975 yillarda, keyin "SI qish" davrida obro'siz bo'lib qoldi, taxminan. 1975-1995 va toraytirilgan. Natijada, "mashinani o'rganish", "tabiiy tilni qayta ishlash" va "ma'lumotlar fanlari" kabi sohalar ko'pincha "AI" deb etiketlanmagan. Ca. 2010 yilda ulardan foydalanish yana kengaytirildi va ba'zida deyarli barcha kompyuter fanlari va hatto yuqori texnologiyalar "sun'iy intellekt" ostida qolmoqda. Endi bu faxrlanadigan nom, katta kapital qo'yilmalar bilan rivojlanib borayotgan sanoat (Shoham va boshq. 2018) va yana shov-shuvga sabab bo'ldi. Erik Brynjolfsson ta'kidlaganidek, bu bizga imkon berishi mumkin global qashshoqlikni deyarli yo'q qilish, kasalliklarni ommaviy ravishda kamaytirish va sayyoramizdagi deyarli barcha odamlarga yaxshi ta'lim berish. (Anderson, Rainie va Luchsinger 2018-da keltirilgan).[6]

SI butunlay dasturiy ta'minot bo'lishi mumkin bo'lsa-da, robotlar harakatlanadigan jismoniy mashinalardir. Robotlar odatda, "datchiklar" orqali jismoniy ta'sirga duchor bo'ladi va ular jismoniy kuchni dunyoga, odatda "qo'zg'atuvchi vositalar" orqali tutqich yoki burilish g'ildiragi kabi ta'sir qiladi. Shunga ko'ra, avtonom avtoulavlar yoki samolyotlar robotlardir va robotlarning faqat minus qismi "kino" singari "gumanoid" (odam shaklida). Ba'zi robotlar sun'iy intellektdan foydalanadi, ba'zilari esa bunday qilmaydi: odatdagi sanoat robotlari ko'r-ko'rona to'liq aniqlangan skriptlarni minimal hissiy ma'lumotlarga ega va hech qanday o'rganish va mulohaza yuritmasdan amal qiladi (har yili 500 mingga yaqin bunday yangi sanoat robotlar o'rnatiladi (IFR 2019 [OIR])). Robotika tizimlari keng jamoatchilikda ko'proq muammo tug'dirsa-da, sun'iy intellekt tizimlari insoniyatga ko'proq ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan yiroq emas. Shuningdek, Vazifalarning tor doirasi uchun sun'iy intellekt yoki robototexnika tizimlari moslashuvchan va avtonom tizimlarga qaraganda yangi muammolarni keltirib chiqarishi ehtimoldan yiroq. Shunday qilib, robototexnika va sun'iy intellekt bir-birini qoplaydigan ikkita tizim to'plamini qamrab olishi mumkin: faqat sun'iy intellekt tizimlari faqat robototexnika tizimlari va ikkalasi ham mavjud. Biz uchalasi bilan ham qiziqamiz; ushbu maqolaning ko'lami shu tariqa ikkala to'plamning kesishishi emas, balki birlashishi hisoblanadi.[7]

Mahfiylik va kuzatuvda sun'iy intellektni ta'siri

Axborot texnologiyalari (masalan, Macnish 2017; Roessler 2017) maxfiylik va kuzatuv to'g'risida umumiy munozaralar bo'lib o'tmoqda, bu asosan shaxsiy ma'lumotlarga va shaxsiy ma'lumotlarga kirish bilan bog'liq. Maxfiylik bir nechta yaxshi tan olingan jihatlarga ega, masalan: "yolg'iz qolish huquqi", axborotning maxfiylik, shaxsiy hayotning shaxsiy jihati sifatida shaxsiy hayot, o'zi to'g'risidagi ma'lumotlarni nazorat qilish va maxfiylik huquqi (Bennett va Raab 2006). Shaxsiy hayotni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar tarixiy jihatdan maxfiy xizmatlar tomonidan davlat kuzatuviga qaratilgan bo'lib, hozirda boshqa davlat agentlari, korxonalar va hatto shaxslar tomonidan kuzatuvni o'z ichiga oladi. So'nggi o'n yilliklar ichida texnologiya sezilarli darajada o'zgardi, tartibga solish esa sust javob berdi (garchi Reglament (EI) 2016/679 mavjud)) - natijada eng kuchli o'yinchilar foydalanadigan anarxiya, goh ko'z oldida, goh yashirin holda. Raqamli soha juda kengayib ketdi: hozirda barcha ma'lumotlarni yig'ish va saqlash raqamli bo'lib, hayotimiz tobora raqamli bo'lib bormoqda, raqamli ma'lumotlarning aksariyati bitta Internetga ulangan va raqamli bo'lmagan jihatlarda ma'lumot ishlab chiqaradigan sensorli texnologiyalar ko'paymoqda. bizning hayotimiz. SI aqlli ma'lumotlarni yig'ish imkoniyatlarini va ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlarini oshiradi. Bu butun aholini adyol kuzatuviga va klassik maqsadli kuzatuvga taalluqlidir. Bundan tashqari, ma'lumotlarning katta qismi agentlar o'rtasida, odatda haq evaziga sotiladi.

Shu bilan birga, raqamli dunyoda kim qaysi ma'lumotlarni yig'ishini va kimning kirish huquqiga ega ekanligini nazorat qilish analog qog'oz va telefon qo'ng'iroqlari dunyosiga qaraganda ancha qiyin. Ko'pgina yangi sun'iy intellekt texnologiyalari ma'lum muammolarni kuchaytiradi. Masalan, fotosuratlar va videofilmlarda yuzni tanib olish identifikatsiyalashga imkon beradi va shu tariqa shaxslarni profillash va qidirishga imkon beradi (Whittaker va boshq. 2018: 15ff). Bu identifikatsiyalash uchun boshqa usullardan foydalanishda davom etmoqda, masalan, "qurilmada barmoq izi", bu Internetda odatiy holdir (ba'zan "maxfiylik siyosati" da ko'rsatiladi). Natijada "bu ulkan ma'lumot okeanida biz haqimizda qo'rqinchli to'liq rasm mavjud" (Smolan 2016: 1:01). Natijada, munozarali janjal, hali ham jamoatchilik e'tiborini jalb etmagan.[8]

Hulosa qilib aytganda biz qoldiradigan ma'lumotlar izi bizning "bepul" xizmatlarimizga qanday haq to'lashimizdir, ammo bizga bu ma'lumotlarni yig'ish va ushbu yangi xom ashyoning qiymati to'g'risida ma'lumot berilmaydi va biz bunday ma'lumotlarni ko'proq qoldirib ketamiz. "Katta 5" kompaniyalari (Amazon, Google / Alphabet, Microsoft, Apple, Facebook) uchun ularning biznesining asosiy ma'lumotlar yig'ish qismi aldashga, odamlarning zaif tomonlaridan foydalanishga, sustkashlikka yo'l qo'yishga, giyohvandlikka va manipulyatsiyaga asoslangan ko'rinadi (Xarris 2016 [OIR]). Ijtimoiy o'yinlar va Internetning aksariyat qismi ushbu "kuzatuv iqtisodiyoti" da diqqatni jalb qilish, saqlash va yo'naltirishga va shu bilan ma'lumot ta'minotiga yo'naltirilgan. "Nazorat Internetning biznes modeli" (Schneier 2015). Ushbu kuzatuv va e'tibor iqtisodiyoti ba'zan "kuzatuv kapitalizmi" deb nomlanadi (Zuboff 2019). Ushbu korporatsiyalar qo'lidan, masalan, "minimalizm" mashg'ulotlarida (Newport 2019), ba'zan ochiq manbali harakat orqali qochishga ko'p urinishlarni keltirib chiqardi, ammo hozirgi fuqarolar avtonomiya darajasini yo'qotish uchun zarur hayoti va ishlari bilan to'liq davom etganda qochib qutulish. Agar bu erda "egalik" to'g'ri munosabat bo'lsa, biz ma'lumotlarimizga egalik huquqini yo'qotdik. Shubhasiz, biz ma'lumotlarimiz ustidan nazoratni yo'qotdik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bryson, J. J., Diamantis, M. E., and Grant, T. D. (2017). Of, for, and by the People: The Legal Lacuna of Synthetic Persons. *Artif. Intell. L.* 25 (3), 273–291. doi:10.1007/s10506-017-9214-9;
2. Coeckelbergh, M. (2021). Three Responses to Anthropomorphism in Social Robotics: Towards a Critical, Relational, and Hermeneutic Approach. *Int. J. Soc. Robotics* 1. doi:10.1007/s12369-021-00770-0
- Bertolini, A. (2013). Robots as Products: The Case for a Realistic Analysis of Robotic Applications and Liability Rules. *L. Innovation Techn.* 2, 214–247. doi:10.5235/17579961.5.2.214
3. Calo, Ryan. (2015). *Robotics and the Lessons of Cyberlaw*. California

LawReview. 1033. 513–563. v. n.

4. Bakhranova, M. (2022). ODR (Online Dispute Resolution) System as a Modern Conflict Resolution: Necessity and Significance. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 443-452.

5. Bahramova, M. B. (2021). NIZOLARNI ONLAYN HAL QILISH (ODR) VA UNING XALQARO YURISDIKSIYASI. *Интернаука*, (35-2), 43-44.

6. Balkin, Jack. (2015). The Path of Robotics Law, 06. Berkeley: California Law Review Circuit, 45–60., v.

7. Alcaro, F. (1976). Riflessioni critiche intorno alla soggettività giuridica: significato di una evoluzione. Milan: Giuffrè.

8. Bakhranova, M. (2022). THE ORIGINS OF THE ODR SYSTEM AND ITS ADVANTAGES OVER OTHER ADR METHODS. *БАҲҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 2(1), 527-530.

Ilmiy rahbar: Karimova.M

**AVTOYOQILG'I QUYISH SHAXOBCHALARINI AVTOMATLASHTIRILGAN
TIZIMLARINI JORIY QILISH AVTOMOBILLARNING TIRBANDLIGINI
KAMAYTIRISHGA YORDAM BERADI**

Yo'ldoshev To'xtasin Abdujalil o'g'li

Muxammad al-Xorazimiy nomidagi

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti

Magistranti

Annotatsiya: Rivojlanib borayotgan mamlakatimizning iqtisodiyotida avtomobil ishlab chiqarish yuqori pog'onalarni birini egallab turadi. Agrda biz ushbu avtomobillarga yoqilg'I quyishni avtomatlashtirilgan tizimini yanada takomillashtirsak mamlakatimiz hududida avtomobillarning tirbandligini qolaversa aqilli shahar konsepsiyasini sezilarli darajada yuqori pog'onaga ko'targan bo'lardik.

Kalit so'zlar: SRM (Supplier Relationship Management), voronka Avtomatlashtirilgan.

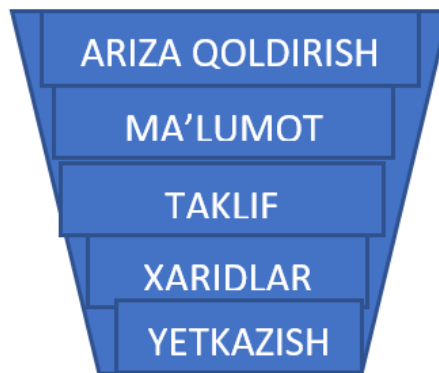
Kirish

XIX asrning oxirida ilk avtomobilga sotilgan yoqilg'I 1907 yilga kelib Yoqilg'I maxsulotlari do'koni ochilishiga sabab bo'lgan. Ushbu maxsus yoqilg'I sotish do'koniga ilk marotaba Amerika Qo'shma Shtatlarining Vashington shaxrida Standart oil of California (hozirda Chevron Texaco) kompaniyasi tomonidan asos solingan. Avtomobil sanoatining jadalik bilan rivojlanib borishi yoqilg'i ehtiyojini keskin ortishiga hamda yoqilg'i quyish tizimini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Hozirda rivojlangan mamlakatlarda tezkor to'lov tizimlari orqali bir muddat avtomobillarning harakatini tartibga keltirishmoqda. Ammo bu insonlarni jadalik bilan rivojlanib borayotgan ehtiyojlarini yaqin kelajakda taribga solishga yetarli natijani ko'rsata olmasligi ayrim mamlakatlarda ko'zga tashlanib bormoqda.

Xulosa

Avtomobillarga yoqilg'i quyish tizimini jaxon standartlariga mos xolatda SRM (Supplier Relationship Management) dasturiy vositalarini qo'llashni va ushbu tizimga jadallik bilan targ'ib qilishni hamda yaqin kelajakda turli muammolarga olib keladigan avtomobillarni tirbandliklarini oldini olishga yordam berishidir. Ushbu dasturiy vositaning asosiy qulayliklarining asosiy bosqichlarini quyida sanab o'tmoqchi edim.

SRM bu xaridorlar bilan sotuvchilar o'rtasidagi bo'liqlikni nazorat qiladigan hamda biznes rahbarlari uchun ushbu sohadagi oldi – sotdi jarayonlarini to'liq nazorat qiladigan yuqori darajadagi dasturdir. SRM dasturini Varonka sifatida tasvvur qlishimiz mumkin(1-rasm).

1-rasm

SRM klassikasi bu shunday joyki, sotuv menejeri bilan xaridorlar o'rtasidagi oldi – sotdi amalga oshiriladi. Tassavur qiling biron bir hududda joylashgan barcha avtomobil yoqilg'i quyish shaxobchalarining barchasini bir tizimga monitoring qilish maqsadida joriy qilamiz va masofaviy to'lov tizimi bilan birlashtiramiz. Xaridor bizning internet sahifamizdan yoki biron bir sotsial tarmoqdagi aloqa vositamiz orqali ro'yhatdan o'tadi. Ro'yxatga olish nihoyalanganidan so'ng bizning SRM dasturi asosida yaratilgan tizimimiz orqali xaridor o'z xaridini masofadan amalga oshiradi va to'lov tizimi orqali to'laydi. Avtoyoqilg'i quyish shaxobchasi hududiga kirib kelganda masofadan avtomobilning raqamini aniqlaydigan maxsus kameralar orqali avtomobilning raqami aniqlanadi va xaridlar amalga oshirilgan ma'lumotlar omoridagi avtomobil raqamlari orasidan aniqlaydi va avtomatik tarzda yoqilg'i quyishga ruxsat beriladi. Bu tizim tirbandlikni bir necha marotaba kamaytiradi.

Navbatdagi SRM dasturining qulayliklaridan biri aloqa uchun bog'lanish markazining mavjud ekanligi. Bu markazda barcha xaridorlarni qiziqtirgan ma'lumotlar hamda tizimning mo'tadil va kamchiliksiz ishlashi monitoring qilinadi.

Asosiy qulayliklaridan yana biri SRM marketingdir. Bu tadbirkorlarga ma'lum muddat xaridlar amalga oshirgan xaridorlarga yangiliklar orqali yangi maxsulatlarni reklamasini mo'tadil ravishda amalga oshirishi mumkin. Masalan avtoyoqilg'i quyish shaxobchasida joylashgan avtomobillarning extiyot qisimlarini taklif qilish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.stena.ee/blog/istoriya-benzokolonok>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=hqu0GLadnzQ>

VIDEO BILAN SAMARALI O'RGATISH USULI

Sardor Kutliyev sardorkutliyev@gmail.com

Gabidullin Ruslan Dalerovich ruslongabidullin@gmail.com

Mamatov Javohir O'ybek o'g'li javoxirbekk20017@gmail.com

Annotatsiya - videolarni zamonaviy mikro o'quv jarayonining samarali vositasi sifatida ko'rib chiqish. Klip tafakkuri bilan bog'liq holda zamonaviy talaba va maktab o'quvchilarining holatini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar : kliplarni o'ylash; videolar; mikroo'rganish ; ma'lumot.

Zamonaviy dunyo juda tez o'zgarimoqda, bundan yigirma yil oldin mobil telefon qanday qilib smartfonga aylanishini, Internet va axborot texnologiyalari qanday rivojlanishini tasavvur qilish qiyin edi. Shunga ko'ra, ommaviy foydalanishga kiradigan texnologiyalar jamiyatni o'zgartiradi. Turli xil shaxsiy gadjetlar orqali ommaviy kirish imkoniyatiga ega bo'lgan texnologiyalardan biri bo'lgan videolar, endi videolarni topish va tomosha qilish nafaqat oson, balki ularni yaratish ham mushkul ish emas. Ommaviy texnologiyaga aylangan videoroliklar ta'lim jarayonlarida qanday qo'llanilayotgani bizni qiziqtiradi va ulardan foydalanish samaralimi?

Avvalo, postindustrial jamiyatni qisqacha ko'rib chiqish kerak bo'ladi. Avvalo, odamlarning katta qismi jalb qilingan ulkan axborot maydoni paydo bo'ldi. Axborot maydoni turli sohalardan, manbalardan va hokazolardan turli xil ma'lumotlar bilan to'ldiriladi. Axborot oqimlari ko'pincha o'zaro tuzilmaydi va ularning katta qismi, shuning uchun uni idrok etish usulining o'zgarishiga olib keladi. Fransuz sotsiologi A. Mol postindustrial madaniyatni "mozaika" deb hisoblaydi. Shu bilan birga, u odamga "tushunchalar ekranini" beradi, bunda u dunyo bilan o'zaro munosabatlar tajribasini aks ettiradi. Sanoat davrida "tushunchalar ekрани" klassik ta'lim bilan bog'liq holda oqilona xususiyatga ega edi. Zamonaviy jamiyatda ta'limning ta'siri pasayib, ommaviy axborot vositalari va Internetning ta'siri kuchaymoqda. Shu munosabat bilan ma'lumotlarning mantiqiy tuzilishi va umuman fikrlash uslubi yo'qoladi. Shaxs uchun, birinchidan, miqdori bo'yicha axborotni o'zlashtirish, ikkinchidan, uni qandaydir mezon asosida tuzish, uchinchidan, axborotning turli elementlari o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini ajratib ko'rsatish tobora qiyinlashib borayotganligi sababli, u shunday bo'lishi mumkin: An'anaviy fikrlash turi bunday vaziyatni engishga qodir emasligini ta'kidladi. Klip ong tasvir va kontseptual sxema o'rtasidagi bo'shliqni yaratadi.

Zamonaviy jamiyatning ushbu o'ziga xosligini hisobga olgan holda, biz "klipli fikrlash" fenomenining paydo bo'lishi va umuman mavjudligi haqida gapirishimiz mumkin. Bu ma'lumotni idrok etish usuli bo'lib, u bir-biridan farq qiladigan semantik

bo'laklar o'rtasida almashish imkonini beradi, lekin ma'lumotlarning chiziqli ketma-ketligiga e'tibor qaratishga imkon bermaydi. Bundan kelib chiqadiki, idrok etishning bu usuli asosan axborot mazmuniga emas, balki uni oddiy esda saqlashga va boshqa turdagi axborotga tez o'tish qobiliyati bilan o'zlashtirishga qaratilgan. 24 ta so'z, raqamlar, vizual tasvirlar va boshqalarni yodlash mavjud. "Klipli fikrlash" - bu turli xil kontekstga asoslangan assotsiatsiyalar orqali tasvirlarda fikrlash. Bu, aslida, axborot jamiyatidagi mavjud vaziyatga shaxs tafakkurining javobidir. Javob - axborot oqimlarining parchalanishi va ongda osongina paydo bo'lishi mumkin bo'lgan tasvirlar orqali o'zlashtirilishi. Shunday qilib, zamonaviy postindustrial jamiyatda shaxslarning tafakkuri "bo'lingan", u tizimli fikrlashga qodir emas.

Axborotni shunday idrok etishning global o'zgarishi munosabati bilan bilimlarni o'zlashtirishning asosiy manbai sifatida o'rganish formatlari o'zgarishi kerak. Shu bois videoroliklar o'quv jarayoniga ma'ruza yozuvlari yoki qisqa videoroliklar ko'rinishida faol jalb etilib, ular yosh avlodga manzur bo'lmoqda. Bunday qisqa videoroliklar, bizningcha, eng samarali ta'lim usullaridan biridir. Ular zamonaviy voqeliklarga juda mos keladi, chunki jonli tasvirlardan foydalanish, doimiy o'zgaruvchan video ketma-ketliklari, audio effektlar va boshqalar. klip fikrlash qanday ishlashi bilan yaxshi ketadi. Videotasvirlar yordamida butun o'quv jarayonini tashkil qilish mumkin, deyish mumkin emas, lekin uni mikroo'rganish doirasida videofilmlar bilan to'ldirish ta'lim jarayonida samarali vosita bo'ladi.

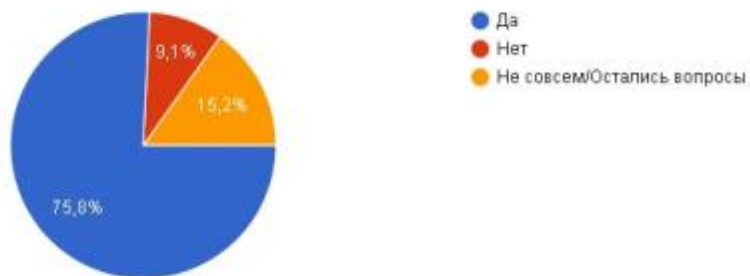
Keling, mikroo'rganish nima ekanligini tushunaylik. Microlearning - bu nisbatan kichik o'quv birliklari bilan shug'ullanadigan o'rganish va ta'limga yondashuv. U harakatchanlikka ega (trening har qanday qulay joyda va vaqtda bo'lishi mumkin), foydalanish imkoniyati (smartfon yoki noutbuk etarli) va diqqatni yaxshi jamlaydi. Ushbu yondashuv bilan mashg'ulotlar odatda ikki daqiqadan o'n besh daqiqagacha davom etadi.

Videoroliklar mikrota'lim usullaridan biri sifatida quyidagi sabablarga ko'ra o'quvchilarga ma'lumotni samarali etkazishga qodir: 1) qisqa muddatli; 2) vizual boylik; 3) aniq assotsiativ qatorlar; 4) keng axborot kontekstisiz tor masala bo'yicha konsentratsiya. Shu sabablarga ko'ra, videoroliklar klip tafakkurining tashuvchilari tomonidan muvaffaqiyatli idrok etilishi va idrok etilishi va shu bilan bugungi kunda ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli va samarali hamroh bo'lishi mumkin.

Tezislaringizni tasdiqlash uchun biz kichik tadqiqot o'tkazdik, uning mohiyati shunday videoni yaratish va uni 10-11-sinf o'quvchilari, bakalavriat 1-kurs talabalari uchun efirga uzatishdir [6]. Biz quyidagi savollarni berdik: 1) Sofizmlar nima ekanligini aniqladingizmi? 2) Sizningcha, videodagi ma'lumotlarni qaysi shaklda taqdim etish to'g'ri bo'lardi? 3) Video tushunarli edimi? Agar yo'q bo'lsa, nima uchun tushuntiring? Shunday qilib, biz quyidagi ma'lumotlarni oldik:

Разобрались ли вы с тем, что такое софизмы?

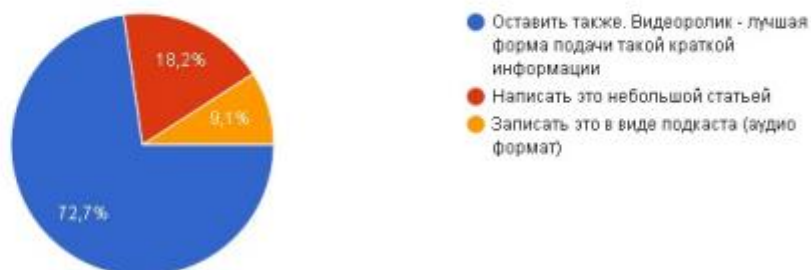
33 ответа

Ushbu diagrammada ko'rib turganingizdek, respondentlarning aksariyati uchun bitta video "Sofizm" mavzusini uning kelib chiqishi va madaniyatga ta'siri kontekstida chuqur singdirmasdan tushunish uchun etarli edi.

В какой форме по вашему мнению лучше всего было бы подать информацию из видео?

33 ответа

Respondentlarning 70% dan ortig'i video formatining samaradorligini qayd etdi. Uchinchi savolga javob berib, talabalar asosan “ha” va “tushunarli” javoblarini qoldirdilar. Umuman olganda, ularga boshqa hech narsa kerak emas edi. Klip fikrlash fenomeni bilan bog'liq holda, bunday treninglar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Tadqiqot uchun o'z ishlab chiqarishimizdan faqat bitta videodan foydalanganimizga qaramay, video usuli o'quv jarayonida boshqa universitetlar tomonidan ham qo'llaniladi: HSE, Tyumen davlat universiteti, IKBFU. Kant, bu uning samaradorligini ko'rsatadi [7]. Agar siz Youtube platformasiga e'tibor qaratsangiz, kontentning mashhur shakllaridan biri bu qisqa ta'lim videolari ekanligini payqadingiz, buni faqat microlearning bilan bog'lash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, biz videolar haqiqatan ham mikroo'rganishning samarali usuli degan xulosaga keldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mol A. Madaniyatning sotsiodinamiği . Moskva: Taraqqiyot, 1973, 35-83-betlar.
2. Dokuka S. V. Klip tafakkuri axborot jamiyati hodisasi sifatida // Ijtimoiy fanlar va zamonaviylik, 2013. No 2. P. 169–176.
3. Semenovskix T.V. Universitetning ta'lim muhitida "klipli fikrlash" fenomeni // " Fan tadqiqotlari " Internet jurnali . 2014 yil. 5-son (24). URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/105PVN514.pdf> (bepul kirish).
4. Frumkin K.G. Klip fikrlash va chiziqli matn taqdiri // Topos : adabiy-falsafiy jurnal. 2010. № 9. URL: <http://www.topos.ru/article/7371>
5. Gassler G., Hug T., Glahn C. Integrated Micro Learning - asosiy usul va birinchi natijalarning konturi. // Interaktiv kompyuter yordamida o'qitish bo'yicha xalqaro konferentsiya, ICL 2004, sentyabr. 29-oktabr 1, 2004, Villach, Avstriya (CD-ROM).
6. [KMiP] - Sofizmlar . [video yozib olish] // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jZxYvKmhc9k&t=> 7. Nima shunday falsafa ? Yuqori darajada qisqacha . [videoga olish] // YouTube. URL : https://www.youtube.com/watch?v=5iG14bKJSCI&list=PL48Q51pndTV1CmPYB_LK1f-isTCHyxW1k_

MAKTAB O'QUVCHILARI BILIMLARINI KEYS TA'LIM
TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB RIVOJLANTIRISH

Sardor Kutliyev sardorkutliyev@gmail.com

Mamatov javohir O'ybek o'g'li javoxirbekk20017@gmail.com

Gabidullin Ruslan Dalerovich ruslongabidullin@gmail.com

Annotatsiya: Maskur tezisda maktab o'quvchilarining Keys Stadi ta'lim texnologiyasidan foydalanib bilimlarini yanada rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilarning dars vaqtida e'tiborini darsga jalb qilish uchun keys stadi metodidan samarali foydalanish zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan xolda darsning chunarililigini oshirish va dars jarayoniga xalal beradigan va o'quvchilarning bilim olishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillarni ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: keys stadi, maktab, mustaqil ta'limni rivojlantirish, dasturlash, axborot.

Bu metodning nomi inglizcha “**case-study**” so'zlaridan olingan. Bunda “**case**” – yashik, quti, gilof, jild, “**study**” – o'rganish, tadqiq qilish, ilm bilan shug'ullanish, o'quv fani, saboq olish, o'qish ma'nolarini bildiradi. Garvard universitetining huquq maktabida 1870 yilda qo'llanilgan 1920 yilda Garvard biznes-maktabi (GBM) o'qituvchilari yuristlarning o'qitish tajribasiga tayanib, iqtisodiy amaliyotdagi aniq vaziyatlarni tahlil etish va muhokama qilishni ta'limning asosiy usuli etib tanlashganidan keyin mazkur o'qitish uslubi keng tatbiq etila boshladi. Keys-stadi metodi bo'yicha o'rganilayotgan har bir muammo yoki mavzu yuzasidan amalga oshiriladigan ishlar rejasi, ularni bajarish tafsiloti, natijalar va xulosalar yig'indisi alohida keysni tashkil qiladi. Bu metod muammolarni hal qilishda bosqichlarini loyihalash bo'yicha amaliy faoliyatlarini modellashtirish imkonini beradi. Bu texnologiya belgilangan mavzu yoki muammo va uning yechimiga doir qo'shimcha axborotlar, audio, video, elektron tashuvchilar, o'quv-uslubiy materiallar yig'indisi shu bilan birga muammoni hal qilish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar, ularning natijalari va xulosalaridir.

XXI – Asr bu axborot texnologiyalar asri bo'lib bu davrda internet, telefonlar, kompyuterlar jadal tarzda rivojlandi, bu esa axborot olishni juda ham osonlashtirdi. Ma'lumotlarga ko'ra, 2021 yilda dunyo bo'ylab mobil telefonlardan foydalanuvchilarning soni 5,3 milliardga yaqinlashdi, bu dunyo aholisining 67 foizini tashkil qiladi. Bilamizki, mobil telefonlardan foydalanishning afzal tomonlari bilan birga, salbiy oqibatlar ham mavjud. Ayniqsa, bolalarning ta'lim-tarbiyasida. Shunga ko'ra, maktabda o'quvchilarning mobil telefonlardan foydalanishi kerakmi yoki undan foydalanish tartiblariga qat'iy choralar belgilanishi lozimmi degan savol tug'ilishi

tabiiy. Maʼumotlarga koʻra mobil telefonlardan uzoq muddat foydalanish ularning jismoniy va ruhiy holatiga, xususan, giperaktivlik, uyqusizlik, asabiylik, xotira va eʼtiborning pasayishiga bu esa oʻz navbatida darslarni oʻzlashtirishiga taʼsirini oʻtkazadi. Oʻquvchilarning bilim olish jarayonida faqatgina mobil telefonlar emas, balki darsdan keyin oʻz ustilarida mustaqil ishlamasliklarini ham aytish mumkin. Shu qatorda oʻquv adabiyotlaridagi matnlarni tushunish uchun “murakkabligi” va oʻqitishning asosan nazariy jihatdan yoʻnaltirilganligi oʻquvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishga imkon bermaydi. Oʻqituvchilarning ijodiy yondashuvini cheklaydi. Baʼzi hollarda, tizimlilik yetishmaydi va shuning uchun boshlangʻich sinflarda olingan bilimlar yuqori sinflarda toʻldirilmaydi va yuksak malakali pedagog kadrlarning yetishmasligi, hozirgi zamon talablariga mos oʻquv-uslubiy va ilmiy adabiyotlar kamligi, fan, taʼlim va ishlab chiqarish oʻrtasida oʻzaro aloqaning zaifligi tizimdagi kamchiliklardan hisoblanadi.

Bugungi kunda oʻquv muassasalarini bitirib chiqayotgan oʻquvchi va talabalarda mustaqil fikrlash layoqati toʻla rivojlangan, deb boʻlmaydi. Ularda ilm-fan yutuqlariga, amaliyotga tayangan yechimlar qabul qilish uchun malaka va bilim yetarli emas. Shu bois maktab, kollej va akademik litseylarni bitirgan yoshlarimizning koʻpchiligi mustaqil hayotda oʻz oʻrnini topa olmayapti. Sir emaski, akademik litseylar va kasb-hunar maktabi bitiruvchilarining taxminan 10 foizigina oliy oʻquv yurtlariga birinchi yili oʻqishga kirmoqda, xolos. Shu bois qoʻshimcha taʼlim — repetitor xizmatiga katta ehtiyoj mavjud.

Keys-stadi yordamida maktab oʻquvchilarini aniq fanlar boʻyicha bilimlari yanada rivojlantirish uchun kerakli keys topshiriqlarini yozma koʻrinishda tayyorlash oʻquvchilarning keys topshirigʻini mustaqil oʻrganishlari va muhokama etishlari shu qatorda oʻqituvchi va auditoʻrya hamkorligida keyslarni tahlil qilish muhokama yechimlarida muhim tamoyillarga rioya etish kerak.

Misol tariqasida maktab oʻquvchilarining Informatika fanidan masala yechish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keys yaratamiz.

Informatika fanida qoʻllaniladigan keyslarning tuzilishi tarkibi:

Keys turi	Informatikadan keys	
Amaliy	Keysning mazmuni	Keys topshiriqlarining qisqacha bayoni
Talimiy (oʻrgatuvchi)	Informatika fanidan masala yechish qobiliyatlarini rivojlantirish	Keys topshirigʻi mazmuni bayon qilinadi va matametik masalalarga yechimlar izlanadi. Keys topshiriqlarida ayrim maʼlumotlar toʻliq boʻlmagan shaklda beriladi.

Mavzu: Informatika fanidan masala yechish qobiliyatlarini rivojlantirish

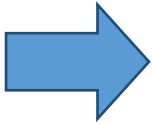
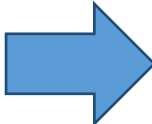
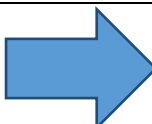
Keysning asosiy maqsadi: Informatika fanidan maktab o'quvchilarining masala yechish qobiliyatini rivojlantirish va shunga doir masala va misollar ishlab chiqish yo'llari.

O'quv faoliyatidan kutilyotgan natijalar:

- Bu orqali o'quvchilarning fikirlash qobiliyatlari rivojlanadi.
- Dasturlash tillari bo'yicha boshlang'ich bilimlar shakillanadi.

O'quvchilar bilish kerak bo'lgan fo'rmulalar va qoydalar: Karra jadvali, sonning bo'linish belgilari, Tenglama tuzishni va yechishni bilishi, Sanoq sistemalari 2, 8, 10, lik sanoq sistemalarini bilish

Keys topshiriqlari:

	1.	Quyidagi hisoblashni bajarishda triada va tetra- kodidan foydalaning: $1438+578$ $1438-578$
	2.	Sakkizlik sanoq sistemasida ko'paytmani hisoblang. $72 * 5$ $61 * 3$
	3.	Ikkilik sanoq sistemasida ifodani hisoblang. $1001 \cdot 101-1110+111$

Xulosa: Informatika fanini o'qitish bo'yicha Urganch shahridagi va Bog'ot tumanidagi bir nechta maktablarning yuqori sinf o'quvchilarida bu metoddan foydalangan xolda dars mashg'ulotlarini o'tkazildi. Darslarda o'quvchilarning darsga qiziqishi anchagina o'sdi va dasrdagi ma'lumotlarni eslab qolishlari oddiy darslarga nisbatan 15 % dan 25 % gacha o'sishi kuzatildi. Dars vaqtida o'quvchilarga informatikaga doir yangi ma'lumotlarni to'liq bo'lmagan shaklda taqdim qilindi va o'sha ma'umotlarning yetishmayotgan qismini o'quvchilar bilan hamkorlikda izlash olib borildi hamda turli xil savollarga o'quvchilarning o'zlari mustaqil javob topishdi. Bu metoddan foydalanishda o'quvchilarning darsga qiziqishlari yanada oshdi va eng asosiysi o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda yangi bilimlarni izlab o'z ustilarida mustaqil ravishda ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari" Toshkent.2017 yil.
2. Nurmatova M.SH. Xasanova Sh.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. "Sho'lpon" T.:2010y.
3. Azizova. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda qO'G'irchoq teatri vositasida axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish. Toshkent – 2010
4. Turg'unov S.T. va boshqalar. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. T.: "Sano-Standart", 2012 – 100 b.
5. Turg'unov S.T., Axmadjonova N.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida boshqaruv faoliyati algoritmi. // Xalq ta'limi. –Toshkent, 2012 – №1. – B. 133-134

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОМПЛЕКСНОЙ ТЕРАПИИ КРАСНОГО ПЛОСКОГО ЛИШАЯ СЛИЗИСТОЙ ОБОЛОЧКИ ПОЛОСТИ РТА

*Бухарский государственный медицинский институт
Собиров Шухрат Солижонович*

Красный плоский лишай (КПЛ) является, одним из наиболее часто встречающихся заболеваний слизистой оболочки полости рта который характеризуется полиморфизмом симптомов клинического проявления, сложностью диагностики, рецидивирующим, упорным течением. На сегодняшний день это заболевание остается актуальной проблемой, связанной с постоянной частотой его выявления, отсутствием единой патогенетической концепции, а также наличием тяжело протекающих форм и хроническим течением, часто резистентным к проводимой терапии. Вопросы диагностики и лечения этих состояний остаются самыми сложными для стоматологов и врачей других специальностей. Это обусловлено, прежде всего, тесной анатомо-физиологической взаимосвязью ротовой полости с различными системами организма. Кроме того, эрозии и язвы могут быть результатом травмы слизистой рта и проявлением различных соматических заболеваний (инфекций, онкологии, аллергии, дерматозов и др.), дисбиозом ротовой полости. Несмотря на то, что КПЛ чаще страдают взрослые люди 50-60 лет, однако этом его развитие в интервале 30-60 лет отмечается в 33%, 51-60 лет – в 19%, детей и у лиц старше 70 лет- в 3-4% случаев. В последние годы КПЛ с поражением слизистой оболочки полости рта стал все чаще встречаться в более молодом возрасте и у детей. Это связано с ухудшением экологической обстановки и усилением воздействия на человека стрессовых ситуаций.

Провоцирующими моментами развития КПЛ явились нарушения микробиоценоза полости рта, снижение локального и общего иммунитета, стрессы, обострение сопутствующего соматического заболевания, прием лекарственных препаратов и др. Диагноз КПЛ СОПР ставили на основании классификации Е.В.Боровского, А.Л.Машкиллейсона 2001 г., согласно которой больные КПЛ типичным и эрозивно-язвенной формой КПЛ СОПР были сформированы репрезентативные группы больных: основная, получающая совершенствованное лечение и группа сравнения, получающая общепринятое традиционное лечение в клинике терапевтической стоматологии БУХМИ.

Общее состояние больных может нарушаться, отмечается субфебрильная температура, слабость. Со стороны региональных лимфоузлов отмечается их увеличение, на ощупь мягкие и подвижные. Жалобы больного бывают на наличие резко болезненных эрозий, жжение и боль слизистой оболочки полости рта, затруднение приема пищи и речи.

В настоящее время накоплены данные о наследственной предрасположенности к красному плоскому лишаю. Описаны 70 случаев семейного заболевания этим дерматозом, отмечено, что в основном заболевают родственники во втором и третьем поколениях. Различную частоту антигенов

гистосовместимости — системы HLA выявили при отдельных клинических формах красного плоского лишая. По данным ряда авторов, у больных при распространенных формах дерматоза чаще фиксируются антигены HLA: A3, B5, B8, B35, а HLA-B8 и HLA-B5 — при эрозивноязвенной и веррукозной разновидностях. Также наблюдается достоверное учащение фиксации гаплотипов HLA-A3, B35 и B7. Особое значение в возникновении красного плоского лишая имеют нарушения функций печени и пищеварительного тракта. Важными иницирующими факторами являются инфекции (в частности, гепатит В и особенно гепатит С). Ряд авторов полагают, что факторы, вызывающие антигенную стимуляцию кератиноцитов, оказывают повреждающее действие и на гепатоциты. Метаанализ, проведенный в нескольких странах, обнаружил статистически значимую связь между вирусом гепатита С и красным плоским лишаем. В связи с этим необходимо в анамнезе у пациентов выяснять факторы риска, связанные с вирусом гепатита С, и направлять на обследование ферментов печени и антитела к нему. Также многие авторы подчеркивают связь между красным плоским лишаем и первичным билиарным циррозом печени, обращая внимание на эрозивно-язвенную форму дерматоза, которая может быть фактором риска в развитии гепатита или цирроза печени. В соответствии с современными представлениями о коже, как органе иммунитета, и в связи с появлением лихеноидных высыпаний, красный плоский лишай характеризуется как неполноценность регуляции иммунитета и метаболизма, чем объясняется патологическая неадекватная реакция на травмы, лекарства, химические вещества, вирусы, нарушение ферментативной активности со снижением глюкозо-6-фосфатдегидрогеназы и на другие факторы. Иммуно-аллергическое течение заболевания предполагает комплексное участие нейровегетативных, сосудистых, обменных нарушений, инфекционных, вирусных, интоксикационных, наследственных и других факторов и позволяет проследить начальные этапы формирования патологических изменений в коже. Роль изменений клеточного звена иммунитета в патогенезе красного плоского лишая обусловлена увеличением содержания Т-хелперов в активной фазе заболевания и повышением коэффициента Т-хелперы / Т-супрессоры. Под влиянием сложных нейрогуморальных и иммунологических взаимодействий у больных красным плоским лишаем происходит формирование патологического процесса, в котором ведущая роль принадлежит нарушению иммуноаллергической и цитохимической регуляции, связанной с повреждением базальных клеток эпидермиса по механизму гиперчувствительности замедленного типа через систему стимуляции клеток Лангерганса и Т-лимфоцитов. Последние вызывают активацию базальных кератиноцитов, обеспечивая развитие патологического процесса. Развитие гиперчувствительности замедленного типа, в процессе которого неиндифицированный антиген после стимуляции им клеток Лангерганса, становится объектом воздействия Т-лимфоцитов, разрушающих базальные кератиноциты. Нельзя исключить, что неизвестным антигеном, стимулирующим клетки Лангерганса и Т-лимфоциты, может явиться вирус, а цитотоксический эффект действия Т-клеток на базальные кератиноциты тем значительнее, чем больше дефицит глюкозо-6-фосфатдегидрогеназы в них.

Благоприятной почвой для развития иммунологических реакций в коже, как известно, являются стрессовые ситуации, которые служат пусковым механизмом в возникновении вегетативных, нейроэндокринных и гуморальных нарушений, что предполагает комплексное участие всех указанных факторов. Благодаря современным гистологическим, гистохимическим, электронномикроскопическим, радиоизотопным, иммуноферментным исследованиям удалось выявить ряд закономерностей развития лихеноидно-тканевой реакции как морфологического выражения красного плоского лишая, в основе которой лежат нарушения иммунитета, характеризующиеся главным образом как гиперчувствительность замедленного типа — IV тип гиперергической иммунной реакции. Придавая ведущее значение гиперчувствительности замедленного типа в формировании патологического процесса в коже, необходимо отметить участие биогенных аминов и простагландинов, особенно на ранних этапах возникновения морфологических признаков болезни. Под влиянием провоцирующих факторов риска (психоэмоциональный стресс, травма в широком смысле слова — механическая, химическая, медикаментозная; эндокринные и метаболические нарушения) повышается чувствительность и восприимчивость клеточных элементов кожи к патогенному действию антигенов и киллеров, увеличивается уровень адреналина в крови и тканях, что способствует усилению активности гистидиндекарбоксилазы (анафилактического фермента), приводящему к повышенному освобождению гистамина, содержание которого в коже увеличено в 1,5-2 раза; также возрастает уровень серотонина и брадикинина, что обуславливает повышение проницаемости сосудистой стенки и появление основного субъективного признака — зуда. Е.Л. Аллик (2001) у пациентов с красным плоским лишаем слизистой оболочки полости рта отметила широкий спектр личностных особенностей: интервертированность, низкую стрессоустойчивость, уход от решения проблем. Состояние дезадаптации пациентов характеризовалось нарушением сна, навязчивыми страхами, чувством растерянности, беспокойством. Изменения в нейропсихологическом статусе у больных красным плоским лишаем обнаружила Т.В. Анисимова (2004), отметив наличие астеноневротического, ипохондрического и депрессивного синдромов с высокой корреляционной зависимостью между степенью реактивной тревожности и распространенностью дерматоза. Это свидетельствует о приоритетной роли психоэмоциональных расстройств в патогенезе красного плоского лишая. Красный плоский лишай характеризуется хроническим рецидивирующим течением, продолжительность которого варьирует от 5 до 40 лет. Начало заболевания возникает с высыпаний, зуда, недомогания, нервного стресса, слабости. Нередко элементы красного плоского лишая проявляются остро. Высыпания папул имеют синюшно-красную или лиловую с перламутровым оттенком окраску и полированный блеск при боковом освещении. Обычно, достигнув величины примерно 3-4 мм, папулезные элементы в дальнейшем перестают увеличиваться, но имеют выраженную тенденцию к слиянию между собой, образуя более крупные очаги в виде бляшек, различных фигур, колец. В этот период развития дерматоза на поверхности

бляшек образуется так называемая сетка Уикхема в виде мелких беловатых крупинок и линий, обусловленных неравномерно выраженным гапергранулезом. Лихеноидные папулы располагаются симметрично на сгибательных поверхностях предплечий, боковых поверхностях туловища, на животе, слизистых оболочках полости рта и половых органов. Очаги поражения при красном плоском лишае могут быть локализованными или генерализованными, приобретая характер эритродермии. Несмотря на проведенную терапию, рецидивы заболевания могут возникать с частотой 1-5 раз в год. Проявления красного плоского лишая на коже достаточно вариабельны, и их подразделяют на формы: типичную (классическую); атипичную; гипертрофическую; пемфигоидную; фолликулярную; пигментную; эритематозную; кольцевидную. Слизистые оболочки весьма часто вовлекаются в патологический процесс, могут быть изолированными или сочетаться с поражением кожи. Изолированное поражение слизистой оболочки полости рта нередко бывает при наличии металлических зубных коронок, особенно, если они сделаны из разных металлов. По клиническому течению выделяют разновидности: типичную; экссудативногиперемическую; буллезную; гиперкератотическую. Гистоморфологические особенности типичных элементов красного плоского лишая позволяют диагностировать заболевание по характерному гистологическому рисунку, руководствуясь патогистоморфологическим исследованием. Основные из них: неравномерно выраженный акантоз; гиперкератоз с участками паракератоза; увеличение рядов клеток зернистого слоя (гранулез); вакуольная дистрофия базальных клеток эпидермиса; диффузный аркадообразный, полосовидный инфильтрат. В типичных случаях диагноз красного плоского лишая ставят по признакам клинической картины. Классическую (типичную) форму красного плоского лишая отличают от ограниченного нейродермита, при котором образуются матовые папулы, плотно располагающиеся от периферии очага к центру с формированием лихенизации кожи, сопровождаясь интенсивным зудом и наличием расчесов в типичных местах. От сифилиса, характеризующегося наличием эрозивных, язвенных или кондиломатозных высыпаний на половых органах, регионарного лимфо- или полиаденита, розеолезно-папулезнопустулезных элементов на коже туловища, папул на ладонях и подошв, бледной трепонемы в соскобе, положительных серологических реакций. Лихеноидный парапсориаз не поражает слизистые оболочки, характеризуется торпидным течением и наличием феномена облатки. Лихеноидный туберкулез кожи отличается наличием эпителиоидно-клеточного инфильтрата, отсутствующего при красном плоском лишае. При блестящем лишае высыпания преимущественно локализованы на половом члене, в гистоморфологическом препарате выявляют периваскулярные гранулемы из эпителиоидных клеток. Гипертрофическую, веррукозную форму красного плоского лишая отличают от амилоидного и микседематозного лишая, бородавчатого туберкулеза кожи, хромомикоза, узловатой почесухи Гайда, бородавчатой формы нейродермита и застарелого псориаза. Эритематозную форму красного плоского лишая следует отличить от токсидермии. Оба заболевания могут быть спровоцированы препаратами золота, антибиотиками,

антималарийными препаратами. Установлению правильного диагноза помогают результаты гистологического и иммуноморфологического исследований, обнаружение элементов красного плоского лишая на слизистых оболочках полости рта или половых органов. При сочетании красного плоского лишая с дискоидной красной волчанкой отличительными признаками могут быть участки атрофии, локализация очагов поражения на ушных раковинах и обострение процесса под влиянием инсоляции, что более характерно для красной волчанки. Для красного плоского лишая характерно наличие типичных для этого заболевания элементов на коже или слизистых оболочках. Красный плоский лишай только слизистых оболочек следует дифференцировать от лейкоплакии, сифилитических папул, вульгарной пузырчатки, лихеноидной реакции слизистой оболочки полости рта, болезни Кейра, плазмоцитарного баланита Зона, бовеноидного папулеза. Изолированное поражение ногтей при красном плоском лишае следует дифференцировать с поражениями ногтей при псориазе, экземе, болезни Девержи, фолликулярном дискератозе Дарье, инфекционных и грибковых заболеваниях. Выбор метода лечения больных красным плоским лишаем зависит от степени выраженности клинических проявлений, длительности заболевания, сведений об эффективности ранее проводимой терапии. Необходимо уточнить длительность заболевания, связь его возникновения с нервно-психическим стрессом или перенесенными инфекциями, предшествующее лечение, наличие сопутствующих заболеваний. Если больной обратился впервые и ранее не был обследован, необходимо перед началом лечения провести углубленное обследование для выяснения состояния нервной системы, пищеварительного тракта, в том числе состояния функции печени, а также убедиться в отсутствии скрытого или явного сахарного диабета. При поражении только слизистой оболочки полости рта необходимо проконсультировать пациента у стоматолога для исключения аномалий развития или наличия артефактов, создающих проблемы во рту, включая травматический характер. Необходимо выяснить роль стресса в развитии красного плоского лишая. Установлено, что стресс через систему нейрогуморальных факторов оказывает общее воздействие на организм больного красным плоским лишаем, влияя на адаптационные структуры центральной нервной системы, психоэмоциональный статус, состояние иммунитета, усугубляя клиническое течение и явно ухудшая прогноз. При наличии ограниченных высыпаний лечение начинают с применения топических глюкокортикостероидных препаратов. Для наружной терапии больных красным плоским лишаем используют глюкокортикостероидные препараты средней и высокой активности. При наличии распространенных высыпаний по всему кожному покрову назначают системную медикаментозную терапию и фототерапию. Учитывая положительный результат от применения кортикостероидных и антималарийных препаратов, назначаемых сочетанно внутрь, рекомендуется добавление лекарственных средств данных групп больным красным плоским лишаем. В терапии больных красным плоским лишаем применяются таблетированная либо инъекционная форма глюкокортикостероидных препаратов системного действия. Для лечения распространенной формы

больных красным плоским лишаем используют ретиноиды в течение 3-4 недель. При эрозивно-язвенной форме может быть использован цитостатик в течение 2-3 недель. При прогрессировании заболевания применяют дезинтоксикационную терапию. Для купирования зуда назначают антигистаминные препараты первого поколения длительностью 7-10 дней как перорально, так и в инъекционных формах. В период обострения заболевания пациентам рекомендуется щадящий режим с ограничением физических и психоэмоциональных нагрузок. В пищевом режиме должны быть ограничены соленые, копченые, жареные продукты. У пациентов с поражением слизистой полости рта необходимо исключить раздражающую и грубую пищу. Из физиотерапевтических методов терапии заслуживает внимания фототерапия (субэритемные дозы ультрафиолетового облучения).

ЛИТЕРАТУРА

1. Дерматовенерология. Клинические рекомендации / Под ред. А.А. Кубановой. — М.: ДЭКС-Пресс. — 2010. — 428 с.
2. Довжанский С.И., Слесаренко Н.А. Клиника, иммунопатогенез и терапия плоского лишая // Русский медицинский журнал. — 1998. — № 6. — С. 348—350.
3. Ломоносов К.М. Красный плоский лишай // Лечащий Врач. — 2003. — № 9. — С. 35—39.
4. Лыкова С.Г., Ларионова М.В. Доброкачественные и злокачественные новообразования внутренних органов как фактор, осложняющий течение дерматозов // Рос. журн. кож. и вен. болезней. — 2003. — № 5. — С. 20—22.
5. Бутов Ю.С., Васенова В.Ю., Анисимова Т.В. Лихены // Клиническая дерматовенерология. — 2009. — Т. 2. — С. 184—205.
6. Cevasco N.C., Bergfeld W.F., Remzi B.K., de Knott H.R. A case-series of 29 patients with lichen planopilaris: the Cleveland Clinic Foundation experience on evaluation, diagnosis, and treatment // J. Am. Acad. Dermatol. — 2007. — № 57 (1). — P. 47—53.
7. Бутарева М.М., Жилова М.Б. Красный плоский лишай, ассоциированный с вирусным гепатитом С: особенности терапии // Вестн. дерматол. и венерол. — 2010. — № 1. — С. 105—108.
8. Zakrzewska J.M., Chan E.S., Thornhill M.H. A systematic review of placebo-controlled randomized clinical trials of treatments used in oral lichen planus // Br. J. Dermatol. — 2005. — № 153 (2). — P. 336—341.
9. Shengyuan L., Songpo Y., Wen W., Wenjing T. et al. Hepatitis C virus and lichen planus: a reciprocal association determined by a meta-analysis // Arch. Dermatol. — 2009. — № 145 (9). — P. 1040—1047.
10. M. B. Norova. Prevention of Dental Diseases in Gypsum Workers at Productive // Procedia of engineering and medical Sciences Volume 17 (3). — 2022. —17-23
11. Norova M.B. Dental status of oral cavity of Bukhara gips workers, development of ways of prevention // Europe's Journal of Psychology, 2021, Vol. 17(3), 75-77

СОСТОЯНИЕ МЕСТНОГО ИММУНИТЕТА РОТОВОЙ ПОЛОСТИ У БОЛЬНЫХ С COVID-19

Ф.У. Жабборова.

Бухарский государственный медицинский институт

Цель: В статье представлены результаты исследования состояния местного иммунитета в ротовой полости у 30 пациентов COVID-19 в зависимости от степени тяжести.

Материалы и методы: Иммунологические исследования проведены на 30 слюнях у пациентов с COVID-19 среднетяжелой и тяжелой степени в Республиканском Специализированном Центре №2 по коронавирусной инфекции за 2020 год. Все исследования проводились в лаборатории иммуноцитоккинов Института иммунологии АН РУз.

Результаты: выявлено достоверное снижение продукции секреторного IgA и IFN- α в слюне у больных с COVID-19, а анализ цитокинов ИЛ-1 бета и ФНО- α у больных с COVID-19 показал, что концентрация их была достоверно повышена.

Заключение: Пониженные значения секреторного IgA и IFN- α в слюне у больных с COVID-19 доказывают об истощение основных противовирусных белков в ротовой полости, а повышенные значения цитокинов ИЛ-1 бета и ФНО- α в слюне у больных с COVID-19 доказывают о наличии текущего воспалительного процесса в ротовой полости.

Ключевые слова: иммунитет, секреторный IgA, IFN- α , слюна, COVID-19, цитокины, интерлейкин-1 бета, ФНО- α .

Введение: Взаимодействие SARS-CoV-2 с рецепторами ACE2 также может ухудшать чувствительность вкусовых рецепторов, что может вызывать дисфункциональные вкусовые реакции [3,4,5,12]. Имеющиеся данные еще не выявили эффективную и безопасную фармакологическую терапию против COVID-19, а имеющиеся потенциальные противовирусные препараты приводят к побочным реакциям [1,5,9,10,12]. Следовательно, острая инфекция COVID-19 и связанные с ней терапевтические меры могут способствовать неблагоприятным исходам в отношении здоровья полости рта. Как известно, оральные признаки и симптомы, связанные с COVID-19, включают нарушения вкуса, неспецифические язвы во рту, десквамативный гингивит, петехии и коинфекции, такие как кандидоз [5,8,9,11,12,15]. Тем не менее, все еще не ясно, могут ли эти проявления быть истинной клинической картиной, возникающей в результате прямой инфекции SARS-CoV-2, или системными последствиями,

учитывая возможность коинфекций, ослабления местной иммунной реактивности и побочных реакций на терапию [1,2,4,5,9,12,14,15,20].

В последние годы большое внимание уделяют не изучению клеточных и гуморальных факторов системного иммунитета, а больше всего акцент делают на факторы местного иммунитета, особенно в зависимости от клинических особенностей течения заболевания, что дает более масштабное и правильное понимание изменений местного иммунитета, особенно на фоне течения инфекционной патологии [1,6,7,12,15,20,21,25,27].

Следовательно, цель данной работы заключается в исследовании клинических оральных проявлений у пациентов с COVID-19 и изучения местного иммунитета полости рта. Для решения этих целей и задач, нами были использованы современные подходы в диагностике, особенно в лабораторной иммунодиагностике.

Целью исследования: изучение особенностей местного иммунитета ротовой полости и системного иммунитета у пациентов с коронавирусной инфекцией в зависимости от степени тяжести.

Материалы исследования: Иммунологические исследования проведены на 30 слюнях у пациентов с COVID-19 среднетяжелой и тяжелой степени в Республиканском Специализированном Центре №2 по коронавирусной инфекцией за 2020 год.

Иммунологические методы исследования определение цитокинов

Определение уровня цитокинов и уровня секреторного иммуноглобулина проводились методом иммуноферментного анализа с использованием коммерческих тест-систем «Human», Германия. Тест-системы основаны на сэндвич-методе твердофазного иммуноферментного анализа с применением пероксидазы хрена в качестве индикаторного фермента. Наборы реагентов представляют собой комплект, основными реагентами которого являются МКАт к исследуемым цитокинам, сорбированные на поверхности лунок разборного полистирольного планшета. Наборы предназначены для количественного определения человеческих цитокинов в сыворотке периферической крови и в биологических жидкостях. Измерение оптической плотности в каждой лунке проводили с использованием автоматического фотометра для микропланшета при длине волны 450 нм. Определение интерферона-альфа проводили методом ИФА на анализаторе «Stat-Fax» (США). Для исследований были использованы наборы иммуноферментные тест-системы «Human» производства Германии, 2020г. Оба метода проводили в лаборатории иммуно-цитокинов Института иммунологии АН РУз.

Статистическая обработка результатов проводилась с использованием программы на Excel-2018, отражающих зависимость оптической плотности от концентрации для стандартного антигена.

Результаты и обсуждение: Содержание секреторного IgA в слюне в контроле составило $12,45 \pm 0,41$ г/л, тогда как у лиц со среднетяжелым течением COVID-19 - $5,42 \pm 1,5$ г/л, а у тяжелых пациентов - $1,22 \pm 0,11$ г/л, что было достоверно снижено в обеих исследуемых группах больных с COVID-19. Видно, что в группе среднетяжелых больных уровень секреторного IgA был подавлен в 2,3 раза, а в группе тяжелых больных уровень снижен в 10 раз по сравнению с контрольными значениями.

Далее изучена концентрация IFN- α , который является мощным противовирусным цитокинов белком. Следовательно, согласно полученным нами данным, наблюдается истощение основного противовирусного IFN- α , у больных со среднетяжелым и тяжелым течением COVID-19, особенно в группе лиц с тяжелым течением. Как видно из таблицы, содержание IFN- α , в слюне в контроле составило $24,27 \pm 1,50$ нг/мл, тогда как у лиц со среднетяжелым течением COVID-19 - $14,7 \pm 2,13$ нг/мл, а у тяжелых пациентов - $3,36 \pm 0,82$ нг/мл, что также было достоверно снижено в обеих исследуемых группах больных с COVID-19. Видно, что в группе среднетяжелых больных уровень IFN- α подавлен в 1,7 раза, а в группе тяжелых больных уровень IFN- α снижен в 7,2 раза по сравнению с контрольным значением.

Таблица 1.

Содержание основных гуморальных факторов в слюнной жидкости у пациентов COVID-19, М \pm м

Группы обследованных	IFN- α , нг/мл	секреторны йIgA, г/л	IL-1 β , нг/мл	ФНО- α , нг/мл
Среднетяжелая степень COVID-19	$14,7 \pm 2,13^*$	$5,42 \pm 1,5^*$	$6,7 \pm 0,32^*$	$6,52 \pm 1,24^*$
Тяжелая степень COVID-19	$3,36 \pm 0,82^{*\wedge}$	$1,22 \pm 0,11^{*\wedge}$	$8,75 \pm 2,2^*$	$11,7 \pm 2,6^{*\wedge}$
Контроль	$24,27 \pm 1,50$	$12,45 \pm 0,41$	$3,22 \pm 1,65$	$2,36 \pm 1,14$

Примечание: * - достоверность различий с данными группы контроля, \wedge - различия между исследуемыми группами.

Цитокин ФНО- α , следует отметить, что данный цитокин обладает повреждающими свойствами, потому нами был взят именно тот цитокин для исследования повреждений в слизистой оболочке ротовой полости. Так, ФНО- α

- $6,52 \pm 1,22$ нг/мл, а у тяжелых пациентов - $11,7 \pm 2,6$ нг/мл, значения пациентов были достоверно различимы с данными контрольной группы. Видно, что в группе среднетяжелых больных уровень ФНО- α повышен в 2,8 раза, а в группе тяжелых больных повышен в 4,9 раза по сравнению с контрольным значением.

Далее изучена концентрация IL-1 β в слюне. Как видно из таблицы, содержание IL-1 β в слюне в контрольной группе составил $3,22 \pm 1,65$ нг/мл, тогда как у лиц со среднетяжелым течением COVID-19 - $6,7 \pm 0,32$ нг/мл, а у тяжелых пациентов – $8,75 \pm 2,2$ нг/мл. Видно, что значения IL-1 β в слюне были повышены в группах лиц со среднетяжелым и тяжелым COVID-19. Различия были достоверными с данными контрольной группы. Так, в группе среднетяжелых больных уровень IL-1 β был повышен в 2 раза, а в группе тяжелых больных повышен 2,7 раза по сравнению с контрольным значением. Видно, из таблицы, что между группами пациентов также имеются различия, но они не достоверны. Фактом является то, что в группах лиц с тяжелым течением COVID-19, уровень IL-1 β оказался повышенным, что еще раз доказывает текущего воспалительного процесса в данном случае в ротовой полости.

Выводы

1. Таким образом, изучены гуморальные иммунологические факторы слюнной жидкости. Выявлено, что содержание секреторного IgA в слюне у лиц со среднетяжелым течением COVID-19 достоверно снижено в 2,3 раза, а в группе у тяжелых больных достоверно снижено в 10 раз по сравнению с контрольными значениями.
2. Содержание мощного цитокина IFN- α в слюне, у лиц со среднетяжелым течением COVID-19 было достоверно подавлено в 1,7 раза, а в группе у тяжелых больных - снижен в 7,2 раза по сравнению с контрольным значением. Следовательно, наблюдается истощение основных противовирусных белков, таких как секреторный IgA и IFN- α у больных со среднетяжелым и тяжелым течением COVID-19.
3. У больных с COVID-19. в группе среднетяжелых лиц концентрация IL-1 β повышена в 2 раза, а в группе тяжелых пациентов – в 2,7 раза по сравнению с контрольным значением, что свидетельствует о текущем воспалительном процессе.

Концентрация ФНО- α в слюне была повышена в группе лиц со среднетяжелым и тяжелым течением COVID-19 в 2,8 раза и в 4,9 раза, соответственно по сравнению с контрольными данными.

Список использованной литературы

1. F. U. Zhabborova. Adaptive mechanisms of local immunity of the oral mucosa in coronavirus infection//. Procuding of internat ional conference. Hosted from Telavi. Ceorgiya 17-18 March. 2021. 186-187 pp.
2. F. U. Zhabborova. Local immunity of the oral mucosa in coronavirus infection//. International conference. Education and Science 2021. 203-204 pp.
3. F. U. Zhabborova. Adaptive mechanisms of local immunity of the oral mucosa membrane of the cavity during in coronavirus infection//. Journal NX 2021.100-102pp.
4. Taylakova D. I., Kambarova, Sh. A. “Analysis of medical anamnesis data and secondary prevention of systemic hypoplasia of dental hard tissues in children»// Central Asian Journal of Medicine Recommended Citation. - 2020. - P. 81-98.
5. Taylakova D. I., Vokhidov U. G. A method for the prevention of fluorosis in children living in the districts of the Bukhara region// International Scientific and Practical Conference: Modern Views and Research. Egham, England.-2021. P. 6-9.
6. Taylakova D.I., Vokhidov U.G. Prevalence and Prevention of Fluorosis in Children Living in the Districts of the Bukhara Region// Annals of the Romanian Society for Cell Biology.-16 February 2021-. P. 6982-6989.
7. Alekesheva, L. Z., Abdullaeva, M. A., Inoyatov, A. S., Jabborova, O. I., Nigmatullaeva, M. A., Kudratova, M. O., & Navruzova, U. O. (2021). Ways to solve the incidence of covid-19 as a global problem. Annals of the Romanian Society for Cell Biology,25(4), 1873-1880. Retrieved from www.scopus.com
8. Wu A., Peng Y., Huang B., Ding X., Wang X., Niu P. Genome composition and divergence of the novel coronavirus (2019-nCoV)originating in China. Cell Host Microbe. 2020;27(3):325–328.
9. Barreto M.L., Teixeira M.G., Carmo E.H. Infectious diseases epidemiology. J Epidemiol Community Health. 2006;60:192–195.
10. Xu X., Chen P., Wang J., Feng J., Zhou H., Li X. Evolution of the novel coronavirus from the ongoing Wuhan outbreak and modeling of its spike protein for risk of human transmission. Sci China Life Sci. 2020;63(3):457–460
11. Guan W-J, Ni Z-Y, Hu Y, Liang W-H, Ou C-Q, He J-X. Clinical characteristics of 2019 novel coronavirus infection in China. N Engl J Med. 2020
12. Guan W-J, Ni Z-Y, Hu Y, Liang W-H, Ou C-Q, He J-X. Clinical characteristics of 2019 novel coronavirus infection in China. N Engl J Med. 2020 doi: 1056/NEJMoa2002032
13. Тешаев Ш.Ж., Норова М.Б., Ядгарова Г.С., Баймурадов З.З., Тухсанова Н.Э., Хожиев Д.Я., Тешаев У.Ш., Хасанова Д.А. Морфометрические параметры головы и челюстно-лицевой области у детей с сахарным диабетом и их соответствие принципу «золотой пропорции» // Научно-теоретический медицинский журнал «Морфология» – СПб., 2016, № 3. – С. 204.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД КОМПЛЕКСНОЙ ТЕРАПИИ КРАСНОГО ПЛОСКОГО ЛИШАЯ СЛИЗИСТОЙ ОБОЛОЧКИ ПОЛОСТИ РТА

Бухарский государственный медицинский институт

Собиров Шухрат Солижонович

На сегодняшний день среди заболеваний красный плоский лишай встречается наиболее часто, постановка диагноза и лечение остается актуальной проблемой, связанной с постоянной частотой его выявления, отсутствием единой патогенетической концепции, а также наличием тяжело протекающих форм и хроническим течением, часто резистентным к проводимой терапии. Вопросы диагностики и лечения этих состояний остаются самыми сложными для стоматологов и врачей других специальностей. Это обусловлено, прежде всего, тесной анатомо-физиологической взаимосвязью ротовой полости с различными системами организма. Кроме того, эрозии и язвы могут быть результатом травмы слизистой рта и проявлением различных соматических заболеваний (инфекций, онкологии, аллергии, дерматозов и др.), дисбиозом ротовой полости. Несмотря на то, что КПЛ чаще страдают взрослые люди 50-60 лет, однако его развитие в интервале 30-60 лет отмечается в 33%, 51-60 лет – в 19%, детей и у лиц старше 70 лет – в 3-4% случаев. В последние годы КПЛ с поражением слизистой оболочки полости рта стал все чаще встречаться в более молодом возрасте и у детей. Это связано с ухудшением экологической обстановки и усилением воздействия на человека стрессовых ситуаций.

Провоцирующими моментами развития КПЛ явились нарушения микробиоценоза полости рта, снижение локального и общего иммунитета, стрессы, обострение сопутствующего соматического заболевания, прием лекарственных препаратов и др. Диагноз КПЛ СОПР ставили на основании классификации Е.В.Боровского, А.Л.Машкиллейсона 2001 г., согласно которой больные КПЛ типичным и эрозивно-язвенной формой КПЛ СОПР были сформированы репрезентативные группы больных: основная, получающая совершенствованное лечение и группа сравнения, получающая общепринятое традиционное лечение в клинике терапевтической стоматологии БУХМИ.

Общее состояние больных может нарушаться, отмечается субфебрильная температура, слабость. Со стороны региональных лимфоузлов отмечается их увеличение, на ощупь мягкие и подвижные. Жалобы больного бывают на наличие резко болезненных эрозий, жжение и боль слизистой оболочки полости рта, затруднение приема пищи и речи.

В настоящее время накоплены данные о наследственной предрасположенности к красному плоскому лишаю. Описаны 70 случаев

семейного заболевания этим дерматозом, отмечено, что в основном заболевают родственники во втором и третьем поколениях. Различную частоту антигенов гистосовместимости — системы HLA выявили при отдельных клинических формах красного плоского лишая. По данным ряда авторов, у больных при распространенных формах дерматоза чаще фиксируются антигены HLA: A3, B5, B8, B35, а HLA-B8 и HLA-B5 — при эрозивноязвенной и веррукозной разновидностях. Также наблюдается достоверное учащение фиксации гаплотипов HLA-A3, B35 и B7. Особое значение в возникновении красного плоского лишая имеют нарушения функций печени и пищеварительного тракта. Важными иницирующими факторами являются инфекции (в частности, гепатит В и особенно гепатит С). Ряд авторов полагают, что факторы, вызывающие антигенную стимуляцию кератиноцитов, оказывают повреждающее действие и на гепатоциты. Метаанализ, проведенный в нескольких странах, обнаружил статистически значимую связь между вирусом гепатита С и красным плоским лишаем. В связи с этим необходимо в анамнезе у пациентов выяснять факторы риска, связанные с вирусом гепатита С, и направлять на обследование ферментов печени и антитела к нему. Также многие авторы подчеркивают связь между красным плоским лишаем и первичным билиарным циррозом печени, обращая внимание на эрозивно-язвенную форму дерматоза, которая может быть фактором риска в развитии гепатита или цирроза печени. В соответствии с современными представлениями о коже, как органе иммунитета, и в связи с появлением лихеноидных высыпаний, красный плоский лишай характеризуется как неполноценность регуляции иммунитета и метаболизма, чем объясняется патологическая неадекватная реакция на травмы, лекарства, химические вещества, вирусы, нарушение ферментативной активности со снижением глюкозо-6-фосфатдегидрогеназы и на другие факторы. Иммуно-аллергическое течение заболевания предполагает комплексное участие нейровегетативных, сосудистых, обменных нарушений, инфекционных, вирусных, интоксикационных, наследственных и других факторов и позволяет проследить начальные этапы формирования патологических изменений в коже. Роль изменений клеточного звена иммунитета в патогенезе красного плоского лишая обусловлена увеличением содержания Т-хелперов в активной фазе заболевания и повышением коэффициента Т-хелперы / Т-супрессоры. Под влиянием сложных нейрогуморальных и иммунологических взаимодействий у больных красным плоским лишаем происходит формирование патологического процесса, в котором ведущая роль принадлежит нарушению иммуноаллергической и цитохимической регуляции, связанной с повреждением базальных клеток эпидермиса по механизму гиперчувствительности замедленного типа через систему стимуляции клеток Лангерганса и Т-лимфоцитов. Последние вызывают

активацию базальных кератиноцитов, обеспечивая развитие патологического процесса. Развитие гиперчувствительности замедленного типа, в процессе которого неиндифицированный антиген после стимуляции им клеток Ларгенганса, становится объектом воздействия Т-лимфоцитов, разрушающих базальные кератиноциты. Нельзя исключить, что неизвестным антигеном, стимулирующим клетки Ларгенганса и Т-лимфоциты, может явиться вирус, а цитотоксический эффект действия Т-клеток на базальные кератиноциты тем значительнее, чем больше дефицит глюкозо-6-фосфатдегидрогеназы в них. Благоприятной почвой для развития иммунологических реакций в коже, как известно, являются стрессовые ситуации, которые служат пусковым механизмом в возникновении вегетативных, нейроэндокринных и гуморальных нарушений, что предполагает комплексное участие всех указанных факторов. Благодаря современным гистологическим, гистохимическим, электронномикроскопическим, радиоизотопным, иммуноферментным исследованиям удалось выявить ряд закономерностей развития лихеноидно-тканевой реакции как морфологического выражения красного плоского лишая, в основе которой лежат нарушения иммунитета, характеризующиеся главным образом как гиперчувствительность замедленного типа — IV тип гиперергической иммунной реакции. Придавая ведущее значение гиперчувствительности замедленного типа в формировании патологического процесса в коже, необходимо отметить участие биогенных аминов и простагландинов, особенно на ранних этапах возникновения морфологических признаков болезни. Под влиянием провоцирующих факторов риска (психоэмоциональный стресс, травма в широком смысле слова — механическая, химическая, медикаментозная; эндокринные и метаболические нарушения) повышается чувствительность и восприимчивость клеточных элементов кожи к патогенному действию антигенов и киллеров, увеличивается уровень адреналина в крови и тканях, что способствует усилению активности гистидиндекарбоксилазы (анафилактического фермента), приводящему к повышенному освобождению гистамина, содержание которого в коже увеличено в 1,5-2 раза; также возрастает уровень серотонина и брадикинина, что обуславливает повышение проницаемости сосудистой стенки и появление основного субъективного признака — зуда. Е.Л. Аллик (2001) у пациентов с красным плоским лишаем слизистой оболочки полости рта отметила широкий спектр личностных особенностей: интервертированность, низкую стрессоустойчивость, уход от решения проблем. Состояние дезадаптации пациентов характеризовалось нарушением сна, навязчивыми страхами, чувством растерянности, беспокойством. Изменения в нейропсихологическом статусе у больных красным плоским лишаем обнаружила Т.В. Анисимова (2004), отметив

наличие астеноневротического, ипохондрического и депрессивного синдромов с высокой корреляционной зависимостью между степенью реактивной тревожности и распространенностью дерматоза. Это свидетельствует о приоритетной роли психоэмоциональных расстройств в патогенезе красного плоского лишая. Красный плоский лишай характеризуется хроническим рецидивирующим течением, продолжительность которого варьирует от 5 до 40 лет. Начало заболевания возникает с высыпаний, зуда, недомогания, нервного стресса, слабости. Нередко элементы красного плоского лишая проявляются остро. Высыпания папул имеют синюшно-красную или лиловую с перламутровым оттенком окраску и полированный блеск при боковом освещении. Обычно, достигнув величины примерно 3-4 мм, папулезные элементы в дальнейшем перестают увеличиваться, но имеют выраженную тенденцию к слиянию между собой, образуя более крупные очаги в виде бляшек, различных фигур, колец. В этот период развития дерматоза на поверхности бляшек образуется так называемая сетка Уикхема в виде мелких беловатых крупинок и линий, обусловленных неравномерно выраженным гапергранулезом. Лихеноидные папулы располагаются симметрично на сгибательных поверхностях предплечий, боковых поверхностях туловища, на животе, слизистых оболочках полости рта и половых органов. Очаги поражения при красном плоском лишае могут быть локализованными или генерализованными, приобретая характер эритродермии. Несмотря на проведенную терапию, рецидивы заболевания могут возникать с частотой 1-5 раз в год. Проявления красного плоского лишая на коже достаточно вариабельны, и их подразделяют на формы: типичную (классическую); атипичную; гипертрофическую; пемфигоидную; фолликулярную; пигментную; эритематозную; кольцевидную. Слизистые оболочки весьма часто вовлекаются в патологический процесс, могут быть изолированными или сочетаться с поражением кожи. Изолированное поражение слизистой оболочки полости рта нередко бывает при наличии металлических зубных коронок, особенно, если они сделаны из разных металлов. По клиническому течению выделяют разновидности: типичную; экссудативно-гиперемическую; буллезную; гиперкератотическую. Гистоморфологические особенности типичных элементов красного плоского лишая позволяют диагностировать заболевание по характерному гистологическому рисунку, руководствуясь патогистоморфологическим исследованием. Основные из них: неравномерно выраженный акантоз; гиперкератоз с участками паракератоза; увеличение рядов клеток зернистого слоя (гранулез); вакуольная дистрофия базальных клеток эпидермиса; диффузный аркадообразный, полосовидный инфильтрат. В типичных случаях диагноз красного плоского лишая ставят по признакам клинической картины.

Классическую (типичную) форму красного плоского лишая отличают от ограниченного нейродермита, при котором образуются матовые папулы, плотно располагающиеся от периферии очага к центру с формированием лихенизации кожи, сопровождаемая интенсивным зудом и наличием расчесов в типичных местах. От сифилиса, характеризующегося наличием эрозивных, язвенных или кондиломатозных высыпаний на половых органах, регионарного лимфа- или полиаденита, розеолезно-папулезнопустулезных элементов на коже туловища, папул на ладонях и подошв, бледной трепонемы в соскобе, положительных серологических реакций. Лихеноидный параспориоз не поражает слизистые оболочки, характеризуется торпидным течением и наличием феномена облатки. Лихеноидный туберкулез кожи отличается наличием эпителиоидно-клеточного инфильтрата, отсутствующего при красном плоском лишае. При блестящем лишае высыпания преимущественно локализованы на половом члене, в гистоморфологическом препарате выявляют периваскулярные гранулемы из эпителиоидных клеток. Гипертрофическую, веррукозную форму красного плоского лишая отличают от амилоидного и микседематозного лишая, бородавчатого туберкулеза кожи, хромомикоза, узловатой чесотки Гайда, бородавчатой формы нейродермита и застарелого псориаза. Эритематозную форму красного плоского лишая следует отличить от токсидермии. Оба заболевания могут быть спровоцированы препаратами золота, антибиотиками, антималярийными препаратами. Установлению правильного диагноза помогают результаты гистологического и иммуноморфологического исследований, обнаружение элементов красного плоского лишая на слизистых оболочках полости рта или половых органов. При сочетании красного плоского лишая с дискоидной красной волчанкой отличительными признаками могут быть участки атрофии, локализация очагов поражения на ушных раковинах и обострение процесса под влиянием инсоляции, что более характерно для красной волчанки. Для красного плоского лишая характерно наличие типичных для этого заболевания элементов на коже или слизистых оболочках. Красный плоский лишай только слизистых оболочек следует дифференцировать от лейкоплакии, сифилитических папул, вульгарной пузырчатки, лихеноидной реакции слизистой оболочки полости рта, болезни Кейра, плазмочитарного баланита Зона, бовеноидного папулеза. Изолированное поражение ногтей при красном плоском лишае следует дифференцировать с поражениями ногтей при псориазе, экземе, болезни Девержи, фолликулярном дискератозе Дарье, инфекционных и грибковых заболеваниях. Выбор метода лечения больных красным плоским лишаем зависит от степени выраженности клинических проявлений, длительности заболевания, сведений об эффективности ранее проводимой терапии. Необходимо уточнить длительность заболевания, связь его

возникновения с нервно-психическим стрессом или перенесенными инфекциями, предшествующее лечение, наличие сопутствующих заболеваний. Если больной обратился впервые и ранее не был обследован, необходимо перед началом лечения провести углубленное обследование для выяснения состояния нервной системы, пищеварительного тракта, в том числе состояния функции печени, а также убедиться в отсутствии скрытого или явного сахарного диабета. При поражении только слизистой оболочки полости рта необходимо проконсультировать пациента у стоматолога для исключения аномалий развития или наличия артефактов, создающих проблемы во рту, включая травматический характер. Необходимо выяснить роль стресса в развитии красного плоского лишая. Установлено, что стресс через систему нейрогуморальных факторов оказывает общее воздействие на организм больного красным плоским лишаем, влияя на адаптационные структуры центральной нервной системы, психоэмоциональный статус, состояние иммунитета, усугубляя клиническое течение и явно ухудшая прогноз. При наличии ограниченных высыпаний лечение начинают с применения топических глюкокортикостероидных препаратов. Для наружной терапии больных красным плоским лишаем используют глюкокортикостероидные препараты средней и высокой активности. При наличии распространенных высыпаний по всему кожному покрову назначают системную медикаментозную терапию и фототерапию. Учитывая положительный результат от применения кортикостероидных и антималярийных препаратов, назначаемых сочетанно внутрь, рекомендуется добавление лекарственных средств данных групп больным красным плоским лишаем. В терапии больных красным плоским лишаем применяются таблетированная либо инъекционная форма глюкокортикостероидных препаратов системного действия. Для лечения распространенной формы больных красным плоским лишаем используют ретиноиды в течение 3-4 недель. При эрозивно-язвенной форме может быть использован цитостатик в течение 2-3 недель. При прогрессировании заболевания применяют дезинтоксикационную терапию. Для купирования зуда назначают антигистаминные препараты первого поколения длительностью 7-10 дней как перорально, так и в инъекционных формах. В период обострения заболевания пациентам рекомендуется щадящий режим с ограничением физических и психоэмоциональных нагрузок. В пищевом режиме должны быть ограничены соленые, копченые, жареные продукты. У пациентов с поражением слизистой полости рта необходимо исключить раздражающую и грубую пищу. Из физиотерапевтических методов терапии заслуживает внимания фототерапия (субэритемные дозы ультрафиолетового облучения).

ЛИТЕРАТУРА

1. Дерматовенерология. Клинические рекомендации / Под ред. А.А. Кубановой. — М.: ДЭКС-Пресс. — 2010. — 428 с.
2. Довжанский С.И., Слесаренко Н.А. Клиника, иммунопатогенез и терапия плоского лишая // Русский медицинский журнал. — 1998. — № 6. — С. 348—350.
3. Ломоносов К.М. Красный плоский лишай // Лечащий Врач. — 2003. — № 9. — С. 35—39.
4. Лыкова С.Г., Ларионова М.В. Доброкачественные и злокачественные новообразования внутренних органов как фактор, осложняющий течение дерматозов // Рос. журн. кож. и вен. болезней. — 2003. — № 5. — С. 20—22.
5. Бутов Ю.С., Васенова В.Ю., Анисимова Т.В. Лихены // Клиническая дерматовенерология. — 2009. — Т. 2. — С. 184—205.
6. Cevasco N.C., Bergfeld W.F., Remzi B.K., de Knott H.R. A case-series of 29 patients with lichen planopilaris: the Cleveland Clinic Foundation experience on evaluation, diagnosis, and treatment // J. Am. Acad. Dermatol. — 2007. — № 57 (1). — P. 47—53.
7. Бутарева М.М., Жилова М.Б. Красный плоский лишай, ассоциированный с вирусным гепатитом С: особенности терапии // Вестн. дерматол. и венерол. — 2010. — № 1. — С. 105—108.
10. M. B. Norova. Prevention of Dental Diseases in Gypsum Workers at Productive // Procedia of engineering and medical Sciences Volume 17 (3). — 2022. —17-23
11. Norova M.B. Dental status of oral cavity of Bukhara gips workers, development of ways of prevention // Europe's Journal of Psychology, 2021, Vol. 17(3), 75-77

MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Fayzullayeva Shahlo Alisherovna

*Toshkent shahar pedagoglarni yangi metodikalarga o'g'atish
milliy markazi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fanining o'qitishda axborot texnologiyalarining o'ri haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Matematika, fan, texnik vositalar mantiq, tur, kompyuter, axborot, misol, masala.

Matematika (yun. thematike, mathema — bilim, fan) — aniq mantiqiy mushohadalarga asoslangan bilimlar haqidagi fan. Dastlabki ob'yekti sanoq bo'lgani uchun ko'pincha unga „hisob-kitob haqidagi fan“ deb qaralgan. Bugungi matematikada hisoblashlar, hatto formulalar ustidagi amallar juda kichik o'rin egallaydi.

Masalalarni yechish matematikani o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. Masalalarni yechmasdan matematika fanini o'zlashtirishni mutlaqo tasavvur qilib bo'lmaydi. Matematika darslarida masalalar yechish nazariyani amaliyotga tadbiiq etishning eng yaxshi va ravon yo'lidir. Faqatgina quruq matematik nazariya, uning tadbiiqlarisiz uzoqqa bora olmaydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash kerakki matematika fanining har bir mantiqiy qoidasining albatta amaliyotdagi o'ri mavjud. Bu mavjudlikni tadbiiqlari faqatgina matematik masalalar yordamida yuzaga chiqadi. Sodda va murakkab masalalar, bilimlarni o'zlashtirishga, olingan bilimlarni mustahkamlash va mukamallashtirishga xizmat qiladi. Matematik masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bo'lib, odatda o'z ichiga “yashirin informatsiya” ni oladi. Bu muamoni hal etish masala yechuvchidan taklif, tahlil va sintez, mustaqil murojaat qilish, faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va boshqalarni talab etadi. Masalalarni yechishda matematika faniga bo'lgan qiziqish oshadi. Mustaqilik, erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadgaintilish kabi xislatlar rivojlanadi. Matematikaning chegarasiz mamlakat degan iborasini bir necha bor eshitganman. Uning taqiqlanganligiga qaramay, matematikaga oid iboraning juda yaxshi sabablari bor. Inson hayotida matematika alohida o'rin tutadi. Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo'lgan ishlar, tevarak-atrofdan sodir bo'layotgan voqea-hodisalar rivojini

bashorat qilish darajasiga olib chiqadi. Matematika fani insonning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalashda, algoritmik tarzdagi tartib-intizomlilikni ta'minlashda va tafakkurini kengaytirishda katta o'rin tutadi. Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun matematik madaniyat — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Matematika fanini nazariylashtirgan holda o'qitishga yondashishdan voz kechib, o'quvchining kundalik hayotida matematik bilimlarni tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga erishish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini namoyon qilish va faollashtirishga e'tiborni kuchaytirish - davr talabi. Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kasbiy, shaxsiy va kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni hamda matematik ta'limning amaliy, tatbiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyo mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishi, fanlarni mukammal egallashini taqozo etadi. Bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatishga ilg'or milliy va xalqaro tajribalar asosida standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi. Matematikaning hayotimizda tutgan beqiyos o'rni inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo'lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta'limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni o'qitishda eng so'nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, o'quv fanini akademik bilim berishdan ko'ra ko'proq hayot bilan bog'lash, amaliy misol va masalalarni yechish, o'quvchilarni mustaqil izlanish, o'qib-o'rganishga jalb etishning ahamiyati beqiyos. Dars jarayonida o'quvchi o'zini majburan partaga mixlab qo'yilgandek his etmasligi, aksincha, mashg'ulotlarda katta ishtiyoq, kuchli xohish bilan qatnashishiga erilishi lozim. Matematik bilimlar nafaqat baho olish uchun savol-javoblar yoki imtihonlarda, balki uyda, ish jarayonida, sport va san'at bilan shug'ullanishda, savdo-sotiq, oldi-berdi - hayotning har bir lahzasida o'quvchiga naf berishini u chuqur anglab yetishi muhim. Buning uchun esa mazkur fan o'qituvchisi o'tayotgan mavzularini bevosita hayot bilan bog'lab, biror misol yoki masala, topshiriqlarni turmushdagi oddiy vaziyatlar yordamida yechishga o'rgatishi zarur. Matematika fanlarini o'qitishga yangi texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va boshqa axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo uzviylikni taminlash maqsadida informatika fani yutuqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir. Pedagogik, kompyuter va axborot texnologiyalar ta'lim jarayonini tashkil etish, tayyorlash, ilmiy-metodik materiallar bilan ta'minlash, ta'lim jarayonini

amalga oshirish, ta'lim natijalarining sifatini baholashdan iborat bo'lgan yaxlit tizimda o'z ifodasini topadi. Kompyuter texnikalarini talim muassasalariga tatbiq etish, o'qitish jarayonini optimallashtirishga keng yo'l ochib beradi. Keyingi o'n yillikda matematika fanini o'qitishda kompyuterlardan foydalanish bir necha asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Bularga kompyuter yordamida bilimni baholash, turli tipdagi o'rgatuvchi dasturlarni ishlab chiqish va rivojlantirish, bilishga oid matematikaviy o'yinlarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi.[1] Matematika o'qitishda kompyuterlarni qulayligini yana bir yo'nalishi ayrim o'quv holatlarini modellashtirishdir. Modellashtirilgan dasturlardan foydalanishning maqsadi, o'qitishning boshqa usullari qo'llanganda tasavvur qilish, ko'z oldiga keltirilishi qiyin bo'lgan materiallarni tushunarli bo'lishini taminlashdan iborat. Modellashtirish yordamida o'quvchilarga malumotlarni grafik rejimda kompyuter multimediasini ko'rishida taqdim qilish mumkin. Shu boisdan ular matematikani chuqur o'rganish va o'quv jarayonida sezilarli darajada mustaqillik namoyon etishga moyil bo'ladilar. Ko'p holatlarda vujudga keladigan matematik muammoni tez va berilgan aniqlikda hal etish uchun professional matematikdan o'z kasbi bilan bir vaqtda malum bir algoritmik til va dasturlashni bilishi talab qilinadi.[2] Shu maqsadda XX asrning 90-yillarida matematiklar uchun ancha qulayliklarga ega bo'lgan matematik sistemalar yaratilgan. Bu maxsus sistemalar yordamida turli sonli va analitik matematik hisoblarni, oddiy arifmetik hisoblashlardan boshlab, to xususiy hosilali differensial tenglamalarni yechishdan tashqari grafiklarni yasashni ham amalga oshirish mumkin. Matematika fanlarini o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Matematika fanlarini o'qitishga yangi texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va boshqa axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo uzviylikni taminlash maqsadida informatika fani yutuqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.[3] Kompyuter texnikalarini talim muassasalariga tatbiq etish, o'qitish jarayonini optimallashtirishga keng yo'l ochib beradi. Keyingi o'n yillikda matematika fanini o'qitishda kompyuterlardan foydalanish bir necha asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Bularga kompyuter yordamida bilimni baholash, turli tipdagi o'rgatuvchi dasturlarni ishlab chiqish va rivojlantirish, bilishga oid matematikaviy o'yinlarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi. Matematika o'qitishda kompyuterlarni qulayligini yana bir yo'nalishi ayrim o'quv holatlarini modellashtirishdir. Modellashtirilgan dasturlardan foydalanishning maqsadi, o'qitishning boshqa usullari qo'llanganda tasavvur qilish, ko'z oldiga keltirilishi qiyin bo'lgan materiallarni tushunarli bo'lishini taminlashdan iborat. Modellashtirish yordamida o'quvchilarga malumotlarni grafik rejimda kompyuter multimediasini ko'rishida taqdim qilish mumkin. Shu boisdan ular matematikani chuqur o'rganish va o'quv jarayonida sezilarli darajada mustaqillik namoyon etishga moyil bo'ladilar. Ko'p holatlarda vujudga keladigan matematik muammoni tez va berilgan aniqlikda hal etish uchun professional matematikdan o'z kasbi bilan bir vaqtda malum bir algoritmik til va

dasturlashni bilishi talab qilinadi. Shu maqsadda XX asrning 90-yillarida matematiklar uchun ancha qulayliklarga ega bo'lgan matematik sistemalar yaratilgan. Bu maxsus sistemalar yordamida turli sonli va analitik matematik hisoblarni, oddiy arifmetik hisoblashlardan boshlab, to xususiy hosilali differensial tenglamalarni yechishdan tashqari grafiklarni yasashni ham amalga oshirish mumkin.

Xulosa:

Axborotlarni ifodalash va uzatishga bo'lgan ehtiyoj so'z, yozuv, tasviriy san'atda, kitob chop etish, pochta aloqasi, telegraf, telefon, radio, oynai jahon va ishlab chiqarishning boshqa jabhalarini boshqarishning barchasi kompyuter texnologiyalari yordamida osongina hal qilinmoqda. Buning siri shundaki, axborotning katta qismi, shu paytgacha asosan, qog'ozlarda, magnit tasmalarida, ya'ni EHM dan tashqarida saqlanmasdan, matn, chizmalar, sur'atlar, tovushlarning barchasini axborot shaklida EHM larda saqlash, qayta ishlash va uzatish usullarini ishlab chiqilganligidadir. Kompyuter texnologiyasida matnlar, tasvirlar, ovozlar, shakllar va shunga o'xshash boshqa ishlarni amalga oshirish imkoniyatlari maxsus dasturlash yordamida juda yengil va tezkorlik bilan hal etilmoqda. Shuning uchun matematika, fizika, ximiya, biologiya va boshqa fanlarni o'qitishda kompyuter texnologiyasidan foydalanish ijobiy natijalarni olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azlarov T., Monsurov X . Matematik analiz. -Toshkent «O'qituvchi». 1999-y.[1]
2. Alixonov S. «Matematika o'qitish metodikasi». Toshkent «O'qituvchi» 2002.[2]
3. Alixonov S. "Matematika o'qitish metodikasi" Qayta ishlangan II nashri. Toshkent, «O'qituvchi» 2009va boshqalar elementar matematikadan masalalar.[3]
4. Jumayev A. Matematika o'qitish metodikasi Toshkent-2008[4]

**НУТҚ АЛОҚАСИ МУАММОЛАРИНИ ЎРГАНИШДА
ПРАГМАЛИНГВИСТИКАНИНГ ЗАРУРИЯТИ**

Турсуной Эргашева

*Давлат солиқ қўмитаси хузуридаги
Фискал институт “Гуманитар фанлар
ва чет тиллари” кафедраси ўқитувчиси*
tursunoyergasheva99@gmail.com

+998995600199

Аннотация. Мақолада нутқ алоқаси муаммоларини ўрганиш билан шуғулланувчи тилшуносликнинг янги соҳаларидан бири бўлган прагмалингвистиканинг назарий асослари ва зарурияти ҳақида фикр юритилган. Прагмалингвистика замонавий прагматиканинг йўналишларидан бири бўлиб, уни прагматиканинг лингвистик бўлими ёки тилшуносликнинг прагматик жиҳати сифатида талқин қилиш мумкин. Прагмалингвистика тил, хулқ-атвор, психология ва фалсафа чорраҳасида жойлашган тилшуносликнинг ёш билим соҳаларидан биридир. Шунингдек, мақолада прагмалингвистиканинг нутқ алоқаси муаммоларини ўрганиш масалалари ҳам ёритилган.

Калит сўзлар. Прагмалингвистика, нутқ, нутқ алоқаси, мулоқот, сўзлашув, прагматика, лингвистика, тилшунослик, коммуникация.

**НЕОБХОДИМОСТЬ ПРАГМАЛИНГВИСТИКИ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ
РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ**

Турсуной Эргашева

*Преподаватель кафедры
“Гуманитарных наук и иностранных языков”
Фискального института при
Государственном налоговом комитете*
tursunoyergasheva99@gmail.com

+998995600199

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы и необходимость прагмалингвистики, одного из новых разделов языкознания, занимающегося изучением проблем речевого общения. Прагмалингвистика одно из направлений современной прагматики, которое можно интерпретировать как лингвистическую ветвь прагматики или прагматический аспект языкознания. Прагмалингвистика одна из молодых отраслей языкознания, находящаяся на стыке языка, поведения, психологии и философии.

В статье также освещаются вопросы изучения проблем речевой коммуникации прагмалингвистики.

Ключевые слова. Прагмалингвистика, речь, речевое общение, беседа, прагматика, лингвистика, языкознание, общение.

THE NECESSITY OF PRAGMALINGUISTICS IN THE STUDY OF SPEECH COMMUNICATION PROBLEMS

Tursunoy Ergasheva

*Teacher of the Department of Humanities and
Foreign languages of Fiscal institute under the*

State tax committee

[*tursunoyergasheva99@gmail.com*](mailto:tursunoyergasheva99@gmail.com)

+998995600199

Abstract. The article discusses the theoretical foundations and necessity of pragmalinguistics, one of the new branches of linguistics that deals with the study of speech communication problems. Pragmalinguistics is one of the directions of modern pragmatics, which can be interpreted as the linguistic branch of pragmatics or the pragmatic aspect of linguistics. Pragmalinguistics is one of the young branches of linguistics, located at the intersection of language, behavior, psychology and philosophy. The article also covers the issues of studying speech communication problems of pragmalinguistics.

Keywords. Pragmalinguistics, speech, speech communication, communication, pragmatics, linguistics, communication.

The emergence and rapid development of each field of science begins with the emergence of new views and interests in this field of science. Today, the rapidly developing fields of world linguistics are entering a new stage of development. In particular, in the field of linguistics, have appeared new lines of analysis that include philosophical ideas such as constructivism, phenomenology, and empiricism. One of the emerging directions is pragmalinguistics. Pragmalinguistics is one of the young fields of knowledge in linguistics, located at the intersection of language, behavior, psychology and philosophy. Language is the most important tool for human communication because people who are fluent in different languages use concrete language to communicate about their relationships, discuss existing problems and disagreements, express their feelings for each other, or evaluate someone else's actions. One of the areas of linguistics that deals with the study of these problems is pragmalinguistics. Pragmalinguistics is a young field of knowledge at the intersection of the sciences of language, behavior, psychology, and philosophy. Language is the

most important means of human communication. A person uses language to communicate about an important event, to induce the addressee to take certain actions or stop them, to express their feelings or to evaluate someone's actions. In a number of cases, the use of language is the main component of an action that radically changes social reality or individual destiny. Therefore, it is quite justified to study language as an instrument of action. It is in this aspect that linguistic phenomena are considered within the framework of the distinguished modern direction of linguistics - linguistic pragmatics-pragmalinguistics.

Pragmalinguistics is one of the directions in modern pragmatics and can be interpreted as a linguistic section of pragmatics or as a pragmatic aspect of linguistics.

Pragmalinguistics stands out as a field of linguistic research that has as its object the relationship between linguistic units and the conditions for their use in a certain communicative-pragmatic space in which the speaker/writer and listener/reader interact and for the characteristics of which specific indications of place and time are important their speech interaction associated with the act of communication goals and expectations. It is also defined as a science that deals with the choice of the most optimal means available in the language for the most successful impact on the listener or reader, in order to effectively achieve the intended goal in specific circumstances of verbal communication.

For pragmatics, important tasks are also the explanation and description of the mechanism of human behavior to provide a speech impact on his interlocutor. In the first place in pragmatic studies, a person is put forward as a subject of speech activity. Any statement - an independent sentence, a replica in a dialogue or a coherent text - corresponds to the speaker. In the process of verbal communication, the speaker does not act as a kind of idealized, global personality with all its inherent psychological and social characteristics, but as a person who reveals one or more of his social functions and psychological characteristics, depending on the specific conditions of communication.

In addition, in order to interpret the utterance, it is necessary to take into account the recipient of the message, that is, the one to whom this utterance is addressed. The recipient of the message also acts in the process of communication in one of his social functions. Therefore, the utterance must be understood and analyzed in terms of these specialized parameters, and for the successful implementation of verbal communication, it is important that the parameters of the sender of the message and its recipient are consistent.

To interpret the statement, one should take into account the meaning that the author puts into his speech work, depending on the details of the real situation of communication. Attracting extralinguistic knowledge about the participants in verbal communication (social status, upbringing, education, life experience, age, relationship

in which they are with each other, etc.) contributes to the disclosure of the communicative intention of the speaker/writer and understanding the meaning of the statement. Having information about the extralinguistic factors of communication, the researcher can more reliably decipher the speaker's intention and determine the impact it has on the listener.

Within the framework of the pragmatic aspect of communication, the mechanisms of the influence of the verbal form on human behavior are also studied. Such an impact can be carried out both in the physical and in the intellectual planes.

Understanding the subject of pragmalinguistics is based on the consideration of pragmatics as a discipline that studies the relationship between signs and people who create, perceive and interpret them. Pragmatics explores signs in their relation to those who operate with these signs, and language is a sign system.

Therefore, it can be argued that pragmalinguistics is engaged in the study of linguistic signs in their relation to those who create, receive and interpret these signs.

A wide range of problems fall into the area of interest of pragmalinguistics, which is not limited to the study of the relationship between a linguistic sign and its interpreters - the speaker and the listener, but affecting the study of the influence of context and background knowledge on communicants, the issues of choosing the optimal language means for the most effective impact of participants in speech communication, consideration of the implementation of the speaker's intentions in speech acts.

Pragmalinguistics is one of the sciences that marked the formation of a new anthropocentric paradigm in linguistics. The anthropocentric paradigm is the switching of the researcher's interests from the objects of cognition to the subject, i.e. analyzes man in language and language in man.

The illocutionary power of an utterance is understood as the meaning put by the speaker into pronouncing the utterance, perceived and realized by the listener. On the basis of the concept of "illocutionary act" various classifications of speech acts are built. The most widely discussed is the classification of speech acts according to their purposefulness. From this point of view, all speech acts can be divided into informative and non-informative. The most famous classification of informative illocutionary acts was built by the American logician and philosopher J. Searle. The basis of this classification is a group of features, which the author himself calls "directions of differences between illocutionary acts". The most significant of them are: 1) purpose; 2) the direction of the correspondence between the statement and reality; 3) the internal state of the speaker; 4) features of the propositional content of the speech act; 5) the connection of a speech act with extralinguistic institutions or institutions. Taking into account these parameters, the whole set of illocutionary acts was divided by J. Searle

into five main classes: 1) representatives, 2) directives, 3) commissives, 4) expressives, 5) declarations.

In the theory of speech acts, a distinction is made between direct and indirect acts. In direct acts of speech, the illocutionary effect is predetermined by the direct meaning of the utterance. In indirect acts of speech, this effect does not correspond to the direct meaning of the statement, but is determined by the background knowledge of the speakers, the conditions of communication. The differentiation of direct and indirect speech acts and their corresponding direct and indirect statements leads to the need to distinguish between the proper and pragmatic meaning of language units. Their own meaning follows from the general linguistic meaning of the components of the statement. The pragmatic meaning is reflected in the functional orientation of the statement. The distinction between proper and pragmatic meaning is especially important for "speech words", indicators of various aspects of a speech act. The study of speech indicators is important in the interlingual comparative plan, since different languages can use different means to express the same pragmatic meaning.

These means can be either explicit or implicit. In the works of P. Grice, the mechanisms of speech implication have been developed. According to his theory, the information transmitted in a speech act is divided into two parts. What is actually said and what is said, i.e., is the logical content of the statement. For all the rest of the information that can be extracted by the hearer from a particular utterance, the term "implicature" is introduced. Implicatures are divided into two varieties - conventional (presuppositions) and non-conventional (communication implicatures). Conventional implicatures include all those non-truth-condition aspects of information that are conveyed by an utterance only by virtue of the meaning of the words or forms it contains. Conventional implicatures are closely related to what the sentence says. The implicatures of communication are connected with the linguistic content of the utterance only indirectly. They allow the speaker to embody their communicative intention without resorting to verbal expression of what can be inferred by the listener from the direct meaning of the statement. They also explain how "speaker's meaning" can include more than the literal meaning of a sentence, how it can deviate from the literal meaning or even be the opposite of irony. They are derived from the content of the sentence, but owe their existence to the fact that the participants in the speech act are connected by the common goal of communicative cooperation. As you can see, much of our understanding is not about the rules of language that assign meaning to a sentence based on the meaning of its components, but about our ability to infer the speaker's actual intention, which is not the same as what they are literally "saying." A perlocutionary act is understood as the result of the impact that this statement has on the addressee.

A certain statement, or requirement, or question can change the stock of knowledge of the addressee, can irritate or amuse him, scare him, make him do something. So, when performing a speech act, the speaker influences the interlocutor in a certain way, while realizing his specific communicative intention with a specific goal.

References:

1. John Searle's Philosophy of Language: Force, Meaning and Mind, Cambridge University Press, 2007.
2. [Logic and Conversation. Herbert Paul Grice](#) - 1967 - In Paul Grice (ed.), [Studies in the Way of Words](#). Harvard University Press. pp. 41-58.
3. [The Conversation of Humanity. Stephen Mulhall](#) - 2007 - University of Virginia Press.
4. [Extended Reality and Abstract Objects: A Pragmalinguistic Approach. Javier Vilanova](#) - 2017 - In José María Ariso (ed.), [Augmented Reality: Reflections on its Contribution to Knowledge Formation](#). De Gruyter. pp. 41-60.
5. [Developing Pragmatic Competence in English Academic Discussions: An Eap Classroom Investigation. Marcella Caprario](#) - 2020 - *Lodz Papers in Pragmatics* 16 (1):123-152.

PROBLEMS IN EDUCATION FOREIGN EXPERIENCE

Botirov Shonazar Askar ugli

Jizzakh State Pedagogical University

teacher of the school management department

Today, the crisis of higher education is reaching a qualitatively new level. The sphere of education is increasingly closing in on itself. Sociocultural problems are becoming more and more acute, brought to life by the uneven changes in society in recent years. Higher education is waiting for the customer, represented by society and the state, to formulate requirements and legal laws in relation to educational processes. Then the higher education system will be reorganized in accordance with the new requirements. "project task" and organize the work of the educational system and the higher education system works under the slogan "save yourself who can." Most of the higher educational institutions in Russia, with insufficient funding, are concerned about the problem of survival, and those located in a number of large cities are concerned about the thirst for profit.

Without a social order, educational institutions often work on the basis of several principles: economic benefits for a particular educational institution, the influence of fashion, "they have it abroad." The first two principles led to the production of a huge number of economists, accountants and lawyers, i.e. just those specialists whose training does not require significant material costs (primarily the laboratory fund). For the training of these specialists, the necessary minimum of equipment includes a table, a chair, literature and (or) a computer.

Modern world (globalized) processes of sociocultural changes have already gone so deep that in order for Russia to remain a great country (that is, to participate in world history), a simultaneous transformation of both the principles of power and the principles of education is required. In this situation, there is simply no one to give orders for the modernization of education, and the problem becomes methodological [1].

Increasingly, questions are being raised about paid higher education. At the same time, in Moscow and St. Petersburg, the share of supporters of paid higher education (19%) is almost twice as high as the average for the survey. Of the age groups, people under the age of 35 are also noticeably more likely than others (18%) to approve the introduction of paid higher education [2]. Most supporters of paid education, occupying high leadership positions, proceed from the fact that in our country there is no law on universal higher education. Yes, this is true, but In high school, children study history, physics, chemistry, a foreign language and a number of other subjects that are not directly useful to them in life. In everyday life, it is enough for a person to

be able to read and write in the volume of elementary school. Hitler said something similar about the Slavs in the occupied territories. So why are we giving people universal secondary education?

Knowledge is most often viewed as an organizational resource, acquiring an exclusive status. It is no secret that at present, for example, the market value of many of the largest corporations, such as Pepsi-cola, Microsoft, IBM, is determined mainly by the value of the knowledge accumulated by the company. It is curious that the value of tangible assets of the largest companies averages only about 14% of their market value, therefore, the remaining 86% is intangible capital, including the knowledge that the company has. In order to understand this, one can imagine that all the main developers have left the software company. The loss in the value of its shares will be equal to the value of intellectual capital. Intellectual capital is a set of explicit and implicit knowledge [3].

One of the most urgent problems today is the migration of the Russian population to regions located in the European part of the country. There is a decrease in the population of Siberia, the Khabarovsk Territory, the Irkutsk Region, and other regions. At the same time, the share of pensioners in these territories is growing. One of the levers of influence on the influx of young people in these regions could be the distribution of university graduates studying on a budgetary basis. The issue of distribution is very acute for graduates of universities in Moscow and St. Petersburg. Conscription into the ranks of the armed forces brings its share of problems.

Against the background of all of the above, it is impossible to bypass the main problem today - the decrease in the population of Russia as a whole. The villages and regions remote from Moscow were the first to suffer. And the problem of the country must be solved globally, and not at the level of individual ministries and departments.

Examples of current educational issues

Technology and education

- What lessons have teachers and schools learned about delivering courses successfully online?
- What are the risk factors involved in online learning?
- Do all children have access to appropriate devices?
- What are the risks of children having open access to the internet?
- Is engagement with learning the same for all users?

Government policies and spending

- How is the government responding to increasing pupil numbers? How does this response impact teacher recruitment and overcapacity of secondary schools?
- What do budget cuts mean for pupils and teachers?

Assessment and attainment

- How has the new GCSE grading system impacted learning?

- What effect has the COVID-19 pandemic had on assessments and results?
- How accurate are SATs results for primary schools? Is placing this level of pressure on children a viable way of testing intelligence?

You should also familiarise yourself with the nature of the exam system and global trends in attainment.

School reform

- What are your views on all schools becoming academies?
- How successful are Free Schools?
- What is the curriculum and how is it taught?
- What do you know about school funding reform?

Health and child development

- How can we better support pupils' mental health?

Education and the curriculum

- How important are arts and drama education in secondary schools?
- How much early years education should be provided for free?
- What are your views on the flipped classroom?
- Has inclusion been impacted by Brexit? How does this impact citizenship education and exploring British values?
- What is your approach to mainstream education for deaf and hard of hearing students?

It helps to get used to talking about issues in education with stakeholders, pupils, teachers, governors and parents. If you do this, you'll have more informed thoughts and opinions and a broader knowledge of the topics.

LIST OF REFERENCES

1. Kopylov G.G. Education and Modern Power: Trends and Framework. <http://www.auditorium.ru>. Conference "Humanitarian methodology in the context of modernization of Russian education". Section 4. Methodology of educational policy.
2. Petrova A., Chernyakov A., Klimova S., Yadova E. On the prestige of higher education in Russia. <http://www.fom.ru>.
3. Andryukhina L.M. Humanitarian epistemology of creative management and creative education. <http://www.auditorium.ru>. Conference "Humanitarian methodology in the context of modernization of Russian education". Section 6. Methodology of educational practice.
4. Alimova, Q. (2021). ZAMONAVIY MENEJER FAOLIYATI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/920>
5. Alimova, Q. (2020). FARZAND TARBIYALASHDA OTA-ONALARNING ASOSIY XATOLARI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, (1).
6. Usmonov, A. (2021). IQTISODIY SAVODXONLIK VA IQTISODIY TA'LIMNING TARBIYAVIY AHAMIYATI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/1326>

**TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN CHAKANA BANK XIZMATLARINI
KO'RSATISHNING NAZARIY VA ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI**

Rashodxo'jayev Saida'loxon Nosirxon o'g'li
Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi
Loyiha boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada, tijorat banklari tomonidan chakana bank xizmatlarini ko'rsatishning nazariy va me'yoriy huquqiy asoslari va ko'rsatmalari to'g'risida gap yuritiladi.

Kalit so'zlar: elektron to'lovlar, zarurat, kredit, chakana bozor, me'yoriy hujjatlar, naqd pul, plastik kartalar

Har qanday davlatning iqtisodiy qudratini yuqori samarali pul-kredit siyosati va zamonaviy to'lov mexanizmlarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Hisob-kitoblar mexanizmining yaxshi yo'lga qo'yilishi va uning aniq ishlashi esa barcha rivojlangan davlatlar taraqqiyotining asosiy poydevori hisoblanadi. Ushbu fikrlardan kelib chiqib, O'zbekistonda elektron to'lovlar va elektron tijorat tizimlarini rivojlantirish maqsadida mazkur muhim yo'nalishning tadrijiy rivojlanishini ta'minlovchi zarur huquqiy baza yaratilgan.

“Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi qonunning 31-moddasi banklar va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarga qaratilgan. Unga ko'ra banklar va o'z mijozlari o'rtasidagi munosabatlar shartnomalar asosida amalga oshirilishi ko'rsatib o'tilgan. Ushbu munosabatlar bank va uning mijozlari o'rtasidagi huquq va majburiyatlar asosida shakllanishini talab etadi. Bank shartnomada ko'rsatilgan xizmatlarini bajarilishi yuzasidan ma'sul hisoblanadi. Mijoz o'z xohishidan kelib chiqib bankni tanlashini hisobga olsak, bank doimo o'z xizmatlarini takomillashtirib borishi lozim. Xizmatlarni yuqori darajada ko'rsatish bevosita axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash bilan bog'liq.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan iqtisodiyot tarmoqlari, ayniqsa, bank, moliya va tijorat tuzilmalari faoliyatida keng foydalanish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 21-martdagi “Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori, 2012-yil 16-iyuldagi “Statistik, soliq, moliyaviy hisobotlarni, litsenziyalanadigan faoliyat turlarini va ruxsat berish tartib - taomillarini tubdan qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi hamda 2012-yil 18-iyuldagi “Ishbilarmonlik muhitini yanada tubdan yaxshilash va tadbirkorlikka yanada

keng erkinlik berish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmonlarida asosiy yo'nalishlar sifatida belgilangan.

Ushbu me'yoriy hujjatlarda plastik kartalar va boshqa elektron to'lov vositalari orqali internet tarmog'idan tovar hamda xizmatlar uchun to'lov imkoniyatlarini rivojlantirish uchun dasturiy-texnik infratuzilmani takomillashtirish, tadbirkorlikda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish maqsadida rag'batlantirishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan.

Ma'lumki, mamlakatimizda iqtisodiyotga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi korxonalar bilan iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik aloqalarini yangi bosqichga olib chiqdi. Bugungi kunda O'zbekistonda elektron to'lovlar, internet global tarmog'i va mobil aloqa vositalari orqali bank sohasi mijozlariga turli xildagi interaktiv xizmatlar ko'rsatish tizimlari joriy etilib, ulardan samarali foydalanilmoqda.

Bugun bank-moliya tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'sib boruvchi global tendensiyasi, bank plastik kartalari miqdorining o'sishi, elektron to'lovlar va elektron tijoratning rivojlanib borishi barobarida mamlakatimizda elektron to'lovlar va elektron tijorat sohasidagi loyihalarning amalga oshirilishi faollashmoqda.

Mamlakatimiz bank - moliya muassasalari o'z mijozlariga internet global tarmog'i va mobil aloqa vositalari orqali masofadan turib elektron to'lovlar, “SMS-banking”, “Mobil-banking” kabi interaktiv bank xizmatlarni ko'rsatmoqdalar.

Shuningdek, statistik, moliyaviy va soliq hisobotlarini taqdim etishda, soliqlar, turli majburiy to'lovlarni to'lashda, ro'yxatga olish, ruxsat berish tartib-taomillarini amalga oshirishda, yer maydonlarini ajratish, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlariga ulanishda, shuningdek, tadbirkorlik sub'yektlarini kreditlashda davlat, nazorat qiluvchi organlar bilan tadbirkorlik sub'yektlari o'rtasidagi bevosita muloqotni, byurokratik sansalorlik va korrupsiyani istisno etuvchi elektron tizimga, shu jumladan, internet tarmog'iga keng miqyosda o'tish ta'minlanmoqda.

Mamlakatimizda internet va mobil-banking tizimlarining joriy etilishi bank uchun ham, mijoz uchun ham qo'shimcha qulayliklar yaratdi. Endi mijoz o'z hisobvarag'i bo'yicha bank amaliyotlarini bankka bormasdan internet orqali xohlagan vaqtda bajarish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa mijozga vaqti va mablag'ini tejash, manzilning uzoq-yaqinligidan qat'iy nazar bankni ixtiyoriy ravishda tanlash, o'z mablag'larini ancha tez boshqarish kabi afzalliklarni yaratadi. Natijada bunday qulayliklardan foydalanuvchilar soni kundan - kunga ko'payib boradi.

Bank xizmatlarining yangi turlarini joriy etish O'zbekistonda bank tizimi barqarorligini ta'minlashning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, banklararo raqobatning kuchayishi, axborot texnologiyalarining rivojlanib borishi hamda zamonaviy bank xizmatlariga bo'lgan talabning oshishi yangidan-yangi innovatsion

bank xizmatlarini keng miqyosda joriy etishni zaruratga aylantirayotgan hozirgi paytda mamlakatimiz tijorat banklarining masofaviy bank xizmatlari bozori dastlabki rivojlanish bosqichida turibdi.

Respublikamizda eng ko'p tarqalgan elektron bank xizmatlaridan biri "Bank-mijoz" dasturiy tizimi yordamida mijoz o'z kompyuterida modem uskunasi orqali bank bilan to'lov hujjatlari almashadi, hisobvarag'i to'g'risida barcha ma'lumotlarni olib turadi, valyuta kursini va boshqa ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

huningdek, O'zbekiston Markaziy bankning "Tijorat banklari tomonidan Yosh

O'zbekiston Respublikasining [«O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»](#), [«Banklar va bank faoliyati to'g'risida»](#), [«Mikromoliyalash to'g'risida»](#), [«Ipoteka to'g'risida»](#), [«Iste'mol krediti to'g'risida»](#)gi qonunlari va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashga

H

Y Mamlakatimizdagi "O'zbekiston Respublikasida Yoshlarga davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonuni va boshqa ijtimoiy davlat davturlariga muvofiq hamda Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab – quvvatlashni yanada kuchaytirish, mehnat faoliyatini boshlash va mustaqil hayotga kirib kelishda ularga zarur yordam ko'rsatish, barqaror daromad manbalarini shakllantirish mexanizmlari va amaliy rag'batlantirish Yuqorida aytib o'tilgan O'zbekiston Respublikasi Shuningdek, Prezidentining 18 may 2007 yildagi PF–3878 sonli "Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab – quvvatlashga doir qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida"gi Farmoniga asosan, Yosh oilarga ipoteka va iste'mol kreditlari ajratish yo'li bilan uy – joy sotib olish yoki qurish, uy xo'jaligini yo'lga qo'yishda ularni har tomonlama qo'llab – quvvatlash borasida

h

t

t O'zbekiston respublikasi markaziy banki boshqaruvining 2017 yil 10 iyun, 12/4-to'g'risida"gi Nizomga tijorat banklari tomonidan ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hamda pensiya ko'rinishidagi doimiy daromadga ega bo'lgan jismoniy

/

/

w

w Overdraft jismoniy shaxsning (mijozning) daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda o'rtacha oylik ish haqining (pensiyaning) 3 barobarigacha bo'lgan miqdorda 12 oygacha bo'lgan muddatga qayta tiklanadigan

l

e O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 6 dekabrda «Jismoniy

x

.

Z

/

yanada soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5276-sonli Farmoni bilan jismoniy shaxslarga qo'shimcha qulayliklar yaratish maqsadida jismoniy shaxslar

Shunigdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi «Ish haqi, pensiya, nafaqa va stipendiyalarni to'lash mexanizmini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-2753-sonli Qaroriga asosan 2017

- barcha turdagi pensiyalar butun mamlakat hududida hech qanday cheklovlarsiz to'liq hajmda naqd shaklda berilishi;

- mamlakatimiz hududlaridagi 58 ta tog'li va olis tumanlardagi byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi to'lash, ijtimoiy to'lovlar hech qanday cheklovlarsiz to'liq hajmda naqd shaklda amalga oshirilishi;

- oliy o'quv yurtlari talabalariga stipendiyalarning kamida 50 foizi naqd

Mamlakatimizda masofadan bank xizmati ko'rsatishni rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 6-maydagi PQ-2344-sonli "Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish va ularning resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimizda yaratilgan "Elektron to'lovlar to'g'risida"gi va "Elektron tijorat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari ijrosi yuzasidan qator ishlar amalga oshirilyapti. Jumladan, bank va moliya muassasalari internet va mobil aloqa vositalari orqali o'z mijozlariga masofadan turib elektron to'lovlar, "Internet-banking", "Mobil-banking" kabi interaktiv bank xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda.

O'zbekistonda internet-banking dastlab 2007-yilda korporativ mijozlar uchun xizmat sifatida paydo bo'lgan bo'lib, bu xizmatni jismoniy shaxslar uchun ham joriy qilinishi uning respublikada rivojlanishini keyingi bosqichi bo'ldi. Aksariyat ilg'or tijorat banklari «Bank-mijoz» tizimini modernizatsiyalashtirib, bugungi kunda elektron biznes rivojlanishining yanada istiqbolli yo'nalishi - internet-banking bilan ishlamoqdalar.

Mamlakatimizda joriy etilgan elektron to'lov tizimini tartibga solish 2005-yil 2-noyabrda qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan "Elektron to'lovlar to'g'risida"gi Qonunga asoslanadi. Ushbu Qonunning maqsadi elektron to'lovlar sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Banklararo to'lov tizimi banklar o'rtasidagi elektron to'lovlarni banklarning O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochilgan vakillik hisobvaraqlari orqali amalga oshirish uchun mo'ljallangan.

Bankning ichki to'lov tizimi bank filiallari va mijozlari o'rtasida elektron to'lovlarni amalga oshirish, shuningdek banklararo to'lov tizimi bilan o'zaro harakatda bo'lish uchun mo'ljallangan.

Chakana to'lovlar tizimi bank kartalari va boshqa elektron to'lov vositalari qo'llanilgan holda elektron to'lovlarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Elektron to'lov vositasi uning mazkur chakana to'lovlar tizimiga mansubligini identifikatsiyalash imkoniyatini beradigan farqlovchi belgilarga (tovar belgisiga, xizmat ko'rsatish belgilariga) ega bo'lishi kerak.

Elektron to'lov xujjati pul - hisob - kitobga doir qog'oz hujjat asosida yoki elektron to'lov vositasidan foydalangan holda tuziladi va elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanadi.

To'lov tizimining a'zosi – bank to'lov tizimidan foydalanuvchining topshirig'iga binoan elektron to'lovni tegishli to'lov hujjati tushgan kunda, agar u bankning operatsiya kuni mobaynida tushgan bo'lsa, amalga oshirishi shart. To'lov hujjati operatsiya kuni tugaganidan keyin tushgan taqdirda, to'lov tizimining a'zosi - bank elektron to'lovni keyingi ish kunidan kechiktirmay amalga oshirishi shart.

Elektron raqamli imzoga “Elektron raqamli imzo to'g'risida”gi Qonunda quyidagicha ta'rif beriladi: Elektron raqamli imzo - elektron hujjatdagi mazkur elektron hujjat axborotini elektron raqamli imzoning yopiq kalitidan foydalangan holda maxsus o'zgartirish natijasida hosil qilingan hamda elektron raqamli imzoning ochiq kaliti yordamida elektron xujjatdagi axborotda hatolik yo'qligini aniqlash va elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasini identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan imzo. Elektron raqamli imzoni xavfsizligini ta'minlash maqsadida shifrlash ya'ni axboratni maxsus algoritim yordamida o'zgartiriladi.

Elektron raqamli imzodan foydalanish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va u maxsus vakolat bergan organ amalga oshiradi.

Keyingi yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish, uning barqarorligini oshirish va yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha olib borilayotgan ishlar barcha banklar tomonidan tizimli ravishda amalga oshirilishi, elektron to'lovlar va elektron tijorat bo'yicha axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish bank mijozlariga sifatli xizmatlar ko'rsatishni ta'minlash bilan birga O'zbekiston bank tizimining muqarrar yuksalishiga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston [Respublikasi Konstitutsiyasi](#), T.: “O‘zbekiston”, 2010.
2. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki to‘g‘risida”gi qonun, T.: “O‘zbekiston”, 1995.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni, T.: “O‘zbekiston”, 1996.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Tijorat banklarida [foizlarni hisoblash](#) to‘g‘risida”gi Nizomi, Adliya Vazirligida 2004-yil 30-yanvarda 1306-son bilan ro‘yxatga olingan.
5. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida [buxgalteriya hisobi](#) hisobvaraqlari rejasi”, Adliya Vazirligida 2004-yil 13-avgustda 773-17-son bilan ro‘yxatga olingan.
6. Karimov I.A. “Jahon moliyaviy – [iqtisodiy inqirozi](#), O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari”, T.: “O‘zbekiston”, 2009.
7. Karimov I.A. “Bank tizimi, [pul muomalasi](#), kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlikda”, T.: “O‘zbekiston”, 2005.
8. Abdullayeva Z.Sh “Pul va pul tizimi”, T.: “O‘zbekiston”, 2010.

**DUNYONING ENG MASHHUR KASHFIYOTLARI
САМЫЕ ИЗВЕСТНЫЕ ОТКРЫТИЯ МИРА
MOST FAMOUS DISCOVERIES OF THE WORLD**

Karimova Muyassarxon Abduqayumovna – f.f.n.

Andijon mashinasozlik instituti “Gumanitar fanlar” kafedrasida dotsenti

karimova@gmail.com, +998932534155

Turgunova Tursunoy Maratovna

Andijon mashinasozlik instituti magistranti

E-mail: tursunoyturgunova7@gmail.com

Tel: +998997741234

Annotatsiya

Ushbu maqolada dunyoda kashf qilingan eng mashhur kashfiyotlar va ularning inson hayotidagi ahamiyati tahlil qilingan.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о самых известных открытиях, сделанных в мире и их значении в жизни человека.

Annotation

This article presents information about the most famous discoveries made in the world and their importance in human life

Bir necha asrlardan beri insoniyat o'z hayotini osonlashtirish maqsadida turli izlanishlar olib borgan va orzusini amalga oshirish uchun ilmiy yangiliklar yaratishga harakat qilib kelgan. Hayotdagi qarashlarni tubdan o'zgartirgan va uning ajralmas qismiga aylangan ilmiy yangiliklar kashfiyot deb atalib, u izlanish va tekshiruvlar natijasida, ba'zi holatlarda esa tasodifan aniqlanadi. Kashfiyot qilish uchun tabiat hodisalarini va jamiyat qonunlarini ongli ravishda ilmiy tahlil qilish kerak. Insoniyatga avval ma'lum bo'lmagan obyektiv qonuniyatlar va hodisalar kashfiyot sababli yuzaga chiqadi. Texnika inqilobining asosini tashkil qilishi tufayli taraqqiyotning yangi yo'nalishini bahsh etadi va insoniyat bilim darajasini tubdan o'zgartiradi. Yashash tartibimizni o'zgartirgan va hozirgi kunda hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir qancha kashfiyotlar haqida aytib o'tmoqchiman. Ularga, Rentgen nurlari, Televideniya, Radio, Elektromobillar, Samalyot, Kompyuter, Parashut, Mobil telefon, Elektr energiyasi, Telegraf, Kompass, Fotosurat, Gildiraklar, Kir yuvish mashinasi, Ko'zi ojizlar uchun alifbo, Antibiotik penitsillin, DNK, Internet va yana ko'plab ixtirolarni misol qilish mumkin. Ushbu kashfiyotlarning bir qanchasi haqida to'xtalib o'tmoqchiman.

Internet, dunyo miqyosidagi ijtimoiy tarmoq - insoniyatning eng yaxshi ixtirosi ekanligi hech kimga sir emas. U insonlar hayotini tubdan takomillashtirdi. Internet yordamida hozir dunyoning istalgan chekkasidan turib video orqali qo'ng'iroqni amalga oshirish, masofadan turib ishlash, har qanday qiziqtirgan ma'lumotni izlash, hattoki fazodagi kosmonavtlar bilan ham u yordamida aloqaga chiqish imkoniyati mavjud. Hozirgi kunda yer yuzi aholisining 4 milliardga yaqini undan foydalanib keladi va bu son kun sayin ortib bormoqda. Internet bir vaqtning o'zida havfli yoki foydali bo'lishi mumkin, bu undan qanday maqsadda foydalanayotganimizga bog'liq. U dastlab XX asrning 50-yillarida paydo bo'lgan bo'lib, undan "Sovuq urush" vaqtida AQSh Mudofaa vazirligi ARPA loyihasidan pochta va telefondan foydalanmasdan ma'lumotlarni masofadan uzatish uchun foydalangan. Kaliforniya, Santa Barbara, Yuta va Stenford universitetlari ilmiy tadqiqot markazlari ARPAnet tarmog'ini ishlab chiqdi va uni amaliyotga tadbiq qildi. Unga dastlab ushbu universitetlarning kompyuterlarini uladi, 4 yildan keyin boshqa institutlar qo'shildi va E-mail ixtirosi bilan tarmoqda muloqot qilishni xohlaydiganlar soni keskin o'sishni boshladi. Hozirgi kunga kelib u butun yer yuzi bo'ylab ommalashgan bo'lib, undan 7 yoshdan 70 yoshgacha bo'lgan odamlar foydalanib kelmoqda

Antibiotiklar insoniyatning tibbiyot sohasidagi kashf qilgan eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi. Antibiotiklar paydo bo'lishi bilan, sepsis, o'pka yallig'lanishi, o'lat va boshqa ko'plab yuqumli kasalliklar bilan o'lim holati sezilarli darajada oldi olindi. Ushbu dorilar yordamida millionlab insonlarning hayoti saqlab qolindi. XIX asr oxirida insoniyat "yengilmas" deb hisoblangan solgan kasalliklarni mag'lubiyatga uchratdi.

Antibiotik penitsilinni ikki jahon urushi paytida ommaviy ravishda ishlab chiqarildi va hali ham standart antibiotik sifatida infeksiyalarga qarshi qo'llaniladi. Bu tibbiyot sohasida yaratilgan eng mashhur kashfiyotdir.

Ko'zi ojizlar alifbosi fransuz tiflopedagogi Lui Brayl tomonidan kashf qilingan bo'lib, unga 1824 yili asos solingan. Baxtsiz hodisa sabab Brayl Lui 5 yoshida ko'z nuridan ayriladi va ota onasi uni yaxshi ta'lim olishi uchun ko'zi ojiz bolalar uchun mo'ljallangan maxsus chiziqly relyefli maktabga jo'natadi. So'ng u maktabda kapitanlar foydalanuvchi "tunggi shrift" deb nomlanuvchi yozuvga e'tiborini qaratadi. Mazkur yozuvdan harbiy xizmatdagilar kechqurun foydalangan bo'lgan. Ushbu alifboning asosini bo'rtib chiqqan turli shakldagi nuqtalar tashkil qiladi. Alifboda nuqtalarning kombinatsiyalaridan foydalangan holda raqamlar kodlanadi. Ushbu alifboga "Brayl alifbosi" nomi berilgan bo'lib u hozirgi kunda butun dunyoda foydalanib kelinadi. U foydalanishga qulay hisoblanadi va vaqt o'tishi bilan ko'plab tillarga moslashib ketgan.

DNK ni ingliz olimi Frensis Krik va amerikalik olim Jeyms Uotson kashf qilgan bo'lib, unga 1953 yilda asos solingan. Unga ko'ra DNK molekulasida barcha

tirik organizmning axborotini o'zida saqlashi va avloddan avlodga tashishi haqida ma'lumot berilgan. Bu tibbiyot sohasida kashf qilingan eng qiziqarli ixtirolardan biri hisoblanadi va jamiki tirik mavjudotning qanchalik mukammal yaratilganligiga qoyil qolmasdan iloji yo'qligini isbotlaydi.

Elektromobillar yaratish uchun ko'pgina ixtirochilar kurashdilar va unga 1832 yilda Robert Anderson tomonidan asos solindi. Uning urfga kirishi 1870 yillarga borib taqaladi. Ushbu avtomobillarga akkumulyator batareyasi o'rnatilgan bo'lib, bir nechta elektrodvigatel yordamida harakatlanadi. Oddiy avtomobillardan farqli o'laroq, ekologiyaga zarar yetkazmasligi bilan ustun turadi. Chunki atmosferaga zararli tutunlar chiqarmaydi. Tannarxi qimmatligi sababli hali O'zbekistonda urflashmagan lekin, dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlarida, jumladan AQSh, Germaniya, Fransiya, Shvetsiya, Norvegiya, Angliya kabi davlatlarda ancha ommalashgan. Davlatlar imkon qadar elektromobillarni ommalashtirishga harakat qilmoqdalar, ko'plab davlatlarda ushbu ekologik havfsiz avtomobil egalariga imtiyozlar berilmoqda. Shu bois bunday mashinalar kelajagi haqida faqat ijobiy taxminlar aytishimiz mumkin.

Samalyot qachon yaratilgan va qanday qilib uchadi degan savol barchani qiziqtirgan bo'lsa ajab emas. Og'irligi kamida 50 ming tonnani tashkil qiluvchi ushbu transport vositasini sanoqli soniyalarda osmonga ko'tarilishi, belgilangan vaqt mobaynida osmonda muallaq turishi va yana sanoqli soniyalarda yerga qo'nishining o'zi bir mo'jiza. Boshqa ko'plab aviaatsiya turlari, jumladan vertolyot, parashut, havo sharlarining ixtiro qilinishi albatta fizik qonularga borib taqaladi va ular inson orzusining ro'yobidir. Uchish haqida insoniyat qadim zamonlardan beri orzu qilib kelgan. Qanotlar yordamida uchishni birinchi bo'lib, Leonardo da Vinchi kashf qilgan. Olim qushlarning qanot qoqishini sinchiklab o'rganib, unga asoslanib deltoplanni yasagan. Hozirgi kunda biz foydalanadigan samalyot turi o'nlab olimlarning yillar davomida mashaqqatli mehnati va izlanishlari tufayli takomillashtirilgan va ushbu holga keltirilgan. Samolyotning uchishi shveysariyalik fizik olim nomi bilan ataluvchi Daniel Bernulli qonuniga amal qiladi. Samalyotning qanoti shunday yasalganki, havo uning yuqori qismiga nisbatan tagidan tezroq oqib o'tadi. Shu sababdan qanotni pastki qismidagi havo bosimi ortishi natijasida ko'tarilish kuchi paydo bo'lib, samolyotni yuqoriga ko'taradi. Samolyot qanotining ko'ndalang qismi huddi qushlarning qanotiga o'xshaydi. Samolyotni yuqoriga ko'tarilishi uchun, uning qanotlari mustahkam bo'lishi zarur. Zamon rivojlangani sari, keyinchalik, samolyotning uchish tezligini oshirish maqsadida nayzasimon o'zgarib turuvchi qanot ixtiro qilindi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kashfiyotlar bizning yashash tarzimizni qulaylashtirishga, og'irimizni yengil, mushkulimizni oson qilishga xizmat qiladi. Har bir ixtironing ortida olimlarning ulkan va mashaqqatli mehnati yotadi. O'tmishda yashab o'tgan olimlardan minnatdor bo'lishimiz lozim. Biz uchun hozirgi kunda oddiy tuyulgan va har bir honadonda mavjud bo'lgan elektr lampochkasi bir vaqtlar

ajdodlarimizga orzu bo'lgan. Buning albatta qadriga yetishimiz kerak, shuni takidlab o'tishni xohlardimki, biz ajdodlarimizdan ko'ra omadliroqmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti 2015.
2. <http://discoveriesoftheworld>
3. <http://worldscience>

**O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA IJTIMOIIY
SOHA VA TA'LIMNING AHAMIYATI
ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО СЕКТОРА И ОБРАЗОВАНИЯ В
СНИЖЕНИИ БЕДНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ
IMPORTANCE OF SOCIAL SECTOR AND EDUCATION IN REDUCING
POVERTY IN UZBEKISTAN**

Sirojiddinova Iroda Maxammadovna

Andijon mashinasozlik instituti dotsenti

E-mail: siroziddinovairodaa@gmail.com

Tel: +998916058999

Yuldasheva Maftuna Qutbidin qizi

Andijon mashinasozlik instituti magistranti

E-mail: m.k.yuldasheva@gmail.com

Tel: +9989113 37223

Ushbu maqolada O'zbekistonda kambag'allik darajasini qisqartirishda davlat mablag'larining o'tgan yillar mobaynida sarf qilinish tahlili moliya vazirligi ma'lumotlari asosida ta'lim va kadrlar tayyorlash, sog'liqni saqlash, fan, madaniyat va sport xarajatlariga bo'lgan samaradorligi o'rganiladi, kambag'allik ko'rsatkichlarni kamaytirish masalalari ko'rib chiqiladi va ayrim mamlakatlar misolida amaliyotga joriy etish usullari namoyish etiladi. Bunda iqtisodiy o'sishning mamlakat rivojlanishiga bo'lgan katta ta'siri va unga ta'limning ahamiyati haqida fikr yuritilib, kambag'allikka qarshi kurashishda amalga oshirilishi kerak bo'lgan islohotlar va ularning qanday tartibda qo'llanilish usullari ko'rib chiqiladi.

Аннотация

Анализ расходования государственных средств на снижение уровня бедности в Узбекистане за последние годы рассматривается на основе данных Министерства финансов, в котором оценивается эффективность государственных расходов на эффективность образования и подготовки кадров, здравоохранения, науки, изучена культура и спорт, показаны вопросы сокращения бедности и методы реализации на примере некоторых стран. В этой статье обсуждаются влияние экономического роста на развитие страны и важность образования, а также реформы, которые следует реализовать в борьбе с бедностью, и методы их применения.

Analysis of the spending of state funds in reducing the level of poverty in Uzbekistan over the past years are considered based on the data of the Ministry of

Finance in which the efficiency of government spending on the effectiveness of education and personnel training, healthcare, science, culture and sports is studied, issues of poverty reduction and implementation methods are shown on the example of some countries. Moreover, the impact of economic growth on the country's development and the importance of education are discussed and the reforms that should

Kalit so'zlar

Kambag'allikni qisqartirish, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy soha, aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, davlat xarajatlari, ta'lim, sarmoya.

Ключевые слова

сокращение бедности, экономический рост, социальная сфера, социальная поддержка населения, государственные расходы, образование, инвестиции.

Poverty reduction, economic growth, social sphere, social support of the

Prezident Sh. Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy majlisga tashrifidan so'ng ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning asosiy kun tartibidagi masala bo'lgan kambag'allikni qisqartirish muammosi ko'tarildi. Bu savol aniq shakllantirildi va ilg'or xalqaro tajriba

Kambag'allik muammosi hamon insoniyatning asosiy muammolaridan biri bo'lib bu Jahon banki standartlari bo'yicha "o'ta qashshoqlik" deb tasniflanadi.

tanayotgan mamlakatlarda insoniyatning mavjudligi uchun asosiy tahdiddir. 2017-gilda dunyo bo'yicha aholining taxminan 9.2 foizi dunyo iqtisodining eng qashshoqlik (koronavirus) pandemiyasi bir avlodda birinchi marta global qashshoqlikda sezilarli o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Pandemiya sababli yana 120 milliondan ortiq odamlar kambag'allikda yashashga majbur bo'ldi.

Moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2008-2019-yillarda ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga sarflangan xarajatlar tahlil qilinganda ko'rishimiz mumkinki, ushbu maqsadlar uchun sarf-xarajatlarga ta'lim va kadrlar tayyorlash, sog'liqni saqlash, fan, madaniyat va sport xarajatlari ham kiradi.

Xarajatlarning maksimal darajada pasayishi va ularning tiklanishining boshlanishi 2015 yilda sodir bo'lgan va u butun davr uchun eng past ko'rsatkich 2 foizni

tashkil etgan. Navbatdagi ikki yil 2016 yildagi 3 foiz va 2017 yildagi 6 foizdan bosqichma-bosqich tiklanishni boshlagan. 2018 yildan 27 foizga, 2019 yilda esa 36 foizga sezilarli darajada yuqorilash kuzatildi. Ushbu o'sish 2017 yilda boshlangan 2017-2021-yillarda O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilab berilgan. islohotlar bilan bog'liq bo'lgan.

Davlat sarf-xarajatlarining ijtimoiy sohaga ta'sir etishini baholash maqsadga muvofiqdir. Ma'lumotlardagi yetishmovchilik sababli davlat xarajatlarining kambag'allikka ta'sir etishini baholash bevosita murakkablashadi. Biroq turli xil boshqa ma'lumotlarning mavjud ekanligi ushbu sohada davlat xarajatlarining mahsuldorligi va samaradorligini bilvosita baholashga imkon beradi.

Iqtisodiy o'sish hozirgi kunda rivojlanayotgan mamlakatlarda hayot sifatini orqali ularga sarmoya kiritish uchun rag'batlantirilishini yaxshilaydi. Bu esa o'z navbatida, kuchli va o'sib borayotgan boshqaruvni rivojlantirishga bosimni iqtisodiy o'sish inson taraqqiyotiga yordam beradi, bu esa, o'z navbatida iqtisodiy o'sishga yordam beradi. Ko'plab rivojlanayotgan davlatlarning tadqiqot najjalari kuchli kamaytirishda eng muhim yagona yo'l hisoblanadi. Ushbu mamlakatlararo tadqiqotlarning odatiy bahosiga ko'ra, mamlakat o'rtacha daromadining 10 foizga

Quyida ko'plab mamlakat tadqiqotlari kambag'allikni qisqartirishda iqtisodiy

❖ 1979-yildan beri Xitoy o'zining 450 milliondan ortiq aholisini qashshoqlikdan qutqara oldi. Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, 1985 va 2001 yillar mobaynida kambag'allikning bunday ulkan qisqarishida iqtisodiy o'sish juda muhim o'rin tutgan [3].

❖ 1980-yillarda Hindistonda qashshoqlik sezilarli darajadi kamaydi va bu ko'rsatkichlar 1990-yillargacha ancha tezlashdi. Bu esa Hindistonning iqtisodiy o'sish rekordi bilan kuchli bog'liq edi [4].

❖ Mozambik iqtisodiy o'sish tufayli qisqaroq vaqtda kambag'allikning tez pasayishini ko'rsatdi. 1996 va 2002 yillar orasida iqtisodiyot 62 foizga o'sdi va kambag'al aholi ko'rsatkichi 69 foizdan 54 foizga tushdi [5].

Bu davrlardan ko'plab saboqlar bor, xususan, yuqorida keltirilgan davlatlarda

Inson kapitaliga sarmoya kiritish orqali barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishning asosiy omillaridan biri bu ta'limdir. Ta'lim hayot sifatini yaxshilaydigan, odamlarning mahsuldorligini oshiradigan va ish imkoniyatlari bilan band bo'lish orqali kambag'allik darajasini yo'q qiladigan omil hisoblanadi. 2016-yildan 2019-yilgacha maktabgacha ta'lim muassasalari soni respublika bo'yicha 1830 taga ko'paydi, ushbu muassasalarda pedagogik xodimlar soni va o'quv o'rinlari mos ravishda 36,8 ming va 223,7 mingtaga ko'paydi. Shu davrda 3-6 yoshli bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'rsatkichi 23,8 foizdan 40 foizga oshdi (2020 yilda 60 foiz). Shuningdek, keyingi yillarda ta'lim muassasalari soni sezilarli darajada oshdi – 2016-2019 yillar orasida mos ravishda 9720 tadan 10090 taga yetdi va 49 ta yangi oliy ta'lim muassasasi ochildi. 2020-yilga kelib oliy o'quv yurtlarida qabul kvotalari 2017-yilga qaraganda 2,5 barobarga oshdi va natijada yoshlarning oliy ta'lim muassasalariga qabuli 9 foizdan 25 foizga oshdi.

Oxirgi 4 yil ichida sog'liqni saqlash sohasida ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Kasalxonalar va ulardagi o'rinlar soni mos ravishda 99 va 21,4 mingtaga oshdi. Aholi umr ko'rish davomiyligi 2017-yildagi 73,7 yoshdan 2020-yilda 74,6 yoshgacha oshdi. Har 100 ming kishiga sil kasalligi bilan kasallanish darajasi 2016 yildagi 46,6 dan 2020 yilda 42,4 ga kamaydi. Aholining xavfli o'smalar bilan kasallanish darajasi 2016-yilda 100 ming kishiga 66,8 tadan 2020-yilda har 100 ming kishiga 71 taga yetgani kasalliklarning erta aniqlangani natijalaridan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosati kelgusida davlat taraqqiyotini ta'minlay oladigan yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashga qaratilgandir va shu bilan birgalikda, ijtimoiy siyosatning oliy maqsadi barcha ijtimoiy guruhlarining o'zini o'zi anglashi uchun sharoit yaratib berishdir. O'zbekistonda ijtimoiy adolatning mustahkamlanishi natijasida aholi turmush darajasi va sifati oshishi kafolatlaydi.

Yuqoridagi ma'lumotlarning barchasidan kelib chiqib, kambag'allikka qarshi kurashishda davlatning roli eng muhim, degan xulosaga kelish mumkin. Yaqin yillarda ijtimoiy ta'minot uchun davlat xarajatlari yuqorilab bordi. Davlat xarajatlarining samaradorligi to'liq baholanishi uchun yuqoridagi ma'lumotlar yetarli va ishonchli vaqt manbaini talab etadi. Shunga qaramay, ma'lumotlarni o'rganish aholining turmush sharoitini yaxshilashda sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatmoqda.

Aytish joizki, yangi O'zbekistonning ijtimoiy siyosat yo'li allaqachon aniq belgilab olindi va uni amalga qo'llash uchun kerakli bo'lgan barcha resurslar sarflanmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy soha uchun xarajatlar samaradorligini yanada oshirish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Davletov, F., 2022. Public spending in the fight against poverty. [online] Review.uz. Available at: <<https://review.uz/en/post/gosudarstvenne-rasxod-v-borbe-s-bednostyu>> [Accessed 10 September 2022].
2. Adams, R (2002) Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set, Policy Research Working Paper 2972, World Bank, February 2002, and Ravallion, M and S Chen (1997) ‘What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?’ World Bank Economic Review, 11(2): 357-82
3. Lin (2003), Economic Growth, Income Inequality, and Poverty Reduction in People's Republic of China, Asian Development Review, vol. 20, no. 2, 2003, pp. 105-24
4. HBhanumurthy and HMitra (2004), Economic Growth, Poverty, and Inequality in Indian States in the Pre-reform and Reform Periods, Asian Development Review, vol. 21, no. 2, 2004, pp. 79-99
5. Arndt, James, and Simler (2006), Has Economic Growth in Mozambique Been Pro-Poor?, Food Consumption and Nutrition Division Discussion Paper 202
6. Oecd.org. 2022. Growth. [online] Available at: <<https://www.oecd.org/derec/unitedkingdom/40700982.pdf>> [Accessed 11 September 2022].
7. Ministry of Economic Development and Poverty Reduction of the Republic of Uzbekistan. 2022. Uzbekistan's Efforts to Reduce Poverty | Ministry of Economic Development and Poverty Reduction of the Republic of Uzbekistan. [online] Available at: <<https://mineconomy.uz/en/news/view/3520>> [Accessed 10 September 2022].
8. UzDaily.uz. 2022. "Uzbekistan International Poverty Reduction Forum" was held in Bukhara. [online] Available at: <<https://www.uzdaily.uz/en/post/73281>> [Accessed 10 September 2022].

**DUNYONING ENG MASHXUR KASHFIYOTLARI.
THE MOST FAMOUS DISCOVERIES OF THE WORLD.
САМЫЕ ИЗВЕСТНЫЕ ОТКРЫТИЯ МИРА.**

Karimova Muyassar Andijon mashinasozlik instituti
“Gumanitar fanlar” kafedrasida Dotsenti
Muhammdjon Salohiddinov Iqboljon o’g’li
Andijon Mashinasozlik Instituti Magistratura talabasi
muhammadi3722@gmail.com +998906213722 t/me: @inc99

Annotatsiya

Elektromobillarning kelib chiqish tarixi va ularning hozirgi kunda insonlar ehtiyoji uchun qay darajada muhim ekanligi va ustunliklari yoritilgan.

Anotation

The history of the origin of electric cars and how important they are for the needs of people today and their advantages are covered.

Аннотация

Освещена история происхождения электромобилей и то, насколько они важны для нужд людей сегодня и их преимущества.

Kalit so’zlar: Elektro dvigatel, Avtomatlashtirilgan boshqarish tizimi, Elektro-sezgir datchiklar, Zamonaviy Elektr Avtomobillar.

Kirish: Bilamizki, Prezidentimiz tomonidan Elektromobillar to’g’risida bir qancha qaror farmonlar imzolaganlar bulardan: ID-58819 yani Mamlakatimizni “Yashil” iqtisodiyotga o’tishi jarayonini jadallashtirish, energiya samaradorligini oshirish, elektromobillarga bo’lgan talabni rag’batlantirish bilan ishlab chiqarishni yo’lga qo’yish haqida. Janob Prezidentimizning ushbu gaplari meni ushbu maqolani yozishimga turtki bo’ldi: “Yana bir masala – Jahonda elektromobillar ishlab chiqarish jadal rivojlanib, avtomobil bozorida salmoqli o’rin egallamoqda. Biz ham bu sohada ortda qolmalsigimiz uchun amaliy ishlarni hozirdan boshlashimiz kerak” – degan edilar.

Ushbu maqolani asosan Elektro dvigatellarning kim tomonidan ixtiro qilinib, qancha vaqt oldin va qaysi mamlakat fuqorosi tomonidan yig’ilganligi va hozirgi kundagi foydalari va zararlari haqida yozishga qaror qildim.

Asosiy qism: Tarixdan ma’lumki birinchi batareya quvvatiga asoslanib harakatga keluvchi elektro dvigatel Thomas Davenport tomonidan 1834-yilda AQSH da ixtiro qilingan. Ushbu dvigatel asosan kichik hajmda ishlovchi muxrlash dastgohlarida ishlatilgan. 1888-Yilga kelib esa Nikola Tesla o’zgaruvchan tok asinxron dvigatelin ixtiro qildi va uni bir yil o’tib muvofaqqiyatli patentladi. 1982- yilda birinchi amaliy

induksion dvigatel ishlab chiqildi, undan keyin aylanadigan novda o'rash rotori uchun foydalanildi va bu qurilma Avtomobilsozlikda foydalanishga yaroqli edi. Hozirgi kunga kelib bu soha eng rivojlanayotgan sohalardan. Elektromobillarni ishlab chiqish hajmi keskin oshish sababi odamlarda u judayam xavsiz va tabii uchun foydali deb o'ylashida va bu qarashlar asosan to'g'ri. Aynan qaysi sifati bilan ajralib turuvchi elektromobillar faqat va faqat aytishim kerakki bu qurilmalar Ona tabiat uchun mutlaqo bezarar, ulardan eng asosiysi zaharli gazlar, zararli tutunlar chiqmaydi qolaversa ushbu jihat insonlarning sog'ligi uchun ham katta ahamiyatga ega deb bilaman. Aynan shu vaziyat yangi davr "Elektro Avtomobillar davri"ni ochib berdi, albatta bu narsa Dizel va Benzin bilan harakatga keluvchi Avtomobil ishlab chiqaruvchilari uchun katta zarar desam ham adashmagan bo'laman.

Elektromobillarning kundalik hayotda qo'llanilishi:

Qolaversa Tesla yangi avlod elektromobil platformasida yarim narxga ishlamoqda. Elon Mask Tesla muhandislik jamoasi e'tiborini Model 3/Y platformasining yarmiga teng keladigan yangi avlod elektromobil platformasiga qaratganini e'lon qildi. Ko'p yillar davomida Tesla arzonroq elektr transport vositalarini ishlab chiqarish haqida gapirib kelmoqda, ammo inflyatsiya va elektromobillarga yuqori talab uning o'rniga narxlarning oshishiga olib keldi.

Avtomobil ishlab chiqaruvchisi o'tmishda 25 000 dollarlik elektromobil ishlab chiqarish imkonini beruvchi yangi avlod platformasi haqida gapirgan. Bir paytlar bosh direktor Ilon Mask Tesla 2023-yilda arzonroq avtomobilni chiqarishni maqsad qilganini aytdi. Biroq, Mask Tesla 2022 yilda arzonroq elektromobil ustida ishlamayotganini e'lon qildi, chunki uning diqqat markazida Optimus robotiga qaratildi va Model Y ishlab chiqarishni kuchaytirdi.

Bosh direktor hatto arzonroq elektr transport vositalari Teslaning rejalarida bo'lmasligi mumkinligini aytdi, chunki o'z-o'zini boshqarish har bir mil narxiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Shubhasiz, bu bizning yangi avtomobil ishlab chiqish guruhimizning asosiy yo'nalishi. Ayni paytda biz Cybertrucks va Semi uchun muhandislik bilan yakunlandik. Shubhasiz, biz yangi avlod avtomobili ustida ishlayapmiz, bu 3 va Y platformalarining narxining yarmiga teng bo'ladi. Aniqroq bo'lishi uchun u kichikroq bo'ladi deydi kompaniya rahbari, Ilon Mask o'z fikrlarida bu esa yangi inqilobning rivojlanishiga olib keladi. 2000-yil boshlarida AQSh energetika siyosati bu muammolarni hal qilishga harakat qildi. Energetika departamenti va boshqa idoralar akkumulyator va qayta zaryadlash texnologiyasini ishlab chiqishni qo'llab-quvvatladi. Bundan tashqari, AQSh hukumati Nissan, General Motors, Tesla va Fisker kompaniyalariga tijorat elektromobillarini (EV) ishlab chiqish va ishlab chiqarish uchun moliyaviy yordam ko'rsatdi. Hukumat bunday investitsiyalar miqyosdagi iqtisodni rag'batlantirishi va shu

bilan birlik xarajatlarini kamaytirishi va yangi texnologiyalarning hayotiyiligini oshirishga umid qilmoqda.

O'z-o'zini boshqarish texnologiyasi

O'z-o'zini boshqarish texnologiyasi bozori katta - mening firmam uni yiliga 25 milliard dollarga baholaydi. Asosiy mijozlar mashina haydashni istamaydigan yoki tejamkor transportni qidirayotgan keksa fuqarolar bo'ladi; ko'pincha bolalarni maktabdan va mashg'ulotlardan oldinga va orqaga haydash uchun kuniga soatlab vaqt sarflaydigan futbol onalar; va rahbarlar avtomobilning ularni tashlab, o'zini to'xtash joyiga qo'yish qobiliyatiga jalb qilingan. Haqiqatan ham, mashinani to'xtash joyiga jo'natish g'oyasi o'z-o'zidan paydo bo'lgandan so'ng, bu deyarli chidab bo'lmas. O'z-o'zidan boshqariladigan avtomobillar kir yuvish mashinasidan beri vaqtni tejaydigan eng katta yutuq bo'ladi.

Tesla dunyodagi eng muvaffaqiyatli EV kompaniyasi/brendlaridan biri bo'lgan, biroq boshqalar, jumladan, Mercedes Benz, Tata, MG, GM, Audi, Hyundai, Nissan, BMW va Renault ham xaridorlar talabiga ega bo'lgan EV avtomobillarini ishlab chiqargan. turli bozorlar. Hech shubha yo'qki, EV'lar haydash va harakatchanlikning kelajagi bo'lib, akkumulyatorlar kimyosida yangiroq materiallar qo'llanilishi va innovatsiyalar davom etayotgan bo'lsa-da, quyidagi sabablarga ko'ra tendentsiya qaytarib bo'lmaydi: Ishlash va texnik xizmat ko'rsatishda sezilarli darajada tejamkorlik: Ishlash va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari har qanday transport vositasiga egalik qilish narxining asosiy qismini tashkil etadi va endi EV xaridorlari yoqilgi/energiya va texnik xizmat ko'rsatish uchun ancha kam mablag' sarflashi aniq ma'lum, chunki EV'lar kamroq harakatlanuvchi qismlarga ega. benzinli dvigatel, bu unga xizmat qilishni osonlashtiradi.

CO2 emissiyasini ekologik jihatdan tejaydigan tejamkorlik: Elektr harakatchanligiga o'tish Hindistonga 2030-yilga borib bir giga tonnaga yaqin karbonat angidrid chiqindilarini tejashga yordam beradi. Yo'lda harakatlanayotgan har bir elektromobil kelajak avlodlar uchun zararli havo ifloslanishini kamaytirishga yordam beradi. Butun dunyo global isish va keskin iqlim o'zgarishiga qarshi kurashmoqda, bu esa davlatlar o'rtasidagi mojarolar va siyosiy ziddiyatlarni kuchaytirmoqda. Avtomobil xaridorlari chiqindi gazlari nolga teng bo'lgan va oxir-oqibatda atrof-muhitni tutun va iqlim o'zgarishidan saqlashga yordam beradigan EV'larga o'tish orqali atrof-muhit uchun qo'llaridan kelganini qilishga tayyor.

Ekologik muhofaza qilish tizimlari yo'nalishi:

Bu ekologik zararni kamaytirish va aholi salomatligini mustahkamlashga qaratilgan ajoyib tashabbus. Zararli emissiyalarning kamroq tugashi havo sifatining yaxshilanishiga olib keladi, bu esa kamroq sog'liq muammolarini anglatadi. Haydashning charchoq/stressini kamaytirish orqali haydashning ajoyib tajribasi: Elektr transport vositalarida viteslar yo'q, bu esa murakkab boshqaruvsiz ajoyib haydash

tajribasini ta'minlaydi. Sokin, qulay, xavfsiz va shovqinsiz haydashni boshqarish va zavqlanish uchun shunchaki tezlashtiring, tormozlang va rulni boshqaring.

Avtomatlashitirishning elektro mobillar olamiga tasiri bu Zamonaviy ishlab chiqaruvchilarning elektromobillarga o'rnatilgan "O'zini o'zi harakatga keltiruvchi aqlli qurilmalari"dir bular: Tesla, Xpeng, Hyundai, Volkswagen, Mustang, Audi va Polesterlardir. Ular inson harakati ishtirokisizi o'zlari yura oladi sizdan faqat boradigan manzilingizni unga aytishingizgina qoladi holos, yoki avtomobilning Displeyiga yozishing kerak bo'ladi. Aynan ushbu qurilmalar Avtomobilgan o'rnatilgan sezgir datchiklar orqali amalga oshiriladi.

Xulosa: Oxirgi 10 yilliklarda Elektro Energetika sohasida bo'layotgan juda katta o'zgarishlar hammani qolaversa meni ham qiziqtirib keladi, Xususan Elektromobilarga bo'layotgan talab va takliflar shu darajada yuqoriki uning sababi faqatgina tabiat muhitga foydaligina bo'lib qolmay butun insoniyat tarixiga albatta insonlaning og'irini yengil qilishga va Avtosanoatni tubdan o'zgaritirishga qaratilgan hujum desak mubolag'a bo'lmaydi. Xozorgi kunda avtomobillarsiz hayotimizni tasavvur qilish judayam qiyin deb o'ylayman va men bu sohadan o'zim uchu kerakli bo'lgan qurilmalar nomlanishini qanday foydalanish kerakligini bilib oldim, ushbu yo'nalish orqali men o'zim uchun yangi sohani kashf qildim va men o'zim qiziqqanim uchun ushbu mavzuni tanladim va men maqsad qo'ydimki albatta O'zbekistonimiz rivojlanishi uchun va oddiy mahalliy aholimiz ham ushbu Elektron Avtomobillardan foydalanishi uchun qo'limdan kelgan barcha ishlarni qilaman

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.energy.gov/articles/history-electric-car>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_electric_vehicle
3. <https://avt.inl.gov/sites/default/files/pdf/fsev/HistoryOfElectricCars>
4. <https://www.eeweb.com/automation-and-electric-vehicles-evs-for-the-next-future>
5. Drexler, E.K. Engines of Creation: The Coming Era of Nanotechnology; Anchor 6. Press: Garden City, NY, USA, 1986
6. Feynman, R.P. There's plenty of room at the bottom. Eng. Sci. 1960

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	КУЗГИ ЮМШОҚ ВА ҚАТТИҚ БУҒДОЙ НАВЛАРИНИНГ ИҚЛИМ ШАРОИТГА МОСЛАШУВЧАНЛИГИ	3
2	SYNTACTIC FUNCTIONS AND POSITIONAL CHARACTERS OF ADVERBS	6
3	BIOLOGIYA DARSLARINI YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ASOSIDA TASHKILLASH YUZASIDAN METODIK TAVSIYA	9
4	ХУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ САЛОХИЯТИНИ БАХОЛАШ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	15
5	IQTISODIY RIVOJLANISHNI RIVOJLANTIRISH, ISHBILARMONLIK MUHITI VA INVESTITSIYAVIY JOZIBADORLIKNI YAXSHILASH MASALALARI	27
6	THE ROLE OF INTERNET MARKETING IN THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE ACTIVITIES IN SMALL BUSINESS ENTITIES	36
7	ALGEBRA DARSLARIDA TRIGONOMETRIK IFODALARNI AYNIIY ALMASHTIRISH MAVZUSINING DOLZARBLIGI YUZASIDAN METODIK TAVSIYA	43
8	ХАЙВОНЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА УМУМИЙ МОСЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	46
9	SERIE EDITOR: SIMON SINEK "START WITH WHY"	51
10	TIL O'ZLASHTIRISHDA KENG QAMROVLI INTELEKTNING ROLI	54
11	TEACHING ENGLISH TO STUDENTS WITH A HIGH LEVEL OF LANGUAGE TRAINING AS A LINGUODIDACTIC PROBLEM	58
12	СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ АДАПТАЦИИ НОВЫХ СОТРУДНИКОВ РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В КОРПОРАТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	63
13	IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTETSIYALARNI JALB QILISHNING O'RN I VA ANAMIYATI	65
14	ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХАЛҚАРО ИҚТИСОДИЙ РЕЙТИНГЛАРДАГИ НУФИЗИНИ ОШИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	71
15	ЎҚУВЧИЛАРДА ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	86
16	RUS TILI DARSLARIDA IJODKOR USLUBLARDAN FOYDALANISH	90
17	НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СФЕРЫ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	96
18	ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ РАҚАМЛИ САВОДХОНЛИГИНИ БАХОЛАШДА МЕДИАСАВОДХОНЛИК	99
19	SATIRE AND HUMOR IN MODERN POLITICAL DISCOURSE	101
20	UMUMIY O'RTA TA'LIMDA FIZIKA FANINI O'QITISHDA MOBIL VOSITALARDAN FOYDALANISH	105

21	TA'LIM JARAYONIDA MOBIL DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANISHNING IJOBIY TOMONLARI	110
22	ONA TILI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	114
23	ONA TILI DARSLARINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA TASHKILLASH YUZASDAN ONA TILI VA ADABIYOT O'QITUVCHILARI UCHUN USLUBIY TAVSIYALAR	117
24	TEXNOLOGIYA DARSLARIDA MILLIY LIBOSLAR TIKISH UCHUN O'TILADIGAN DARS SOATLARIDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	120
25	MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR	125
26	KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH	130
27	INSON TAFAKKURI VA ROBOTOTEXNIKA	135
28	AVTOYOQILG'I QUYISH SHAXOBCHALARINI AVTOMATLASHTIRILGAN TIZIMLARINI JORIY QILISH AVTOMOBILLARNING TIRBANDLIGINI KAMAYTIRISHGA YORDAM BERADI	141
29	VIDEO BILAN SAMARALI O'RGATISH USULI	143
30	MAKTAB O'QUVCHILARI BILIMLARINI KEYS TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB RIVOJLANTIRISH	147
31	ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОМПЛЕКСНОЙ ТЕРАПИИ КРАСНОГО ПЛОСКОГО ЛИШАЯ СЛИЗИСТОЙ ОБОЛОЧКИ ПОЛОСТИ РТА	150
32	СОСТОЯНИЕ МЕСТНОГО ИММУНИТЕТА РОТОВОЙ ПОЛОСТИ У БОЛЬНЫХ С COVID-19	156
33	СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД КОМПЛЕКСНОЙ ТЕРАПИИ КРАСНОГО ПЛОСКОГО ЛИШАЯ СЛИЗИСТОЙ ОБОЛОЧКИ ПОЛОСТИ РТА	161
34	МАТЕМАТИКА DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	168
35	НУТҚ АЛОҚАСИ МУАММОЛАРИНИ ЎРГАНИШДА ПРАГМАЛИНГВИСТИКАНИНГ ЗАРУРИЯТИ	172
36	PROBLEMS IN EDUCATION FOREIGN EXPERIENCE	178
37	TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN CHAKANA BANK XIZMATLARINI KO'RSATISHNING NAZARIY VA ME'YORIY HUQUQIY ASOSLARI	181
38	DUNYONING ENG MASHHUR KASHFIYOTLARI	187
39	O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA IJTIMOYIY SOHA VA TA'LIMNING AHAMIYATI	191
40	DUNYONING ENG MASHXUR KASHFIYOTLARI	196

JOURNAL OF NEW CENTRY INNOVATIONS

IN ALL AREAS

